

64002

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE 'DE MİLLÎ EĞİTİMDEKİ
GELİŞMELER
(1950 - 1960)

T 64002

Hazırlayan
Adil Adnan ÖZTÜRK

Danışman
Prof. Dr. Zeki ARIKAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İZMİR
1997

ÖNSÖZ

En genel anlamda eğitim, yürürlükteki değerlerin, bilgilerin ve hünelerlerin yetişen kuşaklara iletilmesi, kazandırılmasıdır, denebilir. Bu geniş anlamda eğitim ailede başlar, sokakta, okulda, iş yerinde sürer. Dernekler, basın, siyasal partiler gibi çeşitli kurumlar bu eğitim süreci içerisinde yer alır.

Ancak çağımızda eğitim denince, artan ölçüde “okullarda” yapılan eğitim anlaşılmakta ve anlatılmaktadır.

Çağdaş demokratik ve özgürlükçü toplumlarda eğitimden beklenenler geniş bir alana yayılmaktır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, eğitimi geniş bir alana yayılmak için, önemli adımlar atılmış, eğitim bir sisteme oturtulmuştur. Bunun sonucu olarak, 1920-1960 yılları arasında Türk Milli Eğitim sisteminde önemli adımlar atılmış, eğitim olanaklarından geniş kitlelerin yararlanması sağlanmıştır.

Bu çalışmamızda, çok partili yaşama geçilmesiyle beraber, “*Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler (1950-1960)*”i esas aldık. Ancak, konumuzu 1950-1960 yılları arasındaki örgün eğitim kurumları (ilk, orta ve mesleki teknik öğretim) ile sınırlandırdık. Çalışmadaki amacımız; 1950-1960 yılları arasında uygulanan genel eğitim politikaları içerisinde, örgün eğitim politikaları ve eğitim sistemimize yansımalarını ortaya koymaktır.

Bununla beraber, her alanda olduğu gibi, Milli Eğitim politikaları ve örgün eğitim kurumları sahasında da, Atatürk ve İsmet İnönü döneminde devralınan zengin tecrübe ve mirası ortaya koymadan, 1950-1960 yılları arasında izlenen eğitim politikalarını ve eğitimdeki gelişmeleri anlamak mümkün değildir. Bu nedenle, araştırmanın giriş bölümünde kısaca geleneksel Osmanlı eğitim sistemi üzerinde durduktan sonra, birinci bölümde Atatürk dönemi ve İsmet İnönü dönemi eğitim politikaları ve buna paralel olarak örgün eğitim kurumlarındaki gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümünde, DP Hükümetlerinin genel eğitim politikaları ile ilk, genel, orta ve orta mesleki ve teknik öğretim esasları, öğretmen yetiştirme politikaları ve kurumları esas

alınmıştır. Her bölümden önce hükümetlerin eğitim politikaları, eğitim politikalarına etki eden yabancı uzman raporları ve sayısal gelişmeler üzerinde durulmuştur.

“Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler(1950-1960)” adlı bu doktora tezi çalışmamızın araştırılmasında, tarama modeli kullanılmıştır. Konuyla ilgili gazeteler, dergiler, kitaplar incelenmiş, TBMM; Aydın, İzmir Milli Eğitim Müdürlükleri arşivlerinden yararlanılmış, bir çok defa başvurup olumsuz yanıt almamıza rağmen, yoğun çabalarımıza rağmen, yoğun çabalarımız sonucu bir günle sınırlı da olsa Milli Eğitim Bakanlığı arşivinden ve Talim Terbiye Kurulu arşivlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın büyük bir kısmını Yayınlar Daire Başkanlığı Arşiv Kütüphanesi ve Ankara, İzmir Milli Kütüphanelerinden elde edilen dokümanlar oluşturmuştur.

Bu tezin ortaya çıkarılmasının her aşamasında, büyük yardımlarını gördüğüm danışmanım ve hocam Prof. Dr. Zeki Arıkan’a, Enstitü müdürüm Prof. Dr. Ergün Aybars’a, araştırma sırasında büyük yardımlarını gördüğüm Yayınlar Dairesi arşiv kütüphanesi şefi; Talat Tıraş’a, tezin yazımı sırasında, yazdıklarımı büyük bir sabırla okuyan ve eleştirilerini esirgemeyen dostum Günver Güneş’e ve Mehmet Başaran’a, tezimin yazılımını gerçekleştiren eşim Tijen Öztürk’e ve Sema Çilingir’e, Ece Topkaya’ya, kayınpederim ve kayıinvalideme, ayrıca tezin çıktısında emeği geçen Önder Altınsoy’a ve Nalan Çakır’a ve İzmir Milli Kütüphane görevlilerine verdikleri destek için teşekkür ederim.

Adil Adnan ÖZTÜRK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün...../...../1997 tarih ve.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin.....maddesine göre..... Yüksek Lisans ve Doktora öğrencisi.....'ın konulu tezi incelenmiş ve aday...../...../1997 tarihinde, saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğunu oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Doktora tezi olarak sunduğum **“Türkiye’de Milli Eğitimdeki Gelişmeler(1950-1960)”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../1997

Adı ve Soyadı

(İmza)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLolar.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

A)- ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİ VE MİLLİ EĞİTİMDEKİ GELİŞMELER

a)-Kurtuluş Savaşı Sırasında Eğitim	6
1)-Genel Durum.....	6
2)-Türkiye Büyük Millet Meclisinin Devir Aldığı Eğitim Sistemi..	10
3)-Kurtuluş Savaşı Sırasında Millî Eğitim Teşkilatını Kurma Çabaları ve Eğitimin Sorunları.....	11
4)- Kurtuluş Savaşı Sırasında Millî Eğitim Politikasının Genel Amaçları.....	14
b)-Cumhuriyet Dönemi (1923-1938)	16
1)-Genel Durum.....	18
2)-Cumhuriyet Dönemi Türk Millî Eğitim Politikasının Amaçları ve Temel İlkeleri.....	19
3)-Tevhid-i Tedrisat ve Modern Eğitimi Kurma Çabaları.....	21
4)-Kültür Alanında Yapılan Yenilikler.....	21
a)-Harf Devrimi.....	23
b)-Millet Mektepleri.....	24
c)-Halk Evleri.....	25
5)-Cumhuriyet Dönemi Türk Millî Eğitim Teşkilatı.....	27
6)- Cumhuriyet Dönemi Örgün Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler.....	27
a)-İlköğretim.....	30
b)- Ortaöğretim.....	30
1)-Genel Orta Öğretim.....	33
2)-Mesleki ve Teknik Eğitim.....	37
B)-İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELER (1938-1950).....	37
1)- Genel Durum.....	37
2)- İnönü Dönemi Genel Eğitim Politikaları.....	40
3)- İnönü Dönemi Örgün Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler...	41
a)-İlköğretim.....	44
b)-Orta öğretim.....	47
c)-Mesleki ve Teknik Eğitim.....	50
4)-İlköğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar.....	50
a)-İlköğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar:Köy Enstitüleri.....	50

II. BÖLÜM:

ÇOKPARTİLİ DÖNEMDE TÜRK MİLLİ EĞİTİMİNDEKİ GELİŞMELER.....	55
A)-DEMOKRAT PARTİNİN KURULMASI VE ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ.....	55
1)-DP'nin Doğuşu ve Diğer Partiler.....	56
2)-DP'nin Örgütlenmesi.....	57
3)-1946 Seçimleri.....	58
4)-DP'de Bunalım ve MP'nin Doğuşu	59
B)-DEMOKRAT PARTİNİN GENEL EĞİTİM POLİTİKASI VE DP HÜKÜMET PROGRAMINDA EĞİTİM.....	60
1)- Demokrat Partinin Parti Programında Eğitim.....	61
2)- Demokrat Parti Hükümet Programında Eğitim.....	62
C)-TÜRKİYE'DE OKUMA-YAZMA SORUNU VE BİLGİSİZLİĞİ GİDERME ÇABALARI (1923-1960).....	64
D)-DP ÖRGÜN ÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ GELİŞMELER.....	68
1)-İlköğretim.....	68
a)-Demokrat Partinin Parti Programında İlköğretim	69
b)-V. Milli Eğitim Şurasında İlköğretimle ilgili Alınan Kararlar ve Uygulamaları	74
c)-İlkokul Programları.....	83
1)-Beşinci Milli Eğitim Şûrasında İlköğretim Programlarıyla İlgili Alınan Kararlar ve Uygulanması.....	85
2)-Deneme Okulları.....	86
3)-İlkokul Programlarında Din Dersi.....	87
d)-Okul Binası Yapımı ve Sayısal Gelişmeler.....	92
e)-Bina Yapımı Konusunda CHP ve DP Sürüşmesi.....	99
1)-Köy İlkokullarındaki Sayısal Gelişmeler.....	103
2)-Şehir İlkokullarındaki Sayısal Gelişmeler.....	105
f)-Okul İhtiyaçlarına Çözüm Arayışları: ABD'den İthal Baraka Okullar.....	105
g)-İlköğretimde Okullaşma (1927-1960).....	108
h)-İlköğretimde Verim.....	110
1)-İlköğretimde Verimi Etkileyen Başlıca Sebepler.....	111
a)-Okulların Kalabalık Olması.....	111
b)-Devamsızlık.....	113
c)-Sınıf Tekrarı.....	119
d)-Diğer Sebepler.....	122
E)-TÜRK MİLLİ EĞİTİMİNDE TEFTİŞ VE İLKÖĞRETİMDE TEFTİŞ UYGULAMALARI.....	123
1)-Teftişin Amacı.....	123
2)-Teftiş Sırasında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Hususlar	124
3)-İlköğretim de Teftiş	126
4)-Teftiş Uygulamaları ve Karşılaşılan Güçlükler.....	128
a)-Müfettişler ve Teftiş Problemi.....	131
b)-Müfettiş ve Öğretmen.....	132

III. BÖLÜM:

A)-DP DÖNEMİNDE ORTA ÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER.....	134
1)-Orta Dereceli Okulların Alanı.....	134
2)-Amaçlarına Göre Orta Dereceli Okullar.....	135
a)-Genel Kültür Amacı ile Açılan Okullar.....	135
b)-Mesleki ve Teknik Amaçlı Açılan Okullar.....	135
3)-Orta Okulların Kuruluş Amaçları.....	135
B) DEMOKRAT PARTİNİN ORTA ÖĞRETİM POLİTİKASI VE ORTA ÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER.....	136
1)- Demokrat Partinin Parti Programında Orta Öğretim ve Uygulamalar.....	136
2)- Demokrat Parti Hükümet Programlarında Orta Öğretim ve Uygulamalar.....	136
3)-Orta Öğretimde Gelişmeler.....	136
4)-Orta Öğretimle İlgili Yabancı Uzman Raporları.....	138
a)-John J. Rufi Türkiye’de Orta Öğretim, Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler.....	139
b)- Ellsworth Tompkins; Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon İdare ve Teftiş.....	140
5)- Muhtelif Gayeli Ortaokullar.....	145
6)- İlkokul Mezunlarının Ortaokullara Dağılımı.....	147
7)- Ortaokullarda Okullaşma.....	148
8)- Ortaokullarda Sayısal Gelişmeler	151
1)-Ortaokul Mezunlarının Öğrenimine Devam Ettiği Okullar.....	153
9)- Ortaokul Programları.....	154
a)- Muhtelif Gayeli Ortaokul Müfredat Programı.....	155
b)- Akşam Ortaokulları Müfredat Programı.....	157
c)-Ortaokullarda Din Dersleri.....	157
10)- Orta Öğretimde Verim.....	160
C-DP DÖNEMİNDE LİSELERDE GELİŞMELER.....	164
1)- Lise Programlarındaki Gelişmeler.....	166
2)- Deneme Okulları Programları.....	170
D-ORTA ÖĞRETİM DERS KİTAPLARI VE İDEOLOJİSİ.....	172
1)- Ortaokullarda Tarih Kitapları.....	176
E-DP DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE ORTA ÖĞRETİME BAĞLI OKULLAR VE BULUNDUKLARI İLLER(1950-1959).....	177
F-MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM.....	201
1)- DP Döneminde Parti Programında Mesleki ve Teknik Eğitim.....	201
2)- DP Hükümet Programında Mesleki ve Teknik Eğitim.....	202
3)- Mesleki ve Teknik Öğretimle İlgili Yabancı Uzman Raporları.....	207
a)- M. Costat, Türkiye’de Meslek Okullarını Hakkında Rapor.....	207
b)- Elizabeth S. Gorvine; Kız Teknik Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Teklifler....	209

G-ALTINCI MİLLÎ EĞİTİM ŞÜRASİ VE ALINAN KARARLAR.....	212
1)- Erkek Teknik Öğretim Komisyonu ve Aldığı Kararlar	217
2)- Kız Teknik Öğretim Komisyonu ve Aldığı Kararlar...	217
3)- Ticaret Öğretim Komisyonu ve Aldığı Kararlar.....	217
H-ORTA DERECELİ MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM KURUMLARI	221
1)- Akşam Erkek Tekniker Okulları.....	221
2)- Akşam Kız Sanat Okulları.....	223
3)- Erkek Sanat Enstitüleri.....	223
4)- Kız Sanat Enstitüleri.....	226
5)- Yol Makineleri Tamirciliği ve Operatörlüğü.....	227
6)- Motor Sanat Enstitüsü.....	227
7)- Matbaacılık Okulu.....	229
8)- Tekstil Meslek Lisesi.....	229
9)- Elektrik ve Radyo Sanat Enstitüsü.....	229
10)- Ticaret Okulları ve Liseleri.....	230
11)- İmam-Hatip Okulları.....	230

IV. BÖLÜM

A)-1950-1960 YILLARI ARASINDA UYGULANAN ÖĞRETMEN YETİŞTİRME POLİTİKALARI VE ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLAR.....	238
1)- Öğretmen Yetiştirme Konusunda Yabancı Uzman Raporları; Roben J. Maaske Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor.....	240
B)- İLKOKULLARA ÖĞRETMEN YETİŞTİRME.....	242
1)- İlköğretmen Okulları.....	242
2)- Vekil Öğretmen.....	243
3)- Yedek Subay ve Er Öğretmenlik	243
C)- ORTA ÖĞRETİME ÖĞRETMEN YETİŞTİRME.....	243
1)- Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü.....	243
2)- Eğitim Enstitüleri.....	244
D)- MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİME ÖĞRETMEN YETİŞTİREN KURUMLAR.....	245
1)- Kız Teknik Öğretmen Okulu.....	245
2)- Erkek Teknik Öğretmen Okulu.....	246
3)- Ticaret Öğretmen Okulu.....	246
SUMMARY.....	248
SONUÇ.....	249
BİBLİYOGRAFYA.....	254
EKLER.....	273

	TABLO VE GRAFİKLER	Sayfa No
Tablo 1	Milli Eğitim Bütçesinden Mesleki ve Teknik Öğretime Ayrılan Oran.....	36
Tablo 2	Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Okullar.....	37
Tablo 3	Resmi ve Özel İlkokullarda Sayısal Gelişmeler(1938-1950).....	44
Tablo 4	Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Öğretimdeki Gelişmeler.....	49
Tablo 5	Orta Dereceli Teknik Öğretimdeki Gelişmeler.....	50
Tablo 6	Türkiye’de Okuma Yazma Oranındaki Gelişmeler(Grafik İle Beraber) (1927-1960).....	65
Tablo 7	6 ve Daha Yukarı Nüfusun Okuma Yazma Bilenlerin İllere Göre Yüzdesi(1960).....	67
Tablo 8	Resmi ve Özel İlkokullardaki Sayısal Gelişmeler(Grafikle Beraber).....	82
Tablo 9	İlkokulların Haftalık Ders Dağılım Cetvelleri(1948).....	84
Tablo 10	Köy İlkokullarının Haftalık Ders Dağılım Cetvelleri.....	85
Tablo 11	İlkokul Sayısındaki Gelişmeler(1927-1960) (Grafikle Beraber).....	104
Tablo 12	İlköğretimde Okullaşma Oranları (Nüfus Sayım Yıllarına Göre) (Grafikle Beraber).....	108
Tablo 13	İlkokullarda Okullaşmanın Büyüme Oranı(Grafikle Beraber).....	109
Tablo 14	İlköğretimde Verim(Grafikle Beraber).....	116
Tablo 15	İlköğretimde Verimde Öğrenci Yıl Göstergesi.....	117
Tablo 16	Okula Devam: İlkokullara Kayıtlı 6-10 Yaşlarındaki Nüfusun Yüzdesi.....	118
Tablo 17	İlköğretimde Sınıflara Göre Başarılı Olan Öğrencilerin Miktar ve Yüzdesi.....	120
Tablo 18	İlköğretimde Hiç Sınıfta Kalmadan Mezun Olanların Yüzdesi.....	121
Tablo 19	İlköğretimde Sınıflara Göre Aynı Sınıfı Tekrar Edenlerin Miktarı ve Yüzdesi.....	122
Tablo 20	İlkokul Mezunlarının Ortaokullara Dağılımındaki Gelişmeler.....	147
Tablo 21	Resmi ve Özel Ortaokullarda Okullaşma Oranı(Grafikle Beraber).....	148
Tablo 22	Ortaokullarda Okullaşmanın Büyüme Oranı.....	150
Tablo 23	Ortaokula Kayıt Olan İlkokul Mezunlarının Oranı	151
Tablo 24	Okullarda Sayısal Gelişmeler(1923-1960) (Grafikle	151

	Beraber).....	
Tablo 25	Resmi Ortaokul Mezunlarının Öğretime Devam Ettiği Okullar.....	153
Tablo 26	1949-1970 Ortaokul Programı.....	155
Tablo 27	Muhtelif Gayeli Ortaokulun Genel Kol'u Ders Dağılımı Cetveli.....	156
Tablo 28	Resmi Ortaokullarda Verim (Grafikler Beraber)	161
Tablo 29	1959-1960 Yılında Ortaokulda Bulunanların 1961-1962 Öğretim Yılında Mezun Olanlara Oranı.....	163
Tablo 30	1947-1949 Yılları Arasında Uygulanan Lise Programına Göre Haftalık Ders Programı Çizelgesi.....	166
Tablo 31	Mesleki ve Teknik Öğretimde Gelişmeler(1937-1960).	221
Tablo 32	Sanat Enstitülerinde Gelişmeler(1927-1960).....	224
Tablo 33	Sanat Enstitülerinde Bir Öğretime Düşen Öğrenci Sayısı.....	225
Tablo 34	Motor Sanat Enstitülerinde Sayısal Gelişmeler(1953-1960).....	228
Tablo 35	İmam-Hatip Okulları I. Devre Ders Programı.....	234
Tablo 36	İmam-Hatip Okulları, Yardım Dernekleri, Öğrenci Sayılarındaki Gelişmeler.....	235
Tablo 37	İmam-Hatip Okullarının 1. Sınıfa Kayıt ve 7. Sınıftan Mezun Olanların Sayıları(Grafikle Beraber).....	235

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı geçen Tez
b.k.z.	Bakınız
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
yay.	Yayın
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.d.	Adı Geçen Dergi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
T.T.K.K.	Talim Terbiye Kurulu Kararları
D.İ.E.	Devlet İstatistik Enstitüsü
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Enstitüsü
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
D.T.C.F.	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
A.İ.İ.T.E.	Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü
c.	Cilt
a.g.r.	Adı Geçen Rapor
D.P.	Demokrat Parti
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
M.T.E.	Mesleki ve Teknik Eğitim

EKLER LİSTESİ

EK 1	DP. Döneminde Milli Eğitim Teşkilatı.....	273
EK 2	DP. Dönemi Milli Eğitim Bakanları.....	276
EK 3	Köy Enstitülerinin Öğretmen Okullarıyla Birleştirilmesiyle İlgili TTKK.....	286
EK 4	İmam-Hatip Kurslarının Okul Haline Getirilmesi	287
EK 5	İlkokullarda Okutulan Din Dersleri Kitabı Hakkında Talim Terbiye Kurulu Kararı.....	288
EK 6	İmam- Hatip Öğrencilerinin Başka Branşlara Girebilmesi İle ilgili TTKK.....	289
EK 7	Orta öğretim Okul, Öğrenci, Bina Durumu (1950- 1960).....	290
EK 8	Orta Öğretimde Sayısal Gelişmeler (1950-1960)...	291
EK 9	DP. Döneminde Ankara'da Yapılan Köy okulları İnşaatı İle İlgili Rapor.....	292
EK 10	DP. Döneminde Diyarbakır'da Yapılan Köy okulları İnşaatı İle İlgili Rapor.....	293
EK 11	1949 Yılında Yapılan Bir-İki-Üç Öğretmenli Okul Planı.....	294
EK 12	Bir Öğretmenli Köy Okulu Planı (1949).....	294
EK 13	Üç Öğretmenli Köy Okulu Tipi (1951).....	295
EK 14	Üç Öğretmenli Köy Okulu (1951).....	296
EK 15	Üç Öğretmenli Köy Okulu Planı (1951).....	297

GİRİŞ

Selçuklu İmparatorluğu'nda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da eğitim işi devlet hizmetlerinden ayrı vakıflara bağlı bir hizmet olarak yürütülmüştür. Enderun Mektebi hariç, diğer okullar vakıflara bağlı olarak kurulmuşlardır. Devlet eğitimin dışında, savunma, yönetim ve siyasal alanlardaki hizmetleri yüklenmiştir¹. Osman Devleti'nde eğitim bir kamu hizmeti niteliğinde bir devlet görevi olmadığı için, okul eğitimi toplumun bütününe hiç bir zaman yayılamamıştır. Tanzimat Dönemine kadar devlet, vatandaşın eğitimi ile uğraşmamıştır. XIX. Yüzyılın ilkyarısından itibaren, ağır basan reform istekleri, yeni eğitim ve öğretim kurumlarının açılmasını zorlamış ve bunun sonucu olarak yeni okullar açılmıştır. Böylece eğitim-öğretim devlet politikası özelliği kazanmıştır².

XIX. Yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde saray okulları dışında, eğitim veren iki çeşit okul vardı: *1-Sıbyan Mektepleri 2-Medreseler*³ bu iki çeşit okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerini yetkili kuruluşlar denetleyip yönetiyordu. Devletin eğitim ve öğretim kurumlarındaki, ilk denetimi, 1826 yılında kurulan, "*Evkaf-ı Humayun Nezaret*" ile olmuştur. Daha sonra ise: "*Meclis-i Maarif-i Umumiye(1846)*"lerin kurulmasıyla eğitim işleri sürekli olarak devletin denetimine girmiş, 1857'de "*Maarif-i Umumiye Nezareti*"nin kurulmasıyla bugünkü Milli Eğitim Bakanlığının görevlerini yürüten merkezi bir örgüt faaliyete geçmiştir. Daha sonra ise: "*Meclis-i Maarif-i Umumiye*)"lerin (1846) kurulmasıyla eğitim işleri sürekli olarak devletin denetimine girmiştir.

¹ Hasan Cicioğlu, , *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve orta öğretim (Tarihi Gelişimi)* Ankara: 1982. s.3

² Cicioğlu,, a.g.e. s.4

³ Medreselerin kuruluşu ve gelişimi için bkz, Taşdemirci, Ersoy, "Medreselerin doğuşu Kaynakları ve ilk zamanları", Kayseri: *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2, 1988, s. 269-279; Ergün, Mustafa, *Medreseler (Başlangıçtan Fatih zamanına kadar)* , A.Ü.D.T.F., Pedagoji Kürsüsü, Ankara: 1975 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
Anadolu'da kurulan Medreseler için b.k.z., Altun, A, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul: 1971, İLTER, F, "Erken Devir Mimarisinde XII. ve XIII. Yüzyıl Artuk Oğulları Medreselerinin Yeri", *Vakıflar Dergisi*, c. VIII. S.203; Kuran, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, Ankara: 1969

Diğer yandan, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, devleti ayakta tutan unsurların her alanda gerilediği sırada, Osmanlı aydınları; ilk zamanlar gerilemenin nedenlerini: kumanda hatası, asker itaatsizliği, idari hata, teşkilat hatası, Kanuni Dönemi nizam ve intizamlara uyulmaması gibi nedenlere bulmuşlardır. Avrupa'nın düşün ve teknik alanda gösterdiği gelişme, Osmanlı Devleti tarafından takip edilememiş ve bunun sonucu, batı ile aradaki fark gün geçtikçe büyümüştü. Bu büyümede Osmanlı eğitim kurumlarının içinde bulundukları, "**skolastik**" düşünceden bir türlü kurtulamaması ve çağın gerisinde kalması büyük rol oynamıştır. Daha sonraları bazı Osmanlı devlet adamları, Batıdaki gelişmeler; özellikle askeri gelişmeler, takip edilmedikçe devleti ayakta tutmanın olanaksız olduğunu anladılar. Bunların çabaları ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, Batı ile ilişkiye girmeye zorladı.

Böylece, batı ile ilişkiler Lâle Devri'nde gelişmeye başladı. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren ilk olarak Avrupa'nın askerlik sanatı ile ilgili metotların alınmasıyla başlayan bu süreç, Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşmanın başlangıç noktasını oluşturmuş ve bundan sonra batı bilim ve tekniği örnek alınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim alanındaki ilk batılılaşma çabaları askeri okullarda görülmüştür.

Batılılaşma çabalarının ilk askeri okulu 1773'de İstanbul'da açılan "*Mühendishane-i Bahri-i Hûmâyûn*" olmuştur. Üç yıllık olan bu okula daha sonraları, *idadi* sınıfları eklendi⁴. Okulunun Türk eğitim tarihindeki yeri, ilk kez yabancı uzman ve öğretmenlerin, derslerini yabancı dil (Fransızca) olarak vermeleri, öğretim programların da ise din derslerinin bulunmamasıdır.

III. Selim tarafından ordunun ihtiyacı olan uzman subaylar yetiştirmek amacıyla, İstanbul'da 1793'te "*Mühendis hane-i Berri-i Hûmayun*" açıldı. II.Mahmut döneminde açılan önemli bir okul ise; "*Tıphane-i Âmire* ve

⁴ Nejdettin Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul: 1991, S. 60-61.; Akyüz. a.g.e.s.124-125., ayrıca konu ile ilgili b.k.z. Ekmelettin İhsanoğlu, "**Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlatışı** "

Cerrahhane-i Mamure” dir. Nitekim, II. Mahmut Döneminde eğitime büyük önem verildi. Bu dönem de; Medrese İmparatorluğun kalkınmasına yardım edecek eğitimi vermekten çok uzak olduğu gibi, batı düşüncelerine karşı olmaktan öte düşmandı. İmparatorluğun kaderi ise eğitim sorunlarının çözülmesine bağlı idi. Din devletin temeli olarak görüldüğü için, II. Mahmut geleneksel İslam okul düzenini kaldırıp laik bir eğitim düzenini açık olarak getiremeyeceğini anladığından, Medreseleri olduğu gibi bırakıp yeni okullar açmayı planlamış ve bunu uygulamaya koymuştur.

Bunun sonucu: Osmanlı eğitim sistemi ikiye ayrılmış ve iki ayrı felsefi düşünceye sahip eğitim olan insan yetişmiş ve bunlar arasında sık sık kültür çatışması ortaya çıkmıştır. Bu durum Cumhuriyet Dönemine kadar sürmüş ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1923) ile, bu ikilem ortadan kaldırılmıştır.

II. Mahmut, 1824 yılında yayınladığı bir fermanla, İstanbul'da ilköğretimi zorunlu kılmış, bugünkü ilkokul karşılığı “*rüştiye*” okulları açılmıştır. II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşayı izleyerek, Osmanlı Ordusunun subay ve öğretmen ihtiyacını karşılamak için, Avrupa'ya öğrenci göndermiş, *Tıp hane-i Amire*'ye ek olarak, *Cerrah hane* ve *Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye*'yi (1839) kurmuştur⁵. 1835'de yeni orduya alay bandoları yetiştirmek için, “*Mızıka-i Hûmayun Mektebi*” kuruldu. Diğer yandan, orduda eğitilmiş subay ihtiyacını karşılamak için, Namık Paşanın çalışmaları sonucunda, “*Mekteb-i Harbiye*” kuruldu. Öte yandan, *Meclis-i Umur-u Nafia*, 1838 yılında bir rapor hazırlamış arkasından yeni okullar açılmış ve böylece medrese dışında kurulan modern okulların temeli atılmıştır⁶.

Osmanlı Devleti'nde modern eğitim alanında teşkilatlanma, Meclis-i Umur-u Nafia içerisinde gerçekleşmiştir. 1838'de Mâarif ilgili kurulan komisyonla, merkezi teşkilatın kuruluşuna doğru bir adım atılmıştır. Böylece Sıbyan Okulları ile Rüştiyelerin idaresi Mekatib-i Rüştiye Nezaretine

⁵ Enver Ziya Karal , *Osmanlı Tarihi*, Ankara:TTK (Yayını), Cilt:5, 1983,. s. 159. 160.; Sakaoğlu, a.g.e. s.64.; Shaw, a.g.e.s.78.; Koçer, a.g.e. 37.

⁶ Meclis-i Umûr-u Nafiâ'nın 1838 tarihinde, mâarifle ilgili hazırladığı layiha için, bk.z, Mahmut Cevat, *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul: 1338, s.6-10; ayrıca bkz. Kodaman, a.g.e s. 20-45

birakılmıştır. Ancak, Mekatib-i Rüştiye Nezaretinin kurulmasına rağmen, Hatt-ı Hûmâyûn da adı geçen Rüştiye Mektepleri kurulamadı. Rüştiye seviyesinde " *Mekteb-i Mâârif-i Adli* " adıyla bir okul açıldı. Daha sonraları, " *Mekteb-i Mâârif-i Adliye* " ve " *Ulûm-u Edebiye* " şubelerine ayrılan okul eğitim tarihçileri tarafından ilk Rüştiye olarak kabul edilmiştir⁷. Ancak, 1845'ten sonra *Rüştiye* adıyla okullar açılmıştır.⁸

Tanzimat Döneminde Ordunun ve devlet teşkilatının modernleştirilmesi amacıyla yapılan çabalardan olumlu sonuçlar alınabilmesi için, sivil okullarında modernleştirilmesi çabalarına girilmiştir. Askeri yüksek meslek okullarına öğrenci hazırlamak, modernleştirilmekte olan devlet teşkilatında çalıştırılmak üzere memurlar yetiştirmek, toplumun tarım, ticaret ve sanayi hayatını modern esaslara göre yeniden canlandırmak için, " *rüştiye* " adı verilen sivil okullar açılmaya başladı ve bunu diğer eğitim kurumlarının faaliyete geçmesi izledi⁹.

Tanzimat Döneminde eğitim İstanbul ile sınırlı tutulmayıp, başta büyük vilayetler olmak üzere, Anadolu'nun değişik yerlerinde okullar açılarak, yukarıda belirttiğimiz amaçların gerçekleştirilmesi için, rüştiyelerin yanı sıra, başta Fransa olmak üzere, batı örneğinde, " *idadi* ", " *sultani* " , " *darü'l-muallimin* " , " *darülfünun* " ve meslek okulları açılma yoluna gidilmiştir. Meclis-i Maarif-i Muvakkatin kurulmasından sonra, 1847 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti ve 1866'da Maarif-i Umumiye Nezareti kuruldu.¹⁰ Böylece Türkiye'de kuruluşları içinde eğitim işlerinden doğrudan sorumlu ve hükümet başkanına bağlı ilk örgütün temeli atılmış oldu. Türkiye'de ulusal eğitim işlerini gerçek anlamda zamanın şartları ve ihtiyaçlarına uygun olarak derlenip toplanması ve düzenlenmesi 1 Eylül 1869 yılında " *Maarif-i Umumiye* "

⁷ Nafi Atuf, *a.g.e .s. 60-65.*; Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)* , İstanbul:1992 .s.40-47.; Faik Reşid Unat *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: 1964 ,*a.g.e .s.42-48*; Rüşdiyenin ilk kez açılmasıyla ilgili bkz. Sakaoğlu ,*a.g.e .s .65-66.*; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)* 4. Baskım, İstanbul: 1970, s.129.; Nafi Atuf, *Türkiye Mâârif Tarihi*, İstanbul: Cilt: I, 1931, s. 3

⁸ Kodaman, *a.g.e s. 9*

⁹ Koçer, *a.g.e. s. 40-42.* ;O. Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: 1977, Cilt: 1-2, s. 283-385.; Unat, *a.g.e. s. 81-89*

¹⁰ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: 1982, s. 142

Nizamnamesinin” yayımlanması ile olmuştur. II. Abdülhamit döneminde, 1879’dan itibaren vilayetler de Maarif idareleri ve Maarif meclisleri kurulmuştur. Bu idareler vasıtasıyla 1869 Maarif Nizamnamesi’nin uygulanmasıyla, *iptidailer*, *rüştiyeler*, *idadiler* ve *sultaniyelerden* oluşan eğitim sistemi, tüm imparatorluğu kapsar hale gelmiştir. Nicelik bakımından görülen başarılar, eğitimin niteliğinde görülmemiş ve nitelik açısından gerilemelerin görüldüğü dönem olmuştur.

II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber siyasal hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış ve bu siyasal canlılık içerisinde eğitim sorunları da önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde sistemsizde olsa, çağdaş düşünceler Türkiye’ye aktarılmaya çalışılmıştır. Eğitim düşüncesi alanında gerek batıdan gelen süreli yayınlar gerek Avrupa’ya giden öğrenci ve araştırmacıların yayınları eğitim konusunda çağdaş yayınların tanıtılmasında ve pedagojinin Türkiye’de yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. II. Meşrutiyet dönemi Türk tarihinde eğitim konusunda en çok yazının yazıldığı, eğitim sorunları ile ilgilenildiği dönemlerden biri olmuştur¹¹.

Bu dönem de eğitimde değişik görüşleri savunan ve eğitime düşünsel alanda yön verenlerin başında; Eğitimi bir tuğba ağacına benzeten Emrullah Efendi, pedagojinin Türkiye’ye girmesinde büyük katkısı olan Satı Bey, çağdaş eğitimi savunanlar içerisinde yer alan Sadrettin Celal ve eğitim görüşleri daha sonrada etkileri olacak olan, Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin, Ziya Gökalp gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde eğitime yön veren kadro II. Meşrutiyet devrinde yetişmiştir.

¹¹ II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim konusundaki görüş ve tartışmalar ve; Satı Beyin eğitimimize getirdiği yeniliklerle ilgili bkz., Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye’de eğitim tarihi*, Ankara: 1992, s. 86-87.; Feridun Vecdi, “Tedrisat Meseleleri”, *Halk*, 11-16 Haziran 1912.

Sakaoğlu, a. g. e. ,s. 127; Sakaoğlu, *Eğitim Tartışmaları*, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye. Ansiklopedisi, Cilt: , İstanbul 2, 1985, s. 482, İsmayil Hakkı (Baltacıoğlu) hakkında geniş bilgi için bkz., Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde eğitim hareketleri (1908- 1914)* Ankara: 1996, s. 71-83; Necmeddin Tozlu, *İsmayil Hakkı Baltacıoğlu’nun eğitim sistemi*, İstanbul: 1989.; Ziya Gökalp, *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri*, (Hazırlayan: Rıza Kardaş) İstanbul: Tercüman 1000 Temel Eser , 1973, s. 189.

Kemal Kaya, a. g. e. , s. 81, ayrıca geniş bilgi için bkz. Ziya Gökalp, *Milli Terbiye*

I. Bölüm

A)-Atatürk Dönemi Eğitim Sistemi ve Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler:

Atatürk Dönemi Eğitim sistemi ve politikaları iki ayrı dönemde incelenecektir. Birincisi; Kurtuluş Savaşı ve eğitim, ikincisi; Cumhuriyet Dönemi ve eğitim.

a) Kurtuluş Savaşı ve Eğitimi

1)-Genel Durum:

Osmanlı İmparatorluğunu diriltme, yaşatma ve hatta büyütme hayalleriyle 1914 yılında ittifak devletlerinin yanında girilen savaş,1918 yılında ittifak devletlerinin ve Osmanlı devletinin yenilgisiyle sona ermişti. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nu itilaf devletlerinin boyunduruğu altına girmek zorunda bırakmıştı. İtilaf devletleri, I. Dünya Savaşı içerisinde kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmaları uygulamaya koyarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi çıkar alanlarına göre paylaşacaklardı.

Rus İhtilalinin çıkması üzerine bazı antlaşmalar geçersiz olmuş, ancak yerlerini yeni antlaşmalar almıştı. Gizli antlaşmalara göre; mütarekeyi izleyen aylarda yapılan görüşmeler sonunda Yunanistan'a İzmir ve çevresi verilmiş, Doğu Anadolu'da bir ermeni devletinin kurulması öngörülmüştü¹².

25 maddelik Mondros Anlaşmasıyla, Osmanlı Devleti koşulları çok ağır bir mütareke imzalamıştı. Buna göre; ordu ve donanma hemen teslim edilecek, ulaşım, haberleşmeye el konulacak, toros tünelleri işgal edilecek,

¹² Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, (II. Baskı), İstanbul: Sarmal yayınevi, , 1995, s. 63; Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılmasını Öngören Anlaşmalar için bkz. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Cilt: 1, Kasım 1991, s. 59- 61; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir: Cilt: I, 1984; s. 105-107, Yuluğ Tekin Kurat,, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara: 1986,

tersanelere el konulacaktı. Mütareke ile Osmanlı Devleti'nin elindeki eski toprakları çıkıyordu. Yedinci madde ile, *“kendi güvenliklerini tehlikede gördükleri an dilekleri stratejik noktaları işgal edebilme”* hakkına sahip oluyorlardı¹³.. Böylece, istedikleri yerleri işgal edebileceklerdi. Nitekim, mütarekenin imzalanmasından az sonra Anadolu'nun bölünmesi başladı. Boğazlar ve İstanbul bağlaşıklarca gözetim altına alındı.¹⁴ 30 Ekim 1918'den 15 Mayıs 1919'a kadar Fransızlar Dörtyolu (11 Aralık 1918), Mersin'i (17 Aralık 1918), Maraş'ı (22 Şubat 1919), Birecik'i (27 Şubat 1919), Urfa'yı (24 Mart 1919) ve Kars'ı(13 Nisan 1919) işgal ettiler. İtalyanlar Antalya'yı (28 Mart 1919), Kuşadası'nı (4 Mayıs 1919), Fethiye, Bodrum, Marmaris'i (11 Mayıs 1919) işgal etmişlerdi.

Ayrıca İtalyanlar, 2 Nisan 1919' da Konya'ya bir tabur göndermişler ve 14 Mayıs 1919' da Akşehir'e de bir kıta asker çıkarmışlardı.¹⁵ Bütün bunlardan başka, Yunan ordusu, 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin silah ve savaş gereçleri desteği ile İzmir'e çıktı ve Ege kıyılarını işgal etti.

Bir takım değişikliklerle statükonun korunabileceğine inanan padişah ve Osmanlı hükümeti, işgallere karşı bir direnme göstermediği gibi, halkın işgallere karşı tepki göstermesini engellemek için, Anadolu'ya nasihat heyetleri göndermiştir¹⁶.

Atatürk'e göre; *“Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, ulus, yorgun ve yoksul bir durumda. Ulsu ve ülkeyi genel savaşa sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu, deni önlemler araştırmakta Damat Ferit Paşanın Başkanlığındaki hükümet, güçsüz, omursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir*

¹³ Aybars, a. g. e. , s. 105- 107, İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920- 1945)* Ankara: C: I , TTK Yayını, 1983, s. 12- 14, Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara: 1948, s. 69- 73. Doğan Avcıoğlu, , *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul: 1977, Cilt 1, s. 335, vd.

¹⁴ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul:Der Yayınları, 1993, s. 98

¹⁵ Ateş, a.g.e. s. 98

¹⁶ Mevlüt Çelebi, “ İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası)” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 18, s. 549-561

duruma boyun eğmiş”¹⁷. İzmir’in işgal edilmesi, ülkede milli bilincin uyanmasına neden olmuş, bir çok il ve kasabada Türk ulusunun kadın erkek demeden katıldığı bir çok mitingler düzenlenmişti. Örneğin; 19 Mayıs 1919’ da, Fatih’te 20 Mayısta Üsküdar’da, 22 Mayısta Kadıköy’de, bunların içerisinde en önemlilerinden birisi 23 Mayıs 1919’ da İstanbul’da Sultan Ahmet Meydanında düzenlendi. Başta Halide Edip olmak üzere, Türk aydınları halkı coşturan, konuşmalar yaptılar¹⁸. “ Ülkenin bütünüyle kurtulabileceğine inanan hiç kimse yoktu. Tam bağımsız yeni bir Türk devletinin ancak top yekun bir savaşla kurtulabileceğine inanan tek kişi Mustafa Kemaldi. M. Kemal Paşa dışında kurtuluş arayanlar, itilaf devletlerine karşı düşmanlık etmeden ve Padişah-Halifeye canla başla bağlı kalmak şartıyla kurtuluş düşünüyorlardı. Oysa, kurtuluşun başarılabilmesi için bu iki gücünde yenilmesi gerekiyordu. İtilaf devletlerinin alt edilmesiyle “ Milli Bağımsızlık”, Padişah-Halifenin alt edilmesiyle de “ Milli Egemenlik” kazanılacaktı. Ulus bu inanç etrafında toplamak ve yeni bir savaşa hazırlamak gerekiyordu.”¹⁹

Ancak, bu sırada ülkenin kurtulması için üç tür kurtuluş düşüncesi ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi, İngiliz himayesini öngörüyor, ikincisi; Amerikan güdümünü istiyor, üçüncüsü; bölgesel kurtuluş yolları aranıyordu.²⁰

M. Kemal kendi kararını nutukta şu şekilde belirtir : “ *Beyler, ben bu kararların hiç birini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü; temelsizdi... Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. İşte, daha İstanbul’dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur... Temel ilke, Türk ulusunun omurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır.*

¹⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: C: I, 1986, s. 1, Ergün Aybars, “Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi Demokrasi, İzmir: 1994, s. 43.

¹⁸ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri*, Ankara: 1951, s. 12- 24; Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir: 1984, s. 143- 144; İzmir’ in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine karşı oluşan tepkiler için bkz, Bekir Sıtkı Baykal, , “İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”, *Belleten*, c. XXXIII, s. 513- 535.

¹⁹ Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 1984, s. 158.

²⁰ *Nutuk*, c. I. , s. 17.

Bu ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir... Öyleyse, ya bağımsızlık, ya ölüm.”²¹. İşte, Kurtuluş Savaşının parolası bu olmuştur.

M. Kemal Paşa İstanbul'da padişah ve çevresini İtilaf Devletlerine karşı harekete geçirme planlarının gerçekleşmemesi üzerine, Anadolu'ya geçme kararı aldı. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkar çıkmaz, ulusal direnci örgütleyebilmek amacıyla hemen ordu ve devlet memurlarıyla ilişkiye girdi. Samsun'dan Havza'ya geçen M. Kemal, burada halka yaptığı konuşmalarda; halkın üzerindeki ümitsizliği kırmaya çalışarak, vatandaşları işgalleri karşı yayın yolu protesto etmeye çağırdı²².

Havza'dan Amasya'ya geçen M. Kemal Paşa, burada en yakın arkadaşları; Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Refet (Bele) Bey ile 21-22 Haziran 1919'da, Ulusal Kurtuluş savaşının, amacını, yöntemini ve gerekçesini açıklayan bir ihtilal bildirisi niteliği taşıyan, Amasya Genelgesini yayınladı. Bu genelge ile; “ *Yurdun bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikede*” olduğu, İstanbul hükümetinin üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getiremediği bir kez daha vurgulanarak ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararının kurtarabileceği inancı dile getirildi. Bu bir ihtilal bildirisiydi Böylece Amasya genelgesiyle hareket örgütlenmeye başlamıştı.

Başlangıçta hareket bir askeri ayaklanma biçiminde görüldü. Ancak M. Kemal Paşanın meşruluk anlayışı ve ulusa olan inancı sayesinde hareket ulusallaşmış, Erzurum ve Sivas Kongresi ile de ulusal Kurtuluş Savaşının örgütlenmesinin büyük bir kısmı tamamlanmış, tüm asker ve sivil güçler bir otorite altına alınmıştır²³.

Kemal Paşa, Milli Mücadelede dini ideolojinin yerine “ *Milli*” ideolojiyi kullanmıştır. M Kemal Paşa tüm harekete *Milli* damgasını vurmuştur. Mücadele *Milli*'dir. Mücadelenin siyasi programı *Millidir*(*Misak-ı Milli*). Varılmak istenen sınır *millidir*. Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan

²¹ Nutuk, s. 19.

²² Tayyib Gökbilgin,, *Milli Mücadele Başlarken*, Ankara: c. I , 1959, s. 141.

²³ E. Aybars,, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Ata ve Çağ...*, s. 44.

teşekküller *Millidir*²⁴. (Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kuvay-ı Milliye) 16 Mart 1920'de, İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edilmiş, Meclis dağıtılmıştı.

Bu durum M. Kemal Paşa' ya ulusal egemenliği gerçekleştirmek için önemli bir fırsat verdi. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile, Milli Mücadelenin örgütlenmesi büyük oranda tamamlanmış , egemenliğin kaynağı da değişerek ulusa geçmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi aldığı bir dizi kararlarla , meclisin üzerinde hiç bir kuvvet tanımayarak egemenliğini iyice pekiştirmiştir.

Nitekim, I. ve II. İnönü, Sakarya Savaşları ve Büyük Taarruzla emperyalist devletler ülkemizden atılmış, Lozan Antlaşmasıyla da Ulusal bağımsızlığımız gerçekleşmesine rağmen,ülke içinde Ulusal egemenlik savaşı sürüyordu. Bu uğurda ilk adım, Amasya genelgesiyle atılmış, Meclisin açılması ve 1921 tarihli teşkilatı esasiye kanunu ile egemenliğin kaynağı değişerek, tanrısal olmaktan çıkmış, insan hakları esasına dayanmıştı.

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması, 3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilan edilmesi ile, ulusal devlet ilkesine dayanan devletin rejimi belirlenmişti. Ulusal devlet ilkesinin ayrılmaz bir parçası olan laiklik ilkesi ise daha sonra yapılacak bir dizi devrimlerle gerçekleşecektir.

2)-Türkiye Büyük Millet Meclisinin Devraldığı Eğitim Sistemi:

Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanında yaptığı devrimleri, bunun Türk siyasi, sosyal ve kültürel hayatında oluşturduğu olumlu değişiklikleri anlamak için, yeni Türkiye kurulurken Osmanlıdan devraldığı eğitim sistemine kısaca göz atmak yararlı olacaktır. Daha önce kısaca değindiğimiz gibi geleneksel Osmanlı eğitim sistemi, XVIII. Yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. İlk değişiklikler, askeri okullarda başlamıştır.

²⁴ Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", Atatürk Konferansları(1969), Ankara: TTK Basımı, 1970, s. 70-71; Aybars, *Millileşme Çağdaşlaşma lideri Atatürk*, Ankara: AAMD, C: I., sayı: 3, s. 866- 867. Temmuz 1985

Tanzimat'la birlikte yeni ve çağdaş okullar kurma girişimleri askeri okulların dışına taşmıştır. “*Sıbyan Mektepleri*” ve “*medreseler*”in yanında, “*rüştiye*”, “*idadi*”, “*sultani*” ismiyle yeni orta öğretim kurumları ile öğretmen okulları, mesleki ve teknik okullar, yüksek öğrenim kurumları oluşmaya başlamıştır. Diğer yandan, geleneksel eğitim kurumları kaldırılmadan yeni okullar açılması, eğitim sistemini ikiye bölmüş, medrese-mektedir rekabetin oluşmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak; mektepli ve medreseli iki ayrı insan modeli oluşmuştur. Bu durum askeri kurumlarda “*Mektepli-Alaylı*” çatışmasına yol açmıştır²⁵.

Eğitimdeki ikilik, birbirine zıt düşüncede insanlar yetişmesine yol açarken, toplumda varolan kültür çelişkilerinin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Yeni Türkiye devleti kurulurken ve kurulduktan sonra 2,5 yıl çok olumsuzluklar içerisinde, çok uzun ve ağır savaşlar geçirmiş ve geçirmekte, topraklarının 2/3' ü savaş alanı olmuş, yanmış yıkılmış ve yıkılmakta idi. Nüfusunun 1/5'ini kaybetmiş ve tüm ülkede öğretmen, hekim, eczacı, mimar, hukukçu, vb. Yüksek okul çıkışlı hemen hemen kalmamıştı²⁶.

3)-Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milli Eğitim Teşkilatını Kurma Çabaları ve Eğitimin Sorunları:

23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin Ankara'da toplanmasından hemen sonra “*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret- i İntihabı*”na dair 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı kanun ile diğer bakanlıklarla birlikte, bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı da kurulmuştur.

Başlangıçta, birkaç memurla işe başlayan bakanlık, Haziran ayından itibaren ikiye, üçer kişilik kadrolarla;

- 1) Program Heyeti,
- 2) İlköğretim,

²⁵ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti*, 4. Basım, Ankara: C: 1, 1995, s. 541

²⁶ M. Rauf İnan, “Atatürk'ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Kurumları (Eğitim Düzeni)”, *Atatürk Konferansları* (1971- 1972), Ankara: 1975, s. 153; M. Rauf İnan, “1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul : 1983, s. 53.

3) Orta öğretim,

4) Türk âsarı Atika Müdürlüğü, sonradan Hars (Kültür İşleri) Müdürlüğü ismini almıştır.

Sivil ve İstatistik Müdürlüğü yanında, kısa bir süre sonra Program Heyetinin yerine kurulan yedi üyeli bir “*Telif ve Tercüme Dairesi*”ninde teşkilatlandığı görülmüştür. ²⁷ 1920’de TBMM’nin kurulmasıyla, Türk eğitim kurumları üzerinde üç ayrı otorite söz sahibi olmuştur. Bunlar:

1-TBMM Hükümeti,

2- Osmanlı Hükümeti,

3-İşgal altındaki bölgelerde Yunan Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü,

Bunlardan TBMM Hükümeti, Maârif Vekaletinin desteği ile Milli Mücadelede öğretmenleri örgütlemek için, Ankara’da (1920) “*Muallimler Cemiyeti*” ni kurmuştur. Bu kuruluş, 7 Mayıs 1921’de “*Türkiye Muallime ve Muallimler Cemiyeti*” ismini almış ve hızlı bir şekilde örgütlenmiştir²⁸.

Maârif Vekaleti yetersiz elemanları ve mali kaynakları ile Anadolu’daki okulların eğitim, öğretim, öğretmen ve yönetim işleri ile uğraşırken, TBMM’ye bağlı Şeriye ve Evkaf Vekaleti de, Ankara hükümetine bağlı medreselerin yönetim işleri ile uğraşıyordu. Diğer yandan, Osmanlı Maârif Vekaleti ve Ders Vekaleti İstanbul dışındaki eğitim kurumlarına etki yapacak durumda değildi.²⁹

Yunan Eğitim Genel Müdürlüğü ise; işgal ettikleri yerlerdeki okullara egemen olmaya çalışıyordu. Müdürlük; yayınladığı bir genelge ile Dil ve Tarih derslerini değiştirmiş, Rumca’yı resmi dil ilan etmişti.³⁰ Bu üç başlılık, Yunanlıların 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir’de denize dökülmesi ve 1 Kasım 1922 yılında Saltanatın kaldırılmasına kadar sürmüştür.

3 Mart 1924 yılında Tevhid- i Tedrisat Kanununun kabul edilmesiyle, bütün eğitim kurumları, TBMM hükümeti yönetimi altına girmiştir. Değişik

²⁷ TC Devlet Salnamesi, 1925- 1926, s. 183.

²⁸ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara :AÜDTÇ.F. yayını, , 1982, s. 15- 16; Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri.(1848-1940)*, Ankara 1978, s. 179.

²⁹ Mustafa Ergün, , a. g. e. , s. 15.

³⁰ M. Ergün, a. g. e. ,s. 16.

kaynaklarda verilen sayılar, birbirini tutmamakla beraber; 1920'lerde TBMM'ye bağlı illerde okul sayısı şöyleydi: 3495 ilkokul (682 kapalı), 3316 ilkokul öğretmen (1511'i medrese çıkışlı), 5 tam devreli (12 yıllık) Sultani, 32 Sultani ve İdadi (9 yıllık) 13 öğretmen okulu (4 yıllık),³¹ bir başka kaynakta, Ankara Hükümetine bağlı 38 il ve sancakta 2345 ilkokul (581 kapalı), ilkokulların öğretmen sayıları; 2384'ü erkek, 677'si kız olmak üzere 3061'dir. Bunlardan 875'i öğretmen okulu mezunudur. Orta öğretimde 28 Sultani, 50-60 kadar İdadi, 18 öğretmen okulu vardı.³²

1927 istatistiklerine göre; memlekette 46 bin köy vardı. Ortalama her vilayette 1179 köy olduğu varsayılırsa, köylerin 1137'sinde okul olmadığı sonucuna varılır. İlkokulların daha ziyade nüfusun yoğun olduğu şehir ve kasabalarda toplandığı da göz önüne alınacak olursa, savaş yıllarında Anadolu köylerinin % 98'i okulsuz olduğu anlaşılır. Mecliste sık sık eğitimle ilgili görüşmeler yapılmaktadır.

Bunlardan birisinde, Tokat Milletvekili Mustafa Bey, ülkenin içinde bulunduğu eğitim hakkında görüşlerini belirttikten sonra kendi ilinden örnekler verir: "...Benim ilimin nüfusu 100 bin küsurdur. Burada aydın olarak iki kişi bile yoktur. Neden okulları Bursa'ya, İstanbul'a yaptılar da bizimkileri öğretim ve eğitimden yoksun bıraktılar?" Bir başka oturumda Bitlis Milletvekili Ziya bey ise, Bitlis ve Van başta olmak üzere Doğu illerinde okul bulunmadığını belirtir.³³

Kurtuluş Savaşı yıllarında Eğitim Bakanlığı'nın ayrı bir bütçesi yoktu. Eğitim giderleri genel bütçeden alınan avanslarla karşılanmaya çalışılıyordu.

Savaş yıllarında eğitime ayrılan para, genel bütçe giderlerinin % 6'sı kadardır. Elde bulunan bütün olanaklar ülke savunmasına ayrılmış ve eğitimde "eldeki okulları iyi idare etmek" amacı güdülmüştür. Öte yandan,

³¹ M. Rauf İnan, "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Kurumları(Eğitim Düzeni)", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul 1983, s. 160.

³² İlhan Başgöz, a.g.e., s. 55.

³³ M. Rauf İnan, "Cumhuriyet'in İlk on Yılında Eğitimimizin Durumu ve Belirgin Özellikleri" **Atatürk ve Eğitim**, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı 4-5-6, Ankara 1982, s. 144- 147; İnan, "1920'lerde Türk Milli Eğitimi", s. 56; Başgöz, a. g. e. ,s. 53; Turhan Fevzioğlu, "Akılcı, Bilimci, Gerçekçi yol ", **Atatürk Yolu**, İstanbul: 1981, s. 51- 52.

muhafazakâr çevrelerin baskısı, vilayet önde gelenlerinin modern eğitime karşı olması nedeniyle, bazı okullar (Ankara Öğretmen Okulu, Kız Öğretmen Okulu) masrafları karşılanamadığı için kapatılırken, bazı okul binaları da askeri, idari ve hastane binaları olarak kullanıldıkları için, buralarda eğitim yapılamamıştır.³⁴

Savaş yıllarının en önemli eğitim sorunlarından biri de öğretmenlere maaş verebilmek olmuştur. Bu dönemde maaşlarını il özel idareden alan öğretmenler, maaşlarını bir türlü düzgün alamamışlardır. Bazen (8-10 ay maaşlarını çok geç alanlar olduğu gibi, alamayanlarda olmuştur.³⁵

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Kurtuluş Savaşı sırasında gerek öğretmenler, gerekse öğrencilerin büyük katkıları olmuştur. TBMM öğretmenlerin ve öğrencilerin topladıkları sıralarla doldurulmuş, milletvekilleri ulusal kurtuluş savaşının programını bu sıralar üzerinde yapmışlardır. Bir çok yerde öğrenciler yara sarmak, haber ulaştırmak, iâşe, su taşımak vb. işleri başarıyla yerine getirmişlerdir.

Ayrıca okullar, kurtuluş savaşı boyunca bağış toplayarak, milli mücadeleye katkıda bulunmuşlardır. Milli Mücadele yıllarında okullar; savaşın örgütlenme, bilinçlendirme, propaganda, moral destek, bakım, giyim, barınma, hastane vb. maddi- manevi kaynak sağlanan yerler olmuş ve bunda kuşkusuz en büyük pay öğretmenlerin ve onların örgütledikleri öğrencilerin olmuştur.³⁶

4)-Kurtuluş Savaşı'nda Milli Eğitim Politikasının Genel Amaçları

Bu dönemin genel eğitim politikasının ilke ve amaçlarını 9 Mayıs 1920' de Mecliste okunan İcra Vekilleri Heyeti'nin programında görmekteyiz. Bu programa göre; “ *Eğitim işlerindeki amacımız, çocuklarımıza verilecek eğitimi*

³⁴ İlhan Başgöz, a.g.e., s. 55- 56; Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, Ankara: C.I., 1946, c.1, s. 154- 156; Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. (4. Bs., 1995), s. 542.

³⁵ Cumhurbaşkanları ve Başbakan..., c.1, s. 159; Başgöz, a.g.e. s. 57.

³⁶ İsmail Güldaş, Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, İstanbul: c.I., 1981, s. 119- 120.

her anlamıyla dini ve milli hale koymak ve onları hayat savaşında başarılı kılacak dayanaklarını kendi benliklerinde bulunduracak girişim gücü ve benliğine güven gibi, karakter verecek, fikir ve bilinç üretimi uyandıracak yüksek bir dereceye ulaştırmaktır. Bütün okullarımızı en bilimsel ve çağdaş olan esaslarla sağlık kuralları içinde, yeniden düzenlemektir. Okul programlarını iyileştirmek yoluyla, milli karakterimize, coğrafya koşullarımıza, tarihi geleneklerimize, sosyal durumumuza uygun ilmi ders kitapları meydana getirmektir. Halk kitlesindeki sözcükleri toplayarak dilimizin büyük sözlüğünü yapmak, bizde milli ruhu geliştirecek, tarihi eserleri, edebiyat ve sosyal kitapları bilenlere yazdırmak, eski eserleri sicillendirmek, korunmasını sağlamak, Doğu ve Batı yazarlarının ilim ve fen dalında eserlerini dilimize çevirmektir. Bugün ise ilk işimiz mevcut okulları iyi bir şekilde idare etmektir.”³⁷

Ancak, ülkenin içerisinde bulunduğu durum, belirtilen bu işleri yapmaya olanak verecek durumda değildir. Hatta mevcut olan durumu koruyacak olanaklar yoktur. Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur kendisine karşı muhalefetin artması üzerine bakanlıktan istifa etmiştir. Yerine geçen Hamdullah Suphi, memleketin eğitim sorunlarına çözüm bulmak için, eğitimcilerin görüşlerinden faydalanarak, eğitim politikasının ilkelerini belirlemek amacıyla; 15 Temmuz 1921’de Ankara’da ilk eğitim kongresini toplamıştır. 180 kişinin katıldığı kongrenin açılış konuşmasını, Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. M. Kemal Paşa, kongreden; “*Türkiye’nin Milli Eğitimini Kurmasını*” ister ve “*Milli Eğitim*”i açıklar; “*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanaatındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken , eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiçte ilgisi*

³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 1, s. 241-145; Atatürk’ün Milli Eğitim Politikası, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1980, s. 31- 32; Nevzat, Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948, s. 122; Hıfzırrahman Raşit Öymen, “Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk’ün Rolü”, Ankara: *Belleten*, (Atatürk Özel Sayısı), cilt11, sayı: 204, , 1988, s. 1013- 1014.

olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, milli tarihimize uyumlu bir kültür kastediyorum."³⁸

Kongrede gündemde bulunan: 1- İlkokulların Programları ve öğretim ilkeleri, 2- Orta öğretim kurumlarının programları ve dersleri ile ilgili konular tartışıldı. M. Kemal Paşa 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada; *"Ülkenin asli sahibi ve toplumun esas unsuru olan " köylülerimizin bugüne-kadar eğitimden mahrum bırakıldığını anlattıktan sonra, takip edilecek politikanın temelini ilk önce mevcut olan cehaleti yok etmek için, bütün köylülere okuma yazma ve dört işlemi öğretmenin, ayrıca "vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtabilecek kadar coğrafi, tarihi" bilgiler vermek "milli eğitim programımızın ilk hedefi" olması gerektiğini vurguluyor, Orta öğretimin ve yüksek öğretimin amacını geniş olarak belirttikten sonra, kızlarımızın da eğitim kademesinin her aşamasından geçmesini istiyor ve buna önem veriyordu*³⁹

M. Kemal Paşa tarafından belirlenen Türk milli eğitim politikası bu sıralarda tam olarak uygulanamamıştır. Ancak, bu dönem yeni ilkelerin benimsenmesi ve hayata geçirilmesi için bir hazırlık dönemi olmuştur

b)-CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938)

1)-Genel Durum:

Kurtuluş Savaşıyla birlikte Yunanlılar Anadolu'dan atılmış, Türkiye işgalci güçlerden temizlenmişti. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya ateşkes antlaşmasıyla Anadolu düşmandan temizlendi.

³⁸ Akyüz, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Eğitim, s. 92-93; Ayrıca bkz. Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili söylev ve Demeçleri, Cilt: 1, s. 3- 4; Rauf İnan, "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim Düzeni", s. 156.

³⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2. Baskı, Ankara: Cilt: 1, , 1961, s. 230; Özkan Selçuk, "Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Milli Eğitimin Yapısı", Ankara: G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), 1986, s. 29.

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasını sağlayan kanun TBMM'de fazla tepki görmeden kabul edilmiştir.⁴⁰ Mudanya ateşkes antlaşmasının imzalanması ve saltanatın kaldırılmasının ardından T.B.M.M. hükümeti esas barış konferansına hazırlanmaya başlamıştır.

İsviçre'nin Lozan Kentinde yapılan görüşmeler sırasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşma ile Irak sınırı hariç hemen tüm konular çözüme ulaşmıştır. Lozan'da imzalanan antlaşma ile Türkiye devleti uluslararası alanda yerini almıştır.⁴¹ Siyasal sorunlarını Lozan barış antlaşmasıyla çözen TBMM hükümeti doğan barış ortamından yararlanarak yeniden düzenleme ve devrimlere girişmiştir.⁴²

1 Nisan 1923'te TBMM'nin yenilenme kararı alınmış ve yapılan seçimlerden sonra, II. meclis 11 Ağustos 1923'te göreve başlamıştır. TBMM'nin ikinci dönemi 1 Ekim 1927'ye kadar sürecektir. Bu dönemde belli başlı devrim kanunlarını çıkarılmış ve uygulanmıştır. Bu dönem aynı zamanda büyük siyasal bunalımların yaşanacağı bir dönemdir.

1923 sonbaharında yaşanan bir hükümet bunalımı devlet başkanlığı makamının doldurulamayışı 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanına neden olmuştur.⁴³ M. Kemal oy çokluğuyla Cumhurbaşkanlığına seçilirken, TBMM başkanlığına da Fethi Bey getirildi. Meclis hükümeti sisteminden kabine sistemine geçilmesiyle, hükümet bunalımı çözümlendi. İlk Cumhuriyet hükümetini İsmet Bey oluşturdu. Rejim tartışmaları başlarken devrimlerin yapılabilmesi için uygun bir ortam doğmasını sağlamıştır.

1924 yılının Mart ayından başlayarak Laiklik konusunda önemli adımlar atıldı. 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırıldı. Eğitim birleştirildi. Bu arada Seriyeye ve Evkaf bakanlıkları kaldırıldı. 8 Nisan 1924'te de Şeriyeye mahkemeleri kapatıldı. Bütün bunların yanında 1924 anayasası

⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. 3, s. 41

⁴¹ Cemil Bilsel, *Lozan*, İstanbul : 1933; Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul : 1971; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: 1994, s. 357

⁴² Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler*, s. 259

⁴³ Nutuk, s. 576-584

hazırlanıyor, demokrasilerin vazgeçilmez kurumları olan siyasi partiler kuruluyordu.

Kurtuluş savaşının kazanılması, saltanatın kaldırılması ve Lozan barış antlaşmasıyla Türk tarihinde yepyeni bir evre açılmıştır. Bu yeni evrenin başlangıcı büyük zorluklar ve sıkıntılarla doludur.

2)-Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Politikasının Amaçları ve Temel İlkeleri :

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Türk milli eğitiminin amaçları; M. Kemal Paşa tarafından, Kurtuluş savaşı sırasında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Milli Eğitimin amaçlarını, 9 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri heyetinin programın da ve M. Kemal Paşanın, 1 Mart 1922'de Meclis açış konuşmalarında görmekteyiz. Bu konuşmada M. Kemal Paşa şunları söylemiştir.⁴⁴

“ Efendiler;Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâlîne, kendi benliğine, an'at-ı milliyetine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir” Cumhuriyetin ilanından birkaç gün sonra, Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, “ *Maarif Misakı*” adıyla Milli Eğitimin amaçlarını bir genelge ile açıklamıştır. Genelgede Milli Eğitimin amaç ve ilkeleri şu şekilde belirtmiştir.⁴⁵

1)-Milliyetçi, halkçı, devrimci, laik, Cumhuriyetçi vatandaşlar yetiştirmek.

2)-İlköğretimi yaygınlaştırmak, herkese okuma yazma öğretmek,

3)-Yeni kuşakları bütün öğrenim derecelerinden geçirmek, onları ekonomik hayatta başarılı kılacak bilgilerle donatmak,

⁴⁴ Enver Ziya, KARAL “ Atatürk'ten Düşünceler ” M.E.B.(yay.) İstanbul.1986. s. 82; Aytac, Kemal Gazi M.Kemal Atatürk Eğitim politikası üzerine konuşmalar. Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1984; s.28, M .Kemal Atatürk “ Söylevler ve Demeçler” , Ankara: C: I, 1961.

⁴⁵ Enver BehnanSapolyo “ Atatürk ve Maarif Misakı ”, *Türk Kültürü*: sayı:40. sa.383.; Şevket Gedikoğlu, *Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978. s.37

4)-Toplum yaşamında dünya ve ahir et cezaları korkusundan doğan ahlak yerine, hürriyet ve barış içindeki gerçek ahlâk ve erdemleri hakim kılmak.

5)-Milli eğitimimizin genel amacı, Türk Ulusunu uygarlıkta en ileriye götürmek ve yeni kuşakları Türk olmak onurunun gerektirdiği aşk, irade ve güçte yetiştirmek.

Atatürk' e göre; Çağdaş Türkiye'nin oluşturulmasında ve sağlıklı olarak yaşatılmasının yanı sıra, Türk milli eğitiminin amaçlarına ulaşabilmesi için, eğitim ve öğretimde şu ilkeler göz önünde tutulmalıdır.⁴⁶

- Eğitim Milli olmalıdır
- Laik olmalıdır
- Çağdaş, bilime dayalı olmalıdır
- Genel ve eşitlikçi olmalıdır
- İşlevsel olmalıdır.

3)-Tevhid-i Tedrisat ve Modern Eğitimi Kurma Çabaları

Daha önce bahsettiğimiz gibi, Osmanlı Devlet yöneticileri Batılaşmak gereğini anladıktan sonra, XVIII. Yüzyıldan itibaren Batı örneğine göre askeri okullar kurmaya başladılar, Tanzimat Döneminde ise, Batı sivil okulları örnek alınarak, ilk, orta ve Yüksek öğrenim kurumları açılmaya başlamıştı. Ancak, eski okullar eğitimlerine devam ediyordu. Bunun sonucu olarak deyiniildiği gibi eğitimde ikilik baş göstermişti. Medrese-Mektepli çatışmasının yanı sıra

⁴⁶ Kaya, Yahya Kemal İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış (Eğitimde Model Arayışı) 2. baskı, Ankara: 1993. s. 15.20. Aybars, " Atatürk Eğitim İlkeleri " Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İzmir: 1994. s.163.175.; Adem, Mahmut, "Atatürk Devriminin Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve Yeri ", Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı. 4-6 Kasım 1981, s.209-221.

azınlık ve yabancı okullar giderek ülkenin her yanına yayılıyor, zararlı faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Ülkedeki eğitim kurumları birbirine zıt görüşlü insanlar yetiştiriyordu. Bunun önlenmesi gerekiyordu. Bu okulların zararları Tanzimat aydınları tarafından fark edilmiş, ancak bir çözüm bulunamamıştı.

Ulusal eğitimin birleştirilmesi sorunu 1923'teki seçim kampanyasında ele alınmış ancak, bunun gerçekleştirilmesi 3 Mart 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) kanunu ile olmuştur. Bu tarihte çıkarılan üç kanunla, hem laik eğitime geçilmiş, hem de Atatürk devrimlerine kapılar açılmış oldu.⁴⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu Türk Eğitim sistemine şu esasları getirmiştir.⁴⁸

- Medreseler kaldırılıyor (Kapatılan Medrese Sayısı 479' u buluyordu.)
- İlkokullardan Kur'an dersleri, orta ve liselerden din dersleriyle Arapça ve Farsça kaldırılıyor,
- Kolej ve diğer yabancı okullarda öğretime ilişkin olarak din derslerinin öğrencilere verilmesi ve dinsel kaldırılıyordu.
- Azınlık okullarında tarih, coğrafya, yurt bilgisi gibi Türkçe Kültür eğitimi konulup bu okulların milli eğitime bağlanıp denetlenmesini benimseniyordu.

Öte yandan, Tüm eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanıyordu. Böylece ülke içerisindeki ikilik ortadan kaldırılıyordu.

3 Mart 1924 tarihinde Şeriye ve Evkaf Vekâleti ve Halifelik kaldırılmıştır. Bu kanunla Eğitimde laiklik ilkesinin gerçekleşmesi açısından önemli bir adım atılmıştır.⁴⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünden sonra medreseler kapatılmış, İmam-Hatip okulları açılmıştı. Kısa bir süre sonra bu okullar kendiliğinden kapanmıştır. Öte yandan ilkokul müfredat

⁴⁷ Niyazi Berkes, " Türkiye'de Çağdaşlaşma", İstanbul:1978, s.524., Mete Tanrıkkurt, "Atatürk ve Laik Eğitim", Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yay. Ank.1981, s.35

⁴⁸ Seçil Akgün, " Tevhid-i Tedrisat ", Cumhuriyet döneminde..., s.47.

⁴⁹ Akyüz, a.g.e, s.286. Ş. Turan, Türk Devrim Tarihi, Ankara: c.III, 1995. s.62-70.

programından din dersleri kaldırılmış ve eğitim tamamen laik bir hale getirilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat kanunundan sonra yapılan muhtelif kanunlarla laikleşme yolunda büyük adımlar atılmıştır. Fransa' da ihtilâl 1879' da başladığı halde Okullar 1882' de, yani ihtilalden 93 yıl sonra laikleştiği halde, ülkemizde Cumhuriyetin ilanından dört ay sonra Tevhid-i Tedrisatın başarılmayla büyük ölçüde sağlanmıştı.⁵⁰

4)-Kültür Alanında Yapılan Yenilikler

Atatürk Devriminin 1928-1932 döneminde yoğun biçimde uygulamaya koyduğu atılımlar kültürde ulusallaşma ve halklaşmaya yöneliktir. Bu dönemde Latin kökenli yeni Türk alfabesinin kabulü; yeni harflerle okuyup yazmayı kolaylaştırmak için millet Mekteplerinin açılması, Türk Tarih ve Türk dil Kurumlarının kurulması, Halk evlerinin açılması bu amacın gerçekleştirilmesi için atılan adımlardır.

a)-Harf Devrimi

Atatürk kültür devriminin daha çok yayılması için, okuma yazmanın tüm topluma yayılmasını istemiş, ve bunu gerçekleştirebilmek, için harf devrimine büyük önem vermiştir. Türkiye'de medrese, bilim dili gibi kullanılan Arapça ve Skolastiği , dolayısıyla orta çağın kafa yapısını Cumhuriyetin başlarına kadar getirmiştir.

Arap harfleri yüzyıllar boyunca Türkçe'nin ses değerlerinin gerektiği gibi, rahatça ve doğru olarak yansıtamamıştı. Devlet yazışmalarında,

⁵⁰ İhsan Sungu , “ Tevhid-i Tedrisat inkılabı ”, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür bak. yay. no. 469. Ankara, 1981. s. 606.

okullarda, sarayda, medreselerde, okumuş yazmış sarayla ve devletle ilişkisi olan kesimlerde kullanılan dil hemen hemen tümüyle Arapça, Farsça sözcüklerle doluydu. “Arapça’nın Türk diline yerleşmesinde Arap alfabesinin etkisi büyük olmuştur.”⁵¹ Arapça ve Farsça karışımı bir “*Osmanlıca*” ortaya çıkmıştır. ancak halk arasında anlaşma dili Türkçe’dir .

Türkler arasında, Arap alfabesinin Türk diline ters düştüğünü ilk kez XVII. yüzyılda Katip Çelebi fark etmiştir. Ancak gerçek uyanış Tanzimat döneminde başlamıştır.⁵²

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde İslam dünyasında basım evleri yaygınlaşırken elle yapılan dizginin zorluğu (Latin alfabesinde 80-90 gözlü harf kasası yeterken Arap harf kasasında 400-600 göz gerekiyordu) bu işi kolaylaştırıcı arayışlara zemin hazırladı.⁵³ Şinasi, Münif Efendi ile başlayan çalışmalar ve tartışmalar Enver Paşa ile devam etmiş, TBMM döneminde harf konusu ilk kez İzmir İktisat Kongresinde ortaya atılmış, ancak K. Karabekir tarafından gündeme dahi alınmadan reddedilmiştir. Daha sonraki yıllarda da bu tartışmalar sürmüş ve nihayet, 1 Kasım 1928’de “*Türk Harfleri Hakkındaki Kamun*” kabul edilmiş ve 3 Kasım’da yürürlüğe konmuştur.⁵⁴

Böylece ulusal dile giden ilk ve zorunlu bir adım atılmış oldu. Arap alfabesi yüzyıllar boyunca Türkçe’nin ses değerlerini gerektiği gibi rahat ve doğru olarak yansıtamamıştı.

En önemlisi;Arap harflerinin öğrenmesi güç ve zaman aldığı için, harfler geniş halk kitlelerini bilgisizlikten kurtarmaya hiçte elverişli değildi.

Cumhuriyetle birlikte okuma-yazma sorununa el atılmış ve 1927 - 1928

⁵¹ Anday, Melih Cevdet, “Türk Abecesi”, *Cumhuriyet*, 18.8.1978

⁵² Şimşir, Bialal, “*Türk Yazı Devrimi*”, Ankara: T.T.K. yayınları, 1992, s.18

⁵³ Orhan Koloğlu “*Türk Çağdaşlaşması (İslama etki İslamdan Tepki 1919-1938)*” (1. Basım), İstanbul: Boyut yayınları, Eylül 1995, s.173.

⁵⁴ Şimşir a.g.e, XV. ayrıca bkz, Şerafettin Turan “*Türk Devrim tarihi (1923-1938)*” Ankara: C.III. 1995 s.200-214 ; Kenan OKAN, “*Türkiye’ de Alfabetizlikle Savaş konusunda bir inceleme*” Ankara: 1971, s.5

* Halk dershaneleri Mustafa Necati tarafından 1927 ‘ de açılmıştır. 1927 yılından 1928 yılı da dahil toplam 3304 halk dershanesi açılmıştır.

de başlatılan bir yıllık halk dershanelerinde * 64-300 kişi okuma yazma öğrenmiştir.⁵⁵

b)-Millet mektepleri

Harf devrimini yaymak için gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 1 Ocak 1929' ta millet mektepleri açıldı. Bu okullar bütün ulusu kapsıyordu. Türk halkına hızla okuma-yazma öğretmeyi, yeni yazıyı büyük kitlelere yaymayı amaçlıyordu. Bu harekete Atatürk'ün başöğretmenliğinde girilmiştir. Çıkarılan yönetmeliğe göre; köylerde 12-45, kentlerde 16-45 yaşları arasındaki kadın, erkek tüm vatandaşların okuma-yazma öğrenmesi zorunlu kılınmıştı. Bu okullar “ *Gezici*” ve “ *Sabit*” olmak üzere iki türüydü. Okul olmayan yerlerde millet mektepleri “ *Gezici*” sayılıyordu. Bu okullarda iki türlü kurs düzenlenmiştir. Hiç okuma-yazma bilmeyenler 4 aylık A kurslarına, eski yazıyla okuma-yazma bilenlere iki aylık B kurslarına kabul edilmiştir.⁵⁶

1928-1933 yılları arasında 54.050 millet mektebi dershanesi açılmıştı. Bunların 18.589'u (%34-40'ı) şehirlerde, 35.461' i (% 65-60'ı) köylerdeydi.⁵⁷

Millet mektepleri özellikle ilk yıl büyük başarı elde etmiştir. İki buçuk milyon Türk insanı bundan geçmiş ve bunların 1.113.774' ü okuma - yazma öğrenerek diploma aldı.⁵⁸ Millet mektepleri dışındakilerle, beş yılda üç milyon kişi okuma-yazma öğrendi. 1927' de Türkiye' de okuma- yazma bilenlerin sayısı 1. milyon yüz bin kişi kadardı. yazı devriminden sonra bu rakam üçe katlanmıştı. Bu durum o yıllar ki Türkiye nüfusu göz önüne alınırsa azım sanmayacak bir rakamdır.⁵⁹

⁵⁵ M. Rauf İnan , *Türkiye' de İşlevsel Okur-Yazarlığın yaygınlaştırılması*, Ankara: 1981, s.63

⁵⁶ Şevket Gediklioğlu, *Halk eğitimi*, İstanbul: 1953 s.68, Kenan Okan, *Türkiye'de alfabetizlikle savaş konusunda bir inceleme*, Ankara: 1985, s.6-9.

⁵⁷ Emine Yılmaz, “ Millet mektepleri ”, *Atatürk haftası Armağanı* , Ankara: Genel Kurmay Askeri tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1994, s.166

⁵⁸ Başgöz, a.g.e, s.121

⁵⁹ Bilal. N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: 1992, s. XVI

Millet mektepleri ülkenin yayın hayatının canlanmasına da büyük katkısı olmuştur.⁶⁰ 1932 yılından itibaren millet mektepleri eski dinamizmini yitirmiştir.

c)-Halkevleri

CHP'nin bir kültür kolu olarak kurulan halkevleri , 19 Şubat 1932' de çalışmaya başlamıştır. Bu tarihte aynı gün Türkiye genelinde Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra 14 halkevi açılmıştır.⁶¹ Ancak düşünce ve uygulama olarak kökeni 1910'lara dayanmaktadır.⁶² Devrimleri yaymak, kökleştirmek, halkı toplumsal kültürel açıdan geliştirmek amacıyla kurulan halkevleri, dil-edebiyat-tarih, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, müzecilik, konuları olmak üzere 9 kolda çalışmaktaydı.⁶³ Halkevleri 1932-1950 arasında 478 halkevi ve 4322 halk Odası olarak bütün ülke düzeyinde yayıldı. Bu evlerin en önemli hizmeti, Aydınların Denetimi ve Gözetiminde güzel sanatlara eğilimli gençleri Atatürkçü Düşünce doğrultusunda yetiştirmesidir.⁶⁴ Halkevlerinde çok sayıda etkinlikler yapılmış ve bu etkinliklere 42.350.000 vatandaş katılmıştır.⁶⁵ 1951 yılında çıkarılan 5830 sayılı kanunla Halkevleri ve Odaları kapatılmış, malları hazineye devredilmiştir.

Atatürk'ün kültür devrimlerinden birisi de Türk Tarih Kurumunun kurulmasıdır. Türkleri hanedan ve ümmet tarih anlayışından kurtarmak isteyen Atatürk, Türklerin Dünya medeniyetine kazandırdığı unsurları ortaya çıkarmak amacıyla, bilimsel çalışmalar yaparak bunları kitaplar halinde yayınlamak için 15 Nisan 1931'de “ *Türk Tarihi Tetkik Heyeti* ” 'ni kurmuştur. Heyet daha sonra Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Atatürk'ün Kültür

⁶⁰ Ş.Turan, a.g.e, C.III, s.214

⁶¹ Orhan Özacın, “ Halkevlerinin Dramı”, *Kemikeç Dergisi*, S.3 1996 s.87

⁶² Tevfik Çavdar , “ Halkevleri” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C.4, 5878

⁶³ Cevat Geray, *Halk Eğitimi*, s.259

⁶⁴ Tarhan Erdem, “ Halk Evleri ”, *Vazife dergisi*, şubat 1956

⁶⁵ Gedikoğlu, *Kemalist Eğitim ileri...*, s.77

Devrimlerinden birisi de, dil devrimidir. Yüzyıllardır yabancı dillerin egemenliği altında kalmış olan Türk Dilini Yabancı Dillerin egemenliğinden kurtarmak ve kùltür devrimlerini tamamlamak için Türk Dil Kurumu'nu kurmuştur. (12 Temmuz 1932)⁶⁶ Eğitimin yayılması için bu kurumlar oluşturulmuştur.

5)-Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Teşkilatı

23 Nisan 1920'de TBMM'nin kurduğu Bakanlıklar arasında Maarif Vekaleti de vardı. Milli Eğitim Bakanlığının adı 1920-1935 yılları arasında birkaç kez değişmiştir. Kùltür Bakanlığı (1935), Maarif Vekilliği (1941), Milli Eğitim Bakanlığı (1946), Maarif Vekaleti (1954), Milli Eğitim Bakanlığı (1961), M.E.G.S. Bakanlığı (1893).⁶⁷

Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı, 1923 yılında Fransa ve İspanya Eğitim teşkilatları örnek alınarak yeniden kurulmuştur. Merkez Teşkilatı aşağıdaki birimlerden oluşmuştu:⁶⁸

- 1- Mùsteřarlık
- 2- Telif ve Tercùme Heyeti,
- 3- Teftiş Heyeti
- 4- Yùksek Tedrisat Umum Mùdùrlùđu
- 5- Orta " " "
- 6- İlk " " "
- 7- Hars Mùdùrlùđu,
- 8- Sicil Mùdùrlùđu,

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz, şerafettin Turan, "Atatùrk ve Ulusal dil ", Türk dil Kurumu Yayınları , Ankara, 1981, s.13-51; Vecihe Hatipoğlu " lùmsùz Atatùrk ve Dil Devrimi" TDK. (Yay) Ankara, 1981, Bekir Sıtkı Baykal, " Atatùrk Devrimlerinde Tarihin Rolù ", Atatùrk nderliđinde Kùltùr Devrim (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) semineri) tebliğler (8-11 Kasım 1967) Ankara: 1972, s. 95-99.

⁶⁷ Akyùz, T.E.T., s.345

⁶⁸ Taşdemirci Ersoy, a.g ..t. s. 319.

9- İstatistik Müdürlüğü,

10- Kalemi Mahsus,

11- Genel Evrak,

3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat yasası ile bütün öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına Bağlanmıştır. 1926 yılında 789 sayılı Eğitim örgütüne ilişkin yasa Maarif Teşkilatına dair kanun ile ikinci değişiklik yapılmıştır. Bu yasanın eğitim örgütüne yetiştirdiği en önemli değişiklik , taşra örgütünün kurulması olmuştur. Bu yasayla, Bakanlık Merkez Örgütüne Talim ve Terbiye Dairesi, mesleki ve Teknik eğitim, eski eserler, kütüphaneler, inşaat, levazım birimleri eklenmiştir.

Mustafa Necati'nin çabaları sonucu 789 sayılı yasa ile Maarif mıntıkaları ve Maarif Eminlikleri kurulmuştur. Mustafa Necati, Maarif eminliklerini vilayetin ilköğretimi yaymada yetersiz kalması üzerine düşünmüştür.

1933 yılında 2287 sayılı Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü ve Görevleri Yasası (Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Kanunu) ile mesleki ve teknik öğretim müsteşarlığı, güzel sanatlar, mesleki ve teknik öğretim, ticaret erkek teknik, kız teknik, hukuk müşavirliği, özel öğretim, beden eğitimi ve izcilik yayın, zat işleri, seferberlik, öğretmen okulları gibi birimler eklenmiştir.

Bu yasayla, bakanlık merkez örgütü birden bire genişleyerek iki müsteşarlık olmuştur.⁶⁹ 1935 yılında 2773 sayılı yasa ve 1941 yılında 4113 sayılı yasalarla bakanlık merkez örgütünde düzenlemeler yapılmış, ancak temelde fazla bir değişiklik olmamıştır.

1950 yılına kadar dört eğitim şurası toplanmıştır. 1923-1950 yılına kadar eğitim örgütünün ve öğretimin nicelik ve nitelikçe geliştirilmesi için kararlar alınmıştır.⁷⁰

⁶⁹ İbrahim Ethem Başaran, a.g.e, s.43, Milli Eğitim Mevzuatı

⁷⁰ Başaran, a.g.e, 43-44 Kemal Güçlüol “ Milli Eğitimde Teşkilatlanma” Cumhuriyet döneminde..., s.144-153.

6)-Cumhuriyet Dönemi Örgün Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler

a)-İlköğretim:

Milli Mücadele döneminde ilköğretim politikasının esasında, var olan ilkokulların kapanmasını önlemek, kapanmış olanları da yeniden açmak olmuştur. Buda olanakların elverdiği ölçüde başarı sağlanmış, 1920'de 3495 olan ilkokul sayısı 1923 yılında 4894' e yükselmiştir.⁷¹ İlköğretim kuruluş sisteminde, esas değişim 1924 yılında altı yıllık ilkokulların (4 yıllık Mekteb-i İptidai+2 yıllık Mekteb-i Rüştîye) beş yıla indirilme ile olmuştur. Bu okulların yanı sıra köylerde üç yıllık ikinci tip kısa süreli ilköğretim kurumları da yer almıştır.⁷² İlköğretime yön veren yasalar 1924-1926 yılları arasında çıkarılmıştır. Bu yasalarla; milli, laik, modern ve demokratik bir okul yaratılması hedeflenmiştir. 20 Nisan 1924'de teşkilatı esasiye, kanununda yapılan değişikliklerle, “ *İlköğretim bütün Türkler için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır*” (M.87) denilerek cumhuriyet döneminde, ilköğretimin bütün vatandaşlar için zorunlu tutulmuştur.⁷³

Köy okul problemini çözmek için; 18.3.1924 tarih ve 442 sayılı “ *Köy Kamuru*” ile, köy ilkokullarının yapımı, vatandaşların sorumluluğuna verilmiştir.⁷⁴ 1924 yılında eğitim ve öğretimle ilgili çalışmalar sürerken, Milli Eğitim Bakanlığının çağrısı üzerine, Amerikalı eğitimci Prof.Dr.John Dewey ülkemize gelmiş, incelemeler yapmış ve gözlemlerini iki rapor halinde bakanlığa sunmuştur. Dewey hazırladığı raporda; uzun dönemli planlama, köy yaşamına uygun ilkokul ve ortaokul kurulması, kaliteli öğretmen ve uzman kadro yetiştirilmesi, seyyar kitaplıklar, okulların mimarı tarzı ve araç

⁷¹ Başaran, a.g.t s.334..

⁷² Ali Güler, “ İlkeler Işığında Türk Eğitim Sistemi ”, Ankara: Tübitak Bilimsel Toplantı (18-20 Kasım 1981) s. 24

⁷³ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1985, s.128

⁷⁴ Nurdan Kalaycı , *Cumhuriyet Döneminde ilköğretim Politikaları* (1923-1980), A.Ü. S.B.E. Ankara: 1986 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.21

ve gereçleri, öğretmen maaşlarının arttırılması; v.b. görüşler ve öneriler raporunda yer almıştır.⁷⁵

Türk eğitim sistemini her yönüyle Çağdaş eğitim açısından değinen raporuyla ve Türkçe ye çevrilen, “ *Terbiye ve Demokrasi*” yapıtıyla ülkemizde en çok tanınan ve tutulan yabancı uzman John Dewey olmuştur.⁷⁶

Dewey’in önerileri ile 1926 programının esaslarını “ *Hayat bilgisi*”, “*Toplu Tedris*”, “ *İş Okulu*” kavramları oluşturulmuştur.⁷⁷ 1926 yılında toplu öğretim, çocuğa özgelik, yakın çevre ilişkilerine göre gözden geçirilen program 1936-1938 yıllarında daha iyi bir duruma getirilmiştir. 1926’da çıkarılan 789 sayılı “ *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*” la köy okullarının süresi, en az üç yıl olarak belirlenmiştir. 789 sayılı kanunun 5. maddesinde, ilköğretim okulları;

-Şehir ve Kasaba Gündüzlü

-Şehir ve Kasaba Yatılı

-Köy Gündüz

-Köy yatılı mektepleri şeklinde dört tipe ayrılmıştır.

Yasaya göre; Gündüz ilkokulları, iller özel idare gelirleriyle açılır. Şehir ve kasaba yatılı okullarının muhtaç ve kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere Maarif Vekaleti açar. Bu çeşit okullar aranan koşullar yerine getirilmek şartıyla Maarif Vekaletinin izniyle, mahalli idareler ve belediyeler tarafından da açılabilir. Köy yatılı okulları okulu olmayan köylerin çocukları içindi. Bu okullar genel ve özel idare bütçeleriyle yönetiliyordu.

İlköğretim süresinin değişmesi, ilkokul tiplerinin arttırılması yeni önlemlerin alınmasını gerektirmiştir.⁷⁸ 1926 programında okulun temel

⁷⁵ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul: 1939, s.1-22

⁷⁶ Fuat Gündüzalp “John Dewey’ in Türkçeye Çevrilmiş eserleri ve bunların Türkiye’ de öğretim Üzerine Etkileri”, *İlköğretim*, c.15., sayı.283, 1 Kasım 1955, s.3700-3704

⁷⁷ Ali Yıldırım , *Ülkemizde ilköğretim programları ve Birleştirilmiş sınıf uygulamaları*, Ankara: 1982 Gazi Yüksek Öğretmen Okulu (Yayınlanmamış Lisans Tezi) s.7; Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, Ankara: A.Ü. Teknikerler, Eğitim Fakültesi , s.64

⁷⁸ Kalaycı, a.g.t . s. 23-26; Bennabi Dönmez Türk, *Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Gelişimi* , Ankara: 1985 Gazi Eğ. Fak. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.56

amacından başka, her dersin hedefi ayrı ayrı belirlenmiştir.⁷⁹ 1927 yılında karma eğitim uygulamasına geçilmiş, 1929 yılında “ *İlk Mektepler Talimatnamesi*” çıkarılarak, ilkokulların amacı yeniden düzenlenmiştir. 1926 programında, hayat bilgisi, Türkçe, Tarih, Coğrafya derslerinin saatleri arttırılmıştır. 1926 programının yetersiz kalması üzerine 1936 yılında yeni bir değişiklik yapılmıştır. 1936 yılında köy ilkokulları için ayrı bir program yapılmış ve aynı yıl uygulamaya geçilmiştir.⁸⁰

1936-1948 yıllarında yapılan program revizyonları ile eğitim programları daha iyi bir duruma getirilmiştir. bu çalışmalarda çoğunlukla , Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji pedagoji bölümünde ilkokul öğretmenliğinde tecrübe sahibi olan küçük gruplardan faydalanılmıştır.⁸¹ İlköğretimde asıl karşılaşılan güçlükler öğretmen, okul binası ve öğretim araçları sağlanmasında olmuştur. Hükümetler eğitimin masraflarını karşılamak için çeşitli önlemlere başvurmuştur. 1925'te “ *Okul Vergisi Kanunu*” çıkarılarak, ilköğretimin masraflarına halkın katılması sağlanmaya çalışılmıştır. Genel bütçelerden çalışanların, emeklilerin maaş ve ücretlerinden % 1 Vergi alınması uygun görülmüştür. Ancak görülen aksaklıklar nedeniyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir. 1927'de “ *Maarif Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu defa paraların toplanması defterdarlıklara bırakılmış ve bu hizmete karşılık yüzde bir kesildikten sonra, toplanan paralar özel idarelere devredilmiştir.

Bu yasadan da beklenen yararlar sağlanamamış ve 1935 yılında çıkarılan bir yasayla arazi ve bina vergileri özel idarelere bırakılmıştır.⁸² Okul sayısı konusunda Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati 1928 eğitim bütçesi için yaptığı konuşmada şu rakamları vermektedir; 1923-1924 öğretim yılından 1927-1928 öğretim yılına kadar, öğrenci sayısı, 337'618 den 423.263'e, resmi okul sayısı 4.770'den 6.060'a, öğretmen okulu çıkışlı

⁷⁹ Maarif Vekaleti Yayınları, “ *İlk Mektep Müfredat Programı* ”, İstanbul: 1926 s.7 Atilla Tazebay “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları ”, *Milli Eğitim*, sayı: 117 Eylül 1992, s.46-47

⁸⁰ Kalaycı, a.g.t s.39, Dönmeztürk, a.g.t s. 7

⁸¹ Fatma Varış, “Program Geliştirme Çabaları ”, *Cumhuriyet Döneminde...*, s.196

⁸² Gedikoğlu, Şevket, a.g.e, s. 54-55

öğretmen sayısı, 2.846'dan, 4.851'e ulaşmıştır. Aynı dönem içinde;1.179 okul binası onarılmıştır.⁸³ Bütün bu iyi niyetli çabalara rağmen bir yandan, kaynak yetersizliği, öbür yandan, öğretmen maaşının özel idarelerden verilmesinin getirdiği düzensizlikler, beklenen verimi sağlayamamıştır. Bu yüzden Atatürk ve eğitimcileri 1936 da eğitim kursu açılmasına, 1937'de köy enstitüsü denemelerine kadar götürmüştür.

b)-Orta Öğretim

Orta öğretim genel, mesleki ve teknik öğretmen kurumların kapsamaktadır.

1)-Genel Orta Öğretim

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda, orta öğretim kurumu olarak 23 sultani, 72 idadi bulunuyordu. Sultanilerde 517 öğretmen, 5905 öğrenci bulunuyordu.⁸⁴ Diğer yandan, kurtuluş savaşı sırasında orta öğretim müfredat programlarında köklü değişiklik yapılmamıştır. Bu dönemde; okulların büyük kısmı hastane, depo buna benzer hizmetler için kullanılmış, bazı okullar, öğrenci azlığı nedeniyle kapanmıştır.

Bu tür okulları atıl ve verimsiz durumdan kurtarmak için, belirli merkezlerde toplamaya çalışılmıştır. Atatürk, kurtuluş savaşı ve sonraki dönemlerde orta öğretim kurumlarını bütün ülkeye yaymak için, vilayet merkezlerinde ortaokul ve lise açılmasına çalışmıştır. Atatürk orta öğretim politikasının esaslarını CHP' nin üçüncü büyük kongresinde ortaya koymuş ve parti tarafından da kabul edilmiştir. Buna göre; “ *Her vilayet merkezlerinde Orta Öğretim Kurumları açılarak halkın orta okul ihtiyacı giderilmeye*

⁸³ Gedikoğlu, a.g.e, s. 56.

⁸⁴ Hasan Ali Yücel, a.g.e, s.48-50

*çalışılacaktır*⁸⁵. Orta öğretim konusu, Birinci Heyet-i İlmiye'de de görüşülmüş ve “*Orta Öğretim Komisyonu*” kurulmuştur.

Bu komisyonda; “*Sultanî*” lerin ismi “*Lise*” olarak değiştirilmesine, tam devreli olan bu okulların, 4+4+3=11 sistemine göre düzenlenmesine, Fen ve Edebiyat kollarının lise son sınıfta ayrılmasına karar verilmiştir⁸⁶.

1923 yılında sultanilerin ismi “*Lise*” ye çevrildikten sonra, 72 tek devreli lise, yani ortaokul ve 23 tam devreli lise açılmıştır. Bu okullara devam eden öğrenci sayısı 7146’ dır.⁸⁷ II. Heyet-i İlmiye (23 Nisan 1924)’ de alınan kararla; ilköğrenim süresi 3’er yıllık birinci ve ikinci devreler halinde 6 yıl olarak kabul edilmesi, Lise programına sosyoloji dersleri konması ve Liselerin haftalık ders saatinin 30 saat olarak kabul edilmesi, Liselerin birinci devrelerinin ve idadilerin isminin “*Orta Mektep*” olarak değiştirilmesi, kız liselerinin de, erkek liseleri gibi tam sınıflı olarak kurulması ve aralarındaki süre farkının kaldırılmasına karar verilmiştir. Ancak bu uygulamaya Vasıf Çınar’ın bakanlığı zamanında (1924) başlanabilmiştir.⁸⁸

22 Mart 1926’ da çıkarılan 789 sayılı kanunla, Milli Eğitim örgütü belirli bölgelere ayrılmıştır. Bir veya birkaç ilden oluşan bölgelere “*Maarif Mıntıkası*” denilmiştir. Bu bölgelerde eğitim ve öğretim işini yürütmekle görevlendirilen bir “*Maarif Emni*” tayin edilmiştir. Bu kanunla, ilk, orta ve sanat okulları Maarif eminliklerinin denetimine verilmiştir. Bu örgüt görevini 1931 yılına kadar sürdürmüştür. Bu örgüt, 19.6.1931 tarih ve 1834 sayılı kanunla kaldırılmıştır.⁸⁹ 789 sayılı “*Maarif Teşkilatına Dair Kanun*” ile okul Kuruluş sistemi yeni baştan belirlenmiştir. Buna göre orta öğretim okulları şunlardır;⁹⁰

- Liseler

Milli Eğitimle ilgili söylev ve demeçler, I

⁸⁶ Öymen, H.R., “ Sultanilerden Liseye Geçişin Anlamı”, *Pedagoji Cemiyeti Dergisi*, C.III, Ankara: Maarif Vekaleti Yayını, 1967, s.11

⁸⁷ Cicioğlu, a.g.e, s. 103-134

⁸⁸ Gedikoğlu, a.g.e, s. 60

⁸⁹ Maarif Vekaleti (Yay): *Maarifle İlgili Kanunlar*, İstanbul, 1940, s.25

⁹⁰ Unat, F.R, *Maarif Düstürü*, İstanbul, 1927, s.84-89; Aytuna, Hasip A, *Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri*, (II. Basım), Ankara: 1963, s.11

- Orta okullar
- ilköğretmen Okulları
- Köy Öğretmen Okulları

Yine 1926 yılında çıkarılan 822 sayılı yasayla, Ortaokul ve liselere gündüzlü öğrenciler ücretsiz alınmaya başlanmıştır. 1927'de okul Pansiyonlarına ücretli öğrenci alınmaya başlanmıştır. 1926'da Bilim Kurulunun aldığı karara uyularak "*Yatısız Okullarda Karma Öğretim*" e gidilmiştir. 1928-1929'da kız öğrencilerde erkek liselerine alınmaya başlanmıştır.⁹¹ Öte yandan, 1926'da çıkarılan 823 numaralı kanunla okul kitaplarının basımı Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. Diğer yandan, Bakanlık tarafından çıkarılan kitaplar % 10 kar payının üzerinde satılmaması kararlaştırılmıştır.

1927 yılına kadar orta okul ve liselerin öğretim programlarında önemli bir değişiklik ve yenilik yapılmamıştır. Fransız modeli bu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Liselerin 1. devresinde yer alan din dersleri 1927 yılında kaldırılmıştır. 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesiyle eğitimde laikleşme konusunda bir adım daha atılmıştır. Harf inkılabından sonra, 1929-1930 ders yılında Arapça ve Farsça dersleri programlardan çıkartıldı. Fen kitapları, çağdaş bilimsel gelişmelere uygun, Avrupa ve Amerika' da ki ders kitaplarına göre yeniden yazıldı.⁹² Okul programlarını yeniden düzenlemek için, 1935-1936' da çoğunluğunu Alman okul profesörlerinden oluşan, İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden kurulan bir program komisyonu toplanmıştır. Komisyon, Alman okul sistemi ve programlarını örnek alarak Fen Bilimleri ile ilgili derslerin müfredat programlarını hazırlamış ve programa uygun ders kitapları 1937-1938 yılında yazılma başlanmıştır.⁹³ 1938-1939 öğretim yılında yapılan değişiklikle eski

⁹¹ H.R.Öymen, *Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri, Devrimler ve Reformlar açısından* , Ankara: C.I. 1969. s.31

⁹² Öymen, a.g.e, s. 32, Gedikoğlu, a.g.e, s.125

⁹³ Kardaş, Rıza, " Program", *Türk Ansiklopedisi* Ankara: Cilt XXVIII. Fasikül 210, MEB. Yayını, 1977, s.125

programa tekrar dönülmüş, ancak geçici de olsa Alman Sistemi varlığını sürdürmüştür.

2)-Mesleki ve Teknik Eğitim:

Türkiye’ de mesleki ve teknik öğretimin planlı bir şekilde yayılması teknik öğretim kurumlarının ülke ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi konusu, ancak Cumhuriyet Döneminde ele alınabilmıştır.

Cumhuriyetten önce birçok meslek okulları kurulmuş ise de, mesleki eğitim devletin esas politikası içerisinde yer almamıştır. Birinci Dünya savaşı sonunda, meslek okullarının bir kısmı kapanmış, Cumhuriyet dönemine geçildiği sırada Edirne, İstanbul, Adana, Ankara, Bursa, Sivas, Kastamonu, Konya, Bolu sanayi okulları ve birkaç tane vilayetlerin yardımı sayesinde varlıklarını devam ettirebilen okullar cumhuriyet dönemine kadar kalmıştır.⁹⁴

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte devlet, mesleki ve teknik eğitimle ilgilenmeye başlamıştır. Gerek birinci dünya savaşı, gerekse milli mücadele sırasında teknik eleman eksikliği büyük sorunlara yol açmıştır.

Örneğin; Büyük taarruz (26 Ağustos 1922) sırasında Fransızlardan 100 kamyon temin edilmiş ise de bunları çalıştırabilecek 20 şoför ancak bulunabilmiştir.⁹⁵ Ülkenin kalkınması için her düzeyde teknik elemana ihtiyacı bulunduğunu ve bu elemanların eğitim sistemi ile yetiştirilmesi gerektiğini Atatürk, milli mücadele sırasında görmüş, mesleki ve teknik eğitim in kurulması için özel ilgi göstermiş ve gerekli önlemlerin alınması için ilgilileri uyarmıştır. Atatürk okullara özel ziyaretler yapmıştır. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesini 1923-1925 yılları arasında 3 defa ziyaret etmiştir. Adı geçen liseye ilk defa gelişlerinde (13 Şubat 1923)

⁹⁴ Orhan Tuna, *Türkiyede Mesleki ve Teknik Eğitim*, Ankara: .Ay yıldız Matbaası, 1973. s.41

⁹⁵ Özalp-Reşat, “ Mesleki ve Teknik Eğitim İçin Diyor ki”, *Mesleki ve Teknik Öğretim dergisi*, sayı.329, Temmuz 1980;

Ülkenin ihtiyacı olan teknik elemanların daha çok yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiş, okulun hatıra defterine şunları yazmıştır: “ *Varmak zorunda olduğumuz düzeye, bugünkü kadar, ,uzak kalışımızın mühim sebeplerinden biri sanata ve sanatkarlığa gerekli derecede önem verilmemiş olmasıdır*”⁹⁶.

Atatürk değişik vesilelerle teknik eğitimin üzerinde durmuş ve bu konuyla ilgili çok sayıda konuşma yapmıştır. Bu alanda, Atatürk' ün önemle üzerinde durmasına rağmen, 1925 yılına kadar, önemli bir gelişme görülmemiştir. Cumhuriyet dönemine girerken, mesleki okulları, vilayet özel idareleri ve çeşitli bakanlıkların elinde bulunuyordu. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarının milli eğitime bağlanması konusu, ilk kez tevhidi-i tedrisat kanunu tasarısının hazırlanması sırasında gündeme getirilmiş ve halk fırkası grubunda tartışılmış ancak ret edilmiştir.⁹⁷

Diğer taraftan, öğretime açık bulunan çeşitli meslek okullarının yönetim biçimleri, eğitim programları öğretim süreleri birbirinden farklı idi. 1927 yılına kadar mesleki ve teknik öğretimde, 9 erkek sanat okulu, 2 Kız Sanat Okulu, 5 Ticaret Okulu, olmak üzere toplam 16 orta dereceli okul bulunuyordu. 1927 yılında il ve belediye yönetimlerinde bulunan mesleki ve teknik okullar, masrafları yine özel bütçelerinde karşılanmak üzere, Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 1927' de kız sanat okullarına “*Kız Enstitüsü*” adı verilmiş, 1927 -1928 öğretim yılından itibaren “*Akşam Kız Sanat Okulları*” açılmaya başlamıştır⁹⁸.

1927' de Sanat okullarında bir bütünlük sağlamak için okulların öğretim süreleri beş yıla çıkarılmıştır. Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan orta ticaret okullarının yönetimi de, 1927 yılına ait bütçe kanunu ile Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiş ve süreleri üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır.⁹⁹ Öte yandan, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için, 1931 yılında çıkarılan bir kanunla , ülke, öğretim alanı olarak dokuz bölgeye ayrılmış ve bölge

⁹⁶ Hıfzı Doğan, “ Mesleki ve Teknik Eğitim”, *Cumhuriyet Dönemi...*, s.360.

⁹⁷ Sungu, İhsan, “ Tevhid-i Tedrisat”, *Bellekten* , II. - T.T.K. Ank. 1938, s.422-428; *Maarif Vekilliği Dergisi*, s.21-22 şubat 1939. s.6-12

⁹⁸ Cicioğlu, a.g.e, s.251

⁹⁹ cicioğlu, a.g.e, s.251

merkezlerinde giderleri bölge içine giren illerce karşılanmak kaydıyla,, erkek öğrenciler için “ *Bölge Sanat Okulu*” kurulmuştur. Ancak beklenen başarı sağlanamadığında 1935 yılında çıkarılan bir kanunla bölge sanat okulları bütün eşyaları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.¹⁰⁰

1927 yılında meslek okullarına ait işlerin, yüksek öğretim dairesi tarafından yürütülmesi uygun görülmüş ve kurumun adı “*Yüksek Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü*” olarak değiştirilmiştir. Önce bu dairenin Genel Müdürü Kemal Zaim (Sunel) daha sonra Rüştü Uzel* meslek okulları işleriyle meşgul olmuşlardır.¹⁰¹ 1933’te “ *Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü*” kurulmuştur. Maarif vekili Mustafa Necati’nin tohumlarını attığı ilkeler doğrultusunda, iş başına gelen değerli eğitimciler bu ruh ve anlayışı 1950 yılına kadar uzun bir süre devam ettirmişlerdir. Örneğin; Rüştü Uzel, Nafi Atuf Kansu, Cevat Dursunoğlu, İsmail Hakkı Tongunç gibi isimleri bu arada sayabiliriz.¹⁰²

Cumhuriyet döneminde, sayıları çok az olan mesleki ve teknik öğretim okullarının durumu ve bunların ne şekilde düzenleneceği üzerinde önemle durulmuştur. Bunun için ilk defa 1924 yılında Kolombiya Üniversitesi Profesörlerinden John Dewey, Alman Dr. Kühne, Belçikalı Prof.Dr.Omer Buyse, Alman Dr.Yung gibi çeşitli uzman ve öğretmenler ülkemize

¹⁰⁰ “ Maarifle ilgili kanunlar ”, s.96; **Dergisi Mesleki ve Teknik Öğretim**, sayı; 77 Temmuz 1959, s.15.

¹⁰¹ Reşat Özalp, “ Türkiye’ de Yüzyıllık Meslek i ve Teknik Öğretim”, **Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi**, Sayı:104 yıl.9. Ekim 1961 s.43

* Rüştü Uzel, 1889 yılında Bursa’ da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Bursa’ da tamamladı. 1908 yılında yapılan sınavı kazanarak Fransa’ya gitti ve Kimya yükseköğrenimini burada tamamladı. Yurda döndükten sonra çeşitli okullarda öğretmenlik ve müdürlük yaptı. Milli eğitim bakanlığında Mesleki ve Teknik Öğretim genel müdürlüğü kurulunca, Genel Müdürlüğüne getirildi. ve 22.8.1933 tarihinde göreve başladı. Bu genel müdürlük Müsteşarlık, haline gelince, 27 eylül 1941 tarihinde müsteşar oldu.

¹⁰² İlhan Tekeli,

M.T.Ö. okullarının ve kurslarının yurt geneline yayılması, okul binalarının inşası, atölye ve laboratuvarların modern aletlerle donatılması, Rüştü Uzel’ in sistemli bir çalışması ile mümkün olmuştur. R.Uzel emekliye ayrıldığı 1 Ekim 1950 tarihine kadar 17 yıl 11 ay 9 gün Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumlarının başında olmuştur. R.Uzel’ in hayatı, kişiliği, eğitime katkıları için bkz., Şevket Süreyya Aydemir, “Bir Üstün adam”, s.227, Avni Başman, “Büyük kaybımız Rüştü Uzel”, s.33, Reşat Tardu, “ Hizmetle Dolu bir hayat”, İsmet İNÖNÜ, “Rüştü Uzel’e”, Kamil Su, “ Rüştü Uzel ve Teknik Öğretim”,**Mesleki ve Teknik Öğretim**, sayı: 145. Mart 1965 . ayrıca bkz. Kemal Turan, **Mesleki ve Teknik eğitimin gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel**, İstanbul: 1992

çağırılmıştır. 1927 yılından 1938 yılına kadar 65 uzman öğretmen getirilmiştir. Bu uzmanların bazıları Milli Eğitim' in çeşitli kademeleri için raporlar vermiştir¹⁰³

Diğer yandan teknik öğretim için öğretmen yetiştirmek amacıyla yabancı ülkelere 103 erkek ve kız öğrenci gönderildi. Sanat ve Ticaret Okulları, 1935'te çıkarılan 2745 sayı ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, ödenekleri de Devlet Bütçesinden karşılanmıştır. 1936'da; bu okullarda çalışan öğretmenlerin maaşları da genel bütçeden verilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu, sanat okullarının öğretmen kadroları güçlendirilmiş, işçilik araçları, makine ve diğer kuruluşlar genişletilmiştir.

Döner sermayeli sipariş işlikleri kurulmuş, programlarda değişiklik olmuştur. Çeşitli yollarla Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi ile Mesleki ve Teknik Öğretim okullarına ayrılan ödeneği miktarı (%) si şu şekildedir.¹⁰⁴

Tablo (1) Milli Eğitim Bütçesinden Mesleki ve Teknik Öğretime ayrılan oran(%)

Yıllar	MEB. Bütçesi	Mesleki ve Teknik Öğretim Bütçesi.	M.E.B. Bütçesinin (% si)
1927	6158930	-	-
1928	6615804	800000	12
1929	8100009	1007000	12
1930	8199709	1007000	12
1932	6064875	205859	3
1933	6528327	236537	3
1934	8710995	286051	3
1935	9058540	279716	3
1936	10270690	744297	7
1937	12229371	959727	7
1938	146770130	1009730	7
1939	16164400	1032070	6

¹⁰³ Hasan Güleriyüz, " Cumhuriyet Okulları Mutlakriyet Okullarından farklı olmalıdır", **Öğretmen Dünyası**; sayı.56 (1984) S.13-16; "Çıraklık ve Mesleki -Teknik Eğitim" (M.E.B.Yay), **Çıraklık ve Mesleki teknik eğitim Konseyi**, 3-5 Mayıs 1990 ank. s. 6-7 Orhan Tuna, a.g.e, s.44, Özalp, a.g.m, S.41-48; Mustafa Şahin, a.g.t, s.63-120

¹⁰⁴ R. Özalp, a.g.m, s.113

Orta Dereceli mesleki ve teknik okulların bu evredeki gelişmesi ise şu şekildedir:

Tablo(2)Orta Dereceli Mesleki ve Teknik okullar¹⁰⁵

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-24	64	583	6547
1928-29	47	715	8504
1933-34	66	660	7715
1938-39	81	982	12352

Tabloda görüldüğü gibi, mesleki ve Teknik öğretimde okul ve öğretmen sayılarında arzu edilen gelişme sağlanamamış hatta 1928-1929 öğretim yılında okul, 1933-1934 öğretim yılında öğretmen ve öğrenci sayılarında düşme olmuştur.

B)-İnönü Dönemi Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler(1938-1950):

1)-Genel Durum:

Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra toplanan TBMM Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü'yü seçmiştir. Böylece Atatürk'ün kaybıyla oluşan boşluk doldurulmuştu. Atatürk'ün ölümüyle boşalan Parti Genel Başkanlığı'na yeni bir kişi seçmek için, 26 Aralık 1938 tarihinde, Ankara'da CHP I. olağan üstü kurultayı toplandı. Kurultayda kabul edilen parti tüzüğünde, Atatürk "*Ebedi Şef*", İsmet İnönü ise "*Milli Şef*" ve partinin "*Değişmez Başkan*" ı olarak seçildi.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Cumhuriyet döneminde istatistiklerle Türkiye (1923-1981) ,Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları birliği(Yay) 1981. s.15; Milli Eğitimde 50 yıl 1923-1973. (DİE Yayını) No.691 s.71

¹⁰⁶ Murat Koral Türk, "Sivas Kongresi'nden 12 Eylül 1980'e CHP Kronolojisi", Tarih ve Toplum, Cilt: 24, sayı: 141, s. 174; Fahir Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Ankara: c:I, 1965, s. 141.

“Değişmez Başkanlığa” getirilen İsmet İnönü, o yıllardaki dönemin anlayışına paralel olarak, “*tek şef, tek parti, tek millet*” otoritesini güçlendirdi. İnönü birleştirici bir siyaset izledi. Kurtuluş Savaşı sırasında önemli görevler üstlenmiş; sonraları çeşitli nedenlerle Atatürk’ün çevresinden uzaklaşmış, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Fethi Ökyar, gibi kimseleri aday listesine alarak milletvekili seçilmelerini sağladı.¹⁰⁷

İnönü döneminin en önemli siyasal girişimlerinden biri köy enstitüleri idi. İnönü, Köy Enstitüleri projesine büyük bir umutla sarıldı ve her türlü desteği sağladı.¹⁰⁸ İnönü Hükümetin denetlenmesi amacıyla CHP bünyesi içinde bir muhalif parti gibi çalışacak, “*Müstakil*” grubu kurmuştur.¹⁰⁹ İnönü’nün iktidara gelmesinden kısa süre sonra patlak veren II. Dünya Savaşı, Türkiye ve dönemin iktidarı için büyük sorun olmuştur. İnönü bu dönemde dış politikada önemli başarı göstererek, çeşitli baskılara rağmen, Türkiye’yi savaşın dışında tutmayı başardı. Adana’da İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile görüştü. (30 Ocak-1 Şubat 1943) Bunu Kahire’de Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt ile buluşması izledi. (4-6 Aralık 1943) Bu konferanslarda Türkiye’nin savaşa katılabilmesi için geniş ölçüde yardıma ihtiyacı olduğunu belirterek savaşa girmemek için, gerçekleşmesi çok zor olan şartlar ileri sürmüştür.¹¹⁰ Savaşın sonucunun belli olması üzerine Türkiye Müttefikler safında savaşa katıldı. (23 Şubat 1945) Böylece Birleşmiş Milletler Örgütüne katılma hakkı elde etmiş oldu.

İnönü dış politikada sorunlardan başarıyla çıkarken, savaş yıllarında ülke içerisinde bozulan ekonomik sorunlarla uğraşmak zorunda kalıyordu. Savaş nedeniyle, bir milyon asker silahlandırılmış, bütçede ordu payı iki katına çıkarılmış, bunun sonucu zaten güçlü olmayan bir ekonomi için bu durum çok ağır bir yük getirmiştir. Binlerce insanın iş alanlarından çekilmesiyle tarım ve sanayi ürünlerindeki artış düşmüş, savaş ve

¹⁰⁷ Cemil Koçak, “Siyasal Tarihi (1923-1950)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*, Cilt: 4, S. 128.

¹⁰⁸ Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, (On birinci Baskı), İstanbul: Ocak 1996, s. 86-87.

¹⁰⁹ *Çağdaş Türkiye Tarihi*, s. 127.

¹¹⁰ Ahmet Şükrü Eşmer- Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi)*, (Altıncı Baskı), Ankara: 1987, s. 164-178.

Akdeniz'deki ablukalar nedeniyle, ithalat ve ihracat önemli ölçüde azalmış, Türkiye dış pazarlardan çoğunu kaybetmişti.¹¹¹ Ekonomik sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1940 yılında, "*Milli Korunma Kanunu*" kabul edildi. Yasa, hükümete ekonomiyi düzenlemek için geniş yetkiler vermişti. Kanunun uygulanması, fiyatların nispeten az yükselmesine katkıda bulunmuşsa da, ekonomik sorunların halkın büyük bir kısmı günlük yaşamının etkilenmesini önleyememiştir.

Daha sonra ekonomik uygulanan sert politikadan vazgeçilmesine rağmen, aranan malların bulunması ve karaborsanın ortadan kalkması sağlanamadığı gibi, fiyatlarda beklenmedik bir biçimde artmıştır.

Savaş yıllarında büyük kazançlar sağlayan insanlar ortaya çıkmıştı. Bu durumun önlenmesi, sosyal adaletin sağlanması, yüksek kazancı olanlardan vergi almak amacıyla yeni önlemler düşünülmüştü. Buna göre, kentlerdeki savaş zenginlerinden varlık vergisi, kırsal kesimdeki savaş zenginlerinden ise toprak mahsulleri vergisi alınması kararlaştırılmış ve 1943 yılında "*Varlık Vergisi*" kanunlaşmıştı.¹¹² Yasa, savaş zenginlerinin vergilendirilmesini öngörmüştü, ancak uygulama farklı olmuştur.

Bunun üzerine CHP eleştirilere neden olmuş ve daha sonra bir grup milletvekili, "*Dörtlü Takrir*" i vererek CHP'den ayrılıp DP'yi kurmuşlardır.¹¹³

Öte yandan, İsmet İnönü, CHP'den ayrılan Celal Bayar ve arkadaşlarını bir ölçüde teşvik etti. İnönü, 1946 yılında CHP tüzüğünde değişiklik yaptırarak genel başkanın değişmezliği ilkesini kaldırttı; dört yılda bir seçim yapılmasını kabul ettirdi. Yayımladığı 12 Temmuz beyannamesiyle DP muhalefetini, CHP'deki sert siyaset yanlılarına karşı korudu.¹¹⁴ İnönü, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle de iktidarı DP'ye teslim etti.

¹¹¹ Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C: II, s. 470-471.

¹¹² *Çağdaş Türkiye Tarihi*, cilt: 4, s. 130-131.

¹¹³ Naki Cevat Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ankara: Ulus Basımevi, 1950, s. 72-75; Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (3. Basım) Ankara: 1979, s. 179-181.

¹¹⁴ 12 Temmuz Beyannamesi'nin metni için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası, 1952, s. 688-689.

2)-İnönü Dönemi Genel Eğitim Politikaları

Bu dönemde eğitim, Atatürk döneminde olduğu gibi, öncelikle kalkınma ve modernleşme problemi olarak ele alınmaktadır. Hümanistleştirme ve laikleşme şeklinde uygulanan, milli, laik, çağdaş politikalardan vazgeçilmiş değildir. Bunu, I. saydam hükümet programında (25 Ocak 1939-3 Nisan 1939) görmek mümkündür. Bu programa göre;

*“... Türk çocuğumun ahlaki temiz ruhça ve bedence sağlam, milletine vatanına Cumhuriyete ve inkılaba sadık yetiştirmek maârifimizin başlıca hedefidir. Tarih ve dil inkılabımızın milli ruhun doğuşuna ve kırvetlenmesine verdiği hızı artıracacağız.”*¹¹⁵ Diğer yandan batı medeniyeti örnek alınmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel; 1945 yılında Londra’da Unesco konferansında, Milli Eğitimin esaslarını şu şekilde açıklamıştır: *“Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak, saymak, kapalı bir kültürde kalmak yerine, insanlığın ortak kültür kaynağına gitmek, vatandaşları arasında ırk, din, dil ve sınıf ayrılıkları gözetmemek...”*¹¹⁶ Bu dönemin eğitim politikasının esas amacı okumaz yazmaz vatandaş bırakmamak, böylece ülke kalkınmasını eğitim yolu ile gerçekleştirmek oluştuyordu. Bunu gerçekleştirmek için, Köy Enstitüleri kurulmuş, Halkevlerinin faaliyetlerine ekonomik destek sağlanmaya çalışılmıştır.

¹¹⁵ Yusuf Ekinci, *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920-1994)*, Ankara: 1994, s. 8; İsmail Arar, *Hükümet Programları (1920-1965)*, İstanbul: 1968, s. 12

¹¹⁶ Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)*, İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1992, s. 55

3)-İnönü Dönemi Örgün Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler

a)-İlköğretim

Atatürk Döneminde başlatılan ilköğretim seferberliği İnönü Döneminde de sürdürülmüştür. Bu dönemde İsmet İnönü ilköğretime, diğer öğrenim kurumlarından daha fazla önem vermiş ve bunu şu sözleriyle açıklamıştır;

*“ İlköğretimi, büyük kitleyi maddi manevi alanda kalkındırılıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için, ilköğretim çözeceğimiz ilk meseledir”*¹¹⁷.

İsmet İnönü; modern bir devlet olabilmenin ilk şartı olarak, bütün vatandaşların okur yazar hale getirilmesini görmüş; bütün vatandaşları okur yazar haline gelmiş ulusların ileri, bunu yapamayanlarında geri kaldığını belirterek, 20. Yüzyılda insanca yaşayabilmenin temel şartının, okuma yazma probleminin giderilmesi olduğunu belirtmiştir¹¹⁸. 1938- 1950 döneminde okuma yazma ve ilköğretime önem verilmesine, sadece kalkınma açısından yaklaşılmamış, Cumhuriyet rejiminin kitlelere yayılması amaçlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, çözülemeyen öğretmen yetiştirme sorunu çözmek amacıyla, Eskişehir yakınlarında Mahmudiye Köyünde bir eğitim kursu açılmıştır.¹¹⁹ 1938’ de “Köy Eğitimcileri Kanunu” çıkarılmış¹²⁰ ve öğretmenlik örgütü kurulmuştur. Kuruluş amaçları şöyle açıklanmıştır¹²¹.

- Cumhuriyet rejiminin ilkelerini köylere kadar yaymak.
- Türk köylüsüne yurttaşlık bilinci ve görevlerini öğretmek
- Askeri seferberlik gününde eğitimcilerden yararlanmak
- Köy çocuklarına ilköğretimin ilk bilgilerini vermek,

¹¹⁷ İsmet İnönü, “Tarih Boyunca İlköğretim Davası ve 17 Nisan”, *İlköğretim*, c.: 15, sayı: 297-298, 15 Haziran 1950, s. 3882

¹¹⁸ A. g. m. , s. 1882

¹¹⁹ Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Ankara: 1946, s. 298.

¹²⁰ *Maârifle İlgili Kanunlar*, İstanbul: 1940, Maârif Vekaleti yay. ,s. 110.

¹²¹ Mustafa Şahin, a. g. t. , s. 17.

Eğitmenler aracılığıyla, öğretmen yetiştirme sorununa büyük oranda çözüm getirilmiş, Cumhuriyet rejiminin belirlemiş olduğu ilkeler köylere kadar yayılma fırsatı bulmuştur. 1942 yılına kadar, köylerde açılan, okulların yarısına yakını, üç sınıflı eğitimci, beş sınıflı öğretmenli- eğitimci okullardır.¹²²

1944 öğretim yılında mevcut eğitimci sayısı 6257 iken, 1948-1949 ders yılı başında bu rakam 7139'a yükselmiş; ancak, bu da ihtiyaca yeterli olamamıştır.¹²³ Diğer yandan, 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca, "*Köy Enstitüleri Kanun Taslağı*" hazırlanmış, 22.4.1940' da yayınlanan 3803 sayı ile kanunlaşmış ve 1942' de 4274 sayılı "*Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu*" çıkarılmıştı.¹²⁴

1943 yılında II. Milli Eğitim Şûrasında ilköğretmen yapı sandığı kurulmuştur. II. Şûrada, ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması düşünülmüştür, ancak uygulanamamıştır. İlköğretimde yapılan en güçlü atılım köy enstitülerinin kurulması, eğitimci kurslarıyla birlikte geliştirilmesi olmuştur. 4274 sayılı yasayla köy, köyün çocuk ve genç yaşlılarına göre yepyeni bir biçim ve anlamda düzenlenmiştir. Örneğin: öğrenim çağı 16 yaşına çıkarılmış, beş sınıflı köy okulunu bitirenlerin bu yaş sonuna dek, okulla olan ilişkileri kesilmemiştir. Bu nedenle söz konusu yasanın gereği olarak, Atatürk' ün deyimiyle, "*Birer kültür merkezi*" niteliğinde yatılı, yatısız "*Bölge okulları*" açılmıştır.¹²⁵ Çıkarılan bu yasayla; her köyün kendi okulunu kendisinin yapması istenmiş, bu kararda 1949 yılında değişiklik yapılmış, nitekim 1951 yılında kaldırılmıştır. Ancak, daha sonraki bölümde göreceğimiz gibi; okul binasının yapımı, CHP ile DP arasında çok sert tartışmalara neden olacaktır.

4274 sayılı Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Örgüt yasasının, 1. Maddesine göre köylerde resmi zorunlu ve parasız ilköğretim okulları ve kursları şunlardı;¹²⁶,

¹²² Cicioğlu, a. g. e. , s. 52.

¹²³ İ. İnönü, a.g.m, s. 3884.

¹²⁴ Ali Güleriyüz, " Milli Eğitim Şurâlarından, İlköğretim alanında Kabul Edilen İlkeler ve Modellerin Mukayesesi ve Uygulamaya Aktarılış Biçimi", Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi, Tübitak Bilimsel Toplantısı, 18- 20 Kasım 1981, Ankara, 1982, s. 70

¹²⁵ Ş. Gedikoğlu, a.g.e., s. 92.

¹²⁶ A. g. e. , s. 93.

- Eğitmenli köy okulları
- Öğretmenli köy okulları,
- Öğretmenli- eğitmenli köy okulları,
- Pansiyonlu ve pansiyonsuz Bölge okulları,
- Akşam okulları,
- Köy bölge meslek kursları

Öte yandan, 5129 sayılı kanunla Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin aylık ücretleri 100 liraya çıkarılmış, 5166 sayılı kanunla özel btçeden aylık alan ilkokul ğretmenlerinin aylıkları genel btye alınmış bütün devlet memurları gibi ilkokul ğretmenlerinin de her ay maaşlarını zamanında alma esası getirilmiştir.¹²⁷

17.3.1944'te Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu ilköğretimi yaygınlaştırmak için şu kararları almıştır:

- 1) Hükümetin elindeki her türlü vasıtalarından istifade edilerek halka ilköğretimin önemini anlatmak,
- 2) Okul ve ğretmen bulunan yerlerde ğrenci devamsızlığının önüne geçmek için, gerekli her türlü tedbirleri almak, ders yılı içinde öğretmensiz sınıf veya okul bırakmamak,
- 3) Yeni okul binaları yapılması için ilgilileri esaslı ve planlı çalışmaya sevk edecek kanuni tedbirleri alarak, memlekette okul yapımını hızlandırmak,
- 4) Köy Enstitülerinden mezun olacak öğretmenleri zamanında atayarak, köy okullarına ayrılacak araziyi sağlamak, okul binalarını hazırlatmak, ilgililerin bu alanlardaki çalışmalarını sıkı bir surette izlemek,
- 5) İlköğretim alanındaki çalışmaları teftiş edeceklere kolaylık göstermek suretiyle bu işin verimini artırmak¹²⁸.

¹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi 1943- 44 / 1948- 49 ğretim yılları, Ankara: (MEB)1949, s. 3.

¹²⁸ ř. Gedikoğlu, a. g.e., s. 95; İsmail Hakkı Tangu, İlköğretim Kavramı, 1946, c. 1, s. 325.

1946- 1947 öğretim yılından başlamak, 1956- 1957 öğretim yılında tamamlanmak üzere 10 yıllık ilköğretim planı hazırlanmış ancak, 1950 iktidar değişikliği nedeniyle uygulanamamıştır.

Bu dönemde ilkokullardaki gelişme de nicelik üzerinde durulmuştur. Niteliğe fazla önem verilmemiştir. 1938-1950 yılları arasında resmi ve özel ilkokullardaki sayısal gelişme ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo(3) Resmi ve Özel İlkokullarda Sayısal Gelişmeler(1938-1950)¹²⁹

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Diploma Alanlar
1938-39	6700	17120	813636	55953
1939-40	7862	191063	57054	57054
1940-41	10596	20564	71854	71854
1945-46	14010	27317	104854	104854
1949-50	17106	34822	142323	142323

Bu dönemin ilkokul müfredat programlarında ise, 1936 yılından 1948 yılına kadar bir değişiklik yapılmamıştır. 1948 İlkokul Programında “*okul ile aile arasında sıkı bir işbirliği sağlanması*” yeni bir ilke olarak kabul edilmiştir. 1949’da “*eğitim ve öğretim ilkeleri*” kabul edilmiştir.¹³⁰

b)-Orta Öğretim

İnönü Döneminde ortaöğretime önem verilmiş, 17- 19 Temmuz 1939 tarihleri arasında Birinci Maârif Şûrası toplanmıştır. Bu ilk Şûrada her derecede ve türdeki eğitim kurumlarına ait program ve yönetmeliklerin incelenmesi önemli bir yer tutmuştur. Şûrada orta öğretimle ilgili şu kararlar alınmıştır:

¹²⁹ Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Sistemindeki gelişmeler, s. 86 ; CHP döneminde Milli Eğitimdeki gelişmeler için, bkz., CHP Hükümetlerinin Bayındırlık Ve Ulaştırma Alanındaki Başarıları Hakkındaki Not, Ankara, 1950.

¹³⁰ Bennabi Dönmeztürk, Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programının Gelişimi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fak. Eğitim Bilimleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 1985, s. 8- 9.

- Orta okul,lise ve ilköğretmen okulları sınav yönetmelikleri ile öğretim programları incelenerek kabul edilmiştir.
- Ortaokullara ait “*Kooperatif Yasası*” çıkarılmıştır.
- Ortaöğretimde öğrencilere yaptırılacak yazılı ödevler hakkında yönetmelik kabul edilmiştir.
- Galatasaray Lisesi Öğretim Programı görüşülmüştür.
- Derslerin öğleden önceye alınması ve öğleden sonra ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde zorunlu olarak öğretmenlerin yönetiminde serbest ve ortak eğitim çalışmalarına ayrılması konusunda şûrada alınan kararlar Bakanlıkça uygulanmaya konulmuştur.¹³¹

Ortaöğretim komisyonu ayrıca ortaöğretim kurumlarının il ihtiyacına göre kurulmasını teklif etmiş ve bu konuyla ilgili bir plan hazırlamıştır.¹³² 1938- 1939 öğretim yılında, ortaokul sayısı 228, lise sayısı 75'e ulaşmış ancak, çağ nüfusunun ve öğrenci sayısının artması karşısında okul ihtiyacı hat safhaya ulaşmıştır. Bu durumu Birinci Maârif Şûrası açış konuşması sırasında Hasan Ali Yücel şöyle dile getirmiştir: “...Şükranla ifade etmeliyim ki artık memleketimizde kültür ihtiyacı ve bunun neticesi olarak mektep isteği, ekmek, su gibi bir insiyak kuvvetiyle kendini hissettirmektedir. Ortaokulu bulunmayan hemen hiç bir kazamız yoktur ki bu mektebe kavuşturulmaları için Maârif vekilliğini vazifeye davet etmesin, ihtiyaç tam, dilek yerindedir. Fakat eleman ve yer, bu ihtiyaca cevap vermekten ve bu haklı dilekleri yerine getirmekten bizi alıkoyuyor. Gerek parti kurultayında, gerek Büyük Millet Meclisinde aza ve mebus arkadaşlarımın bu husustaki suallerine verdiğim cevaplarda söylediğim gibi bunların bir listesini yapmak, ehemmiyetlerine göre sıraya koymak imkan buldukça bu sıraya bakarak okulları açmak bizim bulabildiğimiz tek çaredir...”¹³³

Yücel aynı konuşmasında, liselerin müspet ilim zihniyetinin, milli kültürün içinde hümanizm ruhunun hal ve istikbalini tayin edecek

¹³¹ R. Özalp- A. Atâinal, a. g. e. ,s. 118.

¹³² Cicioğlu, a. g. e. , s. 138.

¹³³ Cicioğlu, a. g. e. , s. 138.

müesseseler olduğunu belirterek pek çok ülkede ikinci yabancı dil olarak Latince ve Yunanca'nın öğretildiğini ifade etmiştir.¹³⁴

1941 öğretim yılı başından itibaren üç lisenin birinci sınıflarında “*klasik şube*” açılmıştır. Bu şubelerde diğer yabancı dillerin yanı sıra, Latince ve daha ileri sınıflarda eski Yunanca okutulmuştur.¹³⁵ 1940'tan itibaren ortaokul sayılarında artış olmasına rağmen, ortaokul öğrenci sayısında önemli düşüşler söz konusudur. II. Dünya Savaşı'nın ülkemizi olumsuz olarak etkilemesi ve ortaokul çağındaki çocukların bir kısmının meslek okullarına yönelmesi sonucu öğrenci sayısında düşüşler olmuştur. 14 Temmuz 1943 tarihinde Ankara'da lise müdürlerinin katıldığı bir toplantı yapılmış ve ortaöğretimin sorunları tartışılarak, “*Ortaöğretimin Gelişmesi Hakkında Ön Tasarı*” başlığını taşıyan bir rapor hazırlanmıştır.¹³⁶ Bu tasarıda ortaöğretim okulları, ortaöğretimde çalışan öğretmenler, öğretmen kaynakları, branşlara göre ortaokulda öğretmen ihtiyaçları, liselerde öğretmen ihtiyaçları, vb. konularda ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Bu tasarıya göre; ülkemizde 1943 yılında 45 lise, 154 ortaokul, 11 öğretmen okulu olmak üzere 210 orta öğretim kurumu vardır. 101244 ortaöğretim öğrencisinden 25,152'si lise sınıflarında, 73,564'ü ortaokullarda, 2,528'i öğretmen okullarında okumaktadır. 45 lise 27 vilayete dağılmıştır. Bunlardan 13'ü İstanbul'dadır. Hakkari, Bingöl, Tunceli hariç, her vilayet merkezinde ortaokul bulunmasına karşın, 394 kazadan yalnız 67'sinde ortaokul vardır. 317 kaza ortaokuldan mahrumdur. 1948-1949 yılında ortaokul sayısı 220'ye yükselmiştir.¹³⁷

1942- 1943 öğretim yılında 45 olan lise sayısı, 1948-1949 öğretim yılında 56'ya yükselmiştir. Diğer yandan, öğretmen okullarının sayısı 11 idi. 1943-1949 yılında 4 öğretmen okulunun eğitim enstitüsüne çevrilmesi, Edirne Kız Öğretmen Okulunun Konya Kız Öğretmen Okulu'na

¹³⁴ Ali Ata, a. g. e. , s. 62.

¹³⁵ Cicioğlu, a.g.e. , s. 141; Klasik lise şubeleri şu okullarda açılmıştır: Ankara Atatürk Lisesi, Ankara kız lisesi, İstanbul Galatasaray Lisesi.

¹³⁶ Maarif Vekilliği, “Ortaöğretimin Gelişmesi Hakkında Ön Tasarı”, Ankara: 1944.

¹³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, 1943-44/ 1948-49, s. 14.

bağlanmasıyla bu okulların sayısı 6'ya düşmüş ise de; 1948-1949 öğretim yılı başında Bolu'da açılan öğretmen okuluyla, öğretmen okullarının sayısı 7'ye yükselmiştir. 1942-1943 öğretim yılı sonundan 1947-1948 sonuna kadar ortaokullardan 73244, liselerden 33775, öğretmen okullarından 4056 öğrenci mezun olmuş, bu süre içerisinde 29158 öğrenci olgunluk diploması almıştır.

Ortalama her yıl: öğretmen okullarından 676, ortaokullardan 12207, liselerden 5629 öğrenci mezun olmuş ve 4860 öğrenci lise olgunluk diploması almıştır. 22-31 Ağustos tarihleri arasında Dördüncü Milli Eğitim Şûrası toplanmış ve şu kararlar alınmıştır:

- Eğitim ve öğretimde dayanan demokratik esasların gözden geçirilmesi,
- Ortaokullara ve liselere öğretmen yetiştiren eğitim enstitüleri ve yüksek öğretmen okulu örgütünün ihtiyaçlara göre düzenlenmesi,
- 1948-1949 ders yılından itibaren uygulanmaya başlanan ilkokul programının incelenmesi,
- Yeni ortaokul programı projenin incelenmesi,
- Lise ders konularının dört yıllık sisteme göre belirlenmesi görüşülmüş ve karara bağlanmıştır.¹³⁸

Şûra kararıyla liselerin öğretim süreleri, üç yıldan 4 yıla çıkarılmıştır. Yapılan bu çalışmalarla önemli ilerlemeler kaydedilmiş fakat eğitim sorunu kesin bir çözüme ulaşamamıştır.

c)-Mesleki ve Teknik Öğretim:

Bundan önceki dönemde mesleki ve teknik öğretim için hazırlanan ortam, ürünlerini bu dönemde vermeye başlamıştır. İstatistiklere bakıldığında 1927-1928 öğretim yılında 16 adet olan mesleki ve teknik eğitim okulu, 1938-1939 öğretim yılında 27'ye ulaşmıştır. Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim alanında hızlanma 1940'lardan itibaren başlamıştır.

¹³⁸ MEB (Yay),4. Milli Eğitimi Şûrası, Ankara 1949.

1944'te 10 yıllık bir gelişme planının uygulanmasına girişilmiş, yeni okul binaları yapımı için, 81 milyon liranın harcanması öngörülmüştür.¹³⁹ Bu paranın 10 yıl içinde harcanma şekli şöyle oldu:

40.392.915 lira	inşaat işlerine,
6.125.101 "	Tamirat işlerine,
21.693.431 "	Makine, avadanlık ve ders aletleri satın alınması,
4.000.741 "	Tesisat işlerine,
1.514.742 "	İstimlâk işlerine,
457.743 "	Erkek ve kız sanat okulları döner sermaye
457.744	işlerine,
366.745 "	Yabancı uzman ve teknisyen ücretlerine
1.166.746 "	Gümrük ve nakliye işlerine,
4.485.747 "	Muhtelif yıllarda kanunlarla alınan maaş ve ücret
	kadrolarına, olmak üzere toplam, 80.204.292 lira harcanmıştır.

Bu sayede ülkenin çok çeşitli yerlerine meslek okulları açılmıştır.¹⁴⁰

Öte yandan II. Dünya Savaşının devam ettiğinden, fiyatlar sürekli olarak artmış ve satın alma işleri de güçleşmişti. Bu durum karşısında okul binalarının inşası, makine ve gerekli olan malzemenin tamamlanması işinin gecikmesi ihtimali düşünülerek, bazı şehirlerde okul yapmaya müsait binalar kiralanarak, geçici olarak öğretime başlandı. Okul atölyelerinde lüzumlu makine ve tezgahlardan bir kısmı, harbin bütün engelleyici unsurlarına rağmen, Avrupa'dan getirtilebilmiştir.¹⁴¹

Bu dönemde merkez örgütünde mesleki ve teknik öğretim bölümü 5 müdürlükten oluşturulmuştur. Bunlar;¹⁴²

- 1-Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü,
- 2-Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü,
- 3-Ticaret Öğretim Müdürlüğü,

¹³⁹ Gedikoğlu, a.g.e., s. 100.

¹⁴⁰ Özalp, Reşit, "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", *Mesleki ve Teknik Öğretim*, sayı: 104, Ekim 1961, s. 52.

¹⁴¹ Özalp, a.g.e., s. 52.

¹⁴² Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, s. 38.

4-Teknik Büro Müdürlüğü,

5-Mesleki ve Teknik Öğretim Yapı İşleri Müdürlüğü,

oluşturulan bu birimlerde mesleki ve teknik öğretim daha da güçlendirilmiştir. Ayrıca, İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ve Tekniker Okulu 1941'de Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Kurumlarda görülen yenilikler programlara da yansımıştır.

Daha önceki dönemde kurulan, resmi ve özel ticaret okulları, ticaret liseleri, çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Diğer yandan, sağlık alanında orta dereceli sağlık ve hemşire, köy ve kent ebe okulları, tarım alanında bölge tarım, hayvan sağlığı, orman makinist okulları açılmıştır.

1940 yılından itibaren mesleki ve teknik öğretim kurumlarının sayısı hızla artmasına rağmen, okulların büyük şehir ve sahil şehirlerinde toplandığı görülmektedir. Bu okulların sayıları ülkenin ihtiyacıyla karşılaştırıldığı zaman, hem sayıları yetersiz kalmış, hem de ülke üzerindeki dağılımları dengesiz olmuştur. Bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerde bu okulların oranı çok düşüktür.¹⁴³

1942-1943 öğretim yılından itibaren “ *Erkek Sanat Enstitüsü*” haline getirilen sanat okullarıyla, Yapı Enstitülerinin teşkilatları ve programları değiştirilerek okullar iki devreye ayrılmış ve böylece verimli çalışmalara başlamıştır. 1940-1950 yılları arasındaki sayısal gelişmeler ise şu şekilde olmuştur:

Tablo(4)Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Öğretimde Gelişmeler:

	1940-1941	1949-1950	Artış % si
Okul Sayısı	72	108	50, 00
Öğretmen Sayısı	761	1591	109, 06
Öğrenci	13102	25156	92, 00
Mezun	2110	4116	95, 07

¹⁴³ Ahmet Özsoy, *Türk Millî Eğitim Şûralarında Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Orta Öğretimdeki Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarındaki Gelişmeler*, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara: 1985, s. 43.

Tablo(5)Orta Dereceli Teknik Öğretimde Gelişmeler

	1940-1941	1949-1950	Artış % si
Okul Sayısı	31	209	574, 19
Öğretmen Sayısı	594	2993	403, 87
Öğrenci	7162	30336	323, 98
Mezun	885	8199	826, 44

Tablolardan da anlaşılacağı gibi bu dönemde mesleki ve teknik öğretimde önemli artışlar olduğunu görülmektedir.

4)-İlköğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar:

a)- Köy Enstitüleri

Genç Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda nüfusun yüzde yetmiş beşi köylerde yaşıyordu. Bu nüfusun tamamına yakını okuma yazma bilmiyordu. Türkiye'nin kalkınmasını gerçekleştirmek, Cumhuriyet rejiminin getirdiği erdemleri kavratmak için köylünün bilinçlendirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla köyde, kalkınmayı sağlayacak insan gücünü yetiştirmek için yapılan çalışmalar, eğitim okulları ve öğretmen okulu deneylerinin yapılmasına neden olmuştu.

Yapılan bu çalışmalar daha sonra Köy Enstitülerinin ortaya çıkmasını sağladı. *"1940'da dünyanın büyük bir kısmı savaşa tutuşurken Türkiye'de eğitim yolu ile geriliğe karşı açılacak bir savaş için ilköğretim seferberliği hazırlıkları yapılıyordu. Türkiye'nin liderleri sulh yolu ile yapılacak böyle bir otuz yıl savaşının modern Türkiye'yi uygarlık ereklere ulaştırmasını istiyorlardı. Köy Enstitüleri hareketi, işte bu sulhçu savaşın ağırlık merkezi oldu."*¹⁴⁴ Tonguç'un çabaları ile 3803 sayılı ve 17.4.1940 günlü *"Köy Enstitüleri Kanunu"* çıkarıldı. Böylece, köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek elemanlarını yetiştirmek üzere, tarıma elverişli arazisi bulunan köylerde, beş yıl öğretim süreli Köy

¹⁴⁴ Far Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara: İncece yayınları, 1962, s. 201. ;Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, (On birinci Baskı) İstanbul: c. I, İDEA. Yayınları, Ocak 1996, s. 85-94

Enstitüleri açılmış ve daha sonra “Köy Öğretmen Okulları” da Köy Enstitüsüne dönüştürülmüştür.¹⁴⁵ Köy Enstitüleri şu gerekçelerle kurulmuşlardır:

- Köyü geri kalmışlıktan, köylüyü yoksulluktan kurtaracak yeni bir aydın tipine gereksinim vardı.
- Ülkenin kalkınması için, köylü, daha üretken hale getirilmeliydi.
- Köylünün kalkındırılması için, köylü ve köyün canlandırılması gerekiyordu.
- Köyün canlandırılması için, köyün gereksinim duyduğu önder aydın tipini yetiştirmek gerekiyordu.
- Köyün kültürel değişimi hızlandırılmalıydı. Kemalist Devrimler köylere kadar yayılmalıydı.¹⁴⁶

1940 yılına kadar, köy ve köylü için bir şey yapılamamıştı. Türkiye'nin ne bekleyecek zamanı, ne de bol parası vardı. Köy Enstitüsü hamlesi 1940 yılının 17 Nisanından itibaren bir devlet politikası oldu.¹⁴⁷ Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, Maârif vekili Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitülerinin kurulması, gelişimi için büyük çaba harcamışlardır.¹⁴⁸ Köy Enstitülerine, tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli, eğitime elverişli köylü çocukları seçilerek alınıyorlardı.

Köy Enstitülerine neden köy ilkokullarını bitiren çocukların alınacağını Tonguç şu şekilde açıklamıştır: *“Türkiye'nin müstakbel köy öğretmenlerini kökü köye gömülü ve hayatı daima köy realiteleriyle beslenen köy çocukları teşkil edecektir. Bu öğretmenler, muasır pedagojik prensiplere istinaden çocukları okutmayı ve terbiye etmeyi bildikleri gibi ileri birer çiftçi olarak tabiatı istismar etmemeyi de bileceklerdi. Bu öğretmenlerin her biri bisiklet, motosiklet, otomobil ve*

¹⁴⁵ Cicioğlu, a.g.e., s. 303.

¹⁴⁶ Hasan Erçelebi, **50. Yılında Köy Enstitüleri ve Türk Eğitim Sistemine Katkıları**, Ankara :Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlanması Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991, s. 21; Bekir Özgen, **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri**, İzmir: Dikili Belediyesi yayınları, 1993, s. 34.

¹⁴⁷ Altan Öymen, “Köy Enstitüleri”, **Milliyet Gazetesi**, 17 Nisan 1990.

¹⁴⁸ Erçelebi, a.g.t., s. 23.

motor kullanmasını bir musiki aleti çalmasını icap ederse havalarda uçmasını bilen canlı ve yeni insan olacaklardır. Bunlar babaları olan bugünkü köylüler gibi zamanın ve mesafenin esiri olmayacaklar, zaman ve mesafeyi yenebilen münevver köylüler olacaklar ve her türlü müşkülleri yenerek köyleri canlandıracaklardır. Türkiye öyle bir memleket olacak ki, her bucağından hayatıyet, saadet, neşe ve şetaret fışkıracaktır. Köy Enstitüleri işte bu ideali tahakkuk ettirmek üzere kurulmuş müesseselerdir.”¹⁴⁹

Köy Enstitüleri, köye giden en kestirme yolu açtılar, böylece köye sağlık, teknik ve modern ziraat giriyor, köy halkı her konuda bilinçleniyordu. Köy Enstitülerini bitiren öğretmenler, kendi köylerine atanıyorlardı. Eğer kendi köylerinde böyle bir olanak yoksa en yakın köye atanıyorlar, kendilerine 20 lira aylık veriliyor, (Diğer öğretmenler 200 lira alıyordu) maaşın dışında, köyde toprak ve ev sağlanıyor ve köyde 20 yıl kalmaya mecbur ediliyorlardı. Böylece öğretmen köyde geçici değil, kalıcı oluyordu. Yapılan çalışmalarla kısa sürede Köy Enstitüsü, sayısı 21’e yükselmişti.¹⁵⁰

1943 programına göre, beş yıllık öğrenim süresi içinde kültür derslerine 114 hafta, ziraat ve teknik derslere 116 haftalık bir zaman ayrılmıştır.¹⁵¹ Köy Enstitüleri sadece köye öğretmen yetiştirecek kurumlar değildi, aynı zamanda köyün çok gereksinim duyduğu sağlıkçı ve tarım elemanını da yetiştiriyordu. Diğer yandan, çok partili yaşama geçilmesiyle beraber, köy enstitülerine karşı, gerek CHP’nin içerisinde, gerekse muhalefet partiler tarafından sık sık eleştiriler gelmiştir. Eleştirilerin odak noktasını şu konular oluşturmuştur:

- Enstitülerin kuruluş yerleri,
- Enstitülerde karma eğitim yapılması,
- Enstitülerde Komünist faaliyetlerde bulunulduğu iddiası,

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Tungaç, “ Köy Enstitüleri ”, Ulus, 16 Ağustos 1940; Aktaran, Erçelebi, a.g.t., s. 25.

¹⁵⁰ “ Köy Enstitüleri”, c.II., Ankara: Maarif Matbaası, 1964, s. 77-141, Köy Enstitüsü ile ilgili yayınlar için bkz, Fuat Gündüzalp, “ 10 Yılda Köy Enstitüleri Hakkında Yazılan Kitaplar”, İlköğretim, c.15, sayı: 295-296, 15 Mayıs 1950.

¹⁵¹ Hasan Ali Koçer, Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi, (1948-1967), Ankara: 1967, s. 126.

- Binaların planları,vb.

Nitekim, köy enstitülerinde, 1945 yılından itibaren değişiklikler yapılmıştır. Köy Enstitüsü öğretmenlerinden yetersiz görülenler görevden alınmış, yerlerine yeterli oldukları sanılanlar getirilmişti. 1947'de programlarında değişiklik yapılarak, kültür dersleriyle tarım ve sanat dersleri arasındaki oran kültür dersleri lehine değiştirilmiştir.

14 Mayıs 1950'de DP'nin iktidara gelmesi üzerine, 1950-1951 ders yılında köy enstitülerinde karma eğitime son verilmiş, kız öğrenciler başka bir köy enstitüsünde toplanmıştı. 1951-1952 yılında köy enstitüsüne alınan öğrenci sayısı azaltıldı.¹⁵²

1951 yılında Talim ve Terbiye kurulunun aldığı bir kararla, Köy Enstitülerinin 3 ve 4. sınıflarında haftada birer saat din dersi okutulmak üzere bu sınıfların tarım dersleri ve uygulamaları saatlerinden birer saat indirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵³ 1952 yılında Talim Terbiye Kurulu köy enstitülerinin süresini 6 yıla çıkararak, programda değişiklik yapılmıştı. Talim Terbiye Kurulu kararı; bu konuyla ilgili gerekçesini şöyle belirtmiştir: "Köy Enstitülerinin, şimdiye kadar mahsus kanunun tespit ettiği en az 5 yıllık olmak kaydına göre bu had üzerinde tutulmuş bulunan öğretim sürelerinin, enstitü ders programlarının geliştirilmesine zaruret görülmek ve bu yolda yeni bir program hazırlanmasına girişilmek dolayısıyla 1952-1953 yılından itibaren 6 yıla çıkarılması ve 1951-1952 yılından sonra beşinci sınıfı bitireceklerle diploma verilmemesi hususunun Bakanlık Yüksek makamına arzı kararlaştı.¹⁵⁴

Diğer yandan, Tevfik İleri TBMM'de 26.12.1952 tarihinde yaptığı bir konuşmada, program değişikliğinin gerekçesini şöyle göstermiştir: *"...Enstitülerin programları, yerli ve yabancı mütehassısların iştiraki ile bir buçuk yıl süren bir çalışmadan sonra yeniden hazırlanmış ve 1952-1953 öğretim yılının başından itibaren bütün öğretmen okullarında tatbikatına girilmiştir. Bu programda namzetlerin kuvvetli bir mesleki formasyona muvazi olarak lüzumu kadar*

¹⁵² H. Hüsnü Cıla, "Köy Enstitüleri", *Ulus*, 18.4.1952.

¹⁵³ 25 Ekim 1951 tarih ve 173 sayılı TTKK.

¹⁵⁴ 11 Nisan 1952 tarih ve 47 sayılı TTKK.

*umumi kültüre sahip ve her şeyden evvelde milli hisleri kuvvetli, ahlaki karakteri tam birer öğretmen olmaları hususu göz önünde tutulmuştur...*¹⁵⁵ Köy Enstitülerinin süreleri 6 yıla çıkarılarak Öğretmen okullarıyla birleştirilmiştir. Böylece; Demokrat Parti Programında belirtilen belirtilen;... *“İlkokul öğretmenlerinin aynı ruha sahip aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz (Mad. 36).”*¹⁵⁶ maddesi gerçekleşmiş ve böylece, ilköğretimde tek kaynağa dönüşmüştür.

4 Şubat 1954 tarih ve 6234 sayılı yasayla ilkokula öğretmen yetiştiren kurumlar, *“İlköğretmen Okulu”* adı altında birleştirilerek, bu okul mezunu öğretmenlerin zorunlu hizmet süreleri tamamlanıncaya kadar, köy okullarında çalışma mecburiyeti getirilmiştir.¹⁵⁷

Öte yandan, köy Enstitülerinin öğretim sürelerinin 6 yıla çıkarılması, üzerine, ilkokullarda öğretmen sıkıntısı hat safhaya varmış, bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü’nün aldığı bir kararın; TTKK tarafından onaylanmasıyla; lise mezunları yaz aylarında açılacak kısa süreli kurslarla öğretmen yapılmıştır. Bu kurslarda başarılı olamayanlar bile, öğretmen olarak atanmışlardır. Kurslarda başarı gösteremeyen ancak, öğretmen olanlar, bir yıl sonra stajyerliği kalkmadan tekrar kursa tabi tutulmuşlardır.¹⁵⁸ Böylece, öğretmenlik formasyonuna sahip olmayan bir çok kişi öğretmen olmuşlardır. Ne yazık ki, günümüzde de bu uygulamalar sürmektedir

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, B. 22, O: 1, 26, 12.1952, s. 443.

¹⁵⁶ DP Programı ve Tüzüğü, Ankara: 1949, s. 58.

¹⁵⁷ 7 Ekim 1952 Tarih ve 210 sayılı TTKK.

¹⁵⁸ 5 Mart 1952 Tarih ve 6100/1 sayılı İlköğretim Genel Müdürlüğü Kararı; 15 Nisan 1952 Tarih 1068 TTKK.

II. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE TÜRK MİLLİ EĞİTİMİNDEKİ GELİŞMELER

A)-Demokrat Partinin Kurulması Ve Çok Partili Yaşama Geçiş:

Türkiye’de çok partili yaşama geçiş hem iç, hem de dış gelişmelerin sonucudur. II. Dünya savaşından sonra dünya da yeni bir denge ortaya çıkmış, savaş Almanya ve İtalya’da Hitler-Mussolini faşizmini ve onlardan esinlenen eylemleri ortadan kaldırmış, bir yanda batının çoğulcu demokratik etki ve denetim altına giren işçi sınıfı temeline dayanan Sosyalist Halk Demokrasisi düzeni güç kazanmıştır. Türkiye ise ulusal savaştan sonra, siyasal düzen olarak batı örneğini benimsemiş ve o doğrultuda örgütlenmiştir.

II. Dünya savaşını takiben siyasi ve ekonomik liberalleşme eğilimini teşvik eden etkenlere paralel siyasi iklime tepki veren Türkiye’yi etkilemiş, dahası dünyada Stalin’in düşmanlığıyla da artan baskı hükümeti batılı güçlere yaslanmaya zorlamıştır.¹⁵⁹

Cumhuriyetin ilanından bu yana ülkeyi idare eden CHP yöneticileri arasında özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’de çok partili yaşama geçiş eğilimi güçlenmiş¹⁶⁰, Bu arada tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının verdiği bıkkınlıkla birlikte¹⁶¹ savaşın ülkede yarattığı ekonomik sıkıntılar savaş dışında kalmasına rağmen, savaş yıllarında halkın yaşam

¹⁵⁹ Feroz AHMAD- *Demokrasi Sürecinde Türkiye* (1945-1980) İstanbul: 1994 (s.24)

¹⁶⁰ Demokrasi Konusunda Direktifleri için bkz. 19 Mayıs 1945 nutku

¹⁶¹ Mahmut Goloğlu: *Milli Şef Dönemi* (1939-1945) Ankara: 1974 (s.401-402)

zorlukları çekmesi de yönetime tepkiye neden olmuştur. Savaş sonunda yönetici kadro halkın, meclis içindeki muhalefetin ve dış baskıların altında kalmıştır.¹⁶²

Gün geçtikçe yığınların büyüyen toplumsal muhalefetin ardından bir anlamda yitirilen toplumsal dengenin yeniden kurulabilmesi için, iki yola başvuruldu. İlki varlık vergisiydi. İçerde ve dışarıda önemli tepkilere neden olmuş, ticaret ve sanayi burjuvazisinin mevcut iktidara güveninin sarsmıştı. İkinci önemli adım Çiftçiyi Topraklandırma Kanunuydu. Bu yasa ile kırsal alanda büyük toprak sahipleri lehine bozulan dengenin yeniden kurulması amaçlanıyordu. Fakat sonuçta dönemin iktidarı karşısında büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu amansız bir muhalefeti bulmakta gecikmedi.¹⁶³

CHP iktidarına karşı demokratik çerçevede kalacak bir karşı durmanın bütün koşulları 1945 yılı sonunda hazırlanmıştı.

1)-DP'nin Doğuşu ve Diğer Partiler:

DP'nin doğuşuna neden olacak muhalefet 1945 Mayıs'ında iyice su yüzüne çıkmıştır. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste etkin bir muhalefetin varlığını göstermiştir. 29 Mayıs'ta Başbakan Saraçoğlu'nun 7 aylık bütçesi için yapılan oylamada, 7 milletvekili karşı oy kullanırken, bunların arasında DP'nin dört kurucusu da yer almaktaydı.

DP, CHP meclis grubunda başlayan muhalefetle doğmuştur. Çiftçiyi topraklandırma kanununun mecliste kabul edildiği günlerde CHP'li 4 milletvekili “*Dörtlü Takrir*” adıyla anılan önergelerini CHP meclis grubuna vermişlerdir.¹⁶⁴ İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuad Köprülü'nün

¹⁶² Cem Eroğlu: **DP Tarihi ve İdeolojisi** Ank. 1990

¹⁶³ Tevfik Çavdar, “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt.8, (s.2063)

¹⁶⁴ İsmet Bozdağ: **DP ve Ötekiler**, İstanbul: 1975 (s.15-18)

Samet Ağaoğlu: **Demokrat Partinin doğuş ve yükseliş sebepleri**, İstanbul: 1972 (s.84-85)

Muzaffer Sencer: **Türkiye’ De Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul: 1971, s.196-199

imzalarını taşıyan bu önerge de yasalardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin ayıklanması istenmektedir.¹⁶⁵

7 Haziran 1945 tarihinde verilen önerge CHP meclis grubunda 12 Haziran günü reddedilmiştir.¹⁶⁶ Bu tarihlerde Nuri Demirağ adında bir işadamı 18 Temmuz 1945'te "*Milli Kalkınma Partisi*"¹⁶⁷ adıyla bir parti kurmuş ve dönemin ilk muhalefet partisi olmuş ancak etkinlik sağlayamayarak 22 Mayıs 1958 de feshedilmiştir.¹⁶⁸

Bu arada Bayar'ın yeni kuracağı partiye ilişkin ilk haberler basında yer alırken, 7 Ocak 1946' da DP resmen kuruluyordu.¹⁶⁹ Parti Başkanlığına Celal Bayar seçilirken, DP'nin kuruluşu kamuoyunda ve başta İnönü olmak üzere bir kısım CHP'liler arasında olumlu karşılanmıştır.¹⁷⁰

Hükümetin bazı yasalar çıkararak siyasal yaşamın liberalleşmesine yaptığı katkı 1946 yılının ilk aylarından başlayarak ülkede 16 yeni partinin kurulması sağlanmıştır.¹⁷¹

Bu tarihler içinde liberal eğilimlerin yanında Sol Muhalefette siyasal akımlar içinde kendini gösterme olanağı buldu.¹⁷²

2)-DP'nin Örgütlenmesi :

DP kuruluşunu tamamladıktan sonra mecliste varlığını hissettirmeye başlamış, bucak, ilçe ve il teşkilatlarını açmıştır. İlk örgütler Ankara, Aydın,

¹⁶⁵ Metin için bkz.:Rıfık Salim Burçak : *Türkiye' de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, İstanbul: 1979 s.241-244

¹⁶⁶ Celal Bayar: *Başvekilim Adnan Menderes*, Der:İsmet Bozdağ İstanbul: Tarihsiz, s. 34

¹⁶⁷ Ercan Haytoğlu, : *Milli Kalkınma partisi ve Siyasi Hayatı*, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir 1990 (s.45)

¹⁶⁸ Erdoğan Teziç:*Siyasi Partiler*, İstanbul: 1976 , s.253-255

¹⁶⁹ Mükerrrem Sarol:L *Bilinmeyen Menderes* İstanbul: Cilt 1. 1983, s.179 Partinin ismi için tartışmalar bkz. "Refik Şevket İnce'nin Günlüğü", *Milliyet*, 1 Kasım 1982.

¹⁷⁰ Asım Us: *Hatıra Notları (1930-1950)*, İstanbul:1996, s.669

¹⁷¹ Tarık Zafer Tunaya: *Türkiye Siyasi partiler*, İstanbul:1952, s.693-711

Jacob Landau: *Türkiye'de sağ ve Sol Akımlar*, (Çev: Erdinç Baykal) Ankara: 1979, s. 167-174

¹⁷² 1945-1950 yıllarında kurulan Sol partiler için bkz;. Naki Cevat Akkerman: *Demokrasi ve Türkiye' De Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ankara: 1950, s. 44-63

Tarık Zafer Tunaya: A.g.e , s.693-744

Sabiha Sertel: *Bir Roman Gibi*, İstanbul,.1969, s. 354-355

Samsun merkezleri olmuş, bunları Burdur, Manisa ,İzmir,İstanbul ve Bursa izlemiştir.¹⁷³

Yeni partinin Halk partisinden farklı bir programla ortaya çıkması halkın ilgisini yoğunlaştırdı. Nitekim, bunun sonucu olarak Belediye seçimleri Eylül 1946'dan Mayıs 1946'ya alındı. DP'nin seçimlerin öne alınmasına tepkisi seçimlere katılmamak oldu.

DP'nin kısa sürede hızlı ve yaygın örgütlenmesinin temel nedeni elverişli bir toplumsal ortam bulmuş olmasıyla açıklanabilir.¹⁷⁴ Kısa süre içinde güçlenen DP ye üç grup vatandaş bel bağlamıştı: I. Grup CHP'nin yönetim biçiminin eskidiğine inanan Türk siyasal yaşamında bir *yenileşme* gerektiği düşüncesinde olan demokrat aydınlar II. Grup köy ekonomisini elinde tutan CHP'nin hazırladığı toprak reformu karşısında olan, bu nedenle ekonomik çıkarlarını sürdürmek isteyenlerden oluşurken, III. grupta karşı devrimciler yer almıştı. Bunlar Atatürk döneminde sindirilmiş, susturulmuş, ancak laik devleti asla benimsemeyen şeriat özlemcileri bulunuyordu. Başlangıçta bir ideolojiye dayanmayan DP hareketi kısa zamanda kitle partisi haline geldi.¹⁷⁵

Kuruluşunu izleyen iki ay içinde Karpat'a göre DP 18 ilde, 38 ilçe ve sayısız köyde örgütlenmiştir.¹⁷⁶

3)-1946 Seçimleri ::

21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili genel seçimlerinde DP 49 ilde seçimlere katılmış bu illerde 273 aday göstermiştir. Seçimler sonucunda ise, CHP 403, DP 54, Bağımsızlar 8 Milletvekili ile meclise girmiştir. 1946 seçimlerinden sonra Saraçoğlu hükümeti istifa ederek hükümetten ayrılmıştır.

¹⁷³ Mahmut Galoğlu: *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)* İstanbul:1982, s.41

¹⁷⁴ Mehmet Kabasakal: *Türkiye' de Siyasal Parti Örgütlenmesi.*, İstanbul: 1991, s.171

¹⁷⁵ Cem Eroğlu: *DP Tarihi ve ideolojisi*, Ankara: 1989

¹⁷⁶ Kemal Karpat: A.g.e, s. 152

1946 sonbaharında 53 ilde ve 218 ilçede örgütlenerek üye sayısını 1 Milyona çıkaran DP;¹⁷⁷ 1. Büyük Kongresini 7.1.1947'de Ankara'da topladı. ¹⁷⁸ DP de Bayar yeniden başkanlığa seçilirken, Kongrede alınan kararlar DP ile CHP'nin arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.

TBMM içinde ve dışında CHPnin haksız olarak iktidarda bulunduğu konusu işlenerek her yandan CHP iktidarına eleştiriler yağıyor, partiyi yaşama kaygısının doğurduğu siyasetin içine yönlendiriyordu. İktidar kavgası devrimlerin üzerine yönelirken DP yaptığı olumsuz propaganda ile devrimleri halk yığınları gözünde kötülüyor ulusça benimsenen ve benimsemeyenler diye kategorilendiriyor, hiç gereği yokken Türk Ulusu Müslüman dır, Müslüman kalacak, şeklinde demeçler veriliyordu.

4)-DP'de bunalım ve MP'nin Doğuşu:

Parti büyürken sıkıntıları da getirdi. ilk bunalım 12 Temmuz 1947 den sonra Kenan Öner ve arkadaşlarının Kuruculara cephe açmaları üzerine doğmuştur.¹⁷⁹ Kenan Öner'in partiden istifasıyla beraber ihraçlar başlamış, 5 milletvekili partiden çıkarılmıştır. Bu kararı yeni istifalar ve ihraçlar izlenmiştir.¹⁸⁰ DP'den çıkan ve çıkarılanların bir kısmı 10 Mayıs 1948'de mecliste "*Müstakil Demokratlar*" grubunu kurmuşlar, bunların dışında kalanlar ise, 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında "*Millet Partisi*" ni oluşturmuşlardır.¹⁸¹

Kurucularının büyük bir kısmı milletvekili olan MP'nin ilk genel başkanı Hikmet Bayur'dur. 5 Temmuz 1949 da *Müstakil Demokratlar* ve Afyonda kurulmuş olan, *öz demokratlar partisi* MP'ye katılmışlardır.

¹⁷⁷ Hilmi Uran: *Hatıralarım* (s.449)

¹⁷⁸ Samet Ağaoğlu: *Siyasi Günlük DP' nin kuruluşu* . (Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul: 1992 (s.43-49) iletişim yay.

¹⁷⁹ Mükerrrem Sarol: *Bilinmeyen Menderes* İst. 1983 (s.56) Refik Şevket İnce günlüğü , milliyet 3.11.1982.

¹⁸⁰ Ergun Özbudun: *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, A.Ü.Hukuk Fakültesi .Yay. Ankara: 1968, s. 231

Cem Eroğul: a.g.e, s. 40-41

¹⁸¹ Tunaya: a.g.e, s. 655-657

10 Haziran 1949'da Ankara'da ikinci büyük kongresini toplayan DP genel başkanlığına yine Celal Bayar'ı seçerken, genel idare kuruluna yine kurucular egemen olmuştu.¹⁸² 1946 seçimleri sonrasında hükümet ile DP arasında gerilen ilişkiler çok partili hayatı tehdit edici boyutlara ulaşırken,¹⁸³ Cumhurbaşkanı İnönü' nün devreye girmesine rağmen, önce Recep Peker hükümeti, ardından 14 Ocak 1949'da Hasan Saka hükümeti görevi bırakmak zorunda kaldı.

Yeni hükümet Şemsettin Günaltay tarafından kuruldu. Liberal siyaseti nedeniyle epey destekçi bulan yeni hükümet söz ve basın özgürlüğü güvenli ve tarafsız bir seçime yönelik önlemleri aldı. Buna rağmen seçim kanununda değişikliğe gidilmemesi, DP II. kongresinde "*Milli Husumet Andı*" adını alan raporun kabulüne neden olurken, hükümetin rapora tepkisi sert oldu. Yinede 1950 yılında yapılacak seçimlere, hazırlanan yeni kanunla gidildi.¹⁸⁴

İlk kez gizli oy açık ayırım esası getirilmiş, seçim işleri bağımsız yargı organlarının yürütme ve denetimine bırakılmıştır. Güvenlik içinde geçen 1950 seçimlerinde alınan sonuçlarda DP oyların % 53.3, CHP % 39.9 alırken çoğunluk sisteme göre, CHP ancak 69 milletvekili çıkarırken, DP 408 milletvekili kazanmıştı. Otuz yıla yakın yönetimi elinde tutan CHP, halkın oyu ile soğukkanlı bir şekilde iktidardan inerken Türkiye DP ile yeni bir hayata başlıyordu.

B)-Demokrat Partinin Genel Eğitim Politikası Ve D. P. Hükümet Programlarında Eğitim :

Böylece; 27 yıldır yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi, halkın oyu ile iktidardan iniyor yerine, 1950-1960 yılları arasında ülkeyi on yıl yönetecek olan Demokrat Parti iktidara geliyordu. 1950-1960 yıllarında on yıl ülkeyi

¹⁸² Samet Ağaoğlu: *Siyasi Günlük*, s. 331-332

¹⁸³ Hilmi Uran: *Hatıralarım* Ankara: 1959, s.451

¹⁸⁴ Tarık Zafer Tunaya: *Türkiye' de Siyasi Partiler*, 1859-1952, İstanbul: 1952, s. 652-653

yöneten Demokrat Parti, bu süre zarfında beş defa hükümet kurmuştur. Bu hükümetlerin kuruluş tarihleri şöyledir:

- I. Menderes Hükümeti 22 5. 1950-9.3.1951
- II. Menderes Hükümeti : 9.3. 1951-17.5.1954
- III. Menderes Hükümeti : 17.5. 1954-9.12.1955
- IV. Menderes Hükümeti : 9.12.1955 - 25. 11. 1957
- V. Menderes Hükümeti : 25.11.1957-27.5.1960¹⁸⁵

1)-Demokrat. Parti Programında Eğitim

Türkiye'de Milli Eğitimdeki gelişmeleri, (1950-1960)incelemeden önce; bu gelişmelere yön veren, DP'nin parti programında eğitimin amaçlarına göz atmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Demokrat Partinin İkinci Büyük Kongresinde kabul edilen parti programında, Milli Eğitim politikasının amaçları; 34. ve 42. maddeler arasında yer almıştır. Bu maddelere göre; DP'nin Milli Eğitim Politikasının amaçları şu şekilde tespit edilmiştir: “ *Maârif sistemimizde, milli eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraftarıyız. (Mad. 34) Umumi ve mesleki eğitim ve öğretim yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışılmalıdır. (Mad. 35) İlköğretim Maârif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha sahip ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz. (Madde 36)*

Orta tahsil kurumlarını gerek program ve talimatname, gerek, labora- tuar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz. Yüksek öğretime basamak olan liselerin bu maksadı sağlayacak duruma getirilmesi lazımdır.(Mad. 37) Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurumlarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik

¹⁸⁵ Nuran Dağlı- Belma Aktürk, *Hükümetler ve programları (1920- 1660) ,* Ankara: Cilt: 1, TBMM Yayını, 1988, s.153-210.

kalkınmamızda da vazife alması bakımından yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz. (Mad. 38)

Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde bir ilkokul öğretmenin öğretimi derecelerini tamamlayarak, üniversite profesörlüğüne kadar yüksel- mesine kanuni imkân sağlanmalıdır(Mad. 42) ”¹⁸⁶

2)-DP Hükümet Programlarında Eğitim:

I. DP Hükümetinin eğitimle ilgili 29. 5. 1950 tarihinde, Adnan Menderes tarafından mecliste okunan hükümet programında genel eğitim konusunda izleyeceği politika şu şekilde belirlenmiştir: “ *Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli, ahlâki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Yıllardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadiyen değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimiz, milletçe katlanılan büyük maddi fedakarlıklara mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde ,bu büyük milli davayı bir küll halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamıyla demokratik bir ruh ile ilmin son neticeleri ne göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kamun tasarılarını hazırlıklarımız biter- bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz. “ ¹⁸⁷*

¹⁸⁶ DP Programı ve Tüzüğü, Ankara: 1949, s. 58; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’ de Siyasi Partiler*, (1859-1952) , İstanbul: 1952, s. 666.

¹⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, s. 24- 32; Nuran Dağlı- Belma Aktürk, a. g. e., C: I, s. 153; *Hükümet Programlarında Eğitim*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı XIII. Eğitim Şurası, Ankara, 13- 17 Kasım 1989, s. 16; *Hükümet Programlarında Eğitim*, T.C. Milli Eğitim Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara: 1993, s. 21.

Demokrat Partinin parti programı, CHP'nin programı ile karşılaştırıldığı zaman büyük benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Parti programlarındaki en önemli fark, ilkokul öğretmenlerinin yükselmesi konusunda ortaya çıkmıştır. Parti programlarındaki benzerliklere rağmen; programın uygulanmasında önemli farklılıklar görülmüştür. CHP, 1938-1950 yılları arasında, 1923-1938 yıllarında, eğitimde; milli, akılcı, gerçekçi, çağdaş, pratik, hayata dönük ilkeleri uygulanmış ve eğitimde hümanizm aya daha ağırlık vermiştir.

DP'nin yukarıdaki parti tüzüğünden ve hükümet programından da anlaşılacağı gibi, eğitimde manevi değerlere daha fazla ağırlık verilmesi ön plana çıkmıştır. Burada manevi değerle anlatılmak istenenin dinsel değerler olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

I. Menderes Kabinesinin görevden çekilmesinin ardından yerine; 9.3.1951 tarihinde II. Menderes kabinesi kurulmuştur. II. Menderes Hükümetinin, programı yine başbakan olan Menderes'in kendisi tarafından okunmuştur. Bu program da, genel eğitimle ilgili şu görüşlere yer verilmiştir: “*Memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maarif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir. Bu suretle muhtelif derece ve istikametteki maarif müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır... Gençliğin milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle techiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Gençliğimizin “vatan” ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz...*”¹⁸⁸

II. ve III. Adnan Menderes Hükümetleri (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955) programlarında özellikle, II. Hükümet programının, I. Hükümet programına benzediği görülmektedir. III. Hükümet programında, eğitime çok az yer ayrılmış ve eğitimin manevi yönü üzerinde durulmuştur.¹⁸⁹ IV. ve V. Adnan Menderes Hükümetlerinde ise eğitim konusuna hiç yer verilmemiştir.

¹⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, c. 6, s. 60- 66.

¹⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, c. 1, s. 21- 34.

C)-Türkiye’de Okuma-Yazma Sorunu Ve Bilgisizliği Giderme çalışmaları (1920-1960)

Toplumsal gelişmelerini sağlayamayan toplumlardaki, bunlar tarımsal toplumlar olarak kabul ediliyor, okuma-yazma oranı bir hayli düşüktür. Tarımsal toplumdan çıkarak, sanayi toplumuna geçiş dönemine giren toplumlarda okuma-yazma oranı giderek yükselmekte ve % 50-90'lara kadar çıkmaktadır. Toplumsal gelişmelerini tamamlayarak, sanayileşmiş toplumlar da okuma-yazma oranı % 100'lere ulaşmıştır. Geri kalmış ülkelerde okuma-yazma oranını yükseltmek temel amaçlardan birisidir. Okur-yazarlık, eğitim ve kültür olanaklarından yararlanmanın en ucuz ve en yaygın araçlardan birisidir.

Ülkemizde bilgisizlikle savaş hem örgün ilk öğretimde, hem de yetişkinler eğitimi şeklinde yürütüldüğü için, maliyeti yüksek olmuştur.¹⁹⁰ Ülkemizde Cumhuriyet öncesi dönemde eğitim ve öğretime gereken önem verilmediği için, okuma-yazma yaygınlaşmamış ve bunun sonucu olarak da, halkın büyük bir kısmı, okuma-yazmadan mahrum kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün önderliği ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin çalışmaları neticesinde, 1927'de iyimser bir tahminle % 11 olan okur-yazar oranı, Mustafa Necati'nin hazırlıklarını yaptığı ancak, 1 Ocak 1929'da ölümüyle uygulamasını göremediği 3304, Halk Dershanesinde, 64.300 kişi okuma-yazma öğrenmesiyle artmıştır.¹⁹¹

Harf Devriminin yapılması ve Millet Mekteplerinin çalışması neticesinde, kısa bir zamanda yarım milyondan fazla insan okuma-yazma öğrenmiştir¹⁹² Aşağıdaki Tablo 6-12 yaşından yukarı 1927-1960 yılına kadar, nüfusumuzun okuma-yazma bilenler ile bilmeyenleri karşılaştırmalı olarak göstermektedir.

¹⁹⁰ KAYA, Kemal Yahya, *İnsan yetiştirme Düzenimiz*, Ankara: 1984, S.120

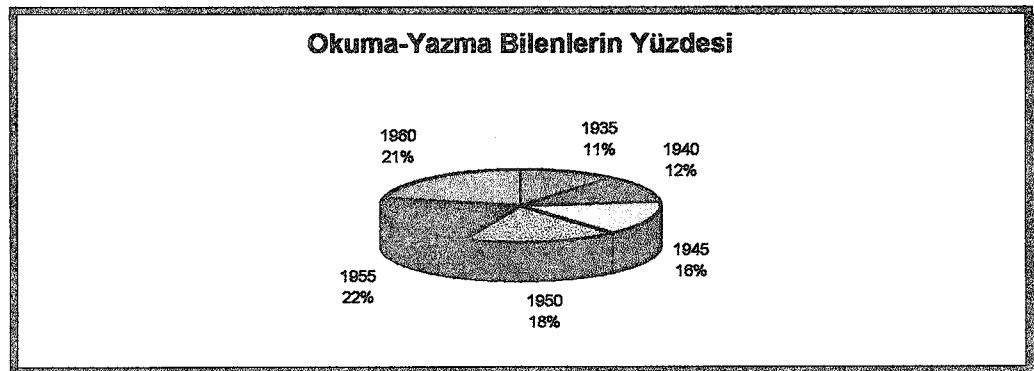
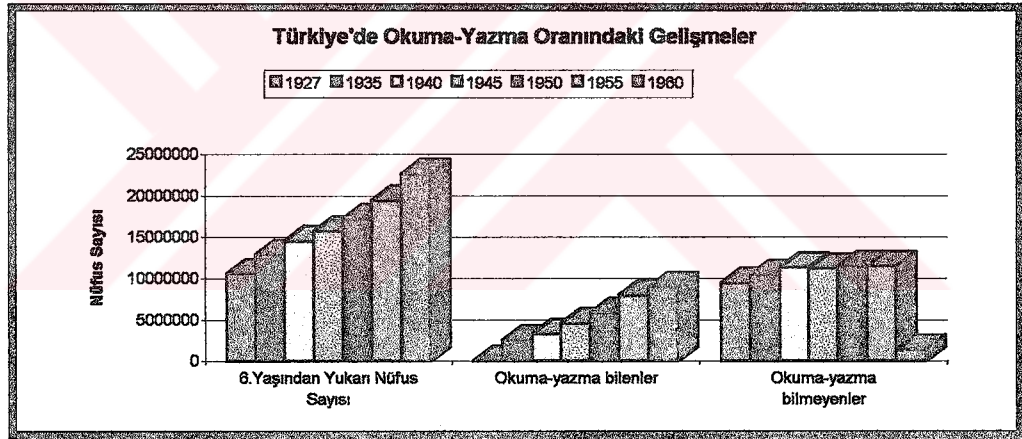
¹⁹¹ İnan, M. Rauf, *Türkiye’de İşlevsel okur-yazarlığın yaygınlaştırılması*, Ankara: 1981, s. 63

¹⁹² *Okuma-yazma Seferberliği Çalışmaları*, Ankara: MEB Yayını, 1983, s. 6

Tablodan da anlaşılacağı gibi; harf devriminden önceki dönemde, bir milyon kişi okuma-yazma bilmektedir.

Tablo (6) Türkiye’de Okuma-Yazma Oranındaki Gelişmeler(1927-1960)¹⁹³

Yıllar	6.Yaşından Yukarı Nüfus Sayısı	Okuma-yazma bilenler	Okuma-yazma bilmeyenler	Okuma-yazma bilenler %
1927	10,526,000	1,112,000	9,404,000	
1935	12,863,000	2,474,000	10,387,000	20,4
1940	14,514,000	3,268,000	11,306,000	22,4
1945	15,714,000	4,557,000	11,157,000	29
1950	17,194,000	5,780,000	11,414,000	33,6
1955	19,367,000	7,925,000	11,452,000	40,9
1960	22,542,000	8,915,000	13,368,000	39,5

¹⁹³ Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Ankara: 1987, s. 120

1927' de % 11 olan okuma-yazma oranı, harf devrimi ile yeni alfabeye geçilmiş olması ve her türlü zorluklara rağmen, 1927-1935 yılları arasında , % 20,4'e yükselmiştir. Buna göre; 1927-1935 yılları arasında, okuma yazma bilenlerin oranı her yıl % 2,55 oranında, artarken, bu oran, 1940-1950 yılları arasında % 11,2 oranında bir artışa ulaşmıştır. 1940-50 yılları arasında okuma-yazma bilenlerin oranında, her yıl ortalama %1,12 artış olmuş iken, 1950-60 yılları arasında okuma-yazma bilenlerin artış oranı % 5,9' olarak gerçekleşmiştir. 1950-60 yılları arasında, nüfusa göre, okuma-yazma bilenlerin her yıl artış oranı: 0,59'dur. 1928'den 1959 yılına kadar, okuma-yazmayı artırmak için, 97.173 kurs açılmış ve bu süre içerisinde bu kurslardan;1.867.920 kişi yararlanmıştır.¹⁹⁴ 1950 yılına kadar, yönetimde olan hükümetler, uyguladıkları politika ile okur-yazar sayısını üç katına çıkarmayı başarmışlardır. Daha önemlisi, okuma-yazma bilmeyenlerin sayısının artmasını durdurmuşlardır. 1950 yılından itibaren, eğitim düzeyi nüfus artışını takip edememiş; buna paralel olarak, okuma-yazma bilmeyenler sayısında da bir artış olmuştur.

Rakamlardan da anlaşılacağı gibi; 1927-1960 yılları arasında, nüfusa oranla; okuma-yazma yüzdesinin en çok arttığı dönem, bütün olanaksızlıklara rağmen, Atatürk Dönemi olmuştur. 1950-60 yılları arasında okuma-yazma öğrenenler sayısında bir artış olmasına rağmen, okuma-yazma bilmeyenler sayısında da önemli bir artış olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Halk Odaları, Millet Mektepleri, Halk Evleri, Halk Odası, ve her okuma merkezlerinde yapılan çalışmalar, göz önüne alınırsa, bu programların halk kitlesini aydınlatmadaki önemi kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

Okuma-yazma oranı, bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi; ülkemizde de yaş gruplarına, bölgelere, cinsiyete göre değişmektedir.

Ülkemizde eğitimle ilgili araştırmalar yapan, ABD'li araştırmacı,

¹⁹⁴ İbrahim Hayri Kuşuoğlu, Türkiye'de Okumaz -Yazmazlık Sorunu ve 100. Yıl Okuma - Yazma Seferberliğinde görev alan Kurs Öğretmenlerinin karşılaştığı Sorunlar ve Bu Sorunlara ilişkin Çözüm yolları, Ankara: Haziran, 1984 (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Planlama ve Ana Bilim dalı: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez no: 229) s. 25

Jefferson N. Easmond, ülkemiz gerçeğini aşağıdaki ifadeleri ile çok iyi özetlemiştir: "*Vatandaşlarına eşit olanaklar sağlama prensibini kabul eden modern Türkiye'de bugün bir vatandaşın eğitim olanaklarına sahip olması yada planlamanın doğum yerine göre değişmesi gerçekten üzücü bir komudur. 1960 yıllarında da bir vatandaşın doğum yerine göre cehalet içinde bir hayata mahkum edilmesi Türklerin kolayca benim siyemeyeceği bir gerçektir.*"¹⁹⁵ Eğitim olanakları bakımından batı ile doğu arasında büyük ayrılıklar vardır. Batıda yaşayanlar daha çok eğitim olanaklarına sahip olduğu halde, gerek okur-yazarlık oranında, gerekse, okullaşma oranında Güney Doğu illeri batı illerine göre daha az gelişme gösterdiği görülmüştür.¹⁹⁶ İllere göre, D.P iktidarı sonunda okuma-yazma oranı ise, şu şekildedir;

Tablo (7) 6 Ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Okuma-Yazma bilenlerin illere göre yüzdesi (1960)¹⁹⁷

İstanbul	73, 4	Manisa	42,3	Sinop	29, 4	Van	16, 7
Eskişehir	57, 9	Denizli	40,8	Malatya	29, 4	Orta	16, 4
Kütahya	56, 8	Adana	40,5	Sivas	29, 2	Bitlis	16, 1
İzmir	56, 0	Konya	39,9	Trabzon	29, 1	Sirt	15, 9
Ankara	55, 2	Kayseri	39,1	Tunceli	29, 0	Mardin	14, 3
Çanakkale	51,6	Amasya	39,0	Tokat	28, 8	Adıyaman	13, 9
Tekirdağ	51, 4	Uşak	38,8	Elazığ	28, 7	Hakkari	11, 5
Kocaeli	49, 6	Antalya	38, 8	Erzurum	28, 6		
Sakarya	49, 5	Zonguldak	36, 8	Gümüşhane	27, 5		
Bursa	48, 9	Bolu	36, 1	Gaziantep	27, 2		
Muğla	48, 7	Afyon	36, 0	Yozgat	26, 8		
Erdi	47, 7	Rize	35, 8	Kastamonu	26, 5		
Silecik	47, 0	Kırşehir	35, 5	Giresun	26, 0		
İsparta	46, 5	Erzincan	35, 2	Çorum	24, 5		
Balıkesir	45, 8	Hatay	33, 5	Maras	23, 1		
Burdur	45, 5	Niğde	32, 0	Ordu	22, 4		
İcel	44, 3	Kütahya	31, 8	Diyanbakır	19, 9		
Artvin	44, 1	Samsun	31, 0	Muş	17, 5		
Aydın	43, 4	Çankırı	30, 3	Ağrı	17, 2		
Nevşehir	42, 4	Kars	29, 9	Bitlis	17, 0		
Türkiye ortalaması		39, 6					

¹⁹⁵ Jefferson , N. EASMOND, Türkiye'de Eğitim İmkanları, 1964 Analizleri ile Birlikte Eğitim Verileri", Ankara: M. E. B. Test ve Araştırma Bürosu, , 1964, s. 6

¹⁹⁶ Jefferson , N. EASMOND, Türkiye ve Birleşik Amerika Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması, Ankara: 1964 (M. E. B. Test Araştırma Bürosu, , 1964, s. 4

¹⁹⁷ Jefferson , N. EASMOND, a.g.e. s. 34 .

Tablo 7’de, Türkiye’ de okuma-yazma bilenlerin en düşük olduğu ilimiz Hakkari, en yüksek ilimiz İstanbul’dur. Okuma-yazma açısından en fazla geri kalan illerimiz ise doğu illerimizdir. Günümüze kadar, değişik zamanlarda okuma-yazma seferberliği ve kursu açılmasına rağmen, sorun hâlâ devam etmektedir.

D)-Demotrat Parti Döneminde Örgün Öğretim Kurumlarındaki Gelişmeler

1)-İlköğretim:

“Toplumun kalkınması ile o toplumun eğitim sistemi arasında doğrudan orantılı bir ilişki vardır. Bir toplumdaki okuma yazma bilenlerin oranı yükseldikçe, o toplumdaki kişi başına düşen yıllık ortalama milli gelirde yükselir. İlk öğretim kurumları; bir toplumun eğitim sistemi içinde ilk basamaktır. Öteki bütün eğitim basamakları da ilk öğretime dayanır. Böylece bu temel eğitim; toplumun sadece eğitim sistemini değil, aynı zamanda toplumun öteki sistemlerini de olumlu ya da olumsuz etkiler”.¹⁹⁸ Türkiye’de ilköğretim genel olarak 7-14 yaşındaki çocukların eğitimini kapsamakta ve 1924 yılından itibaren 5 yıl olarak tespit edilmiş bulunmaktadır. Ancak, bazen bu süre köy okullarında 3 yıl olarak uygulanmıştır.

Türkiye’de ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi II. Mahmutla başlatılmakta ancak, uygulama dönemi Tanzimat’la hız kazanmaktadır. İlköğretimin büyük kentler dışında yayılması, Cumhuriyet döneminde özellikle ulu önder Mustafa Kemal Atatürk’ün girişimleri sonucu, yeni harflerin kabulünden sonra hızlanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Türkiye’de ilköğretimin tarihsel gelişmesi daha önceki bölümde geniş olarak verildiği için, bu bölümde; 1950- 1960 yılları arasında ilk öğretimdeki gelişmeler üzerinde durulacaktır.

¹⁹⁸ Y. Kemal Kaya, a. g. e. ,s. 95.

a)-Parti ve Hükümet Programlarında İlkÖğretim:

Demokrat Partinin parti programında ve Hükümet programlarında özellikle bütün eğitim kademelerini bütün olarak geliştirme yer almıştır.

DP'nin parti programında ilk öğretimin esasları şu şekilde tespit edilmiştir. (Mad. 36) *“İlk öğretim, maârif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz”.*¹⁹⁹ Diğer yandan, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, ilköğretime öncelik veren konuşmalar yapmıştır. Örneğin; Meclisin IX. Devre I. toplantı yılını açarken; (1.11.1950) yaptığı konuşmada, ilköğretimin eğitim sisteminin temelini teşkil ettiğini, bunun için bu kademeye büyük önem verilmesi gerektiği belirtmiştir.²⁰⁰

İlköğretimin niteliği hakkında da Bayar şunları söylemektedir; *“Herkesin bildiği gibi, aile ocağından sonra hayat ile temas ilkokullarda başlar. Genç yavrularımızın her şeyi benimseyen taze zekalarıyla en iyiyi ve en doğruyu, milli ve manevi bütün insani kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi içinde burada bulunmaları iktiza eder.”*²⁰¹ Yine Celâl Bayar; 1.11. 1952 tarihinde, TBMM'nin IX. Devre III. Toplantı yılını açarken, hükümetin eğitim icraatlarına yer vermiş; daha önceki iktidar döneminde yaptırılmış bulunan köylerdeki ilk okul binalarının çoğunun işe yaramaz durumda bulunduklarını, kendilerinin ise yeni okul binaları yaparken, planlı, sağlam binalar yaptıklarını ve yeni öğretimin gereklerine göre bina yapımına dikkat ettiklerini belirtmiştir.²⁰²

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 13.11.1950 tarihinde, TBMM' de yapmış olduğu bir konuşmada, Türkiye'nin ilköğretim açısından durumunu şu şekilde belirtmiştir: *“...Şehir ve kasabalardaki okul sayımız 1472'dir. Ülkemizde*

¹⁹⁹ Tunaya, a. g. e. , s. 666.

²⁰⁰ Kazım Öztürk, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Açış Nutukları*, Ankara, Ak Yayınları, 1969, s. 423.

²⁰¹ A. g. e. , s. 423.

²⁰² A. g. e. , s. 486.

33094 köye nazaran, yalnız 15553 okul vardır. 18386 köyde şu dakikada okul yoktur. Bu köylerden , 10347' si nüfusu 250' den daha az ve 8039' u 250 'den fazla nüfuslu köylerdir. En kısa zamanda bu köyleri de okula ve öğretmene ve bilgi nimetine kavuşturmak en büyük isteğimizdir. Fakat bu ancak Meclis' in Maârif Bakanlığına bu dava için ayırabileceği paraya bağlıdır. Biz bu iş için hatta önümüzdeki seneler için verebilecek parayı da rica ederek bir plana bağlamak kararındayız. Öyle plan ki, hangi senelerde, hangi köyde mektep açacağımızı şimdiden bilelim...”²⁰³

Diğer yandan, ilköğretimi ilgilendiren ilk kanun, 8. 8. 1951 tarih ve 5828 sayılı kanunla, 5210 sayılı kanunun birinci maddesi değiştirilmiş ve 5. 6. 7. Maddeleri kaldırılmıştır. Değiştirilen birinci madde ile, köy okulu binaları, öğretmen evlerinin ve köy sağlık memuru, köy ebeleri için bölge merkezlerin -de kurulacak evlerin inşası için, köylüye yüklenen mükellefiyetler kaldırılmış ve okul yapımını; Milli Eğitim Bakanlığı ve İl Özel İdareleri üzerlerine almıştır.

Yine 5828 sayılı kanunla, köy halkından olup, 18- 50 yaşları arasında bulunan erkek vatandaşların yılda en az 20 gün araçları ile birlikte okul, öğretmen evi, köy sağlık memuru, köy ebeleri yapımında, onarımında çalışma zorunluluğu kaldırılmıştır.²⁰⁴ 1952-1953 öğretim yılının başlaması nedeniyle yaptığı konuşmada; Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, daha önce yaptırılan okul binalarını plansız ve sağlam olmadığı gerekçesiyle eleştirmiş ve 1951 yılında kendi dönemlerinde 570 okul yaptırıldığını belirtmiştir.

570 okul açılmasını büyük bir hamle olarak değerlendirmek, yokluklar içerisinde kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında belki normal karşılanabilirdi. Ancak, 1949-1950 yılları arasında, yaklaşık; 1000' e yakın okul açılması ve nüfusunda hızla artması göz önüne alınırsa 1950'de yaptırılan okulların yetersiz olduğu açıkça görülür. Diğer yandan; İlk öğretimdeki artış oranını ve Tevfik İleri'nin izlediği politikayı eleştiren Ulus Gazetesi, 16 Kasım 1952 tarihli nüshasında, konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir ; “... İlk öğretim davasının Tevfik İleri'nin elinde ne acıklı hale düştüğü mahumdur. 1950' den

²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 5, O: 1, 13. 11. 1950, s. 57.

²⁰⁴ MEB, Tebliğler Dergisi, 14, (31. 11. 1951) , 675, s. 184.

*itibaren her yıl açılan yeni ilk okul sayısı, Tevfik İleri'nin ilan eylediği gibi 500 dahi değildir. Bize verilen doğru mahumat senede sadece 300 kadar yeni ilk okul açıldığını göstermek- tedir. CHP idaresi zamanında; 1949-1950'de 1100 okul açılmış olduğu düşünülürse, aradaki farkın büyüklüğü anlaşılır...*²⁰⁵ Gerçekten de Demokrat Parti iktidarının ilk üç yılında okullaşmada önemli bir gelişme sağlamaya çalışmasına rağmen, 1950-1960 döneminde, ilk öğretim ile köylünün kalkınması arasında sıkı bir bağ kurulmamış; köylünün kalkınması doğrudan doğruya ekonomik çalışmaya bağlanmıştır.

Her ne kadar dönemin, Cumhurbaşkanı ve Milli Eğitim Bakanları, yaptıkları konuşmalarda, ilk öğretimin önemli olduğu üzerinde durmuşlar ise de; eğitimin toplumsal kalkınmasında önemli bir rol oynadığını değerlendirememişlerdir. 1951-1952 tarihinde, 1948 ilkokul programında karşılaşılan güçlükleri belirlemek ve programı geliştirmek amacıyla; Amerika Birleşik Devletleri Florida Üniversitesi öğretim üyelerinden ve köy eğitimi konularında çalışmalarıyla tanınmış olan, Prof. Dr. Kate Wofford ülkemize davet edilmiştir.²⁰⁶ Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri; 25. 2. 1953 tarihinde, TBMM' de Bakanlık Bütçesi görüşmeleri sırasında Wofford'un hangi amaçla, Türkiye'ye davet edildiğini şöyle açıklamıştır: *"... Amerika'dan bir mütehassıs getirttik. Memleketimizde dört ay bulundu. Bir çok muallim mekteplerini köy okullarını gezdi. Köylülerle temasa geldi. Öğretmen arkadaşlarımızla uzun münakaşalarda, seminerlerde bulundu. Netice itibariyle Türkiye' de köy eğitiminde tutulacak metot hakkında bir rapor verdi..."*²⁰⁷

Wofford, Türkiye'de 5 Ekim 1951-1 Şubat 1952 tarihleri arasında, Trabzon, Erzurum, Van, Diyarbakır, Ankara, Adana, İzmir, İstanbul ve Kırklareli il ve çevrelerini gezmiş, bu bölgelerdeki, 800 kadar öğretmen, müdür, müfettiş ve maarif müdürleriyle çeşitli seminer çalışmaları ve 38 köy okulunda incelemeler yapan; yönetici ve öğretmenlere anketler uygulayan Wofford, bu çalışmalarını daha sonra bir rapor halinde Milli Eğitim

²⁰⁵ "Tevfik İleri gene yutturmaya kalktı", *Ulus*, 16 Kasım 1952.

²⁰⁶ Osman Ülküman, "Profesör doktor Wofford' ın eserleri ve köy okullarında öğretim", *Yeni Okul*, cilt: B, sayı: 13, Nisan 1952, s. 15.

²⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 53, O: 2, 25. 2. 1953, s. 969.

Bakanlığına sunmuştur.²⁰⁸ Wofford, hazırlamış olduğu raporda; Türkiye'nin nüfus, öğrenci, öğretmen ve ekonomik yapısına değindikten sonra, genel tavsiyelerde bulunmuştur.

Wofford raporunda, başlıca şu konulara değinmiştir; Türkiye'de halkın büyük bir ekseriyeti köylü kökenine dayanır. Çocuğun doğup yaşadığı yer eğitime tesir eder. Bölge ve muhit şartları farklı olduğundan dolayı Türkiye'de köylü çocukla şehirli çocuk arasında fark vardır. Köy ve şehir çocukları arasında okula devam büyük bir sorundur. Bölgeler arasında da okula devam oranı ve kız çocukların okula gitmeleri arasında büyük fark vardır.

İstanbul civarında okula devam eden kız öğrenci % 90 iken, Diyarbakır'da bu oran % 17' ye düşmüştür. Erkek öğrencilerin okula devam oranı daha yüksektir. Okul çağındaki kızların % 50' sinden fazlası ve erkeklerin % 33.6'sı okul olduğu halde okula gitmemektedir.²⁰⁹

Wofford'a göre; demokraside eğitim ve öğretim şu konuları içermelidir:

- Bütün vatandaşlar eğitim görmelidir ve bu eğitim okur-yazarlığın üzerinde olmalıdır.
- Eğitim ve öğretim, demokrat fikirlerin gelişmesini sağlamalıdır.
- Eğitim ve öğretim insanların kendi kendini idare edebilen ve kendine güvenen şahıslar halinde yetişmelerini sağlamalıdır.
- Eğitim ve öğretim toplumsal hayatta genç-yaşlı herkesin ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

Demokraside eğitim ve öğretim halkın davranışlarını arzu edilen şekilde değiştirdiği oranda değerlidir. Eğer, sosyal davranışlara tesir etmiyorsa program ya da çalışmada bir hata var demektir; veya halk değişikliğe karşı koyuyor demektir. Okulun varlığı köyleri kalkındırmalıdır. Köy öğretmenleri, baş öğretmenler ve müfettişler eğitim ve öğretimin halka ve muhite gerçekten fayda sağlayıp sağlamadığını anlamak için, kendilerine çeşitli sorular sormalıdır.

²⁰⁸ Kate Vixon Wofford, **Köy Okulları Hakkında Rapor**, (çev. Fatma Varış) Ankara, MEB yay. 1952.

²⁰⁹ A. g. r. , s. 1- 25

Köy enstitüsüne çok müracaat edilmekte, az öğrenci alınmaktadır. Bu okuma isteğini frenlemek doğru değildir. Çaresi bulunmalıdır. İlk okullarda sene sayısı artırılmalıdır. Beş senelik eğitim hiç kimseyi tatmin etmemektedir. İlk okullarda öğrencileri beş sınıfa ayırmak keyfi ve suni bir yoldur. Ve bu mahalli şartlara göre ayarlanabilir. Bir öğretmene azami 30, 40 öğrenci düşmelidir. İleride programlar geliştikçe; 7 ve 8. sınıflar da ilave edilmelidir.

Bunlar olmadıği takdirde, bölge okulları kurulmalı, köy okullarına hiç olmazsa orta okul okutulmalıdır. Türkiye’de köy çocuğunun öğretim ve eğitimi yeterli değildir. Milli Eğitim Bakanlığı bu konu ile ilgilenmelidir. Ankara’da hazırlanan bir programa göre bir okulda çocuklarla birlikte ders planı yapmak ve demokratik ilkeleri uygulamak güçtür. Mahalli şartlara göre plan yapmak ve mesuliyeti üzerine almak konusunda öğretmene itimat edilmelidir. Köy okulu hali hazırda organizasyon itibarıyla demokratik hayatta çocuklara lazım gelen bilgileri verememektedir.²¹⁰

Raporunu üç bölümde sunan ve bunların kısaca özetlerini bölüm sonunda çıkaran Wofford, ikinci bölümde; köy okulları ve bunların geliştirilmesiyle ilgili tavsiyelerden bahsederek, şu önerilerde bulunmuştur:

1) Türkiye’de köylerdeki okul binaları, Milli Eğitim müdürleri ve müfettişler tarafından sıhhi şartlar, ışık, kuruldukları yer ve sıhhi durumları açısından kontrol edilmelidir. Yeni yapılacak binalarda;

- a) Işık vaziyetine,
- b) Derslikte her bir çocuğa düşen sahaya,
- c) Su tesisatına,
- d) Helalara dikkat edilmelidir.

2) Köy okullarında bütün sınıflar iki grup halinde birleştirilmeli ve müfredat bu gruplara uygun bir şekilde, paralel olarak düzenlenmelidir. Mümkün olan en kısa zamanda sınıflar altıya ve sonra sekize çıkarılmalıdır.

3) İlk okul müfredat programı şu hususlara dikkat edilerek baştan yazılmalıdır :

²¹⁰ a. g. r. , s. 12-45.

- Konular tavsiye edilen gruplandırmaya uyacak şekilde paralel olarak düzenlenmelidir.
 - Genişletilecek konular alınmalı ve diğer konularla arada sıkı bir korelasyon kurulabilmelidir.
 - Çocuk gelişimi hakkında son araştırmalarda, varılan sonuca göre ilk okul müfredat programından bazı konular çıkarılmalı ve bazıları ilave edilmelidir.
- 4) Halen ilkokullarda kullanılan metot gözden geçirilmelidir.
- 5) Tavsiye edilen programın uygulanabilmesi için, köy öğretmenine 30-40' tan fazla öğrenci verilmemelidir.
- 6) Köy okullarında noksan olan araç ve gereçler, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmalıdır.²¹¹

Üçüncü bölümde ise; öğretim liderlerinin yetiştirilmesi üzerinde durulmuş ve tavsiyelerde bulunmuştur. 1953 yılında ilköğretimin sorunlarını görüşmek ve yeni bir ilk öğretim programı hazırlamak için, Beşinci Milli Eğitim Şûrası toplanmıştır.

b)-Beşinci Milli Eğitim Şurasında İlkÖğretimle İlgili alınan kararlar ve Uygulamaları:

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin başkanlığında, 5- 14 Şubat 1953'de toplanan Beşinci Milli Eğitim Şûrası şu konular üzerinde durmuştur²¹²: Okul öncesi eğitim ve öğretimin tetkiki ve ana okulları için hazırlanmış program ve yönetmeliğin incelenmesi, ilkokullarda sağlık konusu ile ilgili alınması gerekli tedbirlerin tespiti, özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun, yetiştirme yurtlarına ait yönetmeliklerin incelenmesi ve korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanunun gözden geçirilerek değişiklik gerektiren kısımlarının araştırılması, ilköğretim kanunu tasarısının incelenmesi ve mecburi ilköğrenimin planlanması, ilköğretim kanun tasarısının yeniden

²¹¹ A.g. r., s. 46-86.

²¹² (Mfv.) Beşinci Milli Eğitim Şurası Çalışma Esasları (5- 14 Şubat 1953) , s. I- VII.

gözden geçirilmesi, yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi, ilkokullarda öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile köy enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi, ilkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular; genel olarak ilköğretim sorunları hakkında şura üyelerinin tekliflerinin incelenmesi gibi temel konular üzerinde durulmuştur.

- Okul öncesi eğitim ve öğretim kurumlarının gerçek ve tüzel kişilerle, belediyeler, özel idareler ve devlet tarafından açılması; bu kurumlarda öğretmen okullarından veya bu amaçla açılacak özel bölümlerden mezun olanlarla kız enstitüsü mezunlarından özel kursları başarı ile bitirmiş olanların görevlendirilmesi ve bu okullarda çocukların iş eğitimi alması ve ideal bir ana okulunun nasıl olması gerektiği konusunda bazı ilkeler ve ölçütler belirtilmişti.²¹³
- İlkokullarda sağlık konusunu inceleyen komisyonda öğrencilerin beslenme sorunlarının çözümlenmesi, ders ve dinlenme saatlerinin hijyen ilkelerine göre düzenlenmesi, öğretim görevlilerinin ve hizmetlilerin sağlık kontrolünden geçirilmesi ve bulaşıcı hastalıklara karşı velilerle işbirliği yapılması kararına varılmış ve ilkokulların sağlık teşkilatıyla ilgili bir kanun tasarısı ve yönetmelikte hazırlanmıştır.²¹⁴
- Şûrada özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi için alınması gereken önlemler belirlenmiş ve korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve eğitiminin tamamen devletçe karşılanmasını kararlaştıran bir tasarı kabul edilmiştir.²¹⁵
- İlköğretim yasa tasarısı ile ilköğretimin planlanması konularını inceleyen komisyon, adı geçen tasarıya yeni bir şekil vermiş ve yasa tasarısı ilköğretim görevlileri, öğrenci devam işleri,

²¹³ Reşat Özalp- Aydoğan Ataüinal, “ Milli Eğitimde Kongreler ve Şûralar”, **Cumhuriyet Döneminde...**, s. 125- 126.

²¹⁴ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Çalışma Esasları**, s. 86- 143.

²¹⁵ A. g. e. s. 144- 214, Reşat Özalp- A. Ataüinal, a. g. m. S. 126.

ilköğretimin gelir ve giderleri, nüfusu az ve dağınık olan yerler için yatılı veya gündüzlü bölge okulları açılması konularına açıklık getirmiştir

Ancak, bu taslak, TBMM'den 1950-1960 yılları arasında çıkarılamamıştır. Taslak 6.1.1961 tarihinde 222 sayı ile yasalaşmıştır.²¹⁶

- İlkokul programının amaçları ile içeriği arasında uyum sağlanması, toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de uygulanması; yıllık, aylık ve haftalık çalışma saatlerinin kullanılmasında okullara esneklik tanınması; ilk okuma- yazma öğretimine büyük ve küçük harflerin birlikte kullanılarak başlanması, şûrada benimsenen tasarılar arasında yer almıştır.²¹⁷
- Şurada yeni ilkokul yönetmeliği tasarısı tartışılmış ve sınav sisteminin değiştirilmesi, disiplin konusu üzerinde durulmuştur.

Ayrıca, öğretmenlerin mesleklerinde başarılı olabilmesi için, alınması gereken kararlar üzerinde tartışılmıştır.²¹⁸ Şûrada köy okulları ile ilgili olarak Prof. Dr. Kate Vixon Wofford tarafından hazırlanan rapor, komisyon tarafından incelenmiş ve raporda, Wofford tarafından teklif edilmiş bulunan köy ilkokullarının sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde yıllara göre nöbetleşe işlenmesi de kabul edilmiştir.²¹⁹

Diğer yandan, 1953 yılında ilköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde “*korunmaya muhtaç çocuklar şube müdürlüğü*” kurulmuş ve özel eğitim kurumları da bu şubeye bağlanmıştı. 1953 yılında zeka özürüleri için iki özel sınıf açılarak öğretime başlanılmıştır. 1954 yılında ikinci körler okulu da açılmıştır.

Wofford'un görüşleri doğrultusunda Amerika'ya giden, 25 kişilik öğretmen kadrosu yurda dönmüş ve faaliyetlere başlamışlardır. 25 kişilik öğretmen grubu, 1948 programı üzerinde incelemeler yapmışlar ve olumlu çalışmalarla çözülemeyen sorunları bir kitapta toplanarak öğretmenlere

²¹⁶ R. Özalp- A. Ataunal, a. g. m. S. 126, **Beşinci Milli Eğitim Şurası, Çalışmaları**, s. 126.

²¹⁷ A. g. m. , s. 126.

²¹⁸ **Beşinci Milli Eğitim Şûrası Çalışmaları**, s. 561- 690.

²¹⁹ A. g. e. , s. 354- 355.

dağıtılmıştır.²²⁰ 1953-1954 yılında hazırlanan “*köy okulları program taslağı*” Talim ve Terbiye Kurulu tarafından uygun görülerek 1953-1954 yıllarında başlıca iki ilde Bolu ve İstanbul’da “*Deneme okulları*” uygulanmaya konmuştur.²²¹ Bu okullar; Wofford’dan esinlenerek kurulmuştur. Daha sonraları bu okulların sayıları giderek artmıştır.

DP’nin okul açma çalışmaları sadece ilkokul olarak değil, bütün öğretim kademelerini kapsamıştır. Ancak, bu okul yapımında belli bir program takip edilmemiştir. Öte yandan, DP eğitimde niceliğin yanı sıra niteliğin üzerinde de durmuştur. DP Milli Eğitim Bakanlarından Salim Burçak, bakanlığı zamanında Milli Eğitimin sorunlarını görmüş ve Türkiye’nin ilköğretimdeki durumunun iyi olmadığını ve sorunların kısa vadede çözülmesinin mümkün olmadığını, TBMM’de 1954 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında açıkça belirtmiştir.²²² Sorunları görmesine rağmen, S. Burçak çözümede başarılı olamamıştır.

17.5.1954 tarihinde kurulan III. Menderes hükümeti kabinesinde; Maârif Vekilliğine getirilen Celâl Yardımcı ilköğretim kanununun çıkarılması, öğretmenlerin teftiş ve terfileri ile ilgili kanunda gerekli değişikliklerin yapılması, okullarda sağlık vb. konular üzerinde durmuş ve bir plan hazırlatmıştır. Yardımcı, 1955 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “... *Maârifin bir programı var mıdır, diyorlar ona ne şüphe. Maârifin elbette bir programı vardır. Huzurunuzda getirmek üzere bulunduğumuz ilk tedrisat kanunu ile milyonları göze alarak bu memleketin şehri, kasabası ve köyü ile ilk okul davasını kökünden halletmek programdır...*”²²³ Celâl Yardımcı her ne kadar bir programla işin halledileceğini belirtse de, halkın desteğini almadan Milli Eğitim davasının halledilemeyeceğini anlamış ve halktan yardım istemiştir.²²⁴

²²⁰ S. Karagöz, *Köy Öğretmenlerine Rehber*, Kültür Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1951, s. 14-26.

²²¹ Süleyman Karagöz, *İlk Okul Programı Taslağı Işığında Köy İlk Okullarında Eğitim ve Öğretim*, Ankara: MEB Yayını, 1966, s. 24; Sakaoğlu, a. g. e. , s. 113.

²²² TBMM Zabıt Ceridesi, I: 49, c: 3, 24. 2. 1954, s. 851.

²²³ “Maârif Vekili Celal Yardımcı’ nın Maârif İşlerimize Dair Zafer’ e Beyanatı”, *Zafer*, 18. 7. 1954.

²²⁴ *Zafer Gazetesi*, 27. 9. 1954.

Bütün iyi niyetli çalışmasına rağmen onun zamanında da özellikle ilköğretimde halkın ihtiyacına yanıt verecek gelişmeler sağlanamamıştır.

IV. Adnan Menderes Hükümetinde, Milli Eğitim Bakanı olan Ahmet Özel; ilköğretim kanun tasarıları üzerinde durmuş ve yeni bir plan hazırlatmış ve bu planını, 1957 yılı Maârif Vekâleti Bütçe görüşmelerinde açıklamıştır. Özel'e göre; “ ... Memleket maârifinin bir nesil için 1955’ ten 1980 senesine kadar hesapları yapılmış bulunmaktadır. Nüfus artışına göre, ilk, orta, lise ve yüksek okul talebe sayıları tespit edilmiş ve bu artışlar grafiklerle tespit edilmiş bulunmaktadır. Buna paralel olarak 40 talebeye bir öğretmen sayısı da tespit edilmiş bulunmaktadır.”²²⁵ Ne yazık ki bu planlamalar hiç bir zaman devlet politikası haline gelememiştir. Bunun sonucu olarak da Milli Eğitim konusu, bu günlere kadar çözülememiştir. Bu durumu; 1956 bütçe görüşmelerinde, Muhalefet Partisi adına konuşan bir millet vekili şu şekilde dile getirmiştir. “ ...Bir milyon Seksen Beş bin yüz altmış altı çocuğumuz öğretmen ve okul yetersizliğinden, Anayasa Hükmüne rağmen okuma imkanından mahrumdurlar. 40 bin köy ve şehir ihtiyacı için 71 bin öğretmene ihtiyacımız vardır. Halbuki bu gün mevcut olan 40 öğretmen okulu ile bu ihtiyacı karşılayacak miktarda öğretmen yetiştirememekteyiz. Nüfusumuz gittikçe artması da hesaba katılacak olursa öğretmene olan ihtiyacımızın azameti kendiliğinden ortaya çıkar...”²²⁶. 1958 Bütçesi Mecliste görüşülürken, Maliye Bakanı Hasan Polatkan yaptığı konuşmada; “...Milletleri en ileri medeniyet seviyesine ulaşabilmelerinin şartlarından birisi de kültür seviyesinin yüksek bir dereceyi bulmasına bağlıdır. Bu hakikatleri idrak ettiğimiz içindir ki ilköğretimden yüksek öğretime kadar, maarif hizmetlerinin her sahasında 1950’ den evvelki devre ile kıyas dahi edilemeyecek hamleler yapılmış ve olumlu neticeler alınmıştır. Nitekim 1950’ de 12511 den ibaret olan ilkokul sayısı yedi yıl gibi kısa bir devre zarfında 7258 adet artırılarak, 19769’ a çıkarılmıştır. Öğretmen okulları sayısı 8 den 47 ye yükseltilerek öğretmen adedinin 20.761 fazlalıkla 47.905’ e çıkması temin olunmuş ve bunun tabii ve mesut neticesi

²²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi i:47, C:1, 26.2.1957, S.873.

²²⁶ - Nuran DAĞLI, a.g.t, s.76-77.

olarak da ilk okul öğrenci sayısı % 45,8 nispetin de bir artış kaydederek 2.131.148' i bulmuştur... ”²²⁷

İstatistiklerin birbirini tutmamasına rağmen; bütün istatistik veriler, Hasan Polatkan'ın verdiği rakamları tutmamaktadır. Örneğin; Demokrat Partinin İktidarı aldığı devraldığı yıl, devraldığı okul sayısı: Resmi ve Özel ilkokullar toplamı: (1950-951) 18284'tür. 1960-1961 öğretim yılında okul sayısı 25.928' e ulaşmıştır.²²⁸ Resmi ve özel okullarda, 1950-1951'den 1960-1961 yılına kadar yapılan toplam okul sayısı: 7.644'dür. Resmi ilkokullarda ise durum daha da farklıdır. 1950-1951 yılında 17428 olan ilkokul sayısı, 1959-1960 yılında 21429'a ulaşmıştır. 1959-1960 yılları arasında yaptırılan resmi ilkokul sayısı: 40001'dir.²²⁹ Rakamlardan da anlaşıldığı gibi, okul sayısındaki artış, nüfusun artışı karşısında yetersiz kalmıştır. V. Adnan Menderes Hükümetinde , Milli Eğitim Vekili olan Celâl Yardımcı, T.B.M.M.'de 1950 yılı Milli Eğitim Bütçesi görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada yeni bir öğretim kanunu hazırladıklarını ve hazırlanan kanunu Maliye Bakanlığına Sevk ettiklerini belirtmiş ise de bu kanun yine Meclisten çıkmamıştır.

Her ne kadar; 1950-1960 yılları arası başa geçen Milli Eğitim Bakanlarının çoğu ilköğretim alanından bahsederek, Milli Eğitimin sorunlarını 10 yıl gibi kısa bir zamanda çözeceklerini iddia etmişlerse de bu sadece sözde kalmıştır. Aynı söylemleri dile getiren ve V. Menderes Hükümetiyle II. defa Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Celal Yardımcı, Eğitim Problemini çözmek bir yana artan şehir nüfusuna paralel olarak ilkokul binasının yapıl-maması nedeni ile ortaya çıkmış olan ikili, üçlü ve dörtlü öğretim sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır.

²²⁷ “Hasan Polatkan’ ın Bütçe izh konuşması”, *Zafer*, 19.12.1957.

²²⁸ **Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)** Ankara, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, M.E.B. Basımevi, 1969 s. 118.

²²⁹ M.E.B. Talim ve Terbiye Başkanlığı “ **1923-1982 Öğretim yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci sayıları**”, Ankara: 1982, s.9 (Teksir) ;T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler (1923-1990)** Ankara: DİE. Matbaası, Ağustos 1991, s.76.

Yardımcı bina sorununa çözüm getirmek için, Ekim 1958'de ABD'ye yaptığı ziyarette, ABD ile baraka ilkokulların Türkiye'ye gönderilmesi konusunda bir anlaşmaya varmıştır.²³⁰ Diğer yandan, Ege Üniversitesinin ilk mezununu vermesi nedeniyle yapılan diploma töreninde, Nafia Vekili ve Maarif vekâleti Vekili Tefik İleri yaptığı konuşmada, 28.9.1959 demokrat Partinin ilköğretim politikasının amaçları bir kez daha tekrarlamış ve 1950-1959 yılları arasında yapılan çalışmaları anlatmıştır. Tefik İleri yaptığı bu konuşmada ilköğretimle ilgili şu bilgileri vermiştir.: *“ İlköğretimi bütün yurttan en ücra köye kadar kısa bir zamanda yaymak Maarif politikamızın il hedefi ve asıl istikametidir. Bu yolda alınan tedbirler ve başarılan işler ve kat edilen mesafe mühimdir. Bunu tam olarak tebarüz ettirebilmek için 1950 den bu yana ilköğretim faaliyetimize kısaca göz gezdirmek faydalı olacaktır.: 1949-1950 öğretim yılında ilk okulların öğrenci sayısı (581.090) ' ı kız, (995.912) si erkek olmak üzere 15.77.002 iken bu miktar geçen öğretim yılı başında (904.286) ' sı kız, (1.500.961) ' i erkek olmak üzere (2.404.977) ye yükselmiştir. 1949-1950 ders yılında mecburi tahsil çağındaki (2.650.700) çocuktan % 59' u okutulurken bugün mecburi tahsil çağındaki (3.413.000) çocuktan % 70' i okutulmaktadır. Bu öğretim yılında bu miktar daha da artacaktır. 1950 yılından bu yana ilk okullarımıza devam eden çocukların artışı ile beraber okul ve öğretmen sayılarında da mühim artışlar meydana gelmiştir. Nitekim 1950 yılında öğretmenli okul sayısı (12.511) iken bugün bu miktar (21.464) ' e, öğretmen sayısı 1950' de (6654) ü eğitmen olmak üzere (33.844) iken bugün (2810) 'u eğitmen olmak üzere (51.145) ' e yükseltilmiştir. 1950'den 1958 yılı sonuna kadar ilkokullardan mezun olan çocuklarımızın sayısı (1.961.144) 'tü... ”²³¹ Diğer yandan, ilköğretim çağındaki nüfusa yetecek okul ve öğretmeni sağlayamamanın oluşturduğu sorunu çözmek için, köy okulları ve köy enstitüleri Teşkilatına alternatif de bulunamadığı için, Silahlı Kuvvetlerin olanaklarına baş vurulmuş ve 15 Nisan 1959' da, 2 ay süreli “Okuma-Yazma*

²³⁰ “Maarif Sahasında Çok Büyük Reform Yapılıyor,” *Zafer*, 25-11-1958

²³¹ “ Maarif çalışmaları” (1050-1959) (İlk Mezununu vermiş olan İzmir Ege Üniversitesinin diploma töreninde Nafia vekili ve Maarif Vekâleti Vekili Sayın Tefik İleri' nin 28.9.1959 da söyledikleri nutuk) Ankara. Maarif Vekaleti yayınları, 1959, s.8

Taburları” kurulmuştur²³². 1959 yılı Bütçe görüşmeleri yapılırken söz alan CHP Sivas Milletvekili Turhan Fevzioğlu ilköğretimdeki gelişmeyi daha önce yıllarla karşılaştırarak yeterli bulmadığını belirtmiş ve 1953 yılından itibaren, dönemin Milli Eğitim Bakanının Merkez teşkilat kanununun getirileceğine dair beyanatta bulunmasına rağmen hala getirilmediğini belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir; “...*Milli Eğitim Davasındaki şevkinden şüphe etmediğim Maarif vekili arkadaşımızdan beklediğimiz şudur. 1959 yılında kürsüye eskimiş vaatlerle gelmesin. İstatistiklere işkence eden alışılmış parti ve devir mukayeseleri ile gelmesin. Bize ilköğretim kanunu ile gelsin. Merkez Teşkilat Kanunu ile gelsin. Öğretmenlerin terfi hakkındaki kanunla gelsin. Türk maarifini Türk Öğretmenini, Türk Öğrencisini ve Üniversite gençliğini ve bugünkü dertlerinden kurtarabilecek ciddi bir tedbirle gelsin.*”²³³ Yine bütçe görüşmelerinde Milli Eğitim Bütçesi görüşülürken söz alan Turan Feyzioğlu; “*Milli Eğitim Kalkınması olmadan milli kalkınma olmaz.*” demiş ve Milli Eğitim Davasının bu tempo ile halledilemeyeceğini belirtmiştir.²³⁴

Daha sonra, C.H.P adına, Feyzioğlu , Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü, Maraş Milletvekili Halil Gürün ve Emin soysal, hazırladıkları “*İlköğretim ve Eğitim kanunu*” teklifini meclise sunmuşlardır. Bu kanun teklifinde; “*Azami 12 yıllık bir ilköğretim ve Eğitim Milli gelişme Planı*” yapılması istenmiştir. İlkokul mezunlarının askerlik sürelerinde sekizde bir oranında azaltma yapılması ve öğretmenlerin ek görev tazminatlarının artırılması istenmiştir.²³⁵ Ancak bu kanun teklifi kabul edilmemiştir. 1945-1960 yılları arasında ilköğretimde okul, öğretmen, öğrenci sayısındaki gelişmeler ise şu şekilde gerçekleşmiştir; 1945-1946 Öğretim yılında 14010 olan okul sayısı, % 80,39 artarak 1950-1951dersyılında 17428’e ulaşmıştır. Aynı yıllar içerisinde öğrenci sayısının artış oranı % 83,99 olmuş, öğretmen sayısındaki artış ise;% 76,16 olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 yılları arasında okul sayısındaki gelişmeler ise, şu şekilde gerçekleşmiştir. 1950-1951 öğretim yılında 17428 olan okul

²³² Sakaoğlu, a.g.e. s. 114

²³³ “Yurtta Milli Eğitim Seferberliği”, *Ulus*, 26.2.1959.

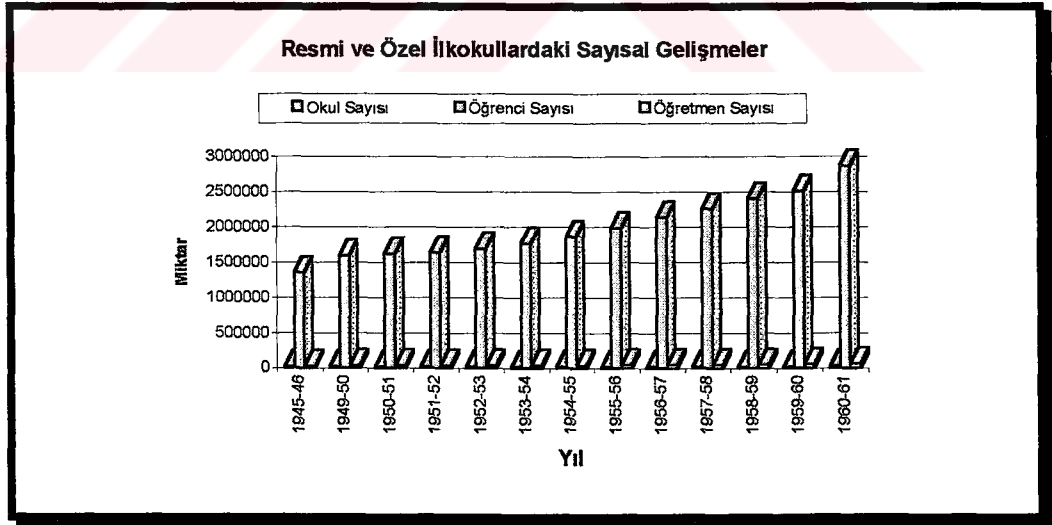
²³⁴ “Milli Eğitim Davası, bu tempo ile halledilmez”, *Ulus*, 13 Ocak 1960.

²³⁵ “C.H.P. İlköğretimle ilgili Eğitim teklifini meclise dün verdi”, *Ulus*, 13 Ocak 1960.

sayısı, % 71,44 artarak 24398'e ulaşırken, 1950-1951'de 1616626 olan öğrenci sayısı % 56,40 artarak 28866501'e ulaşmıştır. Aynı dönem içerisinde öğretmen sayısı % 57,37 artmıştır.

Tablo: (8) Resmi ve Özel İlkokullardaki Sayısal Gelişmeler²³⁶

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1945-46	14010	1357740	27317
1949-50	17106	1591039	34822
1950-51	17428	1616626	35871
1951-52	17417	1643034	36510
1952-53	17763	1692135	37561
1953-54	17948	1762351	37932
1954-55	18393	1866666	40035
1955-56	18724	1983668	42169
1956-57	19390	2140347	44700
1957-58	20030	2260451	47322
1958-59	20656	2402855	49757
1959-60	21429	2514592	54049
1960-61	24398	2866501	62526

²³⁶ İstatistik Göstergeler (1923-1990), Ankara: Ağustos 1991, s. 77; Milli Eğitim İstatistikleri (İlköğretim 1953-1960), Ankara: DİE Yayını, 1963, s. 1-72

c)-İlkokul Programları:

1924 yılında ilkokullar için, tek tip ve 5 yılı kapsayan bir program yapılmıştır. 1924 programı acele olarak yapılmıştı. 1924 yılında John Dewey, Türk eğitim ve öğretim sistemini incelemek üzere ülkemize davet edilmişti. Onun önerileri ile 1926 yılında yeni bir program yapılmış bu programın esaslarını, Hayat Bilgisi, toplu öğretim, çocuğa özgelik kavramları oluşturmuştur.²³⁷ Daha sonra 1926 programının yetersiz kalması üzerine, 1936 yılında bazı değişiklikler yapılmış ancak, yapılan değişikliklerinde yeterli olmaması üzerine, 1948 yılında yeni bir ilkokul programı hazırlanmıştır.²³⁸ 1948 ilkokul programının ortaya çıkardığı sorunlar ve çözüm yolları 1961 ilkokul program taslağı hazırlanmasına kadar sürmüştür. 1951-1952 öğretim yılında, 1948 programının uygulanmasında karşılaşılan güçlükleri belirlemek ve program geliştirmek amacıyla Amerika' dan, Kate Wofford Türkiye' ye davet edilmiştir. Wofford daha öncede belirttiğimiz gibi Türkiye' de dört ay kalmış gezi ve incelemelerini bir rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığına vermiştir. Raporunda 1948 yılında hazırlanan programın önemli yetersizlikleri aşağıda belirtilen şekilde açıklanmıştır:

- Müfredat programlarının ekserisi şehir okulları için yazılmıştır. Bu durum köy öğretmenleri ve köy çocukları için özel sorunlar doğurur.
- Program, bir köy öğretmenin beş sınıfa birden başarılı eğitimini engelleyici konularla yüklüdür.
- Konuların çoğunda vasat bir köy çocuğunun anlayamayacağı kavramlar içermektedir.
- İlkokul müfredat programı bir köy okulu için çok yüklüdür.²³⁹ Wofford öğretim planlarının değiştirilmesiyle ilgilide şu önerileri getirmektedir; Ders konuları yeni baştan gruplandırılmalıdır. Sosyal Bilgiler, 1'nci Sınıftan 6'ncı

²³⁷ Fatma Varış, **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: Eğitim Fakültesi Yayını, 1978. S. 49-50.

²³⁸ Bennabi SÖNMEZTÜRK, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programının Gelişimi" Ankara: Gazi Üniversitesi- Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mayıs 1985. S. 6.7

²³⁹ Kate Wofford, a.g.r. s. 56

sınıfa kadar, bütün sınıflarda okutulmalıdır. Şimdi, 4'ncü ve 5'nci sınıflarda okutulan aile bilgisi, tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi derslerinde öğretilen konular köklü bir değişiklikle sosyal incelemeler adı altında toplanmalıdır. Yazı dersi Türkçe dersini tamamlayıcı olarak ele alınmalı Fen ve Tabiat bilgisi dersleri arasında gereken ilişki kurulmalıdır.

- Öğretim programında yer alan üniteler yeniden gözden geçirilerek, çocukların yaşı, gelişim düzeyleri ve çevre özellikleri dikkate alınarak bazı konular çıkartılmalı, bazıları da eklenmelidir.

İlkokullarda teklif edilen altı sınıf, iki grup halinde birleştirilmeli ve müfredat yeni baştan yazılmalıdır. Beş sınıflı sistem devam ettiği taktirde gruplar ona göre oluşturulmalıdır.²⁴⁰ 1952 yılında Wofford' un önerisiyle 25kişilik bir öğretmen grubu ilköğretim alanında incelemeler yapmak amacıyla Amerika' ya gitmişlerdir. Wofford' un ülkemize gelmesiyle beraber Türk eğitiminde “Amerikanlaştırma” politikası resmen başlamıştır.²⁴¹ 1948 programına göre köy ve şehir ilkokul programları şu şekilde saptanmış ve incelediğimiz dönemde de bu program yürürlükte kalmıştır.

Tablo(9) İlkokulların Haftalık Ders dağıtma Cetvelleri (1948)²⁴²

Dersler	Birinci Devre		İkinci Devre		
	I.	II.	III.	IV.	V.
Hayat Bilgisi	5	6	7	-	-
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurttaşlık Bilgisi	-	-	-	2	2
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	3
Matematik	4	4	4	4	5
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Resim İş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Beden Eğitimi	2	2	2	1	1
Toplam	26	26	26	26	26

²⁴⁰ Wofford, a.g.r. s. 60-63 (Wooford, köy ilkokullarının beş yıldan altı yıla, daha sonra sekiz yıla çıkarılmasını önermektedir.)

²⁴¹ Cicioğlu, a.g.e., s. 100.

²⁴² A.g.e. s. 100

Köy okullarında haftada 26 saat ders yapılmaktadır. Bu derslerden 6 saati Tarım-ş çalışmalarına, 20 saati diğer derslere ayrılmıştır.

Tablo (10) Köy ilkokullarının Haftalık Ders Dağılım Cetveli (1948)²⁴³

Dersler	Birinci Devre		İkinci Devre		
	I.	II.	III.	IV.	V.
Hayat Bilgisi	4	4	4	-	-
Türkçe	10	9	9	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurttaşlık Bilgisi	-	-	-	1	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	2	2
Matematik	5	5	5	4	4
Aile Bilgisi	-	-	-	1	1
Resim İş	1	1	1	1	1
Yazı	-	1	1	1	1
Tarım İş	6	6	6	6	6
Toplam	26	26	26	26	26

1)-Beşinci Milli eğitim şûrasında ilköğretim programı ile ilgili alınan kararlar:

1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şûra'sın da ilköğretim programı uzun uzun tartışılmış ve programlarla ilgili şu kararlar alınmıştı:

Programın amaçları ile içeriği arasında uyum sağlanması; toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de uygulanması; yıllık, aylık ve haftalık çalışma saatlerinde okullara esneklik tanınması kararları alınmıştı.

Ayrıca günün ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir ilkokul programı hazırlanması ve deneme okullarında denendikten sonra bütün okullarda uygulanması kararlaştırılmıştı.²⁴⁴

²⁴³ Wofford. S. 57

²⁴⁴ R.Özalp- a.Ata Ünal, a.g.m, s. 126

2)-Deneme Okulları:

1954 yılında, Amerika' dan dönmüş olan 25 kişilik öğretmen grubu, 1948 programı üzerinde yurdun çeşitli bölgelerinde özellikle Bolu ilinde çalışmalar yapmış; buradaki halka ve öğretmenlere anket sorular sormuşlar ve Bolu "*Köy Deneme Okulları Program Taslağını*" hazırlamışlardır.²⁴⁵ Bu taslak Talim ve Terbiye Kurulu'nca uygun görülmüş ve 1954-1955 yılından itibaren Bolu ve İstanbul' da eğitim olanakları yönünden oldukça iyi durumda olan birkaç okulda denenmiş ve faydalı görüldüğü belirtilerek bütün ülkeye kademeli olarak uygulanması düşünülmüştür. Daha sonra 14 ildeki köy okullarında da bu uygulamaya geçilmiştir.²⁴⁶ 1955 yılında İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nce "*İstanbul Şehir, Köy Deneme Okulları Müfredat Programı*" hazırlanmış; hazırlanan bu program 1956-1957 yılından itibaren yürürlüğe konulmuştur. Ülkemizde eğitim programları konusunda uzman olan Fatma Barış, bu okullar için, şu bilgileri vermektedir: "*Ovide Declohy, Fanny Donn ve Effie Bathurst' in etkilerini aksettiren köy okulları için ilgi merkezlerini haiz, münavebeli bir köy okulu programının yapılması ve geliştirilmesi Bolu ilinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, 1952 yılında memleketimizde köy okullarında inceleme yapmış olan K. V. Wofford'un raporunun etkileri görülür.*"²⁴⁷ 1956 yılında Bolu'da gerçekleştirilen deneme okulunun çalışmalarını değerlendirmek amacıyla; "*Bolu Vilayeti Deneme Çalışmalarını Değerlendirme Kongresi ve II. Tekamül Kursu Programı*" adıyla bir kongre düzenlenmişti.²⁴⁸

Bu kongrede, konuşmacılar şu tebliğleri vermişlerdir: Nevin Karagöz; "*Bolu deneme çalışmalarının genel hedefleri*", Süleyman Karagöz, "*Deneme çalışmalarına ait açıklamalar*", Vedide Baha Pars-Süleyman Karagöz; "*Deneme çalışmaları muvacehesinde müfredat programının incelenmesi ve*

²⁴⁵ Süleyman Karagöz, a.g.e, s. 113-114, Cicioğlu, a.g.e, s.101

²⁴⁶ Şefik UYSAL, " Herkese açık genel eğitim kurumları", *Devrimci eğitim şurası* (4-8 eylül 1968 Ankara) Ankara: TÖS yayınları, 1969. S.143

²⁴⁷ Fatma Varış, Program Geliştirme Çalışmaları, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 197.

²⁴⁸ *Yeni Okul*, sayı: 20- 21, Ağustos- Eylül- 1956, s. 33.

tartışması” , Hüsnü Cırıtlı-Şevket Türkyılmaz, “ *Deneme çalışmalarıyla ilgili metotların incelenmesi ve tartışılması*” , vb. tebliğler sunulmuştur.

Diğer yandan, ilköğretimde gündeme gelen diğer bir yenilik 4 ve 5. Sınıflarda Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık bilgisi derslerinin, “ *toplum incelemeleri*” , Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile Bilgisi derslerinin de “ *Fen ve Tabiat Bilgileri*” adı altında birleştirilmesi olmuştur.²⁴⁹ Şûrada görüşülen ilk öğretim program taslağı ancak 1961 yılında yürürlüğe girmiştir.

3)-İlkokul Programında Din Dersleri:

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, Türkiye’de laik ve çağdaş eğitimin, bütün öğretim kurumlarında gerçekleştirmeye yönelik arayışlar başlamıştır. Din Dersleri, 1924 ilkokul programlarında, “ *Kur’an-ı Kerim ve Din Dersleri*” adı altında, birinci sınıf hariç haftada iki saat okutulmaktadır.²⁵⁰ 1926 programında, Din Dersleri, 2. ve 3. sınıflarda haftada ikişer saat, 4. ve 5. Sınıflarda haftada birer saat okutulmaktaydı. 1929 yılında yalnızca 3. ve 5.sınıflarda haftada ikişer saat olarak yer almaktadır.²⁵¹

1930 programında Din Dersleri, yalnızca 5. Sınıf öğrencilerine, anne babaları isterse, haftada yarım saat okutulan ders olmuştur. Köy ilkokullarında Din Dersleri, Perşembe günleri üçüncü sınıfta yarım saat okutulacaktır. İsteğe bağlı olmadığı bu şekli ile 1938-1940'lara kadar bu şekilde devam etmiştir. Din dersleri 1930'ların başında kent ilkokullarından, daha sonrada köy ilkokullarından kaldırılmıştır.²⁵²

1935-1948 yılları arasında, Resmi ilkokullarda din öğretimi yapılmamıştır. Bu süre içerisinde çocuklar, dini bilgilerini, camilerde, imam

²⁴⁹ Sakaoğlu, a. g. e. , s. 114.

²⁵⁰ Özgen Bekir, *Düşünce Özgürlüğü Ve Laiklik*, İstanbul: Çınar Yayınları, 1994, s. 130.

²⁵¹ Abdurrahman Küçük, “İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi”. *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye’de 1. Din Eğitimi Semineri* (23-25 Nisan 1981), Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları 1981, s. 131.

²⁵² Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 303.

veya yaşlıların verdiği derslerin dışında ailelerinden çok az da olsa kitaplardan öğrenmeye çalışmışlardır.²⁵³

Şerif Mardin'e göre; “ 1940 ortalarında Türkiye’de çok partili sistemin başlamasıyla laisizmin kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi ve cumhuriyetin temel taşına yönelik eleştiriler, muhalefet tarafından dile getirilmeye başlandı. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yürürlüğe konulduğu şekilde laisizm, vatandaşların dini hayatına hükümetin müdahale etmesi şeklinde yorumlandı. Bu politikanın din ve devlet işlerinin ayrılması şeklinde yürürlüğe konulması kisvesi altında yapıldığı ileri sürüldü”²⁵⁴ CHP’ye muhalifler, dini düşüncenin kanunların düzenlenmesine tabi olmaması gerektiğini ve din özgürlüğünün diğer insan hak ve özgürlükleri gibi tanınmasını istiyorlar, CHP’nin uygulamalarını vicdan özgürlüğüne aykırı buluyorlar; CHP’nin batılılaşma politikasına karşı çıkıyorlar ve dini taleplerde bulunuyorlardı.²⁵⁵

Muhaliflerin dışında, CHP’nin içerisinde bulunan bazı muhafazakar millet vekilleri, dinin biraz daha liberalleşmesi gerektiğini savunuyorlardı.²⁵⁶ Din öğretimi problemi ilk defa 24 Aralık 1946’da CHP Millet vekilleri; Muhittin Bahapars ve Hamdullah Suphi Tanrı över tarafından bütçe görüşmeleri sırasında; “ *Din öğretimi ve eğitimi konusu, gençliğin çok defa ana-babalarına karşı saygı beslemediği ve komünizm tehlikesine karşı bir korunma*” olarak değerlendirilerek, din öğretiminin yeniden kabul edilmesini teklif etmişler, teklifleri, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından olumlu karşılanmış fakat, Başbakan, Recep Peker tarafından; “*Dini propagandaya kapı açma*” gerekçesi gösterilerek reddedilmiştir²⁵⁷.

CHP’nin içerisinde başlayan görüş ayrılıkları, 1947’de 7. Kurultayda benimsenen yeni lâiklik politikası ile son bulmuştu. Diğer yandan, DP’nin

²⁵³ Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Ankara: Bilgi yayınları, 1972, s. 81-82.

²⁵⁴ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayını, 1992, s 99

²⁵⁵ Hürriyet Konyar, “CHP’nin Lâiklik politikasındaki Değişim”, *Tarih ve Toplum*, sayı: 125, Mayıs 1994, s. 38

²⁵⁶ Kemal Karpat, *Demokrasi Tarihi*, İstanbul: 1967, s. 236

²⁵⁷ Gotthard Jascke, *Teni Türkiye’de İslamcılık*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1982, s. 81-82; Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara 1980, s. 56

muhafazakar ve İslamcı çevreleri memnun eden açıklamaları, halkın gereksinimi ve istekleri, CHP'nin daha ılımlı bir politika izlemesine yol açtı.²⁵⁸

CHP Cumhuriyetin vicdan hürriyeti ve lâiklik ilkelerinin zedelenmemesi koşuluyla sınırlı bir din eğitime izin verdi, 1947 Temmuzunda, “*Özel Din Öğretimi Ana hatları*” kabul edildi. Bu karar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından halka duyuruldu. Buna göre; “*Medeni haklara sahip yurttaşlar 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanununun 4. Maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin almak şartıyla, İslam dininin akidelerini ve ibadetin esaslarını öğrenmek isteyen çocuklara bunları öğretmek maksadıyla, din bilgileri dersaneleri açabilirler. Din bilgileri açmak isteyenler, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin almak üzere, dersane il merkezinde veya merkez ilçesinin bucak ve köylerinde açılacaksa valilere, ilçe merkezleriyle bunlara bağlı bucak ve köylerde açılacaksa kaymakamlara başvurulacaktır. Din bilgileri dersanelerinde öğretmenlik etmek isteyenlerden öğretmenlik için esas olan medeni ve ahlaki vasıflarla, sağlık şartlarından başka, tahsil ve menşe bakımından devlet okullarında öğretmenlik edebilme sıfat ve yetkisini kazanmış bulunmak, yahut Üniversite ve yüksek okullarla liselerden veya bunlara denk sayılan diğer okul ve öğretim kurumlarından veyahut mülga imam ve hatip okullarından mezun olmak vasfı aranacaktır.*

Dersiâm payesini veya vaiz yetkisini haiz olanlarla köy imamlığı etmiş veya etmekte bulunanlardan bu dersanelerde öğretim için yeterliği valiliklerce onanmış bulunanlara da öğretmenlik izni verilebilecektir.

Din bilgileri dersaneleri yurdun ancak ilkokulu bulunan yerlerinde açılabilir ve bu dersanelere devam edecek çocuklarda ilkokulu bitirmiş olmak şartı aranacaktır. Bu dersanelere yazılmak, devam etmek tamamıyla yurttaşların kendi arzu ve isteklerine bırakılmıştır.

Din bilgileri dersanelerinde ancak hükümetçe onaylanmış program tatbik olunacak; bu program dışında öğretim yapılmayacak ve Türkçe'den gayri bir dil öğretilmeyecektir...Bu dersanelerde hükümetçe incelenmiş ve kabul olunmuş kitaplar okutulacak,bunların dışında herhangi bir kitap ve Türk harflerinden başka

²⁵⁸ H. Konyar, a.g.m, s. 39

harflerle yazılmış kitaplar okutulmayacaktır. Öğrencilere belletilecek Kur'an sureleriyle dualar Türk harfleriyle yazılmış bulunacaktır.

Din bilgileri dershanelerinde tatbik edilecek programlarla okutulacak kitapların İslam dininin mezhep ve tarikatları üstünde müşterek olan akidelerini tanıtip telkin eder mahiyette olmasına dikkat olunacaktır.

Dershane, siyasi maksatların elde edilmesi için alet olarak kullanılmak istendiği veya öğretimde İslam dininin akidelerini ve ibadetin usul ve şekillerini öğretmek amacı dışında herhangi bir faaliyete sapıldığı takdirde derhal kapatılacak ve sorumluları hakkında kamuni kovuşturma yapılacaktır.

Din bilgileri dershanelerine öğretmen yetiştirmek ve imam ve hatiplik hizmetleri için eleman hazırlamak maksadıyla yurttaşlar din seminerleri dahi açabilirler.

Seminerler ortaokul öğretimine dayanacak ve ortaokul mezunlarına 5, lise mezunlarına ise 2 yıllık öğretim verecektir. Din bilgileri dershanelerinde olduğu gibi seminerlerde de Milli Eğitim Bakanlığı'na onanmış programlar uygulanacak ve bu bakanlıkça onananlardan başka kitap okutulmayacaktır.

Din dershanelerinde olduğu gibi seminerlerde de öğrenimin milli bütünlüğü bozucu mezhep görüşlerine dayanan ve vatandaşlar arasında münaferet duyguları uyandırabilecek bir mahiyet taşımamasına son derece dikkat edilecektir. Önümüzdeki ders yılından başlayarak yürürlüğe konmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yukarıdaki maddelerde yazılı esasları kapsayan bir yönetmelik düzenlenecektir. Bakanlık ayrıca din bilgileri ders- haneleri için program ve kitap hazırlatacaktır.”²⁵⁹

1946'da “ *Ahlak ve Moral Dersi* ” olarak okutulması düşünülen, Din Bilgisi Dersi, 19 Şubat 1948' de CHP Meclis Grubu'nda derslerin yalnızca ilkokul 4.- 5. Sınıflarında isteğe bağlı olarak okutulmasına karar verilmiş; 1948' de ilkokul 4.- 5. sınıflarda din derslerinin programı belirlenmesine rağmen, uygulamaya 15 Şubat 1949' da velilerin yazılı isteği bulunmak ve

²⁵⁹ Gotthard Jasche, a. g. e. , s. 84- 85; *Selamet Mecmuası*, cilt: 1, sayı: 8, 11 Temmuz 1947, s. 11

ders zamanlarının dışında uygulanmak şartı ile ilkokul programına din bilgisi dersleri kondu.²⁶⁰

Din dersleri, 15 Şubat 1949'da okutulmaya başlandığında normal program dışında isteğe bağlıydı. CHP tarafından uygulamaya konan müfredat dışı seçmeli din dersleri, muhafazakar kesim tarafından eleştiri konusu yapılmıştı. Din derslerinin zorunlu hale getirilmesi için oluşturulan komisyonda görev alan İlahiyat Fakültesi profesörlerinden Yusuf Ziya Yörükhan konuyla ilgili Tasvir' de şöyle yazmıştır: *"Ders zamanları dışında çocukların seçmeli dersler için mektepte toplanacaklarını kabul etmek, çocuk psikolojisine yer vermemek demektir. Din eğitimi mecbur tutulmayabilir. Ancak bu, din dersi okumak istemeyenlerin serbest bırakılması biçiminde uygulanabilir."*²⁶¹

1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen DP, Ekim 1950'de ilkokullarda Din derslerini zorunlu hale getirmek amacıyla bir komisyon kurmuş, komisyon, Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, Bakanlık müsteşarı Reşad Torlu, Talim Terbiye Heyeti Başkanı Kadri Yörükoğlu, İlahiyat Fakültesi Profesörlerinden Yusuf Ziya Yörükhan ve Felsefe Profesörü Hamdi Ragıp Atademir'den oluşmuştu. Komisyon din derslerinin mecburi olarak okutulmasına karar vermişti. Karara gerekçe olarak da öğrenci velilerinin yoğun isteği gösterilmiştir.²⁶²

Daha sonra, TBMM'ce oluşturulan ilim Heyeti, 1950-1951 ders yılı başından itibaren ilkokulların 4.-5. Sınıflarında okutulacak din derslerinin şu şekilde okutulmasına karar vermiştir:

- 1- Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi din ihtiyacına yanıt vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılması ve bu derslerin diğer dersler arasına alınması uygun görülmüştür.
- 2- Bakanlıkça bastırılmış olup 1950 ders yılı kitap listesine alınmış olan ilkokul din dersleri kitapları şimdilik maksada yeter görülmüştür.

²⁶⁰ Doğan Duman, a. g. t. , s. 125.

²⁶¹ Yusuf Ziya Yörükhan, "Din Eğitimi ve Din Öğretimi," *Tasvir*, 20 Mart 1948, Ayrıca bkz., *Yeni Sabah*, 16 Haziran 1948.

²⁶² *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1950,

- 3- Bu konuda öğretmen ve rehber olacak bir kitabın hazırlanması kararlaştırılmıştır.
- 4- Çok öğretmenli ilkokullarda din derslerinin bu dersleri bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlarda çok olduğu takdirde, içlerinden daha yaşlılarının tercih edilmesi uygun bulunmuştur.
- 5- Çocuklarına din dersleri okutmak istemeyen ebeveyn bu hususu sene başından okul idaresine yazı ile bildirdiği takdirde bu çocukların din dersleri ve imtihanlarından muaf tutulması kabul edilmiştir.

CHP iktidarında ilkokulların 4.- 5.inci sınıflarında isteğe olarak okutulan din dersleri, program içerisine dahil edildi. Daha önce çocuklarının din dersi almasını isteyen aileler okul idaresine dilekçe verirken bu zorunluluk tersine çevrildi. Bu gelişmeye paralel olarak, ilkokullarda din derslerinin sınıf öğretmenleri tarafından verildiği göz önünde bulundurularak, 1953 yılında ilköğretmen okullarının 9. ve 10. sınıflarına birer saatlik zorunlu Din Bilgisi dersleri konulmuştur.

d)-Okul Binası Yapımı ve Sayısal Gelişmeler:

Herhangi bir ülkede devlet okul inşaat programı, diğer inşaatlar- dan ve resmi inşaat programlarından daha önemlidir. Türkiye’de genel eğitim binalarının inşaatı Bayındırlık Bakanlığı İnşaat Dairesi tarafından gerçekleştirilmişti. Bu dairenin ilgi alanı, her türlü ilkokullar, orta, lise, öğretmen okulları, üniversiteler ve yüksek okullardır.

1935 yılında kurulan Bayındırlık Bakanlığı İnşaat Dairesinde çok sayıda mimar istihdam edilmiş ve bunlar önemli başarılar sağlamışlardır. Adı geçen inşaat dairesinin içinde bulunan, Okul Proje Bürosu, devlet okulları ve bilhassa köy, kasaba ve şehir okulları için gereken araştırma ve standart projelerin hazırlanması ile görevliydi.²⁶³

1937 yılında mecburi öğrenim çağında bulunan çocukların sayısı, (Nüfusun % 12’ si hesabı ile) 1.800.000’i bulmuştu. Bunlardan, şehir ve kasabalarda 308.000 çocuğun çoğu, tam teşkilatlı ve beş sınıflı ilkokullar da, köylerde de 370.000 çocuğun çoğu, üç sınıflı okullarda okutulmaktaydı. Okutulması gereken ancak okutulamayan çocuk sayısı bir milyonu

²⁶³ Jefferson N. Easmond, s. 8

geçiyordu. Bu dönemde okutulamayan 1.100.000 çocuktan bir milyona yakını köylerde bulunuyordu.

Diğer yandan, köylerin nüfus yapısı ise şu şekil deydi: Nüfusu 800 den fazla olan köylerde 2.388.354, nüfusu 400-800 arasında köylerde 3.175.759, nüfusu 400 den az olan köylerde de 6.836.839 kişi yaşamaktaydı. Nüfusu 400'den az olan köy sayısı otuz iki bini buluyordu. 1937'de mevcut ilkokul öğretmenlerinin 6800'ü, nüfusları toplamı: 3.799.000 olan şehir ve kasabalarda; 6950' side nüfusun % 75'ini oluşturan köylerde çalışıyordu. Köylerin büyük bir kısmının öğretmene ihtiyacı vardı.

Mevcut olan öğretmen okullarının ihtiyacı karşılamaktan uzak olması, yüzünden, 3238 nolu, "*Köy Eğitimcileri Kanunu*"(11.6.1937) çıkarılmış ve bu kanunun¹. Maddesi ile nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılmasını sağlamak için; köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitimcileri istihdam edilmiştir.²⁶⁴

Köy öğretmenleri Kanunu, köye dönük öğretmen yetiştirme problemine büyük çözüm getirmekteydi. Bu kanunun gerekçesinden de açıkça anlaşılacağı gibi, nüfusları az olan köyler için, mahalli şartlar göz önünde bulundurularak yeni tipte bir köy okul binası yaptırılması mecburiyeti ortaya çıkmıştı. Diğer yandan, eğitimci yetiştirme kursları ile kısa zamanda çok sayıda eğitimci yetiştirilmiş, ve buna paralel olarak ta amaca uygun elverişli, sade, ucuz, sağlam binalar yapılması düşünülmüştü. Bu esaslar göz önüne alınarak üç tip plan hazırlanmıştı. (bkz. ek.) Bu plana göre, nüfusu az olan köylerde yeniden yapılacak okullarda şu esaslar göz önüne alınacaktı: En az 40 öğrenci alabilecek büyüklükte bir dershaneye, Öğrencilerin elbiselerini, kasketlerini asabilecekleri bir koridora, bir öğretmen (eğitimci) odasına ve evine, bir köy kurulu odasına ihtiyaç olduğu belirtilerek, yapılacak binaların bu şartlara göre taştan, tuğladan, gereğinde kerpiçten ve ahşaptan yaptırılması gerektiği belirtilmiştir.

Ayrıca, köy okulları ile ilgili yer seçilmesi, cephe tayini, yapılacak binaların temelleri, inşaat malzemelerinin nasıl olması gerektiği en ince ayrıntılarına kadar ortaya konmuştur.²⁶⁵

Nitekim, 1942 yılına kadar, köylerde açılmış olan okulların yaklaşık yarısına yakını, üç sınıflı öğretmenli, diğerleri ise, beş sınıflı öğretmenli veya öğretmenli-eğitmenli, okullardı.²⁶⁶ 1942 yılında 4274 sayılı ile “*Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu*” kabul edilmiştir.

Bu Kanun, öğretmenler için, gereken uygulama ve geçimine sağlamaya yönelik, arazinin tahsisini öngörüyor, ödüllendirme, enstitü ile köy okulları arasında bağ kurma ve köy okullarında öğrenci devamını sağlamak gibi amaçlara yönelik bulunuyordu.

Kanunun 25. Maddesi ile bölge okullarının binaları ve eklerinin yapılması için, köylülere çalışma zorunluluğu konmuştur. Bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemelerini devlet temin edecekti. Bu malzemelerin dışındakileri, köylülerin temin etmesi ve inşaat sırasında bedenen çalışması hükmü getirilmişti.²⁶⁷ 1947 yılında, 4274 sayılı kanunun 25. Maddesinin 1. Fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir.(Mad. 1) “*Köy halkından olan veya en az altı aydan beri köyde yerleşmiş bulunanlardan 18 yaşını bitiren ve 50 yaşını geçmeyen her erkek vatandaş köy okullarının binalarının kurulmasına, bu binalara su temin edilmesine, okullarıyla bahçelerinin yapılmasına ve bunların onarılmasına ve 23. Maddede yazılı diğer tesislerin vücuda getirilmesine münhasır işler tamamlanuncaya kadar yılda en çok 20 gün çalışmaya mecbur tutulur.*”²⁶⁸

²⁶⁵ *Köy Okulu Binası*, İstanbul, 1937, Tarım ve Kültür Bakanlıkları, Köy eğitmeni yetiştirme kursları yayını ; sayı: 25, s. 1-9

²⁶⁶ YİĞİT, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950)*, İstanbul: Boğaziçi yayını, 1992, s. 57

²⁶⁷ KALAYCI, Nurdan, a.g.t. s. 49-50; *Köy Enstitüleri*, Ankara: Cilt: II Maârif Vekaleti yayını, 1944, s. 26-32

²⁶⁸ Kalaycı, a.g.t. s.

Bu sayede; 1943 yılında, 4173'ü öğretmenli, 6598'i eğitimci olmak üzere 10771 okul varken, 1948-9149 ders yılı, Aralık ayında bu sayı 9492- si öğretmenli ve 5096' sı eğitimci olmak üzere, 14588' e yükselmiştir.²⁶⁹

Türkiye köy okulları hakkında araştırma yapmak için, 1951 yılında ülkemize davet edilen, Amerikalı Prof. Dr. Kate V. Wafford, ilkokul binaları ile ilgili yukarıda sözünü ettiğimiz raporunda şu bilgileri vermektedir: “ *Köy okulu, köyün çamur sıvalı evleriyle tezat teşkil eder. Daima beyaz sıvalı, kırmızı kiremitli çatısı ile kapıdaki (ilkokul) levhasını görmeden dahi binayı tanımak mümkündür. Türkiye’ de bu okullardan 15336 tane mevcuttur. Bunun 6094’ ü tek öğretmenli, 3784’ ü iki öğretmenli ve 5478’ i 3-5 öğretmenlidir. Bu okullara 1.138.800 Türk öğrenci devam etmektedir.* ”²⁷⁰

1949 yılında çıkarılan 5210 sayılı kanunun 1. Maddesi gereğince, köylerde yapılacak okullar ile enstitü mezunu öğretmen ve sağlık memurları için, inşa edilecek evlere ait projelerde değişiklik yapılmış ve eski tip okulların planları yeniden gözden geçirilerek, yeni yapılacak okullarda mümkün olduğu ölçüde tasarruf sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni tip projelere işlik konmamıştır.

Diğer yandan, 435 sayılı Tebliğler dergisinde yayımlanan, mevcut okullara derslik ilaveyle ilgili (plan 1) öngörülüyordu.²⁷¹ Devamlı öğrenci sayısı 80’i geçen köy okullarının ikinci bir öğretmen verilmesine ve derslik ilavesine kesin ihtiyaç bulunduğu, mevcut binalardaki kullanılmayan ve boş duran işliklerin tavanları ve tabanlarının onararak derslik haline getirilmesi kararlaştırılmıştı. Yeni projelere göre, yapılacak okul binalarının en ince ayrıntıları ve krokileri, 65/4732 sayı ve 11/3/1949 tarihli genelge ile valiliklere ve Milli Eğitim Müdürlüklerine bildirilmiştir.²⁷²

Yine aynı genelge ile okul yapımında israftan kaçınılması ve mümkün olduğu ölçüde tasarruflu davranılarak, çok sayıda okul yapılması istenmiş-

²⁶⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi (1943-1944 / 1948-1949 öğretim yılları)* Ankara: MEB. Yayını, 1949, s. 1

²⁷⁰ Kate V. WOFFORD, *Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor*, Ankara: M.E.B. Yayını , 1952, s. 3

²⁷¹ Plan için, bkz, M.E.B. Tebliğler Dergisi, 21 Mart 1949, sayı: 53 , s. 80

²⁷² M.E.B. Tebliğler Dergisi, 21 Mart 1949, sayı: 530, s. 81-82

tir. CHP'nin ilk okulları bütün ülke çapında yayma girişimi, valiler ve halk tarafından da desteklenmiştir. Ancak, zaman zaman mülki amirlerin okul yapımı sırasında vatandaşa kötü davranması şikayet konusu olmuş, bunun üzerine; Milli Eğitim Bakanlığı, valiliklere 64/11641 sayı ve 4 / VII / 1950 tarihli bir genelge göndermiştir. Bu genelgede şu yer alıyordu: “ *Köy okulları yapımında muhtelif şahıslar tarafından hasad ve harman işlerinin nazara alınmayarak Valiliklerce zorla çalışmaya sevk edildiklerinden bahisle Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa ve Bakanlığımıza şikayetlerde bulunulmakta dır. Köylerdeki okul ve evlerin yapımında 5210 sayılı kanunun 5,6,7 inci maddelerine göre çalışma mükellefiyetinin uygulanmasına dair olan ve Bakanlar Kurulunun 27/7/1948 tarih ve 3/7869 sayılı kararıyla tasdik olunan köy muhtarlarına ve ilgili yurttaşlara etraflıca izah edilmesini, yurttaşların işlerini göz önünde bulundurmakla beraber kamun hükümleriyle bu hükümlerin uygulanmasına dair olan esaslara aykırı bir işlem yapılmayacağına bilgi edinilmesini saygıyla rica ederim*”

Milli Eğitim Bakanı y.

Müsteşar Kadırgan²⁷³

II. Dünya savaşının olumsuz etkilerinin Türkiye'ye yansımaları engelleyemeyen CHP, Okul inşasında da köylüyü çalışmaya mecbur etmesi oy kaybetmesinin nedenlerinden birisi olmuştur. Okul yapımıyla ilgili yapılan şikayetlerde genellikle köylü; “*Biz para harcıyıp kendi emeğimizle bir okul yapmışız. Kaymakam bize tekrar para ve emek harcatıp yeni kabul edilmiş örneğe uygun ikinci okul binasını yaptırdı.*” diye şikayetlerde bulunmuştur.

Bir başka şikayet konusu ise; köy öğretmenlerine ve okula verilen tarlalarda, köy çocuklarının çalıştırılarak hem eğitilmesi, hem de öğretmenin ücretinin karşılanmasına idi. Köylüler, “*Çocuklarımız, eğitiliyor, ancak, bizimde tarlamızda onlara ihtiyacımız var*”²⁷⁴ diyerek, eğitimin haftanın belirli saatlerinde yapılmasını istiyordu. Daha sonraki yıllarda da Demokrat Partililer ve Milli

²⁷³ Tebliğler Dergisi, 12 Temmuz 1950, sayı:600.

²⁷⁴ Cerrahoğlu, Piraye Bigat, **Demokrat Parti Masalı**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996, s.40-41, Erdal İnönü, **Anılar Ve Düşünceler**, On İkinci Baskı, İstanbul : Cilt: 1, İletişim Yayları, Ocak 1996, S.93.

Eğitim Bakanları tarafından da köy okulları yapımı sırasında köylüye getirilen mecburiyet, CHP'nin aleyhine kullanılmıştır.

DP İktidara geldiği ilk yıllarda ilköğretime önem vermiş, okul binası yapımı üzerinde durmuştur. Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu, 1950 yılında valiliklere gönderdiği tebliğde, ilkokullarda, 1625452 çocuğun okuduğunu ve bir yıl önceki, ders yılı başında 1474761 olan, öğrenci sayısından, 150.781 fazla öğrenci okuttuklarını belirtmiştir. Ayrıca, 1949-50 ders yılı başından bu yana, 1.718 ilkokulu yeniden açtıklarını ve ilköğretimi en ücra köye kadar yayacaklarını belirtmiştir.

Banguoğlu, yine bu tebliğinde, 1950 yılının köy okulları için, ayrıldığını ve yapılan masrafları halka hizmet şeklinde yaptıklarını vurgulayarak, CHP'ye dolaylı olarak eleştiride bulunmuştur. 1950 yılında ilköğretime ayrılan para, on milyon lira olarak açıklanmasına rağmen, gerçekte sekiz milyondur. 1950 yılı ilkokul yaptırma programına göre, nüfusu 1000'den fazla olan hiç bir köyün okulsuz bırakılmayacağı, nüfusu 400'den az köylerde okul yapılmaması kararlaştırılmıştır.

Böylece, DP nüfusun yoğun olduğu yerlere okul yaptırarak, Cumhuriyet Halk Partisinin tam tersi bir politika uygulanmasının ilk örneklerini vermiştir.²⁷⁵ II. Adnan Menderes Hükümeti programına, *“Köy okulları inşaatında, doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır.”*²⁷⁶ Hükmü konmuştu. Daha sonra 8.8.1951 tarihinde, 5828 sayılı kanunla 5210 sayılı kanunun 5.6.7. maddelerinin kaldırılması hakkında kanun kabul edildi.

Bu kanunla, köy okulları binaları ve öğretmen evleri inşaatları için, Milli Eğitim Bakanlığı'nca (iller için) hazırlanacak inşaat programlarına göre özel idare bütçelerinden yardım yapılacağı için köy halkına hiç bir mükellefiyetin verilmeyeceği kabul edilmiştir. Böylece, 1950 yılına kadar iş başına gelen hükümetlerin köy ilköğretmen okulları daha sonra da Köy Enstitüleriyle, köy okulu yapımında, köylülerin katkısını sağlayarak, kırsal

²⁷⁵ “Köylerde okul inşaatı”, *Ulus*, 6 Ocak 1950; *Zafer*, 10 Mart 1950,

²⁷⁶ Nuran Dağlı a.g.e, s.27-28.

bölgelerde ilköğretim sorununu çözme çalışmaları kaldırılmış oldu. 4274 ve 5210 sayılı kanunla köylüye yüklenen mükellefiyetin kaldırılmasını, Zafer Gazetesi 18 Ağustos 1951 tarihli, nüshasında şu şekilde vermiştir :*"...Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri; vatandaşlara her vesile ile lüzumsuz mükellefiyetler yüklemeyi kolay bir usul olarak benimsemiş olan eski iktidar zamanında köy okullarıyla öğretmen ve sağlık memurları evlerinin yapımı 4274 sayılı kanunla köylülere tahmil edilmişti. Bu kanuna göre, köylü salma suretiyle ödediği gibi, imece suretiyle fiilen de binaların yapımına iştirake mecbur tutuluyordu. Bu nedenle köylü, büyük tazyik içerisindeydi. 5210 sayılı kanunla nakdi mükellefiyet kaldırılmış ise de, ~~beden~~ mükellefiyet muhafaza edilmiştir. Bütün bunlar, çıkarılan bir kanunla kaldırılmıştır".*²⁷⁷

Cumhuriyet Gazetesi bu konuya temas ederken, Yürürlükteki kanunun köylüye adalet ölçülerini aşan külfet yüklediğini ve kanunun bütçe komisyonunda kaldırıldığı belirtmiştir. Hazırlanan yeni tasarıyla inşaatlar, MEB ve Bayındırlık Bakanları tarafından tasdik edilecek planlarla programlarının giderleri, özel idare ve umumi bütçeden karşılanacaktır.²⁷⁸ Bu maksatla yapılacak yardımlar ve bu yardımların karşılığı ile valilerinde bu plan ve programların uygulanmasına nezaret edeceği yasada hükme bağlanmıştır.

15.3.1951 tarihinde köy okullarının planlarında değişiklik yapılmış ve yeni plan, 2 Nisan 1951 tarih ve 636 sayılı Tebliğler dergisinde yayımlanmıştır.²⁷⁹ Köy okulları için yaptırılan yeni projeler aşağıdaki esaslara göre uygulanacaktı:

1)Yeni projelerde eskisi gibi, 40,60,100,120 öğrenci kapasitesine göre yapılan dershaneler kısmında hiç bir değişiklik yapılmamıştır.

2)Çift öğretmen evi projesi tamamen kaldırılmıştır.

3)Okuldan ayrı olarak öğretmen ve sağlık memuru evi yapıldığı takdirde (P. 7)(Tebliğler Dergisinde plan yedi) uygulanacaktır.

²⁷⁷ " Memlekette ilk okul inşaatı devam ediyor", *Zafer*, 18 Ağustos 1951 ,

²⁷⁸ "Köy okulları inşaatı", *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1951,.

²⁷⁹ M.E.B. Tebliğler Dergisi, 2 Nisan 1951, cilt:13, sayı: 636, s.178-183.

4)Eskisinde olduğu gibi köyün okuma çağındaki çocuk sayısı arttığı ve ihtiyaç duyulduğu takdirde (P.4a) ve (P.5a) tiplerinde 60'ar öğrencilik birer sınıf ilave olunarak (P.5a) ve (P.5b) elde edilecektir.²⁸⁰

Köy okulları inşası Milli Eğitim Bakanlığına ve Özel idarelere bırakılmıştı. Bu nedenle adı geçen bakanlık daha önce köy okulları için, ayırmış olduğu sekiz milyonu, 8.800.000 liraya çıkarmıştır. Bu paranın 4 milyonu, Doğu Anadolu bölgesine ayrılmış ve bu bölgede 400 okul açılması planlanmış ve uygulanmaya konmuştu.²⁸¹

e)-Bina Yapımı Konusunda CHP. ve DP. Sürtüşmesi:

DP'nin köy okulu yapımında sık sık, CHP'yi ve onun lideri olan İnönü'yü suçlaması ve CHP'nin ilköğretimi geliştirmek amacıyla uygulamaya koyduğu eğitmenli okullar ve köy enstitüsü politikasına karşı tavır alması, CHP'si ile DP' yi karşı karşıya getirmiştir. CHP'de, uyguladığı eğitim politikası nedeniyle, DP'yi özellikle uyguladığı ilköğretim politikasını eleştirmiştir. 2.11.1952 tarihli Ulus Gazetesinde, "*Cumhurbaşkanlığının nutku*", başlığı altındaki bir yazıda, eski iktidar zamanında 1948, 1949 ve 1950 yıllarında her yıl bin kadar ilkokul binası inşa edildiği halde, 1951-1952 ders yılı içinde, 570 okul binası yapılmış olmasının ilköğretim sahasında bir gerileme olduğunu belirtmiştir.²⁸² Bunun üzerine, başta Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri olmak üzere, DP'nin bir yayın organı olan Zafer Gazetesi, ilköğretime ilişkin kendi bakış açıları paralelinde değerlendirme yaparak, CHP ve Ulus gazetesine karşı yayın yapmaya başlamıştır.²⁸³

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 1952-1953 ders yılının açılışı sebebiyle yaptığı radyo konuşmasında, ilköğretime ne kadar önem verdiklerini belirttikten sonra, sözü, ilk okul binalarına getirmiş ve 1947 yılından sonra çıkarılan 5210

²⁸⁰ Geniş bilgi için bakınız, a.g. d., s.178-186; Ayrıca b.k.z. **Cumhuriyet**, 29 Mart 1951

²⁸¹ "Milli Eğitimin yeni bütçesi", **Zafer**, 21.1.1951; "Devletin yaptıracağı köy okulları"; **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1951.,

²⁸² **Zafer**, 2. 11. 1951

²⁸³ **Zafer**, 2.11.1951,

sayılı kanunun köylüye yüklediği mükellefiyet gereğince, köylülere yaptırılan okulların büyük bir kısmının boş olduğunu belirtmiş, köylüye zor kullanarak, kerhen yaptırılan binaların usta elinden çıkmadığı, yuvarlak dere taşlarından ve kavak ağaçlarından yapıldığı için, bugün perişan bir durumda olduğunu belirtmiş ve CHP' yi suçlamıştır. İleri, daha önce yapılan, 862 okulun çok kötü durumda olduğunu ve kendilerinin okul yapımına büyük önem verdiklerini eklemiştir.²⁸⁴ Tefik İleri, 26 Aralık 1952 tarihinde verdiği bir demeçte; ”
*...1944'den 1950'ye kadar 6.287 okulun tutarı 94 milyon edeceğine ve 1947-1950 yılları arasın da bu işler için bütçeye toplam 34 milyon lira konmuş olduğuna göre, bu okul binalarının köylüye asgari 60 milyon liraya mal olduğu iddia edilebilir. Kontrolsüz, başıboş yapılmaktadır. Bununla beraber, yukarıda belirttiğim iki yılda görülen yüksek rakamlar uymamaktadır. Çünkü; O yıllarda açılan ilkokul sayıları bu rakamları tutmamaktadır. Mesela; 1946 da istatistiklere geçen, yeniden yapılmış okul binası 1946,1947'de 1995 olduğu halde aynı yıllarda açılan okullar mütekabilen; 1154 ve 743'dür. 1946-1947 yılında fazla miktarda okul yaptırıldığı merkeze bildirildiği halde; 1948-1949 ve 1950 yıllarında bu miktar birden bire düşmesi buna mukabil noksanları ikmal ve tâdil edilen okul sayılarının 1948'de 1165 ve 1949'da 798 gösterilmesi, bitmemiş olan okulların; devlet reisi tarafından idare edilen bir tazyik politikasına boyun eğme, sebebi ile ve teşhirden korkularak iller tarafından bitmiş gibi gösterilmesinden ve ertesi yıllarda da bunların ikmaline çalışılmasından ileri geldiği gayet açık bir şekilde görülmektedir.*²⁸⁵

İki parti arasındaki bu çekişme had safhaya ulaşmış, Halk Partisi Genel sekreteri Kasım Gülek, Kayseri de yaptığı bir konuşmada; istatistiksel rakamlar vermiş ve kendi iktidarları ile DP iktidarı döneminde yapılan ilkokul sayılarını karşılaştırmış ve DP' yi eleştirmiştir. Bunun üzerine Zafer Gazetesi baş yazarından, Mümtaz Faik Fenik; “Diktatörlük rejimi rakamları” başlığı ile bir makale yazmıştır. Bu yazısında Fenik; Kasım Gülek'in yaptığı konuşmayı şöyle eleştirmiştir:” Bu sözleri hakikaten çok acıklı bir itiraftır. Diktatör idarelerinde zavallı rakamlar ve biçare istatistikler daima o rejimin yalancı şahitliğini yapmışlardır. Kızıl

²⁸⁴ Zafer, 29.2.1952

²⁸⁵ Zafer, 27 Aralık 1952.

*Rusya'nın propaganda broşürlerine bakınız: grafikler birer direk gibi insan gözüne batar; fakat bu direkler sağlam değildir. İçi koftur ve yalnız dış göz boyamaya itibar edilmiştir. Mussolini böyle yapmıştır. Her diktatör ne pahasına olursa olsun rakam şişirerek kendisine bir şeref hissesi çıkarmak yolunu tutmuştur.”*²⁸⁶ Diyerek, CHP'ni ve İsmet İnönü'yü diktatörlükle suçladıktan sonra, Zafer Gazetesi, Ulus Gazetesine ve CHP'ye karşı karalama kampanyasına girişmiştir.

Tevfik İleri'nin 1951-1952 yılında 1000 okul açıldı diye verdiği beyanatı, Ulus Gazetesi, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın mecliste verdiği nutka dayanarak yalanlamıştır. Bayar, 1 Kasım 1952 yılındaki nutkunda, geçen sene 570 ilkokul açıldığını belirtmişti. Bunun üzerine, Ulus Gazetesi; *“Cumhurbaşkanının nutkunda ortaya konmuş olan rakamlar”* başlığı ile Tevfik İleri'yi tekzip etmiş ve gerçekten 570 okul açılıp açılmadığını sormuş ve açılan okulun, 1000 okul değil 331 olduğunu belirterek, öğrenci sayıları ile açılan okul sayılarını karşılaştırmış ve köylerde, okuma-yazma seferberliğinin yavaşlatıldığını belirtmiştir.²⁸⁷ Devlet istatistik enstitüsü verilerinden elde ettiğimiz istatistik bilgiler, ne Tevfik İleri ne Celâl Bayar'ı ne de Cumhuriyet Gazetesinin verdiği bilgileri tutmamaktadır. 1949-50 öğretim yılında, resmi ve özel ilk okullarda okul sayısı: 17.106 iken, 1950-51'de, 17.428, 1951-52'de: 1.747 ve 1952-53'de: 17.763 olmuştur. Öte yandan, DP bir bildiri yayınlayarak , ilköğretim problemini hazırladıkları bir planla on yılda çözeceğini belirtmişti.²⁸⁸

Ne yazık ki, bu bildiriler her hükümet veya Milli Eğitim Bakanı değiştiğinde sık sık tekrarlanmış ve günümüze kadar iyi sözler olmaktan öteye gidememiştir. Yukarda gördüğümüz gibi, 1953 yılında V. Milli Eğitim Şurası toplanmış ve bu şurada ilköğretim ele alınmıştır. Milli Eğitim vekili Tevfik İleri şura açış konuşmasında ilköğretimle ilgili şu bilgileri vermişti: *“Bugün Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde 1573 ilk okulda, 11.668 öğretmen ve 517.106 öğrenci mevcuttur. Bu okullarda bulunan 2791 dershanede, binasızlık yüzünden çift öğretim*

²⁸⁶ Mümtaz Faik Fenik, “İlk öğretim meseleleri: Diktatörlük rejimi rakamları”, *Zafer*, 28 Eylül 1952, , ayrıca bkz., Fenik, “Eski Devrin Deve Kuşu Politikası”, *Zafer*, 28 Eylül 1952.

²⁸⁷ “Cumhurbaşkanının nutkunda ortaya konmuş rakamlar”, *Ulus*, 4 Kasım 1952.

²⁸⁸ “İlk öğretim davası süratle hallediliyor”, *Zafer*, 10 Ocak 1953, Fenik, “İlk öğretim seferberliği”, *Zafer*, 26 Nisan 1953, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1954.

yapılmaktadır. İl ve ilçelerde mecburi öğrenim çağında bulunan 704.000 çocuktan, 186.894'ü okul dışında bulunuyor. Okulları çift öğretimden kurtarmak, sınıf mevcutlarını normal hadde indirmek, okul dışında kalan çocukları okula kavuşturmak için, il ve ilçe merkezlerinde 1-12 dershaneli 592 ilk okul binasına lüzum vardır. Köylere gelince; 1952-1953 ders yılı başındaki geçici rakamlara göre 15.561 köy okuldan mahrumdur. Köylerde öğrenim mecburiyetindeki 2.090.000 çocuktan 1.193.318'i okullara devam etmektedir; 896.682 çocuk okulsuzdur. Küçük köylerden mümkün olanları birleştirmek suretiyle yeniden 16.848 köy okul binasının yapılması gerektiğini tespit ettik.”²⁸⁹

Nitekim 1950-1951 yılında 17.428 ilkokul devir alan Demokrat Parti, 1954-55 yılında bu sayıyı 18.393'e çıkarmıştır.²⁹⁰

1951'den 1955'e kadar yaptırılan okul sayısı: 965 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayı Türkiye'nin ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktır. 1950 yılından itibaren ilköğretim çalışmalarının gevşediği görülmektedir. Ulus Gazetesi, 1950 yılından sonra, köy okulu açılması gayretlerinin gevşetilmiş olduğunu belirterek, iyimser bir tahminle yılda 500 okul yapıldığını belirtmiştir.²⁹¹

DP'nin kendilerinden önce yapılan, okul binalarının, sağlam olmadığı, iddialarına karşı, Kemalist Eğitim İkeleri yazarı Şevket Gedikoğlu, birkaç okul binası dışında, yapılan okulların, ilköğretim seferberliğinin gerçekleştirildiği yıllarda yapıldığını ve bunlarında W 75 tipinde olduğunu kaydetmiştir. Bu binalardan bazıları dışında geri kalanları sağlam olarak günümüze kadar gelmiştir.²⁹²

Diğer yandan, DP kendi iktidarlarından önce yaptırılan dönemdeki okul yapımını eleştirirken kendi iktidarlarının ilköğretime büyük önem verdiklerini belirtmesine rağmen, bu parti iktidarının sonlarına kadar, ilkokul binası

²⁸⁹ Beşinci Milli Eğitim Şurası, (5-14 Şubat 1953), Ankara: 1991, s.6-7.

²⁹⁰ “1923-1982 öğretim yılları okul, öğretmen, öğrenci sayıları”, Ankara, 1982, s.9; DİE. İstatistik göstergeler(1923-1990) Ankara: MEB. Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı, Ağustos 1991, s.76.

²⁹¹ Nihat Erim, “İlk öğretim Meselesi”, Ulus, 4.2.1953.

²⁹² S. Gedikoğlu. a.g.e., s.131.

ve öğretmen sorunu çözülememiştir.²⁹³ Bir çok kaza ve köylerde cami ve kahvehaneler okul olarak kullanılmak mecburiyetinde kalınmıştır. Örneğin; Aydın ilinde Nazilli ilçesine bağlı Aksu, Karahallı, Ovacık, Haydarlı, Bağcılı, köylerindeki camiler aynı kazamızın dört köyündeki kahvehanelerde okul olarak kullanılmışlardır²⁹⁴

Bu gibi girişimlere rağmen, okul ihtiyacının giderilemediği görülmüştür. 1959 yılı I. Dönem sonuna geldiğimiz zaman üçlü, dörtlü öğretim artık kendini kabul ettirmiş ve sınıflara 80-90 kişilik mevcutlarla öğretim yapılması benimsenir hale gelmiştir. Diğer yandan Türk çocuklarının önemli bir kısmı okulsuzluk nedeni ile eğitim olanaklarından yararlanamamıştır.²⁹⁵

1927-1960 Tarihleri arasındaki Şehir ve köy ilkokullarındaki gelişmeleri aşağıda tabloda şu şekilde özetleyebiliriz.

1)-Köy ilkokullarında Sayısal Gelişmeler:

Harf devriminin yapıldığı yıllarda, (1927-28) köylerde 4704 okul bulunurken, bu rakam giderek artmış, 1940-41 eğitim- öğretim yılında, iç ve dış bütün olanaksızlıklara rağmen, ilkokul sayısı;9203'e ulaşmıştır. 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı "*Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu*" ile köy okullarının yapımında köylünün sorumlu tutulması, devletin diğer öğretim kurumlarından çok ilköğretime önem vermesi, sonucu, 1945-46 yılında köylerde bulunan okul sayısı,12496'ya çıkmıştır.

DP'nin iktidarının ilk yıllarında, bu rakam 15800'e yükselirken, "*Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu*"nda yapılan bir değişiklikle, köy okulu yapımını devlet kendi üzerine almış, böylece köylünün desteğinden büyük ölçüde mahrum kalan devlet, kendi olanakları ve yardım sever

²⁹³ "Ankara'nın 117 köyünde okul inşasına başlandı", *Zafer*, 20 Nisan 1960, iki bin okul inşa edilecek, *Zafer*, 5 Şubat 1960, *Zafer*, 20 Mart 1960

²⁹⁴ "Okul Yapılan Köy Cami Ve Kahveleri", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1959.

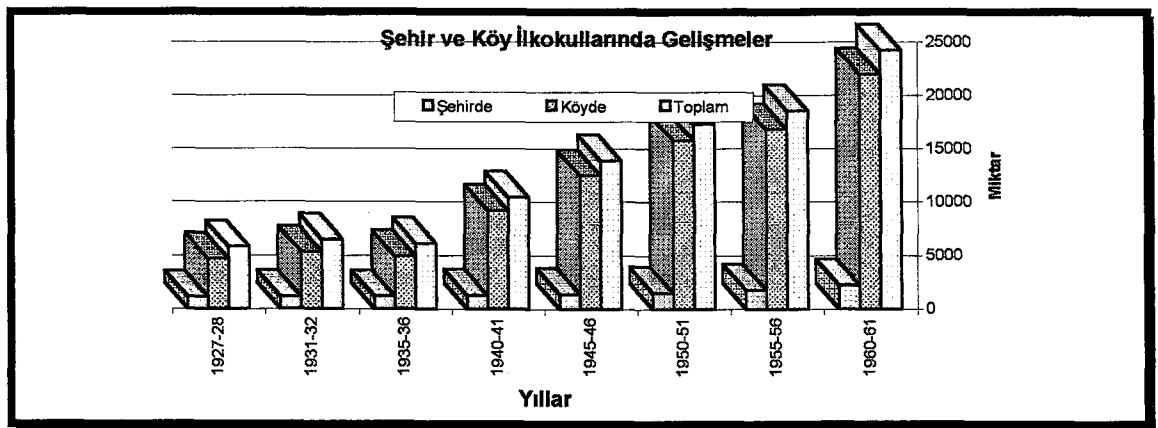
²⁹⁵ H. Ali Yücel, "İlk öğretim meselemiz", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1958, Osman K. Akyol, "Öğretim yılı sonunda düşünceler", *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1959.

vatandaşların katkıları ile ilkokul yapını sürdürmüş ancak, artan nüfus oranında ilerleme sağlanamamıştır.

İlkokul sayısı 1955-56 yılında 16806, 1960-61 yılında 2204'e ulaşmıştır. Tüm okullar oranına bakıldığında, 1927-28 yılında %81 olan okullaşma oranı, 1940-41 yılında % 88'e, 1950-51'de % 91 çıkmıştır. Bu orana DP'nin iktidarının geri kalan bölümünde de yaklaşık olarak aynı kalmıştır. 1955-56 öğretim yılında % 90 olan oran, 1960-61 yılında % 91'e çıkmasına rağmen, on yıllık DP. İktidarı döneminde köy okullarındaki artış oranı nüfus artışını gerisinde kalmıştır.

Tablo: (11) İlkokul Sayısında Gelişmeler(1927-1960)²⁹⁶.

ŞEHİR VE KÖYLERDE RESMİ İLKOKUL SAYILARI VE YÜZDELERİ						
Yıllar	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde %	Köyde %	Toplam %
1927-28	1105	4704	5813	19	81	100
1931-32	1151	5329	6480	18	82	100
1935-36	1184	4928	6112	19	81	100
1940-41	1259	9203	10462	12	88	100
1945-46	1394	12496	13890	10	90	100
1950-51	1505	15800	17305	9	91	100
1955-56	1787	16806	18593	10	90	100
1960-61	2240	22004	24244	9	91	100

²⁹⁶ Kaynak: Yahya Kemal Kaya, a.g.e, s. 103

2)- Şehir İlkokullarında Sayısal Gelişmeler:

Yukarıdaki tabloya göre; 1927-1928 yılında şehirlerde bulunan ilkokul sayısı 1105, ülkedeki toplam ilkokullara oranı, %19 iken, II. Dünya Savaşının başlarında 1259'a ulaşmışken, toplam ilkokul sayısındaki oranda bir gerileme görülmüş ve %12 olmuştur.

DP'nin iktidarının ilk yıllarında, okul sayısı, 1505'e yükselmiş iken, 1955-56 öğretim döneminde 1787'ye, 1960 yılında ise 2240'a ulaşmıştı. Tüm ilkokullar oranına baktığımızda, 1950-1951'de % 9, 1955-56'da %10, 1960 yılında % 9'a oranına tekrar gerilemiştir.

Görüldüğü gibi, ilkokulların sayılarında gelişme sağlanmasına rağmen, artan nüfus ve kentleşmeye ayak uydurulamamıştır.

f)-Okul ihtiyacına çözüm arayışları : ABD'den ithal baraka okullar:

Yeterli sayıda okul yapılamadığı için gerek ilk öğretimde gerekse orta öğretimde okul, derslik ve öğretmen ihtiyacı hat safhaya varmış ve bunun üzerine ikili öğretime geçilmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, 1953 yılında Maarif vekili Tefik İleri'nin, Maârif şurasını açış konuşmasında belirttiğine göre; binasızlık yüzünden, 2791 dershanede çift öğretime geçilmişti.

Daha sonraları öğrenci sayısının artması ve bu oranda okul sayısının artmaması üzerine, 1958 yılında yoğun olmak üzere üçlü, dörtlü eğitime geçilmiştir. Bu tarihlerde, Türkiye genelinde üçlü eğitim yapan okul sayısı 24, dörtlü eğitim yapan 4 okuldu. Diğer okulların büyük bir kısmı çift eğitim yapıyordu.²⁹⁷ 1950-1960 döneminde eğitim sistemimiz getirilen uzmanların etkisiyle ABD eğitim sistemini model olarak benimsemeye başlamıştı.

Bu ithal eğitim sistemi anlayışı, ders programına olduğu gibi bina yapımına da yansımıştı. Maârif vekili Celâl Yardımcı, 1958 yılında ABD'ye gitmiş ve orada incelemeler yapmış, incelemeleri sonunda, Türkiye' deki okul sıkıntısını gidermek için; ABD yetkilileri ile tanesi 18 dolardan 550 tane, 1-2

²⁹⁷ Cumhuriyet, 11. Ocak. 1958.

odali baraka okulların Türkiye'ye getirilmesi konusunda anlaşmıştı. Ayrıca Ford Vakfı ile bir anlaşmaya varmış ve Türkiye'de kurulan deneme okulları için, 190 bin dolarlık yardım sözü almıştı.²⁹⁸

Bu okullardan, 325' i 19 Eylül 1959 tarihine kadar teslim edilmiş ve bunlardan 112 tanesi İstanbul' un Yalova, Silivri, Kartal, Çatalca hariç tüm ilçelerine gönderilmiştir. (Her biri 100' er kişilik olan baraka okulların nakliyesi için, 897- lira harcanmıştı.)²⁹⁹ Baraka okulların kurulacağı semtlerde veliler ve idareciler arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve okulların kurulması gecikmiş, üçlü, dörtlü eğitime devam edilmiştir.³⁰⁰

Daha sonra bu okullar kurulmuş ancak bu da kâfi gelmediği gibi bu okullarda öğretmen bulmakta büyük sıkıntı çekilmiştir. Bütün bu çabalara rağmen, gelişme çok yavaş olmuş artan nüfus oranına ayak uydurulamamıştır. Bu durumu Fakir Baykurt şu şekilde belirtmektedir: *"...1927 sayımında nüfusumuz 13 milyon idi. Bugün(1958) nüfusumuz 25 milyonun çevresinde, bu artış temposuna ve şu yakınlarda Başbakanın söylediğine bakılırsa, 1970' de 40 milyon olacağız. Başbakan, bunun geleceğimiz için büyük bir teminat olduğumu söylüyordu. Bunu söylerken de sevinçli bir haber verdiğine inanıyordu. Bugün Türkiye nüfusunun hızlı sayılabilecek artışına sevinmek mi, yoksa yerinmek mi gerekir? Sadece matematik artışlar gösteren nüfus, bir ulusun geleceği için " teminat" sayılır mı, sayılmaz mı? Kûlahımızı önümüze koyup düşünmek ve açık sonuca varmak zorundayız...Öğrenim çağında olup ta okula ve öğretmene kavuşturamadığımız köylü çocuklarının sayısı bir milyonun üstündedir. Cumhuriyetin 7-16 olarak kararlaştırdığı öğrenim çağı yaşını, sırf oy sahibi köylünün çocuklarını okuldan daha erken kurtarabilmek için, 1950' den sonra 14 e indirdiğimizi de hesaba katalım) Rakamları çoğaltmaya hacet yok. On yedi binden fazla köy, dört mevsimiyle bir karanlık içinde, XX. Yüzyılın yarısını bu kadar geçmiş bir dünyada, sanki yaratılırken gözleri umutulmuş da sanki dünyaya gözsüz gelmiş gibi hepsi eğitimsiz, ilköğretilimsiz beklemektedir. Köydeki durum bu iken, şehirdeki pek parlak değildir. Sayın Milli Eğitim Bakanı ne kadar ikili öğretimi normal sayarsa, bir çok şehir*

²⁹⁸ "Maârif sahasında büyük reformlar yapılıyor", *Zafer*, 25 Kasım 1958,

²⁹⁹ "Baraka ilk okulların tevzii işi", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1959.

³⁰⁰ "Baraka okullar", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1959.

ilkokulları da kabaran öğrenci sayısına yetmemekte; bu yüzden ikili, üçlü, dörtlü öğretim yollarına başvurulmaktadır...İlköğretim dünyada her şey demek değildir. İlköğretimin Amerikan toplumunda, insanların davranışlarına etkisinin % 18 olduğu hesaplanmıştır. Fakat öyle bir % 18 ki, bir çok başka % 18'lere temel olmaktadır... Amerikan toplumlarında insan davranışlarına etkisi % 18 olurda, bakarsınız Türk toplumunda daha fazla olur. Ve muhakkak ki fazla olur. Bir de şu var; milleti ilk öğretim çarkından geçirmek, sadece okul ve öğretmen meselesi değildir. Köye göre okul yapısı yapmak, köy şartlarına uygun bir öğretmen bulmak ve öğretmen yetiştiren kurumları buna göre ayarlamak, böylece ulusal ihtiyaçlara cevap verecek bir ilköğretim düzeni kurmak; sonradan okul açıldığı köyde devamı sağlama işinde ciddi davranmak, öğretmeni bir takım zorlukların karşısında bırakmamak; okur-yazar olanları da imamın sararmış yapraklı kitabından kurtarıp yeni yayınlarla beslemek...

...Bizim ıııklı, kullanııılı, ahırđ, kümesi, samanlığı, arılığı ayrı; tertip temiz, bol sulu, önü bahçeli, bahçesi bakımlı, ağaçları aşılı, çiçekleri tımarlı, şirin evler kurmağı ihtiyacımız var. Bizi yaşıadığıımız dünyaya bağlayacak, daha on sekiz yaşıında öteki dünyayı özletmeyecek, otuzuna varmadan, bir top kara sakal bırakmayacak, okulu, pastanesi, doktoru, eczanesi, demircisi, kalaycısı olan köyler yaratmaya ihtiyacımız var. Bizim öyle köylülerimiz olsun ki, tarlada çalıştıktan sonra akşam evine gidip yıkansın kurulansın, dınlensin, dinlenirken açsın gazetesini okusun, kitabını okusun, devlet karşısında hakkını ödevini bilsin...’’³⁰¹

Okul sıkıntısını gidermek amacıyla, ABD getirtilen ve daha getirilmesi düşünölen baraka okulların getirilmesinde bir ara sıkıntıya düşölmüş ve bu barakaların köy okulları için müsait olması, şehir ilk ve orta okulları için, müsait olmaması başta, İstanbul olmak üzere diğeri şehirlerde de üçlü, dörtlü eğitim uygulamasının devam etmesini sağlamıştır.

1959 yılın da Milli Eğitim Bakanlığı Amerika’dan, 750 baraka okul sipariş etmiş, bu siparişlerden 325’i Eylül (1959) ayında İtalyan bandıralı

³⁰¹ Fakir Baykurt, “İlk öğretim davamızın bugünkü görünüşü ve gidişı”, *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1958.

“Modeline Victori” şilepiyle İstanbul’a gelmiştir.³⁰² Daha sonraları, 250 baraka okul daha sipariş edilmiş ve böylece baraka okul sayısı: 1000 ulaşmıştı.³⁰³

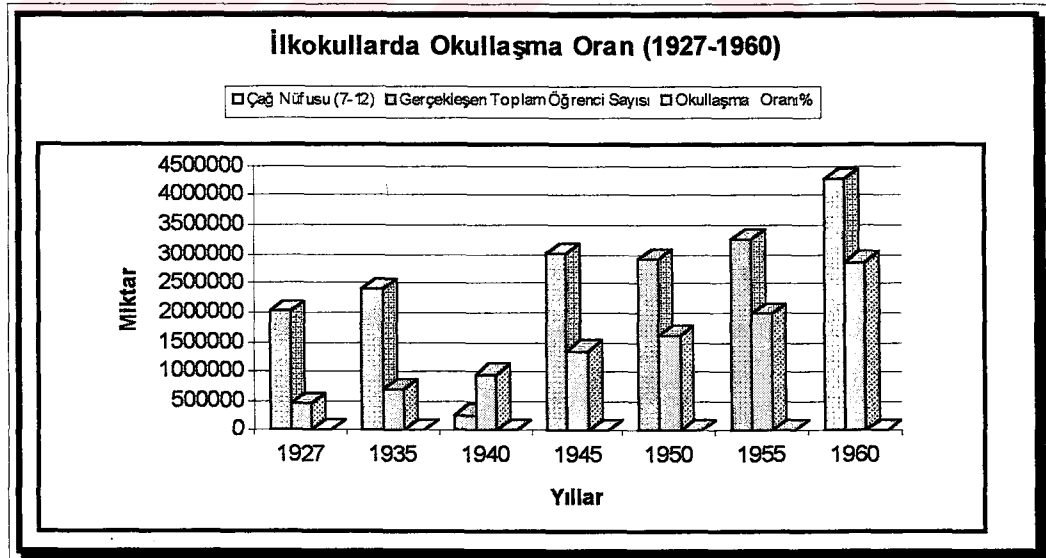
Bu okullardan 30-40 kadarı orta öğretimde, diğerleri ise ilköğretimde kullanılmıştır. Böylece, 1958-1960 yılları arasında Amerika’dan getirtilen baraka sayısı: 1550’e ulaşmıştır. Ancak, getirilen bu barakalarda okul binası sıkıntısını giderememiştir.

g)-İlköğretimde Okullaşma Oranı(1927-1960):

Anayasalarımızda ilkokul zorunlu ve mecburi olmasına rağmen, okul çağındaki çocukların okullaşma oranı yüzde yüz olarak gerçekleştirilememiştir.

Tablo(12) İlköğretimde Okullaşma Oranları(Nüfus Sayım Yıllarına Göre)³⁰⁴

Yıllar	Çağ Nüfusu (7-12)	Gerçekleşen Toplam Öğrenci Sayısı	Okullaşma Oranı %
1927	2032863	461985	23
1935	2406688	688102	29
1940	271433	955957	35
1945	3022179	1357740	45
1950	2917854	1616626	55
1955	3253072	1983668	61
1960	4275350	2866501	67

³⁰² Öğretmen, c. XIII, S. 143, Eylül, 1959 (Bu baraka okullar, 1375 ton ağırlığında, 3251 parçadan oluşan levhalar halindedir.)

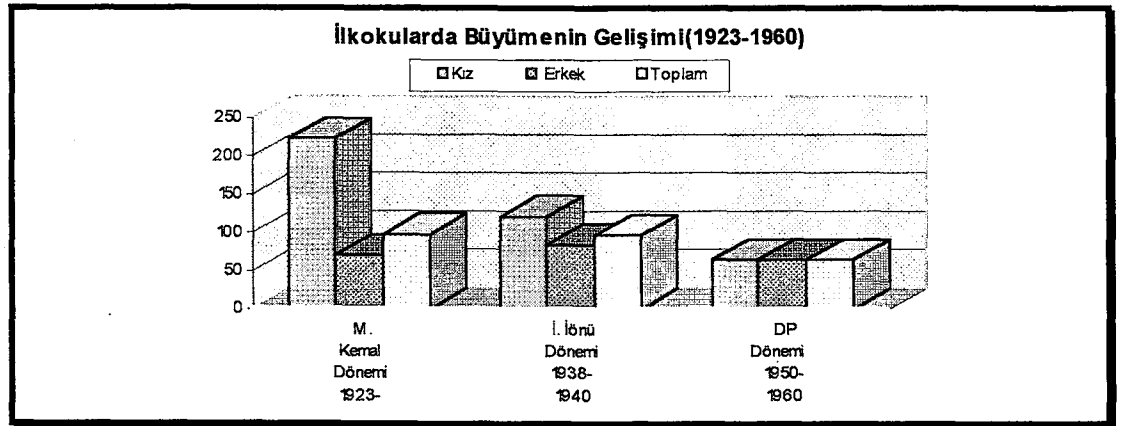
³⁰³ Maârif çalışmaları (1950-1959) Ankara: Maârif Vekâleti yayını, 1959, s.8.

³⁰⁴ Cumhuriyet'in 50. Yılında Grafiklerle..., s. 42

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, 1927 yılında 2 032 863 çocuktan yalnızca % 23 olan 461 985' i okullaşma olanağı bulabilmiştir. 1928 yılında Lâtin harflerinin kabul edilmesinin, Millet Mekteplerinin, Halkevlerinin açılması ve okuma- yazma seferberliğinin de ilan edilmesiyle birlikte, 1935 yılında % 29' a yükselmiştir. 1945- 1950 yılları arasında II. Dünya Savaşının ülkemize olumsuz etkilemesine rağmen, 1935' te % 29 olan okullaşma oranı; 1950 yılında % 55' e ulaşmıştır. 1950 yılında, ülkemizde iktidar değişikliği olmuş ve çok partili hayata geçilmiştir. 1950- 1960 yılları arasında okullaşma oranı % 12 artarak % 67' ye ulaşmıştır

Tablo (13) İlkokullarda okullaşmanın büyüme oranı(%)³⁰⁵

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
M. Kemal Dönemi (1923-1938)	222, 24	68, 99	97, 70
İ. İnönü Dönemi (1938-1950)	120, 52	83, 39	95, 55
DP Dönemi (1950-1960)	64, 44	63, 51	63, 86

³⁰⁵ Caparlı, a.g.e. s.

Cumhuriyet' in ilk yıllarından itibaren başlayan okullaşma oranında beklenen ölçüde de olması bir gelişme söz konusudur. Bununla birlikte Doğu Anadolu Bölgesindeki illerimizde, bu konuda daha çok çabaya gereksinim vardır. 1960 yılında ülkemizdeki bazı illere göre ilkokul çağındaki çocuk sayısı ve okullaşma oranı şu şekildedir. İstanbul' da 173.812, ilkokul çağındaki çocuk varken bunların sadece 5 yıllık öğrenim gören nüfusun yüzdesi ise; % 29,1'dir. Bu oran, Yozgat' ta, ilkokul çağındaki çocuk sayısı 64 156 iken sadece 5 yıllık öğrenim görenlerin yüzdesi ise; % 1,0 idi. Tunceli' de % 1,1, Hakkari'de 3,8, Siirt'te % 4,2 idi.³⁰⁶ Rakamlardan da anlaşılacağı gibi ilköğretimde okullaşma ve ilköğretimde eğitim görenlerin nüfusu oldukça düşüktür.

h)-İlköğretimde Verim :

Amaçlar, eğitim ve öğretim uygulamaları ile değerlendirme ana unsurlarından oluşan eğitim, günümüzde toplumların ekonomik gelişmesini sağlayan en önemli girişimlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Genel olarak, savunma harcamalarından sonra en çok harcamanın yapıldığı bir alan olan eğitimin ürünlerini değerlendirmek ekonomik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitime yapılan yatırım ve harcamaların hedefine ulaşip ulaşmadığının saptanmasında bir çok gösterge kullanılmaktadır. Bu göstergelerden bazıları, her öğretim kademesinde okullarda, okullaşma oranları, okulların verdiği mezun sayıları, okulun mezunlarının yeni kayıt olanlara oranı, okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki artışlar, öğrenci-öğretmen oranları, öğrenci derslik oranları gibi sayısal göstergelerdir.

Türkiye'de öğrencilere kazandırılması istenen davranışları geliştirecek ilköğrenim süresi beş yıldır. İlköğretime belli bir süre içinde önceden belirlenen koşullar altında belli bir ürün meydana getiren işletme gözüyle bakılmıştır. İlköğretimin ürünü, eğitim programları ve yönetmelikler

³⁰⁶ J. N. Easmond, a. g. e. ,s. 27- 35.

aracılığıyla belirlenmiş olan davranışları kazanarak mezun olan öğrenciler olarak kabul edilmektedir.³⁰⁷ İlköğretimde verime geçmeden önce verimi etkileyen nedenler üzerinde durmakta yarar vardır.

1)-ilköğretimde verimi etkileyen başlıca nedenler:

a)-Okulların kalabalık olması:

Atatürk döneminde kara cahilliğe karşı savaş açılarak halkın büyük bir kısmının okuma-yazma öğrenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilköğretime büyük önem verilmiş ve ilk okul binalarının yapımı için devlet her türlü olanakları seferber etmiş, ancak devlet kaynaklarının yeterli olmayacağının anlaşılması üzerine, 18.3.1924 tarih ve 442 sayılı “*Köy kamunu*” ile köy ilkokullarının yapımı, vatandaşların sorumluluğuna verilmiştir.

Şehir ilkokullarının yapımındaki uygulamaya “*Tedrisat-ı İptidaiyye Kamun-u Muvakkat*” ı doğrultusunda devam edilmiştir. Bu uygulama DP .İktidarına kadar sürmüştür. DP .Köy okullarının yapımında köylünün sorumlu tutulmasını seçimlerde, CHP’ye karşı kullanmış ve iktidara geldiğinde bu uygulamayı kaldıracağını vaat etmiştir.

Nitekim, iktidara geldikten kısa bir süre sonra bu uygulamayı kaldırmıştır. Böylece ilkokul inşaatı yapımını devlet kendi üzerine almıştır. Dönemin Milli Eğitim bakanları ve devlet adamları her yıl eğitim ve öğretimin başlaması nedeniyle verdikleri mesajlarda; ilköğretimde kendi dönemlerinde okul yapımında büyük aşamalar kaydedildiğini belirterek geçmiş dönemi suçlamışlardır. 1954 yılında TBMM. açış konuşmasında; Celâl Bayar 1950 yılına kadar, ilköğretimde yıllık okul artış ortalaması 298, iken son üç yılda 883’ü bulduğunu, üç yıl içinde yeniden 2649 ilkokulun kendi iktidarları döneminde yapıldığını belirtmiştir.³⁰⁸ Ancak; Celâl Bayar’ın verdiği bilgiler,

³⁰⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, İmkân ve Fırsat Eşitliği Bakımından Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler, 1955-1968, Ankara: cilt I. Kısım II, Talim ve Terbiye Dairesi Yayımı, 1970, s.295.

³⁰⁸ “Reisi Cumhur Bayar’ın TBMM. açış konuşması”, 2 Kasım 1954, Zafer.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nden elde ettiğimiz bilgiler Celâl Bayar'ın verdiği bilgileri tutmamaktadır. Elde ettiğimiz verilerde daha az sayıda okul yapıldığı görülmektedir.

1950-1951 öğretim yılından, 1959-1960 öğretim yılı da dahil olmak üzere okul sayısındaki artış şu şekilde gerçekleşmiştir: 1950-51 yılında 17428 olan okul sayısı, 1959-60 öğretim yılında 21429'a yükselmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki okul sayısındaki toplam artış: 4001 okuldur. Aynı yıllar içerisinde öğrenci sayısında önemli bir artış olmuştur. Özellikle 1955-1956 öğretim yılında artan öğrenci karşısında okul ihtiyacı karşılanamadığı için, Milli Eğitim Bakanlığı çareyi okulları ikili öğretime geçirmekte bulmuştur.

Ancak, bunun da yetmemesi üzerine okullarda üçlü-dörtlü eğitim ve öğretime geçilmiştir. İkili-üçlü öğretime sadece bina yokluğu ve öğrenci fazlalığı nedeniyle geçilmemiştir. Bu geçişte öğretmen ihtiyacının karşılanamaması da önemli bir rol oynamıştır.

İkili öğretim, öğretmen azlığı bulunan yerlerde bir öğretmenin öğleden önce bir sınıfa, öğleden sonra da diğer bir sınıfa üçer dersten altı ders vermesi şeklinde uygulanmıştır. İkili öğretimde, kısa günlere rastlayan, günlerde günlük ders sayısı dörde indirilerek, ders ve teneffüs süreleri de uzun ve kısa günlere göre ayarlanmıştır.³⁰⁹

İkili öğretim sayesinde okul binaları sabah ve öğleden sonra eğitim ve öğretim vermekte böylece, bütçelere yük olmamakta, yeni binalara, araç ve gereçlere harcanacak para, diğer daha önemli yerlere sarf edilerek çok az bir masrafla eğitim ve öğretim işleri halledilmeye çalışılıyordu. Bütün bu çalışmalara rağmen başta; İstanbul, İzmir, Ankara olmak üzere büyük kentlerdeki okullarda yığılmalar olmuş ve sınıf mevcutları artmıştır. Örneğin; İstanbul'da 1954-55 öğretim yılında, 233 ilkokuldan 88'i ikili, 6'sı dörtlü eğitim yapmışlardır. İzmir'de ise; toplam 49 ilkokuldan 8 ilk- okul üçlü, diğerlerinde ise ikili öğretime geçilmiştir.³¹⁰ Aynı sıkıntılar Ankara ve ülkenin diğer kentlerinde de görülmüştür.³¹¹

³⁰⁹ Selahattin Çoruh, "Yarım Gün ve Çift Öğretim Şekilleri Hakkında", *Öğretmen*, 12 Kasım 1953

³¹⁰ "İzmir okullarında üçlü Tedrisat", *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1955, 1 Ekim 1955, *Cumhuriyet*.

³¹¹ "Öğretmen sıkıntısı ve üçlü, dörtlü Tedrisat", *Cumhuriyet*, 3.10.1957

Milli Eğitim Bakanı Celâl Yardımcının, Mecliste yaptığı bir konuşma sırasında; CHP. Ankara milletvekili Selim(Soley) Beyin: “*Memlekette üçlü ve daha fazla eğitim yapan ilkokulun bulunup bulunmadığı*” sorusuna, Milli Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı şu yanıtı vermiştir: “*965 şehir okulundan üçlü tedrisat yapan okul 24, dörtlü tedrisat yapan 4 okuldur. Üçlü tedrisat yapan okullardan 2’si İstanbul, 10’u Ankara, 7’si İzmir, 2’si Sivas, 3’ü de Adana’dadır. Dörtlü tedrisat yapan 4 okul ise İstanbul’dadır.*”³¹²

Öğrenci sayısının artması karşısında ortaya çıkan derslik ve öğretmen ihtiyacı karşılanamamıştır. Bu da, okul ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısını artmasına neden olmuş ve bunun sonucu olarak da eğitimde kalite giderek düşmüş, eğitimde verimin düşmesinde önemli rol oynamıştır.

b)-Okullarda Devamsızlık :

Devamsızlıklar ve okulu terk etmeler ilköğre-timin önemli sorunlarından olmuştur. Şehir okullarında okul ve öğretmen azlığı nedeniyle büyük sıkıntılar yaşanırken, köy okullarının ve köy öğretmeninin en büyük sorunu okula devamsızlık olmuştur.

Dönemin bir valisinin belirttiği gibi; bu dönemde en büyük şikâyetler şehirlerde: “*Çocuğumu okula almıyorlar*”, köylerde ise: “*Çocukları okula göndermiyorlar!*” şeklindedir. Gerçekten de bu iki şikâyet bu dönem ilköğretiminin en büyük sorunu olmuştur. Köy öğretmenin en büyük sorunu ve başarısızlığın büyük nedeni devamsızlıktır. Öğrenci gelmeyen okula iyi bir öğretmen göndermenin iyi ders araçları temin etmenin hiç bir faydası olmayacağı tabiidir.

Çünkü okul, öğretmen, eşya, program, teşvik her şey öğrenci içindir. Bunun için köyde devam işi en büyük bir problem olmuştur. Daha önceleri köyde okula devamı sağlamak için, 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiyye- Kanunu Muvakkat’ına göre, düzenlenen şehir ilkokullarında zorunlu öğretimin

³¹² “Maârif vekilinin Mecliste yaptığı konuşma”, Cumhuriyet, 11 ocak 1958, t.

uygulanması, okullarda devamın sağlanması mahallenin ihtiyar meclisinin yetkisine verilmiştir.

19.6.1942 yılında 4174 sayılı kanunla köy ilkokullarına devamın sağlanması yetkisi muhtar, öğretmen ve eğitmenin sorumluluğuna verilmiştir. 2547 sayılı kanunun 16. maddesinde ise, çocuğunu mecburi öğrenim kurumlarına göndermeyen veya gönderdikten sonra devamını sağlamayan veliler hakkında uygulanacak yaptırımlar sıra ile açıklanmıştır:

Çocuğunu okula göndermeyen her veliden günde yirmi beş kuruştan yüz kuruşa kadar para alınması, iki defa para cezasına mâhkum edildikten sonra halâ çocuğunu okula göndermeyenler hakkında da bir haftadan bir aya kadar hapis cezası verilmesi bu yaptırımlar arasındadır.

Bu yasa, yaptırımlarla okulda devam işini, öğretmene bırakmıştır. Çocuğunu okula göndermeyen veliler hakkında yapılması gereken işlemleri yörenin en büyük mülki amiri olan muhtar, seçim korkusu ve köy halkına ters düşmemek için bu yaptırımları uygulamaktan kaçınmıştır.

Devamsızlıkla ilgili bir sürü formaliteden sonra, mahkemede bir çok öğretmen, çocuk velisiyle karşı karşıya gelmiş ve mahkemelerin veliyi serbest bırakması sonucu, veli-öğretmen çatışmasına yol açmış; bu da öğretmenin köydeki otoritesini sarsmıştır.³¹³

Köy okuluna devam konusu V. Milli Eğitim Şûrasında uzun uzun tartışılmış ve öğretmenler bu şurada haklı olan şikâyetlerini dile getirmişlerdir.³¹⁴ Köy okulu öğrencilerinin, şehir okulu öğrencilerine oranla daha zayıf yetişmelerine tesir eden devamsızlığın başlıca sebepleri kısaca şunlardı:

- 1) Köyün iş güç durumu; köyde her aile şeker, tuz vb. bir kaç temel gereksinim maddesinin dışında ihtiyacını kendisi karşılar bu nedenle çocuğun yardımına aile gereksinim duyar ve bu nedenlerle çocuğu okula gön dermez.

³¹³ Öğretmen, Sayı: 57Temmuz, 1952, s. 3.

³¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., V. Milli Eğitim Şûrası (5-14 Şubat 1953) Tıpkı basım (M.F.V.) İstanbul, 1991, s.231-258, Mustafa Aydoğan, "Köy okulu, Yeni okul" Sayı: 31, c.3, , Ocak 1954, s.30-33.

- 2) Maddi olanaksızlıklar; köyün yoksul, maddi gücü olmayan ailelerin çocukları okula devam etmemektedir.
- 3) Kız çocuklarının erken evlenme evlenmeleri
- 4) Öğretmenlerin halkla olan ilişkilerinin iyi olmaması,
- 5) Kuran kursları; devamsızlığın en önemli sebeplerinden birisi de sayıları hızla artan Kur'an kurslarıdır. Bu dönemde açılan resmi kurs sayısı nitelikli bir araştırma ürünü olan, Dr. Doğan Duman'ın "Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık" adlı eserinden anladığımıza göre; 1952-53 yıllarında, 183 olan kur'an kursu sayısı 1962-63 yıllarında 658'e ulaşmıştır. Genellikle köylerde öğretmen, okula devam etmeyen öğrencileri muhtara bildirmesine rağmen, muhtar ve görevliler zamanında kontrol etmedikleri için, öğrenci okul kapanana kadar devamsızlık yapabiliyor.³¹⁵

Bu durumda ilkokullardaki verimi büyük oranda olumsuz olarak etkilemektedir. Bu kısımda ilköğretime alınan öğrencilerin ne kadarının hiç sınıfta kalmadan ilköğretimi tamamladığı, ne kadarının beş yıllık mecburi öğrenimi beş yıldan daha uzun zamanda bitirdiği, ne kadarının öğretime devam ettiği, ne kadarının da öğrenimini tamamlamadan okulu terk ettiği istatistiksel rakamlarla işlenecektir.

Beş yıllık ilköğretim bir bütün olarak ele alınarak, eğitim sistemine giren ve beş yıl sonra diploma alarak mezun olan öğrencilerin karşılaştırılması ile yapılan verim hesaplarında, ülkemizin çok partili yaşama geçtiği 1950-51 yılında ilköğretime giren ve 1954-55 yılında ilkokullardan mezun olan öğrencilerde verim yüzde 34,2 iken, 1960-61 yılında ilköğretime başlayan ve 1964-65 öğretim yılında mezun olan öğrencilerde verim yüzde 47,5 dir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi verimde 13,3 gibi bir artış söz konusudur. Ancak artışı yıllara böldüğümüz zaman her yıl yaklaşık yüzde birlik bir artışın olduğu görülmektedir.

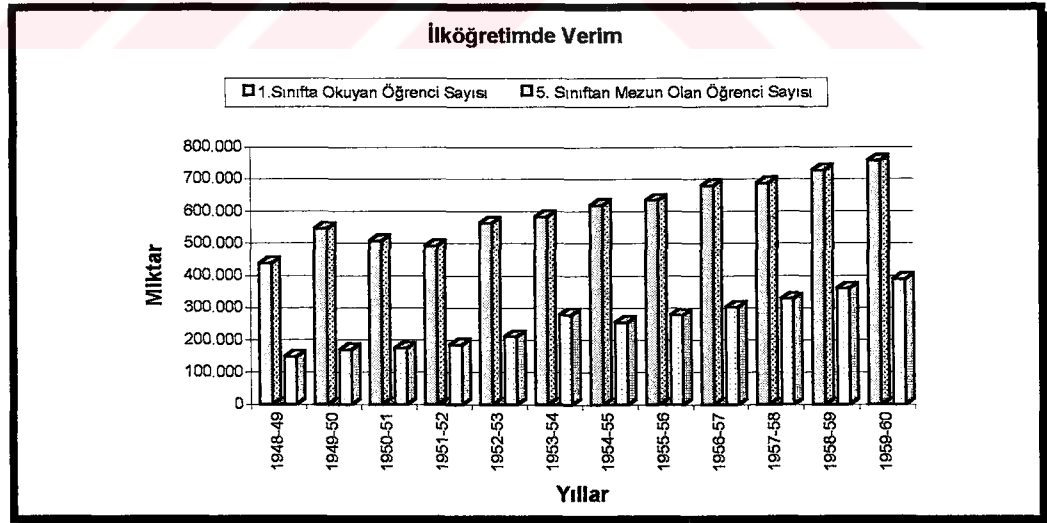
³¹⁵ "Köy okullarında öğrenci devamsızlığı", *Ulus*, 20.3.1952, , Nihat Erim, "İlkokullarda Devam"; *Ulus*, 21.3.1952; Kur'an kursları için, bkz. Doğan Duman, *Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık*, D.Ü. A.İ.İ.T Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997, s. 181; Ayrıca bkz. Şaban S. Bölükbaşı, *Türkiye'de İslamın yeniden İnkişafı*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 89; *Ulus* 4 Eylül 1952.; Fuat Gündüzalp, "Okullarımızda Verimsizliğimizin Sebepleri, Eğitim Hareketleri", Sayı:59, Kasım 1959, s.3

Diğer yandan verimde bir yükselme oluyorsa da, ilköğretime giren öğrencilerden yarısından azı, normal süre içerisinde okulundan mezun olmakta ve büyük bir kısmı sınıfta kalarak, öğrenimlerine çeşitli sınıflarda tekrar etmekte veya sistemin dışında kalmaktadır.

Tablo(14):İlköğretimde Verim

I. Sınıfta Okuyan Öğrenciler		5. Sınıftan Diploma Alarak Mezun olan Öğrenciler		Mezun Öğrencilerin Birinci Sınıftaki Öğrencilere Oranı
Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	(%)
1948-49	437.707	1952-53	146.958	33,8
1949-50	545.522	1953-54	168.139	30,8
1950-51	507.654	1954-55	173.650	34,2
1951-52	491.847	1955-56	184.593	37,5
1952-53	562.989	1956-57	209.576	37,2
1953-54	582.913	1957-58	277.583	48,4
1954-55	618.292	1958-59	254.125	41,1
1955-56	633.164	1959-60	277.199	43,7
1956-57	677.180	1960-61	300.976	44,4
1957-58	686.338	1961-62	326.896	47,6
1958-59	725.119	1962-63	358.833	49,4
1959-60	755.546	1963-64	388.191	51,3

*Resmî İlk okulları İlk okulları kapsamaktadır.

Öte yandan ilköğretimde sınıfta kalmalar ve okullardan ayrılmalar olmasa herkes diploma alsa, herhangi dönemde okula ilk defa alınan öğrenciler 5 yıl sonra mezun olsa, öğretim yılında ilk defa kaydedilen 100

öğrenci 5 yıl sonra 100 öğrenci olarak diplomasını alacaktır. Buna göre $100+100+100+100+100 \rightarrow 100$ (500) olacaktır. Bu rakamı mezun olan öğrenci sayısına bölünce $500:100=5$ öğrenci/yıl göstergesi elde edilir. Buna göre yapılan hesaplamada elde edilecek gösterge 5'den ne ölçüde büyük olursa sistemdeki sınıfta kalmalar ve ayrılmaların önemli olduğu görülecektir. Aşağıdaki tablo buna göre hesaplanmıştır³¹⁶

Tablo (15): İlköğretimde Verim'de Öğrenci Yıl Göstergesi

Öğrenim Dönemleri		Öğrenci/Yıl göstergesi
1948-49	1952-53	9, 8
1949-50	1953-54	9, 7
1950-51	1954-55	9, 6
1951-52	1955-56	10, 3
1952-53	1956-57	8, 8
1953-54	1957-58	8, 4
1954-55	1958-59	8, 3
1955-56	1959-60	8, 0
1956-57	1960-61	7, 9
1957-58	1961-62	7, 7
1958-59	1962-63	7, 4
1959-60	1963-64	7, 5

- Resmi ilkokulları kapsamaktadır.

Tablodan da anlaşılacağı gibi, her yıl verimin daha az kayıplara uğrayarak geliştiği görülmektedir. Diğer yandan ilkokullardaki verimi bölgeler seviyesinde inceleyecek olursak, incelediğimiz dönemde, öğrencilerin en yoğun olduğu dönem 1955-1956 dönemidir. Bu dönemde Türkiye genelinde mezunların yeni kayıt olanlara oranının en yüksek olduğu bölge, % 81'le Marmara bölgesidir. En düşük olan bölge ise % 58,8 oranı ile Doğu Anadolu bölgesidir.

1960-1961 yılları arasında ise yine %88,2 oranı ile eğitimde en yüksek verimin elde edildiği bölge Marmara bölgesidir. Verimin çok az

³¹⁶ Türk Millî Eğitimindeki Gelişmeler 1955-1968, Cilt 1, Kısım 1, s. 299

yükselmesine rağmen verimin en düşük olduğu bölge, %62,3 ile Doğu Anadolu Bölgesidir.³¹⁷

Bu durumda bize açıkça göstermektedir ki; fırsat eşitliği ve verim açısından bölgeler arasında çok önemli farklar vardır. İncelediğimiz dönemin sonlarına doğru 1960 yılında okula devam durumu ve okul olanakları açısından ilkokullara kayıtlı 6-10 yaşlarındaki nüfusun illere göre yüzdesi şu şekildedir.³¹⁸

Tablo(16):Okula Devam: İlkokullara Kayıtlı 6-10 Yaşlarındaki Nüfusun Yüzdesi³¹⁹

Kırıkkale	100, 0	Nevşehir	79, 5	Kütahya	60, 3	Ordu	42, 5
Çanakkale	97, 3	Amasya	78, 2	Bingöl	60, 0	Maras	41, 6
Bilecik	96, 4	Manisa	76, 7	Kastamonu	59, 4	Samsun	40, 8
Eskişehir	96, 0	Kayseri	76, 6	Tokat	56, 4	Gaziantep	40, 2
Muğla	93, 5	Ankara	74, 6	Yozgat	56, 3	Malatya	35, 2
İstanbul	91, 2	Afyon	73, 0	Sivas	54, 5	Bitlis	29, 7
İzmir	91, 2	Kocaeli	72, 5	Erzincan	53, 9	Urfa	29, 6
Uşak	90, 6	Çankırı	69, 6	Çorum	53, 4	Ağrı	27, 6
Sakarya	90, 5	Konya	68, 0	Kars	53, 3	Adıyaman	27, 5
Denizli	89, 3	Kırşehir	67, 9	Hatay	52, 9	Mardin	27, 3
Aydın	88, 9	Antalya	67, 0	Gümüşhane	52, 8	Siirt	27, 1
Edirne	88, 9	Rize	66, 8	Elazığ	50, 1	Mus	26, 9
İsparta	87, 9	Adana	65, 9	Tunceli	49, 5	Diyarbakır	24, 9
Burdur	86, 8	Zonguldak	63, 8	Giresun	43, 8	Van	21, 0
Balıkesir	85, 4	Sinop	62, 6	Erzurum	43, 4	Hakkari	12, 4
Bursa	83, 6	Niğde	62, 3	İçel	43, 3	Tekirdağ	11, 6
Artvin	81, 2	Bolu	61, 2	Trabzon	42, 7		

Tablodan da anlaşıldığı gibi, Doğu illeri, Batı illerine oranla eğitim ve okul olanaklarından mahrumdur. Ayrıca bu olanakların en çok bulunduğu 11 il Türkiye'nin kuzeybatı bölgesinde toplanmıştır. Eğitim olanakları bakımından batı ve doğu illeri arasında ayrılıklara ve verim düşüklüğüne sebep olan faktörlerden birisi doğu illerinin coğrafi durumudur.

Doğu Anadolu bölgesinde batıya oranla daha az sayıda küçük sanayi merkezi vardır. Doğunun dağlık bölgesinde, çoğunlukla köy hayatı ve az miktarda göçebe halk yaşamaktadır. Bu durum Türkiye'de coğrafi bakımdan büyük ayrılık yaratmakta olup, bu bölgede modern hayat şartlarına

³¹⁷ a.g.e., s.301.

³¹⁸ J. N. EASMOND. a.g.e. s. 44

kavuşturma çabalarını yavaşlatmaktadır. Bu bölgedeki köylerde kuvvetli ve muhafazakâr dini etkiler söz konusudur. Bu bölge halkı sosyal değişikliklerin mevcut sosyal değerleri ve hayat şartlarını tehlikeye düşüreceği kanısı ile bu değişmelere karşı gelebilmektedir.

Nüfusun çoğunluğu Türkçe konuşmayan bazı illerde bu problem daha ciddi bir hal almakta ve okula devam durumunu etkilediği gibi okuldaki başarıyı da olumsuz yönde yansıtmaktadır. İncelediğimiz dönemde ve bugün dahi mahrumiyet bölgelerinde yaşayan Türk vatandaşları kendi ailelerini geçindirecek geliri sağlamakta güçlük çekmektedirler. Bunun sonucu olarak çocuklar sık sık aç, yorgun ya da hasta olmaktadır. Bu gibi ailelerde ana, baba ve çocuklar genellikle okul istememektedir. Kuru iklime sahip olan güney doğu illerinde besin azlığı yaygın hastalıklar yeterli bir eğitimi daha da güçleştirmekte ve verimi düşürmektedir.

Türkiye’de okullara devam eden az sayıdaki öğrencilerin büyük bir kısmı erkektir. Köy ilkokullarında her kız öğrenciye karşılık iki erkek öğrenci bulunmaktadır. Şehir ilkokullarında erkek öğrenci sayısı kız öğrencilerden %15 oranında fazladır. Bu bulgular, öğrencilere verilen fırsat ve imkan eşitliği bakımından cinsiyetler arasında da büyük fark olduğunu göstermektedir.

c)-Sınıf Tekrarı :

Türk eğitim sisteminde genel olarak sınıfta kalanların sayısı son derece yüksektir. Bu durum; çocuklar açısından psikolojik yönden zararlı olduğu gibi bütçeye de ağır yükler getirmektedir. Çocuğun kapasitesi dikkate alınmadan hazırlanan programlar ve imtihan sistemi nedeniyle çok sayıda çocuğun ilk öğretimde başarısız damgası yediği bir çok araştırmada belirtilmektedir.³²⁰

³²⁰ Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, s.122.

Sınıf tekrarlarına, ekonomik ve psikolojik açıdan bakmadan önce, ülkemizde hiç sınıfta kalmadan mezun olanların yüzdesini içeren aşağıdaki tablonun incelenmesi konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Tablo(17):³²¹ İlköğretimde sınıflara göre başarılı olan öğrencilerin miktarı ve yüzdesi

Yıl	1. Sınıf Öğrenci Sayısı	Yüzde %	II. Sınıf Öğrenci Sayısı	Yüzde %	III. Sınıf Öğrenci Sayısı	Yüzde %	IV. Sınıf Öğrenci Sayısı	Yüzde %	V. Sınıf Öğrenci Sayısı	Yüzde %
1948-49	434, 7	62, 8	348, 9	74, 3	290, 4	82, 7	221, 0	70, 3	159, 2	87, 2
1949-50	545, 5	63, 7	344, 7	73, 2	296, 8	84, 9	228, 8	71, 1	165, 4	84, 9
1950-51	507, 6	61, 1	398, 8	74, 0	287, 2	84, 2	237, 0	71, 2	171, 3	84, 2
1951-52	491, 8	60, 8	385, 1	72, 8	328, 6	84, 2	243, 5	71, 1	178, 7	84, 2
1952-53	562, 9	60, 3	369, 4	74, 3	310, 5	85, 8	260, 3	73, 5	171, 1	85, 8
1953-54	572, 9	59, 8	409, 1	74, 1	306, 6	87, 0	262, 0	73, 7	193, 2	87, 0
1954-55	618, 2	60, 6	422, 9	74, 5	339, 6	86, 2	268, 3	74, 5	199, 8	86, 2
1955-56	636, 1	62, 5	460, 4	73, 6	357, 1	88, 5	300, 4	75, 7	208, 7	88, 5
1956-57	677, 1	62, 0	489, 3	75, 5	391, 6	88, 8	324, 6	75, 7	235, 8	88, 8
1957-58	686, 3	61, 9	516, 0	75, 3	418, 8	88, 8	361, 6	75, 5	255, 7	88, 8
1958-59	725, 1	62, 6	531, 6	75, 6	446, 2	89, 0	390, 1	75, 5	285, 6	89, 0
1959-60	755, 5	63, 4	556, 8	76, 2	459, 6	90, 6	411, 8	75, 5	305, 8	90, 6
1960-61	933, 3	63, 2	614, 3	76, 0	504, 6	90, 3	452, 0	75, 5	337, 0	89, 3
1961-62	1017, 2	63, 9	714, 9	77, 6	542, 6	90, 3	484, 2	77, 8	362, 0	90, 3
1962-63	1017, 5	63, 2	782, 3	77, 0	626, 8	90, 8	521, 3	77, 3	394, 8	90, 8
1963-64	1017, 3	62, 7	809, 3	75, 4	684, 5	90, 8	596, 5	78, 2	427, 4	90, 8
*Sene sonundaki duruma göre sınıf geçenlerin o sınıftaki toplam öğrenciye göre yüzdesi							1 Kişi 1000 Öğrenciyi gösterir.			

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi, 1948-1949 yılında ilkokulların birinci sınıfında birlikte okuyan öğrencilerin 100 kişiden 63 kişisi ikinci sınıfa, 1950-1951 yılında yine 100 kişiden 46 tanesi, üçüncü sınıfa geçmiştir. Buna göre; birinci sınıfta birlikte okuyan öğrencilerin %50'den fazlası üçüncü sınıfta birbirinden ayrılmaktadır. Beşinci sınıfta mezun olanların oranı ise %20'yi bulmaktadır. Buna göre; ilköğretimin birinci sınıfında verimin çok düşük olduğu görülmektedir.

Birinci sınıfta her on öğrenciden yaklaşık dört tanesi sınıfta başarısız olmuştur. İlk öğretime başlayan dört öğrenciden bir tanesi ilkokulu sınıfta kalmadan bitirebilmiştir. 1948-1949 öğretim yılından, 1960-1961 öğretim yılına kadar, hatta daha sonraki yıllarda da(1964-1965) birinci sınıfta verim hiç değişmemiştir. 1949-1950 öğretim yılında okula girenlerin %22'si hiç

³²¹ MEB, Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler, Ankara: c. I. Kısım I, 1970, s. 304

kalmadan mezun olurken, 1960-1961 öğretim yılında okula girenlerin mezun oranı %27'dir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi sınıfta kalarak aynı sınıfı bir yıldan fazla okumak zorunda kalan öğrenciler eğitimde verimi düşürmektedir. Ancak bunlar; okulu çeşitli nedenlerle terk edenler kadar kayıp teşkil etmemektedir.

Tablo (18): İlk öğretimde hiç sınıfta kalmadan mezun olanların yüzdesi

	1. Sınıf Öğrenci Sayısı	1. Sınıf %	II. 1. Sınıf %	III. 1. Sınıfın %	IV. 1. Sınıfın%	v. 1. Sınıfın%	V. Sınıftan mezun olanlar
1948-49	434, 707	100					
1949-50	545, 522	100	63				
1950-51	507, 654	100	64	46			
1951-52	491, 847	100	61	47	32		
1952-53	562, 989	100	61	44	34	23	
1953-54	572, 913	100	60	45	33	25	20
1954-55	618, 292	100	60	45	34	24	22
1955-56	636, 164	100	61	45	34	25	21
1956-57	677, 180	100	63	45	34	26	22
1957-58	686, 338	100	62	47	35	26	23
1958-59	725, 119	100	62	47	37	26	23
1959-60	755, 546	100	63	47	37	28	23
1960-61	933, 352	100	63	48	37	28	25
1961-62	1017, 247	100	63	48	38	28	25
1962-63	1017, 556	100	64	49	39	30	25
1963-64	1017, 354	100	63	49	40	30	27

Tablo 18 da ilk öğretimde sınıflara göre aynı sınıfı tekrar edenlerin oranı ve sınıftaki toplam öğrenciye oranla sınıfları tekrar edenlerin yüzdesi görülmektedir:

Aşağıdaki tablodanda anlaşılacağı gibi, 1950-1960 yılları arasında, ilk öğretim birinci sınıflarında verim değişmemiştir. Birinci sınıftaki her üç öğrenciden birisi, aynı sınıfı tekrar etmek zorunda kalmaktadır. Dört ve beşinci sınıflarda da fazla bir gelişme görülmemektedir.

Sınıfta kalma, ulusal bütçemize her yıl ağır yükler yüklemektedir. Çünkü; öğrenciler, okulda daha uzun süre kalmakla, daha fazla okula, daha fazla öğretmene ve ders aletlerine ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan öğrenciler bir an önce yaşama atılıp üretici duruma geçmek yerine, tüketici

durumda kalmaktadırlar. Bu durumda ülke ekonomisine bir yük getirmektedir.³²² Bir ilkokul öğrencisinin ulusal bütçemize yıllık maliyeti, 1953 yılında 80 lira iken*, bu rakam 1959 yılında 147,87 liraya ulaşmıştır.³²³ Bu rakamları öğrenci sayısı ile çarpacak olursak büyük rakamlara ulaşmaktadır.

Tablo(19)İlköğretimde Sınıflara Göre Aynı Sınıfı Tekrar Edenlerin Miktarı ve Yüzdesi³²⁴

Yıllar	I. Sınıf Öğrenci Sayısı	%	II. Sınıf Öğrenci Sayısı	%	III. Sınıf Öğrenci Sayısı	%	IV. Sınıf Öğrenci Sayısı	%	V. Sınıf Öğrenci Sayısı	%
1948-1949	139, 5	33, 7	51, 3	20, 0	30, 8	12, 9	40, 6	21, 8	6, 9	6, 2
1949-1950	146, 2	33	71, 7	16, 2	37, 4	12, 1	48, 4	16, 7	9, 9	5, 2
1950-1951	187, 3	34, 3	55, 9	18, 9	35, 6	11, 7	38, 2	17, 8	8, 5	6, 4
1951-1952	174, 4	37, 3	74, 6	18, 3	33, 3	9, 1	42, 2	10, 1	11, 1	10, 1
1952-1953	182, 9	36, 3	70, 3	18, 7	29, 9	11, 5	24, 6	12, 3	1, 8	1, 1
1953-1954	204, 7	37, 6	70, 1	19, 6	35, 6	11, 9	31, 8	13, 8	1, 7	3, 3
1954-1955	215, 6	35, 9	79, 9	20, 3	36, 5	12, 6	35, 9	15, 3	6, 5	5, 6
1955-1956	222, 0	36, 3	86, 0	20, 5	42, 5	14, 2	40, 3	17, 8	8, 1	4, 1
1956-1957	231, 3	35, 3	94, 1	19, 5	52, 7	12, 7	53, 3	16, 5	8, 5	4, 4
1957-1958	238, 3	36, 0	95, 5	20, 8	49, 5	13, 7	53, 5	16, 5	10, 4	4, 9
1958-1959	248, 4	34, 8	107, 2	18, 3	57, 3	12, 9	59, 7	15, 7	12, 7	4, 0
1959-1960	252, 6	37, 8	102, 5	20, 3	57, 8	17, 4	61, 3	21, 1	11, 4	8, 5
1960-1961	280, 9	37, 9	134, 8	20, 5	80, 2	15, 0	87, 0	18, 5	25, 9	6, 1

* Belli bir sınıftaki Toplam öğrenciden sınıfı tekrar okuyanların yüzdesi(%)

Birkişi 1000 öğrenciyi göstermektedir.

d)-Diğer Sebepler :

Ülkenin içerisinde bulunduğu, sosyo-ekonomik yapı nedeniyle ailede kadın ve erkeğin çalışmaları ve çocuklarına yeterli zaman ayıramamaları, okul binalarının çekici değil itici olması, bazı öğretmenlerin okulda şiddete başvurmaları, ilk öğretimde verimin düşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan, özellikle kırsal kesimde öğretmen-hoca çek-işmesi, halkın dini duygularının sömürülmesi eğitimde verimin azalmasının nedenlerinden

³²² Kaya, a.g.e. , s.127.

* Aynı dönemde A.B.D. bir öğrenciye bir yılda harcadığı para 650 liradır. 7.2.1953, Ulus.

³²³ Kaya, a.g.e. ,s.127.

³²⁴ Milli Eğitimdeki Gelişmeler, c. I. Kısım I, S. 308

biridir.³²⁵ Ayrıca okul programlarının yoğun olması ve imtihan talimatnamesinin değişikliğe ihtiyaç duyulmasının yanısıra, ülkemizde pedagojiye gereken önemin verilmemesi ve buna göre bir program yapılmaması verimi düşüren en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır.³²⁶

F)-Türk Milli Eğitiminde Teftiş ve İlköğretimde Teftiş Uygulamaları:

Teftişi eğitimciler çok değişik biçimlerde tanımlamaktadırlar. Bu çeşitliliğin nedeni; o sistemdeki teftiş uygulamaları ile sistemin kabul ettiği eğitim felsefesi arasında sıkı bir ilişkidir. Çünkü; yeryüzünde ne kadar eğitim sistemi var ise, o kadar da teftiş sistemi vardır. Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu, teftişi şu şekilde tanımlamaktadır; “ *Milli Eğitim Bakanlığının murakabesine tâbi kurumları ve kuruluşları teftiş ve murakabe etmek, bunlar hakkında alınması gereken tedbirlere mesned olacak incelemeleri yapmak ve özellikle idareci, öğretmen ve memurların meslek alanında ve fikir yönünden gelişmelerini sağlayacak mesleki yardım hizmetlerini yerine getirmek ve gerekli durumlarda soruşturma yapmak...* ”³²⁷ En geniş anlamı ile teftiş, uygulamayı plan ile karıştırmak, plandan ayrılan noktaları saptamak ve bunların nedenlerini araştırmak, aksaklık ve yanlışlıkları giderici, düzeltici çalışmalar yapmaktır.

1)-Teftişin Amacı :

Teftişteki amaç; öğretmen, öğrenci ve öğretim kurumlarındaki yönetici ilişkilerinde işbirliği sağlamak, öğretim çalışmalarında bunu geliştirmek, eğitim ve öğretim alanında yapılan bilimsel çalışmalardan eğitim

³²⁵ Yaşar Kemal, “Diyarbakır’da eski harflerle tedrisat yapan mektepler”, *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1953,

³²⁶ Peyami Safa, “Okullar açılırken”, *Ulus*, 2 Eylül 1951,

³²⁷ *Milli Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu Yönetmeliği*, Ankara: MEB Yayını, 1968, s. 10- 11; Ayrıca bkz; Haydar Taymaz, “Eğitimde Teftişin Tanımı ve Kapsamı”, *Çağdaş Eğitim*, Sayı: 8, Kasım 1976, s. 28- 31.

kurumlarının da yararlanmasını sağlamaktır. 1950' li yıllarda teftiş konusunda görüşleri dikkate alınan Ellsworth Tompkins' e göre;" ... *eğitimde ehliyetli ve öğrencilerle şahsi münasebeti tekâmül ettirmek için öğretmenlere yardım etmek ve öğretmenler arasında bir işbirliği ruhu yaratmaktır. İyi bir teftiş öğretmenlerin toplu olduğu kadar teker tekerde gayret göstermesini gerektirir. Müfettişler ve öğretmenler tarafından dikkatle planlaştırıldığı zaman teftişin başarılı olma ihtimali daha fazladır...*³²⁸ Kamil Su'ya göre; Milli Eğitimde modern teftişin amaçları ise kısaca şu şekildedir :³²⁹

- Öğretim çalışmalarında öğretmen-öğrenci ilişkilerinin geliştirilmesine, öğretmenin öğrencilerde öğrenme isteğini kamçılmasına, yardımcı olmak.
- Teftiş kişisel olmaktan çok denetlenen ile birlikte çalışmayı gerektiren, birlikte yapılması gereken bir iştir. Bunun için; teftişin başarılı verimli olması teftiş edenle, edilenin anlaşmasına bağlıdır. Sınıflara yapılacak bir iki saatlik ziyaretle iyi bir teftiş sayılmaz.
- Teftiş bilimsel çalışma alanının bir parçası olmalıdır.
- Teftiş bir yönüyle aynı zamanda bir değerlendirme işidir.
- Teftiş belirli bir çalışma olmaktan çok sürekli olmalıdır.

2)-Teftiş Sırasında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Hususlar :

Milli Eğitim Bakanlığı 1950-1951 öğretim yılı başında, müfettişlere bir genelge göndermiş, bu genelgeyle; teftiş esnasında göz önünde bulundurulması gereken hususları belirtmiştir. Bu göre; okullarda 1950-1951 ders yılı kış dönemi teftişlerine, 15.1.1951 tarihinde başlanacak ve 28.2.1951 tarihinde son verilecektir. Buna göre; teftişler sırasında şu konular üzerinde durulacaktır.³³⁰

³²⁸ Ellsworth Tompkins, *Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş*, Ankara: Maârif Vekâleti, 1956, s. 18; Cemil Kandemir, "Öğretimin Teftişi Meselesi", *Mesleki Ve Teknik Öğrenim*, Sayı: 20, Ekim 1954, s. 20.

³²⁹ Kamil Su, "Milli Eğitimde Teftiş", *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 190.

³³⁰ *Teftişler Esnasında Göz Önünde Bulundurulacak Esaslar Hakkında Bakanlık Müfettişlerine Gönderilen Genelgeler*, Ankara: MEB (yay) : Milli Eğitim Basımı, 1952, s. 1- 13.

Öğretim işleri bakımından yapılacak teftişlerin ana hatları:

- Öğrencilerin, okulların açıldığı tarihten, teftiş süresine kadar, öğrenim programları gereğince kazanılması istenen bilgi ve becerinin kazanılıp kazanılmadığı ve sınıfta kalan öğrenci sayısı çok olursa, nedenin araştırılması üzerinde durulacaktır.
- Büyük merkezlerde aynı dersleri okutacak öğretmenlerin bir araya gelmesi sağlanarak, derslerde verimin artırılması için, yapılması gereken çalışmalar üzerinde durulacak.
- Zaman zaman, öğretmenler veya baş öğretmenlerle ilköğretim müfettişlerinin ve Milli Eğitim Müdürlerinin katılmasıyla ilkokullarda öğretim programlarının, uygulanması ve tavsiye ettiği öğretim prensiplerinin uygulanması için, alınan tedbirlerle alınması gereken tedbirler, üzerinde durulacaktır. Bu durum da bir rapor haline getirilecektir.
- İlkokullara din dersi konması nedeniyle, İlk okulların 4' üncü, 5' inci sınıflarında öğrencilere din dersleri öğretimi sırasında tamim esaslarına uygun olarak, dikkatli ve verimli bir şekilde okutulup, okutulmadığı, birden fazla öğretmeni bulunan okullarda en münasip öğretmene verilip verilmediği incelenecek ve gerektiği zaman baş öğretmenlere de verilmek suretiyle layık olduğu önemle kontrol edilmesi, ilk öğretim müfettişlerinden istenecek, bu konuda şimdiye kadar alınan tedbirlerle sonuçları raporlarda belirtilecektir.

MEB tarafından 1950- 51 eğitim ve öğretim yılında yayınlanan genelgede eğitim bakımından yapılacak denetlemelerin ana hatları:

- Teftiş edilecek konularda, çeşitlerine göre; yönetmeliklerinde tespit edilen eğitim kurullarının çalışmalarına genellikle okulların öğrencilere ders dışındaki zamanlarını faydalı bir şekilde kullanma alışkanlıkları kazanıp kazanmadıkları gözden geçirilecektir.

- Bir ilde bulunan çeşitli okul idarelerini temsil eden müdürlerin yaptıkları toplantılarda, öğrencilerin okul içi ve dışı eğitimleri bakımından alınması gereken tedbirler, üzerinde düşünülüp düşünülmedikleri araştırılacak, verilen kararlar arasında önemli özelliği olan varsa bir rapor halinde bakanlığa bildirilecek.
- Öğrencilerin, Türk ulusunun şimdiye kadar olduğu gibi, bağımsız bir ülkeye sahip olmasını sağlayan ve sağlayacak olan kıymetler içinde yetişip yetişmediği, okul idarelerinin ve öğretmenlerin üzerlerine düşeni yapıp yapmadığı belirlenecektir.
- Müfettişler bir ilden ayrılmadan önce teftiş ettikleri okulların öğretmen ve idarecileri ile milli eğitim müdürleri dahil olmak üzere bir toplantı yaparak, o ilde eğitim ve öğretimin geliştirilmesi için, düşüncelerini söyleyecekler, öğretmenlerin de isteklerini dinleyecekler, bu isteklerini rapor halinde belirteceklerdir.

Öğretmenlerin Kıdem Zammı İşleri :

- Bulundukları maaş derecelerinde terfi müddetlerini doldurmuş ve dolduracak olan öğretmenlerin listeleri teftişe çıkacak müfettişlere ayrı ayrı gönderilmiştir. Her müfettiş branşı dahilinde ve branşına yakın dersleri teftiş edecektir. Kıdem zammı alacak öğretmenlerin genelgenin birinci, üçüncü, maddelerinde belirtilen esaslar göz önünde bulundurularak, derslerin denetlemelerinin derhal yapılarak raporları gönderilecektir.

3)-İlk Öğretimde Teftiş

Türk eğitim sisteminde, ilköğretim düzeyinde teftiş, Tanzimat Döneminde başlamıştır. İlk olarak 1846 tarihli “ *Sıbyan Mekatibi Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat*” adlı yönetmelikte, “*Mekatibi Muin*” olarak ilkokullar müfettişliğinden söz edilmektedir. Bu dönemde denetim il eğitim

kurulları üyeleri tarafından yürütülmekteydi.³³¹ 1862 yılına kadar Muin sözcüğü müfettiş anlamında kullanılmıştır. Ancak, bu tarihten sonra okullarda denetleme hizmeti görenlere müfettiş denmiştir.

1869 yılında kabul edilen Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nde, "*Vilayet Maârif Meclisleri*" hakkındaki kararlar arasında, "*müfettiş*" ve muhakkikler de bulunuyordu. Bunların görevleri: vilayetlerde bulunan okullarla, kütüphanelere, basım evleri, bu gibi kurumlar ile okulların teftişi ve gelişmesi ile ilgili işlere bakmak, vilayetin eğitim bakımından durumunu, bu konuda yapılması gereken işleri her yıl Maârif Nezareti' ne bildirmektir.³³²

İlk öğretim müfettişlerinin görev ve yetkilerinin belirlendiği ilk yönetmelik "*Mekâtib-i İptidaiye Müfettişlerinin Vezaiifeine Mûteallik Talimatname*" , 1910' da yürürlüğe girmiştir. 1913 yılında, "*Geçici İlk Öğretim Yasası*" çıkarılmış ve yasa ile "*Genel Eğitim Müfettişleri*"nin bulunmadıkları yerlerde, onların görev ve yetkileri ilköğretim müfettişlerine verilmiştir.³³³ TBMM'nin kurulması ile birlikte, Milli Eğitim işleri, Maârif Vekâletine verilmişti. Bu tarihte, Bakanlık merkez teşkilatının içinde teftiş kurulu da kurulmuştur. Teftiş hizmeti, üç müfettiş tarafından görülmüyordu. 1926'da 789 sayılı kanunla, teftiş kurulu başkanlığı kaldırılmış, bakanlık müfettişleri Talim ve Terbiye Kuruluna bağlanmıştır.³³⁴

1938'de yayımlanan 3407 sayılı kanunla, ilköğretim müfettişlerinin maaşları vilayet özel bütçelerinden devlet bütçesine aktarılmıştır. Yine bu kanunla, ilköğretim müfettişliğine tayin edilecek olanların Gazi Terbiye Enstitüsü'nden veya yabancı ülkelerdeki eş değer okullardan mezun olması şartı aranmıştır.³³⁵

1949 yılında alınan bir kararla teftiş bölgeleri kurulmuş ve bakanlık müfettişleri bu bölgelere gönderilmiştir. 1950 yılında çok partili yaşama

³³¹ Mustafa Aydın, *Çağdaş Eğitim Denetimi*, Ankara: Personel Eğitim Merkezi Yayınları, Yayın No: 4 (3. Baskı) , 1993, s. 144.

³³² Nevzat Ayas, "İlk öğretim müfettişlerinin geçmişi şimdiki durumu ve geleceği", *Öğretmen*, c. 3. Sayı: 30, Nisan 1950, s. 4.

³³³ M. Aydın, a. g. e. s. 144.

³³⁴ K. Su, a. g. m. , s. 178- 179.

³³⁵ N. Atas, a.g.m, s. 5

geçilmesiyle birlikte, bölgeler kaldırılmış; müfettişler Ankara, İstanbul, İzmir gibi il merkezlerinde toplanmıştır.³³⁶ 1950 yılında ilkokullarda teftiş görevi, ilköğretim müfettişleri tarafından yapılmaktaydı. İlkokullar zaman zaman Bakanlık müfettişleri ve milli eğitim müdürleri tarafından da teftiş olunuyordu. Ayrıca, 4926 sayılı kanunla ilköğretimde “Denetmen” adı verilen teftiş memurları da bulunuyordu.³³⁷

Gezici Baş öğretmenlere de 3803 sayılı kanunla, köy öğretmenlerinin işlerini takip ve teftiş hakkı verilmişti.³³⁸ Daha sonraki yıllarda milli eğitimde müfettiş sıkıntısının baş göstermesi üzerine, ilkokul öğretmenlerinin de müfettiş olması kabul edilmiştir.³³⁹ 1955 yılında ülkemizdeki ilkokul ve öğretmenlerini denetleyen müfettiş kadrosu 389 idi. 1959 yılında ilköğretim müfettişlerinin sayısı 505’ e, 1963-1964 öğretim yılında ise bu oran 781’ e ulaşmıştı.

1955 yılında bir müfettişin teftişine ortalama, 48 okul, 5851 öğrenci ve 103 öğretmen düşüyordu. 1958-1959 öğretim yılında ise, müfettiş başına düşen okul sayısı 41, öğretmen sayısı 94, öğrenci sayısı ise 4758’e düşmüştü..³⁴⁰ 1962 yılında müfettişlik ile ilgili yeni bir yönetmelik yayınlanmış ve 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Diğer bir değişiklik 1983 yılında yapılmış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

4)-Teftiş Uygulamaları Ve Karşılaşılan Güçlükler

Bir sistemin amaçlarına yönelik olarak çalışma durumunun değerlendirilmesi, sistemin bütünlüğü ve sistemin sistemden çıkan ürün için önem taşır. Bir sistemin alt sistemleri arasında bütünlüğün sağlanması ve her birine amaçlar doğrultusunda bütünlüğü bozmadan rehberlik ve

³³⁶ “Cumhuriyet Devrinde Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu”, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 10

³³⁷ Remzi Rehber,” Ucuz Müfettiş”, *Öğretmen*, C: XI. sayı: 123, ocak 1958, s. 16.

³³⁸ N. Ayas, a. g. m. , s. 5.

³³⁹ *Zafer*, 4 Nisan 1958.

³⁴⁰ Bu oranlar : *Zafer Gazetesi*, 2 Kasım 1959, 1923- 1982 öğretim yılları okul, öğretmen, öğrenci sayıları, Ankara: MEB Talim ve Terbiye Başkanlığı 1982, s. 9 (Teksir), *İstatistik göstergeler 1923- 1990*, Ankara: DİE 1991, kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

denetimin sağlanması zorunludur. Başlangıçta rehberlik ve mesleki yardım anlamında yürütülen teftiş hizmetleri, zamanla asıl amacından uzaklaşarak, eğitim kurumlarına ani baskı yapma, görevlilerin kusurlarını arayıp bulma gibi yanlış uygulamaya dönüşmüştür. Ülkemizde, orta dereceli okuldaki teftiş konusunda incelemeler yapan, Ellsworth Tomkins. Dönemin Türk milli eğitimi sistemindeki teftiş yanlışlıklarını şu şekilde belirtmiştir; *“Benim anladığıma göre, müfettiş, maarif müdürünü, okul müdürünü veya öğretmeni ne zaman geleceğinden asla haberdar etmiyor. Haber verilmesinde ne zarar olabileceğini bilemiyorum, meğerki, teftişin gayesi neyin iyi ve doğru olduğundan ziyade, neyin bozuk olduğunu meydana çıkarmak olsun. Bir çok okul müdürleri, okul problemlerini serbest olarak müfettişlerle konuşmaya lüzum hissetmediklerini bana söylediler. Bu ne iyi nede arzu edilebilecek bir durum.”*³⁴¹

Teftiş hoşgörülü , birleştirici ve öğretici olması gerekirken bunlar müfettişlerin çoğu tarafından yapılmayarak teftiş ve müfettiş korku haline getirilmiştir. *“ Maalesef öyle bir kısım müfettişlerimiz vardır ki, teftişine gittiği veya caddede karşılaştığı, yahut daireye bir iş için gittiği öğretmeni, öğretmen değil alelâde bir insan olarak dahi görmeye tenezzül buyurmaz ...”*

Teftiş edilecek okulların ve öğretmenlerin çok olması, okulların dağınık olması, ulaşımın zor olması, ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle bazı okul ve öğretmenler yıllarca teftiş edilememiş, bunun sonucu terfi edememişlerdir. İncelediğimiz dönemde teftişler genellikle ani baskın şeklinde yapılıyordu. Halide Nusret Zorlu Tuna'nın meslek hatıralarında karşılaşılan ilginç bir tanıklık 1953 yılında müfettiş tipi ve teftişle ilgili ilginç bilgiler vermektedir.

“... Bir gün bir köy okulundaki teftişini bitiren müfettiş, oradan ayrılmak için bir hayvan kiralar. Öğretmen muhtarla vedalaşıp hayvanına biner. Başka bir beygirle ona refakat edecek olan hayvan sahibi, müfettişe nereye gideceklerini sorar. Kendisini uğurlayanların bekledikleri mahalleden henüz ayrılmamış olan müfettiş, pek ciddi bir edâ ile şu cevabı verir:

³⁴¹ E.Tomkins, a.g.r. s. 19

Gideceğimiz yeri hayvanın kulağına fısıldadım. O, yolu bilir. Ve ayrılırlar. Birkaç saat sonra köye dönen hayvan sahibi anlatır ki: Müfettiş, köyün güney yönündeki “ Beş pınarlar “ köyüne gidecek gibi göründükten ve tepeyi aşıp gözden kaybolduğuna kanaat getirdikten sonra bu defa tepenin batı eteklerinden dolanarak istikametini tam aksi tarafa çevirmiş ve kuzeydeki “ Ahlatlıyokuş “ köyüne gitmiş.

Maksat nedir efendim ? Gayet yüce (!) : Geride kalanların, müfettişin gitmekte olduğu köye telefonla haber vermemeleri lazımdır. Müfettiş, baskın yapacak, öğretmen “ gafil avlayacak “ tır. (!) Omu, plan yapmamış, derse hazırlanmamış , okulu temizletmemiş, kayıt işlerini savsaklamış halleriyle suç üstü yakalayacaktır (!) Ve böylece, uzun ve heyecanlı takiplerden sonra suçluyu enseleyen bir jandarmanın elde ettiği “ zafer “ in hazzına erecektir.

Bu müfettişi tanırım. Bu hikayeyi hatırladıkça da “ Zavallı !” demekten kendimi alamam. Evet zavallı adam, sen öğretmeni, ders yılı başından beri öğrencilerin içlerine ve dışlarına verdiği şekille, müspet veya menfi eserleriyle değilde, bir iki saat zarfında gözlerinin önünde yapacağı veya yapamayacağı işlerle tanyacaksın öylemi?” ³⁴²

Müfettişlerin, eğitimin ve öğretimin sağlıklı yürütülebilmesi için, öğretmenlere rehberlik yapmanın yanı sıra, okulların ihtiyacının karşılanması için, üst rakamlarla yazışarak, gerekli olan, ders-araç ve gereçlerinin sağlanmasına yardımcı olması görevleri arasında iken, bazı müfettişler, beş sınıflı okulları teftiş ederken, okul ihtiyaçlarını tespit etmeden veya görmezlikten gelerek, okulu bir saatte teftiş edip gitmişlerdir³⁴³.

M.E.B. Müfettişleri, eğitim ve öğretimin sağlıklı yürütülebilmesi için öğretmenlere rehberlik yapmanın yanı sıra, okulların ihtiyacının karşılanması konusunda üst makamlarla yazışarak, gerekli olan ders- araç gereçlerinin sağlanmasına yardımcı olması temel görevleri arasındadır. Oysa, köy okullarının çoğunda derslerde gerekli bir haritanın bile bulunmadığı , öğrencilerin sadece ailelerinin olanaklarıyla okuyabildiği, okulun sağlık koşullarından ekonomik olanaksızlıklarına kadar pek çok sorun çığ gibi

³⁴² Himmet Gökten, Müfettişe Dair, Yeni Okul, cilt: 3, sayı: 26, Mayıs 1954, s. 7.

³⁴³ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1153.

büyürken tespitler yüzeysel ve üstün körü yapılmakta, bir saat gibi kısa bir sürede teftişler tamamlanmakta adeta yasak savma kabilinden işlerini görmekteydiler. Böyle bir teftiş sistemi eğitimde verimi arttırmayı olanaksız hale getirmiştir³⁴⁴

a)-Müfettişler ve Teftiş Problemi:

İncelediğimiz dönemde özellikle ilköğretim Müfettişlerine çok fazla görevler yükletilmiş ve bunun sonucu olarak Müfettişlerin çoğu görevlerini gerektiği gibi yapamaz hale gelmişlerdi. Reşat Doğu Türk' ün verdiği bilgilere göre bu dönemde ilköğretim Müfettişlerinin görevleri arasında olanlardan bazıları şunlardı:³⁴⁵

- 1- Merkezde ilköğretim geçici kanununa göre il disiplin kurulu üyeliği
- 2- 4274 Sayılı Kanunun, 7. Maddesi gereğince ilçe, köy öğretmenleri ve eğitimcileri disiplin kurulu ve yardım sandığı başkanlığı.
- 3- Aynı kanunun, aynı maddesine göre valilik disiplin kurulu üyeliği.
- 4- 5219 Sayılı Kanunun 6. Maddesine göre arazi kamulaştırma üyeliği
- 5- Müfettişler yönetmeliğine göre, teftiş, Soruşturma, Rehberlik işleri.
- 6- Bütün gezici baş öğretmenlerin çalışma, aylık, yıllık cetvel program işleri
- 7- Köy okullarının her türlü yapım ve onarım işleri
- 8- Bütün okulların devam işleri

Bunların dışında teftiş esnasında yapılması gereken bir sürü kırtasiye işlemlerinin yapılması gerekiyordu. Örneğin; Her yıl 150 öğretmen ve eğitimcinin teftiş, soruşturma vb. işlemlerinin yapılması ve öğretmenlerin terfilerinin sağlanabilmesi için; 150 öğretmene, 450 nüsha enstitü çıkışlı öğretmenlere de müfettişler tarafından kanaat bildirilen fişler doldurmaktaydı.

³⁴⁴ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1953

³⁴⁵ Reşat, DoğuTürk, "İlköğretim Müfettişleri ve Teftiş Problemi", **Öğretmen**, Cilt:3, Sayı: 35, Eylül 1950, s. 6

Çok sayıda ilköğretim müfettişi kendilerine ayrılan, yol giderleri ve yevmiyelerin çok az olması, kısa sürede paranın bitmesi üzerine teftişe gidemez olmuşlar ve bölge merkezlerinde günlerini geçirmişlerdir. Örneğin; 1959 yılında müfettişler için, 2300 lira tahsisat ayrılmış ve bu para ile müfettişler 57,5 gün teftişe çıkmışlar, ancak yılın geri kalan 307,5 gününü bölge merkezlerinde geçirmişlerdir.

b)-Müfettiş ve Öğretmen:

4357 Sayılı kanunun 3. Maddesi gereğince ilkokul öğretmenlerinin terfii, Maarif Müdürü- Maarif Memuru, Maarif Müdürü-Müfettişten oluşan iki sicil merciinin olumlu raporları sonucunda mümkün oluyordu. Kanunun, bu hükmüne rağmen, teftiş yalnız müfettiş tarafından yapılırdı. Okulun Baş öğretmeni varsa, Baş öğretmen-Müfettiş raporu ile öğretmen çalışması hükme bağlanırdı. Kanunun bu hükmüne rağmen ilkokullar, özellikle tek öğretmenli okullar yalnız müfettiş tarafından görülür ve teftiş edilirdi. Öğretmen ve Baş Öğretmenlik aynı kişide toplandığı için, 4357 sayılı kanun ihlâl edilerek öğretmenin terfii yalnız müfettişlerin kanaatine bırakılmıştı³⁴⁶.

Müfettiş yılda bir defa okula uğrayıp öğretmenin bir yıllık çalışmasını bir saatte değerlendirirdi. Bunu yaparken de daha ziyade kendi düşüncelerini ön plana çıkarır ve ona göre değerlendirirdi. Eğitimde teftiş sisteminde tamamen oturmuş bir sistem yoktu. Diğer yandan, ilköğretim de değişik kaynaklardan yetişen Müfettişler yer alıyordu. Bunlar arasında bir birliktelikte yoktu. Bir önceki yıl, giyime düzene önem veren Müfettiş söz konusu iken, bir sene sonra bilgiye değer veren müfettişle öğretmenler karşılaşabilirlerdi. Bunun dışında müfettişlerin siyasi görüşleri veya şahsi kişilikleri de teftişte önemli rol oynuyordu. Böylece hangi tipte Müfettişin söylediğini yapacağını şaşıran öğretmen teftiş esnasında daima gergin ve huzursuzdu. Öğretmenlerin bu huzursuzluklarını bir öğretmen şu şekilde dile getirmişti: *“Müfettiş Bey, her biriniz bir şeye kıymet verip, onu da ısrarla*

³⁴⁶ Muzaffer Ergin, “ İlköğretimde Teftiş”, *Yeni Öğretmen*, Sayı: 40, Mart 1957

*istiyorsunuz. Bu istekler o kadar çeşitleniyor ki... Hangisini yapacağımızı bir türlü bilemiyoruz. Bir Müfettiş gelip, kılık kıyafete, biri gelip yalnız öğretime, diğeri süslemeye v.s. önem veriyor. Her sene müfettişimiz değişikçe gelecek müfettişin isteklerini korku ve sabırla bekliyoruz".*³⁴⁷

İncelediğimiz dönemde, bir öğretmenin mesleki kaderi müfettişin elindedir. Öğretmenler için çok önemli olan teftiş ve terfi işleri müfettişin vereceği karara bağlıdır. Bir çok öğretmen yıllarca terfi göremediği için terfi edememişlerdi.³⁴⁸

Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı bir karar almış ve 1959 yılından itibaren terfisi yaklaşan öğretmenlerin bulundukları okulların teftiş edilmesi müfettişlerden istenmiştir. Öğretmenler kendilerini teftişe gelen müfettişlerden yararlı bulmamışlardır. Bu konu ile ilgili ülkemizde bir araştırma yapan ve araştırmasını bir rapor halinde veren, Ellsworth Tompkins, raporunda şu bilgileri vermektedir: “Yüzlerce öğretmen ve müdüre şu suali sordum: Okula gelen müfettişler size faydalı oldular mı? Bir defa olsun evet cevabını alamadım. Kanaatimce iyi bir teftiş programı, bu programın tatbik edildiği kimseller üzerindeki tesiriyle ölçülür. Öyle zannediyorum ki, öğretmenlerde bugünkü teftiş metotlarının kendilerine bir yardımı dokunduğu fikri uyandırmamaktadır.”³⁴⁹

Bu tür uygulamalar günümüzde de değişmekle beraber hala geçerliliğini sürdürmektedir.

³⁴⁷ Fikri Güngör, “1960 Yılıının Maarif Ordusunda Müfettiş Tipleri”, *Eğitim Hareketleri*, Sayı: 62, Şubat 1960.

³⁴⁸ *Zafer Gazetesi*, 30.9.1952

³⁴⁹ Tompkins, a.g.r. s.19

III. BÖLÜM

A)-DP Döneminde Orta Öğretimdeki Gelişmeler:

Temel eğitim üzerine kurulan orta öğretim, genellikle 12 yaşından 18 yaşına kadar olan gençlerin eğitimini kapsamına alan orta öğretim, bir toplumun ihtiyacı olan olgun ve yetenekli vatandaş yetiştirmede, çok önemli bir role sahiptir. Zira orta öğretimin, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal hayatında değişme yapabilecek, yaratıcı, yetenekli ve çalışkan elemanlara kaynaklık etmesi beklenir.³⁵⁰ Başka bir deyişle orta öğretim deyince ülkemizde; a) Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatındaki ilgili daireler (orta öğretim genel müdürlüğü), b) İlkokuldan sonra gelen ve yüksek öğrenim kurumlarına kadar türlü adlarla teşkilatlandırılmış olan okullar anlaşılır. (orta okullar, liseler, meslek liseleri, ilköğretim okulları vb.)³⁵¹

1)-Orta Dereceli Okulların Alanı

Orta dereceli okulları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Biz burada Milli Eğitim Bakanlığına bağlı; a) Genel kültür amaçlı okullar; b) Mesleki ve teknik amaçlı okullar üzerinde duracağız.

³⁵⁰ Kaya, a. g. e. , s. 151- 152

³⁵¹ Hasip A Aytuna,. Orta dereceli okullarda öğretmenlik ve problemleri, (II. Basım) Ankara:. Milli Eğitim Basımevi, 1963, s. 5.

2)-Amaçlarına Göre Orta Dereceli Okullar

a) Genel Kültür Amacı İle Açılan Okullar: İlkokuldan sonra 3 senelik bağımsız bir genel öğrenim kurumu olan ortaokullar ile ortaokul üstüne 3 yıllık genel öğrenim veren liselerdir.

b) Mesleki Ve Teknik Amaçlı Açılan Okullar:³⁵² İlkokuldan sonra 6 senelik veya ortaokuldan sonra 3 sene öğrenim yapan ilk öğretmen okulları; İlkokuldan sonra 5, ortaokuldan sonra 2 senelik öğretim yapan kız ve erkek sanat enstitüleri; ilkokuldan sonra 3 yıllık öğrenim yapan erkek orta sanat okullarıdır.

Orta öğrenim; ortaokul (I. Devre) ve lise(II. Devre) adını taşıyan iki bölümden oluşur. Liseler, öğrencilerini bir yandan yüksek öğrenime, diğer yandan meslek hayatına hazırlayan okullardır. Ortaokullar; öğrencilerini daha yüksek öğrenim kurumu liseye ve orta meslek okullarına hazırlamakla beraber genel bilgi veren okullardır.

3)-Orta Okulların Kuruluş Amaçları :

Bu okulların amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) Öğrencilerine ilkokulların üzerinde gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıklar kazandırmak, b) Öğrencileri bir üst eğitim seviyesine hazırlamak, c) Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarıp gelişmelerini sağlayabilmede kendilerine yardımcı olmak, ç) Öğrencileri kısa yoldan hayata hazırlamaktır.

³⁵² Aytuna,a.g.e., s. 12.

B)-DP' nin Orta Öğretim Politikası Ve Orta Öğretimdeki Gelişmeler:

1)-DP' nin Parti Programında Ortaöğretim:

DP'nin parti programının 37. Maddesinde orta öğretim politikasının esasları şu şekilde belirtilmiştir: “ *Orta tahsil kurumlarını, gerek program ve talimatname, gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.*”³⁵³ Anlaşıldığına göre, DP Türk Milli Eğitiminde varolan orta öğretim kurumlarını yetersiz görmekte ve bu kurumları her bakımdan değiştireceğini parti programında dile getirmiş bulunmaktadır.

2)-DP Hükümet Programlarında Orta Öğretim Ve Uygulamalar:

Adnan Menderes hükümetlerinde, herhangi bir öğretim kademesine ağırlık verilmemiştir. II. Adnan Menderes Hükümeti programına göre; “... *İlk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi siyasete göre idare edilmesi yoluna gidilmiştir.*”³⁵⁴

3)-Orta Öğretimdeki Gelişmeler

DP' nin üçüncü Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri; CHP' yi ve özellikle Sirer' in Milli Eğitim Bakanlığı zamanında başlatılan ortaokulu yayma çabalarını eleştirmiş ve bu çalışmalar esnasında, gelişigüzel okul açıldığını bunun sonucu olarak da okulların iyi neticeler vermediğini belirterek, kendilerinin okul yapımında, okula ihtiyacı olan yerlere öncelik vereceklerini belirtmiş olmasına rağmen; bunun tam tersi bir uygulamaya girerek, öğretmeni, ders araç gereci ve binasını temin etmeden ortaokulların

³⁵³ Kazım Öztürk, a. g. e. , s. 451; Tunaya, a. g. e. , s. 666.

³⁵⁴ Nuran Dağlı- Belma Aktürk, a. g. e. , c. I, s. 176.

yapılmasını onaylamıştır.³⁵⁵ Bu dönemde orta öğretimde izlenen politikanın esası; her kazada bir ortaokul, her vilayette bir lise açmak olmuştur. Hatta bütün DP milletvekilleri köylere ilkokul, kasabalara ortaokul, şehirlere lise açacakları konusunda seçmenlere güvence vermiştir.

1951 yılında yayımlanan, “ Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu” genel idare esasları, idare bölümünde belirtildiğine göre; II. Adnan Menderes Hükümet programında belirtilen ilkelerin gerçekleşmesi için çalışmalara girişilmiştir. Bu rapora göre; *“Yurtta ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maârif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girişilmiş ve bu bakımdan Milli Eğitim Bakanlığında tek müsteşarlık esası kabul olmuştur. Bu suretle muhtelif derece ve istikametlerdeki Milli Eğitim Bakanlığı müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri, türlü imkanlardan müstereken faydalanmaları sağlanmıştır.”*

(Aynı binayı hem sanat okulu hem de ortaokul olarak kullanacağız.) Söylemi egemen bir anlayışı simgelemektedir.1951 yılı bütçesiyle, il ve ilçe merkezlerinde halk tarafından yaptırılan okul binaları için, 69 ilçenin her birine 3000 lira sağlanmıştır. 1950-1951 öğretim yılında 23 ortaokul açılmıştır. 1951- 1952 öğretim yılı içinde; 33 ilçede ortaokul yapılması hazırlıkları yapılmış ancak; bu karar bütün olarak uygulanamamış, söz konusu ilçelerden sadece 18’inde* okul açılmasına karar verilmişti.³⁵⁶ Bu ilçeler şunlardı:

Ankara- Haymana
Tunceli- Pertek
Erzincan- Tercan,
Bursa- Orhaneli,
Kastamonu- Araç,
İzmir- Seferihisar,
Muğla- Yatağan,

³⁵⁵ Erdoğan Başar, *Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatları Değerlendirmesi (1920- 1960)* Ankara: AÜ Eğitim Programları Doktora Tezi , 1988, s. 538.

* Bu dönemde açılan bütün orta öğretim kurumlarını gösteren bir liste bu bölümün sonunda yer almaktadır.

³⁵⁶ MEB Tebliğler Dergisi, Cilt. 14, Sayı: 649, 2 Temmuz 1951, s. 45;) *Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu*, Ankara: MEB Yayını, 1951, s. 3.

Kayseri- Gesi,
 Tekirdağ- Şarköy,
 Samsun- Havza,
 Balıkesir-Dursunbey,
 Çanakkale- Yenice,
 Isparta- Keçiborlu,
 İzmir-Çeşme,
 Kastamonu-cide,
 Mardin-Derik,
 Samsun- Alaçam,
 Samsun-Ladik

4)-Orta Öğretimle İlgili Yabancı Uzman Raporları:

İncelediğimiz dönem içerisinde Türkiye adeta bir yabancı uzman akınına uğramıştır. 1950- 1960 yılları arasında ülkemize gelen uzman sayısı 154 kişidir. 1950 yılında iktidarın değişmesi ve çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte, Nato ve Amerikan standartlarına uygun olarak orduda başlayan değişmeler, yeni bir eğitim sistemi kurma çabaları, milli eğitime de yansımıştır. Bu dönemde Türkiye' ye gelen yabancı uzmanlardan 151 tanesi ABD' den gelmiştir. Gelen yabancı uzmanlar; a) Bakanlık tarafından resmi olarak davet edilenler: bunlar inceleme yapıp gözlemlerini ve önerilerini bir rapor halinde sunanlarla; hem rapor verip hem uygulamada bulunanlar ve konferans vermek amacıyla gelenler ve öğretmenlik yapmak için ülkemize davet edilenlerdir. b) Resmi davet olmaksızın gelen uzmanlar da bulunmaktadır.³⁵⁷ Yabancı uzmanları daha sonraki bölümümüzde daha geniş olarak ele alacağımız için biz burada sadece ortaöğretim ile ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmuş; incelemeleri rapor halinde Milli Eğitim

³⁵⁷ Mustafa Şahin, Türkiye' de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1920- 1960) İzmir: DEÜ A.İ.İ.T Enstitüsü(Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1996, s. 231.

Bakanlığına vermiş olan, Prof. Dr. John Rufi ve Ellsworth Tompkins' in raporları, görüşleri üzerinde duracağız.

a)-John J. Rufi, Türkiye' de Ortaöğretim, Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler:

ABD Colombia Missouri Üniversitesi öğretim üyelerinden olan Rufi, 1951 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı, Tevfik İleri'nin daveti üzerine, Ekim 1951 yılında Türkiye' ye gelmiş ve toplam dokuz ay süren gözlem ve incelemelerini. saptamış olduğu sorunları ve önerilerini bir rapor halinde Maârif Vekaletine sunmuştur.³⁵⁸

İstanbul, İzmir, Adana, Konya, Bursa, Tire, Menemen, Bergama, Kuşadası, ;Urla'da orta öğretim kurumlarında incelemelerde bulunmuş, öğretmen, müfettiş ve yöneticilerle görüşüp konferanslar vermiştir.³⁵⁹

Rufi, raporunu hazırlarken sürekli olarak şunu soruyor: Demokratik bir toplumda, Türkiye Cumhuriyetinde gençlerin gelişimleri için en iyi yol hangisidir? Bütün önerilerini bu soruya yanıt teşkil edecek şekilde, dürüst ve meslekten bir eğitimci olarak kaleme aldığını belirtmiştir. Raporunda daha sonra; 21 milyonluk Türkiye' de ortaöğretim probleminin çok mühim olduğunu; bunun düzeltilmesi için, müfredat programı, rehberlik, teftiş, okul idaresi, öğrenim metotları gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşmış bir komisyonun en aşağı iki yıl çalışması lazım geldiğini belirtmiştir. Rufi' ye göre; Türkiye'de bir orta öğretim problemi vardır. Türk orta öğretiminin sorunlarını Türk aydınları çözecektir. Rufi, sorunları üç başlık altında ele almıştır. Bunlar;

1) Bugünkü orta ve lise programları, bu yaştaki çocuklar için yüklüdür.

Bu durum, ciddi sinir gerginliklerine sebep olmakta, öğrenimi hoş olmayan bir hale getirmektedir. Nitekim çok veliyi ve öğrencileri okuldan soğutmaktadır.

³⁵⁸ John Rufi, Türkiye' de Orta Öğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler, Ankara: Maârif Vekaleti Yayını, 1956.

³⁵⁹ Rufi, a. g. e. 1- 3, Profesör Rufi Geldi , Yeni Okul, cilt. A, sayı. 9, Aralık 1951; Amerikalı uzman Rufi'nin orta öğretime ait tetkik ve temaları, Demokrat İzmir, 24 Şubat 1952.

- 2) Derslerin çok çeşitli ve müfredatın yüklü olması, öğrencilerin öğrenmekten ziyade, geçer bir not almak için çalışmalarına yol açmaktadır.
- 3) Öğretmenlerde bu durumdan şikayet etmekte, müfredatı bitiremediklerinden ve konuları iyi öğretemediklerinden yakınmaktadır.

Rufi'nin Raporuna Göre Ders Dışı Çalışmalar Veya Öğrenci Faaliyetleri ve Kurallar: Bazı örnek okulların dışında diğer okulların çoğunda ders dışı faaliyetler pasif durumdadır. Hatta bazı müdürleriniz bu faaliyetlerine karşıdır. Halbuki vekalet bu bölüme önem vermektedir. Okullar vekaletin bu ileri düşüncelerinin gerisinde kalmaktadır. Bunu bir kaç noktada toplamak mümkündür. Bunlar;

- a) Öğretmen ve müdürlerin çoğu, bu alanda yeterli bilgiye ve hazırlığa sahip olmadığından, işin tekniğini bilmemektedirler.
- b) Müfredatın yükü ders dışı çalışmalara olanak vermemektedir.
- c) Okullar maddi bakımdan olanaksız olduğundan, kendi kendini idare ve sosyal çalışmalar normal yürümektedir.³⁶⁰

Bireysel ayrılıkların dikkate alınması; Bu bölümde Rufi, orta dereceli okullarda öğrencilerin bireysel ayrılıklarının dikkate alınmadığından, bu ayrılığa uygun okullarında bulunmadığından söz etmiş, son yıllarda açılan teknik okulların faydalı olduğunu, bu okulların çoğaltılması gerektiğini belirtmiştir.

b)-Ellsworth Tompkins, Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş:

ABD Washington DC' den Prof. Ellsworth Tompkins, Ekim 1952'de Amerikan eğitim dairesi direktörü Earl James Mc. Graht'in tavsiyesi üzerine Türkiye'ye gelmiş; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Samsun, Sivas ve Konya'da 97 ilk, orta, lise, erkek sanat okulu, kız sanat okulu, eğitim

³⁶⁰ Rufi, a. g. r. , s. 8.

enstitüsü, öğretmen okulu ve eğitim kurumlarını ziyaret etmiş, 44 konferans vermiş, müdür ve öğretmenlerle görüşmeler yapmış, 1953 yılında düzenlenen 5. Milli Eğitim Şûrası'na üye olarak katılmış ve 125 gün kaldığı Türkiye'deki incelemelerini bir rapor halinde bakanlığa sunmuştur³⁶¹.

Tompkins raporunda Türkiye ile ABD karşılaştırmasını yapmıştır. Tompkins'e göre; Türkiye'de ortaöğretim; ortaokulları, liseleri, kız teknik okulları ve erkek ticaret okullarını içerisine almaktadır. Türkiye'de ilköğrenim mecburi, ortaöğrenim mecburi değildir. Bunun sonucu, ortaokullara kayıtlı öğrenci sayısı, ortaokul çağındaki gençlerin küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

Türkiye'de, ilkokullara kayıtlı çocuk sayısının ortaokullara kayıtlı olanlara oranı 1/ 17 civarındadır. Amerika'da ise bu oran 1/ 4' ten biraz fazladır. Amerika'da orta okullara kayıtlı bulunan öğrenci toplamı 6 milyona yakındır. Türkiye'de lise ve orta okullarda öğrenci toplamı 91 000 kadar, Amerika ve Türkiye mukayese edildiğinde, bu oran aynı olsaydı; Türk orta okul ve liselerine kayıtlı öğrenci sayısı, yaklaşık bir milyon olması lazımdı.

Tomkins; koşulları, olanakları nüfusu, okullaşma oranı v.b. tamamen farklı iki toplumu karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmmanın ne derece sağlıklı olduğu tartışılabilir.

O halde Maârif Vekaleti tarafından şu soru yanıtlanmalıdır: Türkiye'de orta öğretimin amacı elit mi, yoksa vatandaş mı yetiştirmektir? Eğer konu elit yetiştirmekse o zaman orta öğretimde acil bir değişikliğe lüzum yoktur. Eğer, ortaokul ve liselerin amacının, demokratik bir hayat ve vatandaşlık için gençliğin ihtiyaçlarını karşılamak olduğuna inanılıyorsa yapılacak çok şey vardır. Bunun için, ilk önce ortaokul, liseler programında köklü bir değişiklik yapılmalıdır.³⁶²

Tompkins müfredat programları hakkındaki düşüncelerini şöyle sıralamaktadır : orta dereceli okulların programı çok ve sabittir. Öğrencilerin hepsi okul müddetince aynı dersleri alıyor, müfredat programı öğrencilerin

³⁶¹ Ellsworth Tompkins, **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş**, Ankara: 1956, s. 1- 4; Ersoy Taşdemirci, a. g. t. ,s. 544, Mustafa Şahin, a. g. t. , s. 146.

³⁶² Ellsworth Tompkins, a. g. r. , s. 9- 10.

ferdi fark, kabiliyet ve ilgilerine yanıt veremiyor. Bunun sonucu sınıfta kalan öğrenciler çok oluyor, sınıfta kalmalar gelişme yavaşlığını doğuruyor, böylece paralar boşa harcanıyor.³⁶³ Nitekim Tompkins, orta öğrenimin organizasyonu için önerilerini şu şekilde sıralamaktadır: Türk gençliğine en iyi şekilde faydalı olabilmek için, uygun ihtisas okullarının bir bütün hale getirilmesine ihtiyaç vardır. Kız ve erkek sanat enstitülerinin ilk üç sınıfının orta okulların 1, 2, 3-üncü sınıfları ile birleştirilmesi olanağının araştırılması tavsiye ederim. Böylece Türkiye muhtelif gayeli (comprehensive junior high school) ortaokul sistemine sahip olabilir, muhtelif gayeli bir orta okulun lehte bir çok sebepleri vardır. Bunlar kısaca şöyledir:

- Öğrencilere 12 yaş yerine 15 yaşında ihtisas okullarını seçme fırsatı verir.
- Şimdiki orta okulların akademik konulara verdiği aşırı önemi ortadan kaldırılarak, daha uygun bir orta okul programı meydana getirilebilir.
- Öğrenci tek tip okuldan bir başka okula geçme olanaksızlığı ile karşılaşmaz(orta okuldan sanat okuluna, sanat okulundan orta okula) Böylece kabiliyetine uygun istediği okula girmek olanağına sahip olur.

Böyle bir birleştirme Türk milletine eğitim bakımından kârlı olacaktır. Kız enstitüleri ile sanat okullarının eğitim süresi liseye denk kılınabilir. Teknik okulların programı çok yüklüdür. Bunlar bir sene uzatılabilir.

Eğer muhtelif gayeli orta okul planı oluşturulursa liselerin organizasyonu şu şekilde yapılmalıdır.

- Ticaret liseleri, liselerle birleştirilmelidir.
- Eğer muhtelif gayeli orta okullar kurulursa ticaret orta okulları da birleşmiş olacaktır.³⁶⁴

³⁶³ A. g. r. , s. 14.

³⁶⁴ A. g. r. , s. 18- 19.

Tompkins, raporunda Türkiye'deki orta dereceli okulları öğretmen, öğrenci, öğrenci- öğretmen ilişkileri, okul müdürleri, teftiş, öğretmenlerin terfileri sorunu gibi konuları çeşitli açılardan değerlendirmiştir.³⁶⁵

Yaptığı değerlendirmede Türk öğretmenlerini başarılı bulan Tompkins, ABD'li öğretmenlere göre Türk öğretmenlerinin ferdi olarak daha üstün olduğunu belirtmekle beraber; pedagojik açıdan daha geride olduklarına işaret etmiş; bunu da Türkiye'de öğretmen yetiştiren kaynakların çeşitli oluşuna, değişik üniversite mezunlarının öğretmen olarak atanmasına bağlamıştır.

Türk öğrencilerinin davranışlarını beğendiğini belirten Tompkins; orta dereceli okullardaki öğretmen-öğrenci ilişkilerini eleştirmiş, Türkiye'de öğretmenlerin öğrencilere karşı sert tavır takındıklarını, bunun değişmesi gerektiğini belirtmiştir.

Tompkins, Türkiye'de pilot okullar kurulmasını tavsiye etmiş, bu okulların koordinatörlüğü yapanlarla; okul müdürlerinin okullar açılmadan üç ay önce ABD'yi ziyaret etmelerinin yararlı olacağı önerisini sunmuştur.

Ayrıca, Türkiye ile ABD arasında öğretmen mübadelesini önermiştir.³⁶⁶ Kısaca değindiğimiz Tompkins' in Türk orta öğretim sistemine ilişkin raporu, yerinde gözlemleri ve yaptığı öneriler, daha sonra Türk Milli Eğitimine yön vermesi açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Nitekim, 1955 yılında on Türk ortaokul, lise müdür ve öğretmenlerinden oluşan bir grup, Illinois Üniversitesine giderek incelemeler yapmış; Urbana'daki eğitim koleji profesörlerinin idaresinde seminerlere katılmış, Amerika'nın çeşitli bölgelerindeki okulları ziyaret etmiş, toplantılara katılmışlardı. Bu öğretmen grubunun seyahat ve inceleme masraflarının karşılanması için; Ford Vakfı (Ford Foundation) 40 000, Türk hükümeti de 18 000 dolar katkıda bulunmuştu.³⁶⁷

³⁶⁵ A. g. r. s. 30- 34.

³⁶⁶ A. g. r. , s. 48- 50.

³⁶⁷ Ellsworth Tompkins, (Çeviren: M. Kemal Yılmaz) "İki Maârif Arkadaşı; Türkiye ve Amerika", *İlköğretim*, c: 20, sayı: 386, 15 Şubat 1955, s. 7

Amerika'ya gönderilen bu grubun, sanat okulları ile akademik eğitim yapmakta olan ortaokulların ders programlarını birleştirip yeni tip, muhtelif gayeli(Comprehensive) orta okullar kurmak olanaklarını incelemesi, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından arzu ve tavsiye edilmiştir.³⁶⁸

Amerikan orta öğretimini yerinde görüp inceleyen grup üyeleri, Türkiye' ye döndükten sonra, Milli Eğitim Bakanlığının açtığı yeni tip okullarda görev almışlardır. Diğer yandan, ortaöğretimde yeni model arayışları sürerken, ülke içerisinde, okul yaptırma faaliyetleri artmaya başlamış,1950-1951 öğretim yılından itibaren, orta okul yaptırma derneklerinin yardımı ve Milli Eğitim Bakanlığının desteği ile okul yapımında önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin: mahalli orta okul yaptırma derneklerinin yardımı ile Kars ilimizin ilçelerinden Pasof ile Göle'ye 1951-1952 ders yılında, Çıldır'a 1953'de, birer orta okul açılmış, ayrıca, Kars ili kazalarına 27 000 lira yardım yapılmış, yeni açılan okullara ders araç ve gereç sağlanarak, eğitim-öğretimin doğu illerimizde, yeterli olmasa da eğitimin belirli bir gelişme göstermesine çalışılmıştır.³⁶⁹

1945-1950 yılları arasında öğrencilerin büyük bir kısmının mesleki ve teknik okullara gitmesi, II. Dünya Savaşının ülkemizi olumsuz etkilemesi nedeni ile, orta öğretimde okuyan öğrenci sayısında bir azalma görülmüştü. Buna karşılık; çok partili demokrasiye geçtiğimiz dönemde oluşan siyasal gelişmelere paralel olarak, 1950'den itibaren öğrenci sayısında gelişmeler görülmüştür. Artan öğrenci ihtiyacını karşılamak için, orta okul binasına ihtiyaç duyulmuş ve ihale yoluyla okul yapımına hız verilmiştir.

1950 yılından, Haziran 1953 yılına kadar 94 orta okul ve lise açılmış, açılan bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için, 1950'den, Eylül 1954 tarihine kadar, 127 öğretmen atanmıştır.³⁷⁰

1953-1954 öğretim yılında, ABD'den etkilenecek muhtelif gayeli orta okullar açılmış ve bu okullar erkek orta sanat okulu haline getirilmiştir. 1954 yılı bütçesinde ilköğretime 161 milyon, yüksek öğretime 51 milyon, orta

³⁶⁸ a. g. m. , s. 8.

³⁶⁹ Zafer, 27 Ağustos 1953

³⁷⁰ "Celâl Yardımcı' nın yeni öğretimi açış konuşması", Zafer Gazetesi, 27 Eylül 1954,.

öğretime ise 38 milyon lira ayrılmıştı. Türk eğitimiyle ilgili çok sayıda eserler yayınlamış olan; Hüsnü Cırıtlı, orta öğretime ayrılan bu parayla birlikte verilen değeri şu şekilde ifade etmektedir: “ *Bu rakamlar gözümün önüne aynı derecede iki hazin iki tablo getirdi: biri yakında gördüğüm bir müdürle bir öğretmeni olan, şarkta bir orta okula; öbürü de bir yüksek öğretim müessesesindeki üç öğrencisi ve 1500 lira ücretli yabancı bir mütehassıs öğreticisi olan bir derse aittir. Orta okul sırasında iken bu kadar ucuza yüksek öğretim sırasında iken bu derece pahalıya mal olan bir çocuk eğer hilkat garibesi değilse muhakkak ki bir cemiyet garibesidir. Kendi yetiştirdiklerimizi beğenmeyip yana yakıla yabancı mütehassıs aramağa aynı hararetle devam edişimizin bir sebebi, belki de budur. Fakat bu zahiri sebebin gerisindeki asıl ve gerçek sebep, herhalde, orta öğretimin tarih çerçevesi içinde gaye, teşkilat, müfredat ve metot bakımından hakkıyla değerlendirilmemiş olmasıdır*”³⁷¹.

Yapılan çalışmalar sonucu; 1949-1950 öğretim yılında, resmi ve özel orta okul sayısı 381 iken, 1959- 1960 yılında 715’ e ³⁷² resmi orta okullarda ise 1950- 1951 yılında 364 olan okul sayısı, 1960- 1961 yılında 662’ye, öğretmen sayısı 1950-1951’de 3 871 iken, 1960-1961’e ulaşmıştır³⁷³.

5)-Muhtelif Gayeli Orta Okullar

Ülkemizi 1953 yılında ziyaret eden Tompkins’in tavsiyeleri, başta dönemin Milli Eğitim Bakanı olmak üzere, eğitimcilerin bir kısmını da etkilemişti. Tompkins’in tavsiyelerini göz önüne alan Milli Eğitim Bakanlığı; daha önce belirttiğimiz gibi, on kişilik bir grubu ABD’ ye göndermişti. Bu heyet ABD’ deki okulları gezmiş; bilgi toplamış ve ülkemize döndüklerinde izlenimlerini bakanlığa bildirmişlerdi.

Talim ve Terbiye Kurulu 22. 10. 1953 tarih ve 260 nolu kararı gereğince “*Muhtelif Gayeli Orta Okul*” açılmasını uygun görmüştür. Okulun açılma gerekçesinde şunlara yer verilmiştir: orta okul, halen uygulamakta

³⁷¹ H. Hüsnü Cırıtlı, “Orta Öğretim Muamması”, *Yeni Okul*, Cilt: III, Sayı: 84, Nisan 1954.

³⁷² D.İ.E., s. 77.

³⁷³ “Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler”, s. 86.

olduğu terkip programı ile daha çok klasik bir öğretim sağlamakta, öğrencilerini iş hayatına hazırlama yönünden yeterli derecede verimli olamamaktadır.

Buna göre, 12 yaşından itibaren, çocuklarımız, ilkokulun demokratik terbiyeye uygun havasından ayrılarak, birbirinden tamamen ayrı kurumlarda, ya klasik bir öğretime veya yaşlarına göre çok erken başlayan bir meslek öğretimine sevk edilmiştir. Öğretim sistemimizde görülen bu aksaklığı gidermek üzere, orta öğretim çağındaki çocuklarımızı da demokratik terbiye anlayışına uygun ve mevcut olanaklardan uygun şekilde yararlandırılacak olan yeni tip bir okulun kurulması lüzumu kendini hissettirmekte idi.³⁷⁴ Amerika' daki “ *Highschool*” lar, örnek alınmıştır. Okulların kuruluş gerekçesi, Tompkins'in sunduğu rapordaki önerilerin kısaltmasıdır. Bu okulun öğretim süresi üç yıldır.

Bu okulda, normal orta okul programını takip edecek bir kol bulunmaktaydı. Bütün öğrenciler bu kolun birinci sınıfını beraber okumakla birlikte, ikinci sınıfa geçen öğrenciler, uzmanlaşacakları alana en uygun olan bir programı takip etmek üzere, isterlerse normal orta okul sınıflarını okumaya, isterlerse normal orta okul sınıflarını okumaya, isterlerse mesleğe yönlendirici diğer kollardan birine de devam etmeleri mümkündür.

Mesleğe yöneltici kollarda, tarih, coğrafya ile fizik, kimya ve tabiat bilgisi dersleri, liselere devamı sağlayacak şekilde hafifletilmiş, buna karşılık iş dersleri saatleri çoğaltılarak uzmanlığa kaçmamak şartıyla programa mesleki dersler konmuştur. Bu kollardan mezun olan öğrenciler, öğrenimlerine liselerde devam edebilecekleri gibi, erkek ve kız sanat enstitülerine girdikleri takdirde, bu okulları daha kolay takip etmelerini sağlayacak olan bir hazırlık devresi geçirmektedirler. Erkek öğrenciler için, “ teknik kol” ile kız öğrenciler için bir “ *ev kadınlığı kolu*” ndan oluşan okullar, 1953-54 öğrenim yılında öğretime başlamıştır. Bu okulların müfredat programları da şöyledir:

³⁷⁴ “Muhtelif Gayeli Orta Okul Açılması ve Bunların Müfredat Programı”, 22. 10 1953 Tarih ve 260 Sayılı Talim Terbiye Kurul Kararı.

6)-İlkokul Mezunlarının Orta Okullara Dağılımı

Tablo (20)İlkokul Mezunlarının Orta Okullara Dağılımındaki gelişmeler(%)³⁷⁵

Yıllar	Orta okula girenler	Öğretmen okuluna Girenler	İmam-Hatip Okuluna Gidenler	Ticaret Okuluna Gidenler	Sanat Okuluna Gidenler	Diğer Okullara Gidenler	Toplam	Hiç Okula Gitmeyenler
1953-1954	% 25, 5	1, 0	.5	.8	7, 6	.7	10, 6	63, 8
1954-1955	29, 7	.9	.4	1, 0	7, 3	.7	10, 3	59, 9
1956-1957	32, 9	1, 7	.4	1, 1	6, 7	.9	10, 8	56, 3
1957-1958	38, 1	1, 5	.5	.8	5, 7	1, 0	9, 5	52, 4
1958-1959	42, 1	1, 3	.4	.8	5, 0	.8	8, 3	49, 5
1959-1960	38, 8	.8	.4	.7	4, 2	.6	6, 9	54, 2

Ülkemizde ilkokulu bitiren öğrencilerin yüzde elliden fazlası bir üst kuruma girmemektedir. Örneğin, 1953-1954 öğretim yılında ilkokul mezunlarından bir üst öğretim kurumuna yazılanların oranı % 36.2 iken, Orta öğretim kurumlarına devam etmeyen öğrenci oranı % 63.8 olmuştur. 1953 yılından itibaren orta okul binası yapımına hız verilmiş lisede, ilkokuldan mezun olan öğrencilerin bir üst öğretim kurumuna geçişinde hiçbir artış olmamış, tam tersi bir durum gerçekleşmemiştir. Örneğin; 1953-1954 öğretim yılında ilkokulu bitiren öğrencilerden % 63.8'i ortaöğretim kurumlarına yeniden yazılırken, bu oran 1955-1956 öğretim yılında % 56.3'e , 1960-1961 yılında % 50.2'ye düşmüştür. Bu öğrencilerin tercih ettiği okullar ise şu şekilde gerçekleşmiştir. 1953-1954 yılında ilk okulu bitiren öğrencilerden % 25.5'i orta okulla girerken, geriye kalan diğer % 38.3'lük öğrenci meslek okullarına girmişlerdir.

1956-1957 öğretim yılında orta okullara yazılan öğrencilerin oranı % 38.3'e yükselirken, meslek okullarına giren öğrenci oranı % 14.3'e düşmüştür. 1960-1961 yılında ilkokuldan mezun öğrencilerden orta okullara girenlerin oranında artış olmuş ve % 42.2 olarak gerçekleşirken, sanat

³⁷⁵ Kaya, ag.e, s. 170; Milli Eğitim Hareketleri 1942- 1972, Ankara: DİE, 1973, s. 23

okullarına yazılan öğrencilerin sayılarında düşüş olmuş ve % 8 olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki verilerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür, Klasik öğrenime fazla bir gereksinme olmamasına rağmen, talep giderek artmıştır. Ülkemizin teknik elemana gereksinim duymamasına rağmen, mesleki ve teknik eğitime giren öğrenci sayısında bir gerileme söz konusudur. Bu durumda ülkenin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

DP döneminde ortaokullardaki gelişmeleri aşağıda tablolar halinde şu şekilde özetleye biliriz:

7)-Orta Okullarda Okullaşma

Tablo (21)³⁷⁶ Resmi ve Özel Orta okullarda Çağ Nüfusunun Okullaşma Oranı³⁷⁷

Yıllar	Çağ Nüfusu (13-15) yaş	Toplam Orta okul Öğrencisi	Okullaşma oranı	Kız öğrenciler	Kız öğrencilerin oranı	Kız okullaşma oranı
1950-51	1330000	68187	% 5, 12	17925	% 26, 28	% 1, 34
1951-52	1368000	74765	5, 46	19037	25, 46	1, 39
1952-53	1407000	82465	5, 86	21163	25, 66	1, 5
1953-54	1447000	92336	6, 38	24286	26, 30	1, 67
1955-56	1530000	133217	8, 70	35641	26, 75	2, 32
1956-57	1574000	162179	10, 30	42930	26, 47	2, 72
1957-58	1618500	193733	11, 96	50330	25, 97	3, 10
1959-60	1712000	254966	14, 89	64101	25, 11	3, 74

1923-24 öğretim yılından, 1959-60 öğretim yılı dahil orta okul öğrenci sayısında(1923-1960) yüzde 316,6'lık bir artış sağlanmasına rağmen, orta okul çağındaki gençlerin yüzde 17,5, Cumhuriyetin ilanından 37 yıl sonra okullaşma olanağı bulmuştur³⁷⁸. 1.Resmi ve Özel orta okullarda okullaşma oranı ise; 1923-1960 yılları arasında: 14,89'dur. Rakamlardaki verilerden

³⁷⁶ İstatistik Göstergeler (1923-1990) s. ; 26 Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumlarıyla ilgili Rakamlar, c.11 ,Ankara: (MEB) 1963 s. 10

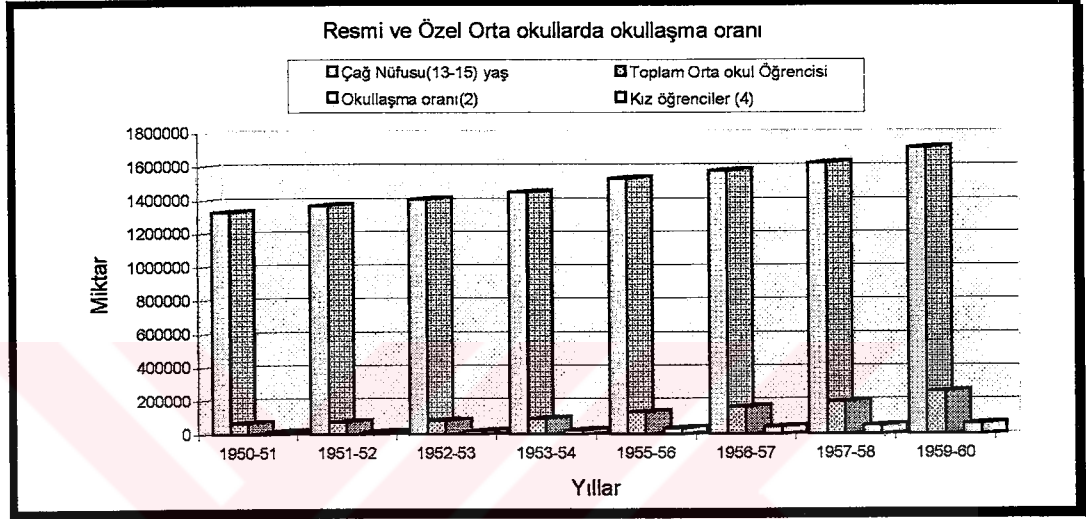
³⁷⁷ Tablo; Mesleki ve Teknik Öğretimdeki gelişmeler, İstatistik Göstergeler (1923-1990)deki verilerden yuvarlak olarak hazırlanmıştır.

³⁷⁸ Kemal. Kaya, a.g.e. s. 156-157

anlaşılabacağı gibi, nüfusumuzun yüzde 80'i için, eğitim ve öğretim ilkokuldan sonra sona ermektedir.

Çağ nüfusu ile karşılaştırıldığı zaman; resmi ve özel orta okullardaki gençlerimizin okullaşma oranında, 1950-1960 yılları arasında yılda sadece 0,977'lik bir gelişme sağlanabilmiştir.

Bu oran bölgelere ve illere göre de değişmektedir.

Orta okullarımızdaki kız öğrencilerin, oranı toplam ortaokul öğrencilerine göre düşüktür. Yaklaşık; dört erkek öğrenciye karşılık bir kız öğrenci düşmektedir. 37 yıldır yapılan çalışmalara rağmen, okul çağındaki kız öğrencilerin okullaşma oranında başarı sağlanamadığı görülmektedir. Diğer yandan; okullaşma oranında, bölgeler arasındaki fark kız öğrencilerin okullaşmasında daha da hissedilmektedir. Örneğin; 1952 yılında, İstanbul ve çevresinde okula devam eden kız öğrenci % 90 iken, Diyarbakır'da bu oran %17'dir. Orta öğrenimde, Türkiye'de 1923'ten bu yana gelişen eğitim sürecinde, kız ve erkeklerin okullaşma oranları irdelenecek olursa, aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo(22)Orta okullarda Okullaşmanın Büyüme Oranı(%) ³⁷⁹

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
M. Kemal Dönemi (1923-1938)	749, 97	148, 40	610, 20
İ. İnönü Dönemi (1938-1950)	-24, 15	-21, 32	-22, 9
D.P. Dönemi (1950-1960)	288, 84	332, 10	320, 36

Ortaokul çağında olup da okullaşan kızların oranı çok düşüktür. Örneğin; 1950-1951 öğretim yılında, resmi ve özel orta okullarda, kızların okullaşma oranı yüzde 1, 34 iken, aynı yaştaki erkeklerin oranı yüzde 3, 78'i buluyordu. 1959-1960'da bu oran kız öğrencilerde, yüzde 3, 74'e yükselirken, erkeklerde okullaşma oranı yüzde 11, 11'e, toplamda yüzde 14,89 ulaşmıştır

Tablodaki veriler bize gösteriyor ki, kızların eğitimin de en önemli artışlar, Mustafa Kemal döneminde gerçekleştirilmiştir. Okullaşma oranının en düşük olduğu dönem olarak, İnönü dönemi gözlenmektedir. Bu düşüşte en büyük nedenlerden birisi, II. Dünya Savaşı ve getirmiş olduğu dünya ekonomik krizinin, dünyayı olduğu gibi, ülkemizi de etkilemesidir.(1939-45) ortaokul nüfusunun büyük bir kısmının mesleki ve teknik öğretime yönelmeside İnönü döneminde orta okullarda okullaşmanın düşük olmasında etken olmuştur. 1950-1960 yılları arasında, kızların okullaşmasında bir artış olmasına rağmen, özellikle ,Atatürk Dönemine kıyasla; bu büyüme oranında bir gerileme olduğu görülmektedir. Diğer yandan, DP Dönemindeki gelişme daha ziyade, kırsal kesimin aleyhine kentsel bir gelişimdir.³⁸⁰ Diğer yandan, aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, orta okulda okullaşmada, ilk sıraları batıdaki illerimiz alırken, en son sıraları doğudaki illerimiz almıştır. Türkiye ortalaması ise, bu araştırmaya

³⁷⁹ Bernard Caporal, *Kemalizm de ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını*, Ankara: İş bankası Yayını, 1982, S. 286

³⁸⁰ Caporal, a.e.s, s. 386

göre yüzde 1, 9'dur. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi; İlkokulu bitiren öğrencilerin, istek ve kabiliyetleri doğrultusunda ortaokula kayd olma olanağına sahip olmaları, eğitimde fırsat ve olanaklardan eşit şekilde yararlanma ilkesinin bir sonucudur. Eğitimde fırsat ve olanak eşitliğini kabul eden, anayasamızla devlet, ilkokulu bitiren öğrencilere ortaokul olanaklarını gerçekleştirme ödevini üzerine almıştır. Aşağıdaki tablo ilkokul mezunlarının, orta okula geçiş oranlarını göstermektedir.

Tablo(23):Ortaokula Kayd olan İlkokul Mezunlarının Oranı(%)³⁸¹

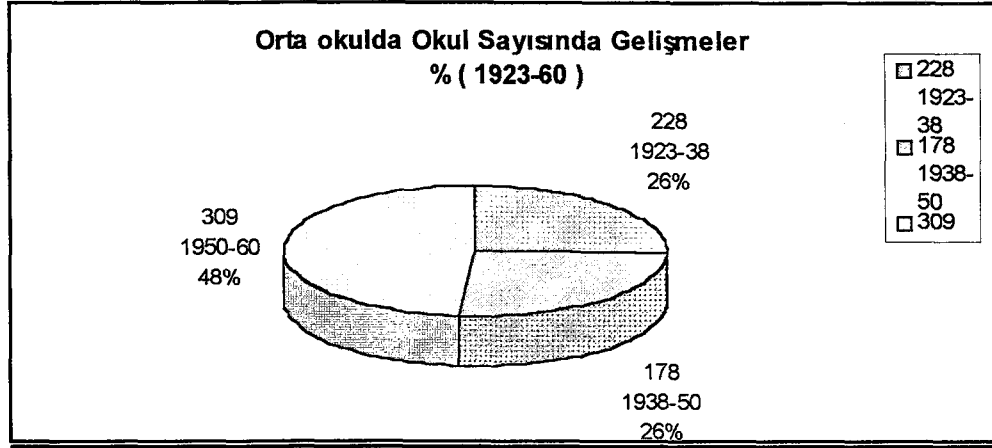
Yıllar	İlkokul Mezunu		Ortaokullara Girenler			
	Erkek	Kadın	Erkek	(%)	Kadın	(%)
1951 -1952	106795	44076	21941	20,5	6516	14,8
1952 -1953	104867	41956	24507	23,4	7576	18,1
1953 -1954	118204	49435	26218	22,2	8652	17,5
1954 -1955	120694	52956	35168	29,1	12200	23,0
1955 -1956	127084	57509	39664	31,2	13541	23,5
1956 -1957	141901	67474	49941	35,2	15969	23,7
1957 -1958	151617	74966	61103	40,3	18978	25,3
1958 -1959	168532	82359	61392	36,4	19642	23,8

8)Orta Okullarda Sayısal Gelişmeler

Tablo(24)Orta Okullarda Sayısal Gelişmeler(1923-1960):

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen	Öğrenci
1923-24	72	796	5905
1938-39	228	3402	83642
1939-40	234	3402	92308
1945-46	252	3931	65608
1949-50	381	4364	65168
1950-51	406	4528	68187
1951-52	440	4729	74765
1952-53	474	5021	82465
1953-54	507	5311	92339
1954-55	539	5694	111896
1955-56	573	6385	133217
1956-57	601	7296	162179
1957-58	643	8559	193733
1958-59	685	9858	222625
1959-60	715	10977	254966

³⁸¹ Mesleki ve Teknik Öğretimle İlgili Rakamlar, S. 23

Yukarıdaki tablo;1923-1960 yılları arasında orta okullarda başarılan sayısal gelişmeleri özetlemektedir. Bu tablolardaki veriler yüzde olarak değerlendirildiğinde, 1923- 1938 yılları arasında, orta okul sayısında yüzde 164, ortaokul öğretmeni sayısında yüzde 427'lük bir artış sağlanırken, öğrenci sayısındaki artışın yüzde 1 416 olduğu görülmektedir.

1938-1945 yılları arasında okul sayısında %111, öğretmen sayısında yüzde 128'lik bir artış sağlanmış iken, öğrenci sayısında bir azalma görülmektedir. Bu azalma da II Dünya savaşının olumsuz etkileri yanı sıra; öğrencilerin büyük bir kısmının mesleki ve teknik okulları seçmesi de, büyük rol oynamıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçtiğimiz dönemde (1950- 1960) yılları arasında okul ve öğrenci sayısında sürekli artmalar olmuştur. Bu dönemde okul sayısında yüzde 188, öğretmen sayısında yüzde 252'lik bir artış sağlanmış iken, öğrenci sayısında yüzde 374'lük bir artış görülmüştür. Başka bir deyişle okul ve öğretmen sayısındaki artışlar öğrenci sayısındaki artışları izleyememiştir ve bunun sonucu olarak; sınıflar kalabalıklaşmış, okullar ikili, üçlü, dörtlü öğretime başlamıştır. Artan öğrenci sayısı karşısında öğretmen sayısı da yeterli gelmemiş ve çok sayıda okul öğrenime öğretmensiz veya vekil öğretmenle devam etmiştir.

Orta okullar; uzun zaman, şehir ve küçük kasabalarda yer almışlar ve kent çocuklarına hizmet etmişlerdir. Kentlerde, özellikle kasabalarda; gerekli bina araç ve gereç sağlanmadan, yeterli sayıda öğrenci ve öğretmeni olmadığı halde salt siyasal amaçlı okullar açılmış ve eğitimde niteliğe fazla önem verilmemiştir. Diğer yandan, kırsal bölgelerde, sadece varlıklı aileler çocuklarını, genellikle başka bir yerde bulunan orta okula göndermenin masraflarına katlanabilmişler, köy ilkokullarından mezun olanların ancak, çok küçük bir yüzdesi orta okullara devam etme olanağına sahip olabilmıştır. Orta okula kayıt yaptıran köy çocuklarının önemli bir kısmı da; bir süre sonra okuldan mezun olmadan orta öğretimi terk etmek zorunda kalmıştır.

1)-Orta Okul Mezunlarının Öğrenimine Devam Ettiği Okullar

TABLO (25) : Resmi Ortaokul mezunlarının öğrenime devam ettiği okullar

YILLAR	MEZUN SAYISI		MEB. MTE. Öğ. Ok. Girenler		Diğer Meslek Okullarına Girenler		Liselere Girenler		Okumayan veya Durumu Bilinmeyenler	
	E	K	E %	K %	E %	K %	E %	K %	E %	K %
1933-1934	4364	1347	-	-	-	-	-	-	-	-
1934-1935	-	-	35 (0.8)	35 (2.6)	344 (7.9)	61 (4.5)	2975 (68.2)	512 (38.1)	1010 (23.1)	739 (51.8)
1948-1949	7984	3548	-	-	-	-	-	-	-	-
1949-1950	-	-	793 (9.9)	779 (22.0)	977 (12.2)	341 (9.6)	4323 (54.1)	1040 (29.3)	1891 (23.8)	1388 (39.1)
1953-1954	12186	4008	-	-	-	-	-	-	-	-
1954-1955	-	-	2293 (18.8)	743 (18.5)	1810 (14.9)	811 (20.2)	7650 (62.8)	1870 (46.7)	433 (3.5)	584 (14.6)
1958-1959	27714	9775	-	-	-	-	-	-	-	-
1959-1960	-	-	4901 (17.7)	2216 (22.7)	3384 (12.2)	1728 (17.7)	16259 (58.7)	5291 (54.1)	3170 (11.4)	540 (5.5)

Not: Bağlı ve bağımsız resmi ve özel bütün ortaokullar ile Ticaret Ortaokulu, İmam Hatip Ortaokulu mezunları birlikte verilmiştir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağına göre, 1939-1940 öğretim yılında liselere girenlerin oranı erkeklerde % 55.1 kızlarda, % 49.9 iken, diğer meslek okullarına girenlerin oranı kızlarda % 30.8, erkeklerde %15.6'dır. Kızlarda her türlü meslek okullarında öğretime başlayanların oranı erkeklere göre daha yüksektir. II. Dünya Savaşı'nın çıkması ülkemizi olumsuz etkilemiş, bunun sonucu olarak, okula giden öğrenci sayısında düşüş olmuştur.

1944-1955 öğretim yılında orta okul mezunlarının meslek eğitimine doğru yöneldiği görülmektedir. Örneğin; bu dönem de kızlarda her türlü mesleki okullara girme oranı % 28.5'e yükselirken, normal liselere girme oranı % 33.0 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde ise, her türlü meslek okullarına girenlerin oranı % 20.3, liselere girenlerin oranı ise; % 49.1'e olarak gerçekleşmiştir. 1954-1955 öğretim yılında her türlü meslek okullarına giren erkek öğrenci oranı % 33.7, kızlar öğrenci sayısı % 38.7 olarak gerçekleşmiştir. Normal liselerde ise bu oran erkeklerde % 62.8, kızlarda % 46.7 olarak gerçekleşmiştir. 1959-1960 yılında ise liselere devam eden erkek öğrenci oranı % 58.7, kızlarda % 54.1 olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; 1940-1945 yılları arasında klasik liselere devam eden öğrencilerin sayılarında bir artış görülmektedir. 1950-1960 yılları arasında klasik liseye gidenlerin oranlarında bir artış olurken, meslek okullarındaki artış ne yazık ki istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. Diğer bir ilginç nokta ise kız öğrencilerin meslek eğitimine daha çok ağırlık vermeleridir.

9)-Ortaokul Programları:

1949Yılındaki programa göre; Daha önceki programlarda bağımsız bir ders olan " yazı çalışmaları", Türkçe dersinin içine alınmıştır. Askerlik dersi ortaokul programından çıkarılmış, yerine serbest çalışmalar tekrar konmuştur. Biçki -Dikiş dersi ise "işbilgisi" ismiyle, erkek ve kız öğrenciler

için, ayrı ayrı, ders saatleri artırılmıştır. 1949 Yılından 1970 Yılına kadar ortaokul müfredat programı şu şekildedir:

Tablo (26)1949-1970 Ortaokul Programı

Dersler	SINIFLAR			
	1	2	3	Toplam
Türkçe	6	4	4	14
Tarih	2	2	2	6
Coğrafya	2	2	1	5
Yurttaşlık Bilgisi	1	1	1	3
Matematik	5	4	4	13
Fizik	-	3	3	6
Kimya	-	-	2	2
Tabiat Bilgisi	3	3	2	8
Yabancı Dil	3	3	3	9
Beden eğitimi	1	1	1	3
Resim	1	1	1	3
Müzik	1	1	1	3
Serbest çalışmalar	3	3	3	9
İş Bilgisi	4	4	4	12
Toplam	32	32	32	96

a)-Muhtelif Gayeli Ortaokul Müfredat Programı

'Talim ve Terbiye Kurulu' 22.10.1953 tarih ve 260 nolu kararı gereğince 'Muhtelif Gayeli Ortaokul' (çok amaçlı) açılmasını uygun görmüştür. Bu okulun öğretim süresi üç yıldır. Bu okulda, normal ortaokul programını aynen takip eden bir kol bulunmaktadır. Bütün öğrenciler bu kolun birinci sınıfını beraber okumakta, ikinci sınıfa geçen öğrenciler, uzmanlaşacakları alana en uygun düşen bir programı takip etmek üzere isterlerse normal ortaokul sınıflarını okumaya, isterlerse mesleğe yönetici mahiyet taşıyan diğer kollardan birine devam etmeleri mümkündür.

Mesleğe yöneltici kollarda, tarih, coğrafya ile fizik, kimya ve tabiat bilgisi dersleri, liselere devamı mümkün kılacak şekilde saat itibarıyla biraz hafifletilmiş, buna karşılık iş dersleri saatleri çoğaltılarak uzmanlığa kaçmamak şartıyla programa mesleki dersler konmuştur. Bu kollardan mezun olanlar, öğrenimlerine liselerde devam edebilecekleri gibi, erkek ve

kız sanat enstitülerine girdikleri takdirde, bu okulları daha kolay takip etmelerini sağlayacak bir hazırlık devresi geçirmemektedirler.

İki koldan meydana gelen bu okullar, 1953 yılından itibaren erkekler için 'Teknik Kol', kız öğrenciler için 'Ev Kadınlığı Kolu' olarak öğretime başlamışlardır. Bu okulların müfredat programları da şöyledir.

TABLO (27) Muhtelif Gayeli Orta Okulun genel Kolu Ders Dağıtım Cetveli

Dersler	1. Sınıf	2.Sınıf	3. Sınıf
Türkçe	6	4	4
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	1
Yurttaşlık Bilgisi	1	1	1
Matematik	5	4	4
Fizik	-	3	3
Kimya	-	-	2
Tabiat bilgisi	3	3	2
İş Bilgisi	Ticaret işleri	1	1
	Tarım işleri	1	1
	Elişleri "erkekler"		
	El işleri "Kızlara"	2	2
	Biçki-Dikş, Ev idaresi Çocuk bakımı	3	3
Yabancı Dil	1	1	1
Beden Eğitimi	1	1	1
Resim	3	3	3
Müzik			
Serbest Çalışma			
Toplam	32	32	32

Bu kolda 'ortaokul' programı aynen tatbik olunur.

Muhtelif Gayeli Orta okulun Ev Kadınlığı Kolu Haftalık Ders Dağıtım Cetveli

(1) Birinci sınıf programı, genel kol birinci sınıf programının aynısıdır.

(+) işaretli derslerin müfredatı ortaokul, iki ve üçüncü sınıflar programındaki müfredatın aynısıdır. (x) işaretli derslerin müfredatı, altı sınıflı köy enstitüleri iki ve üçüncü sınıflar programındaki Müfredatın aynısıdır.

Muhtelif Gayeli Orta Okulun Teknik Kolu Ders Dağıtım Cetveli

(2) Birinci sınıf programı, genel kol birinci sınıf programının aynısıdır.

(+) İşaretli derslerin müfredatı, ortaokul iki ve üçüncü sınıflar programlarındaki müfredatın aynısıdır. (x) İşaretli derslerin müfredatı

altı sınıflı Köy Enstitüleri iki ve üçüncü sınıflar programındaki müfredatın aynısıdır.

b)-Akşam Ortaokulları Müfredat Programı

Akşam ortaokulları, hayatlarını kazanmak üzere çalışmak zorunda kalarak öğrenimlerine gündüz devam edemeyenlerle, ortaokuldan ayrılmış ve yaşı öğrenim çağını geçmiş olanlara ortaokul öğrenimi sağlar. 'Talim ve Terbiye Kurulu'nun 20.5.1959 tarih ve 135 nolu kararı ile kurulması öngörülen 'Akşam Ortaokulları'nın müfredat programı dört yıldır.

'Talim ve Terbiye Kurulu' 26.9.1959 tarih ve 215 sayılı kararıyla, halen ortaokullarda ve ilkokullarda okutulmakta olan coğrafya dersi programına bir 'Kıbrıs' ünitesinin eklenmesini uygun görmüş ve bu konuyu örgütüne bir genelgeyle bildirilmiştir. 27.5.1960 Askeri müdahalesinden sonra ortaokul müfredat programındaki ilk değişiklik 'yurttaşlık bilgisi' programında olmuştur. İlk ve ortaokulların yurttaşlık bilgisi programına 'Yeni Anayasaya göre düzenlenmiş ahlak, görgü ve turizm konularının eklenmesi, Talim ve Terbiye Kurulunun 9.6.1961 tarih ve 174 nolu kararıyla uygun görülmüştür.

c)-Orta Okullarda Din Dersleri

Ortaokullarda din dersleri okutulması konusu, 1957 yılından itibaren gündeme gelmeye başlamıştır.³⁸² 1952 yılında ortaokullara din dersi konması ilk önce DP Kongresinde daha sonra, Talim Terbiye Kurulunda görüşülmüş, ortaokulların 1. ve 2. Sınıflarında din dersi okutulmasına karar verilmiş, ancak bu karar 1956 yılına kadar uygulanmamıştır.³⁸³

³⁸² *Ulus*, 4 Mayıs 1951.

³⁸³ "Ortaokullarda Din Dersi", *Ulus*, 9.1.1952; *Cumhuriyet* 3 Ocak 1952.

1955 yılından itibaren ekonominin kötü gitmesi, bir grup DP'li milletvekilinin partiden ayrılarak, "*Hürriyet Partisi*" ismiyle yeni bir parti kurmalarına paralel olarak DP iktidarının muhafazakar kesimleri memnun etmek için dine verdiği desteği daha da artırdı. Öte yandan, DP'nin halkın maddi refahını yükseltmemesi ve seçmenin durumunun kötüye gitmesi üzerine, Adnan Menderes bu boşluğu doldurmak için halkın dini duygularını okşama yoluna gitmiş, Ekim 1956'da Konya'da yaptığı bir konuşmada ortaokullar din dersi konması gerektiğini şu sözleriyle savunmuştur: "*Vicdan hürriyeti bahsine gelince, Türk milleti Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Evladına ve gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını ve kaidelerini öğretmesi ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Halbuki mekteplerde din dersi olmayınca, evladına kendi dinini telkin etmek ve öğretmek isteyen vatandaşlar bu imkandan mahrum edilmiş olurlar. Müslüman çocuğu, dinini öğrenmek gibi pek tabii haktan mahrum edilmemek icabeder. Böyle mahrumiyet ve imkansızlık vicdan hürriyetine uygundur, denilemez. Bu itibarla, orta mekteplerimize din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya işlerini birbirinden ayırdıktan sonra, ne derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz. Bugünkü seviyesiyle asil milletimize taassup isnatı reva görülemez. Milletimiz dinine sımsıkı bağlı olduğu kadar, umumiyetle dini en temiz duygularla benimsemektedir. İslamlık, milletimizin vicdanında en musaffa seviyesini bulmuştur.*"³⁸⁴

7 Ocak 1956'da halka yaptığı bir konuşmada Başbakan Adnan Menderes, din derslerinin ortaokullara konması fikrinde olduğunu belirtmiş, aynı düşünceleri taşıyan Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, 12 Eylül 1956'da yaptığı bir basın toplantısında, ilkokullarda verilmekte olan iki saatlik bir din dersi programının Müslüman çocuğa dinini öğretmek için, kafi gelmediğini belirterek, sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Müslüman çocuğu kendi dinini öğrenmek tabii hakkından mahrum edilemez. Bu sebeple, din derslerinin*

³⁸⁴ Şaban Bölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı, (1950-1960)*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, no:121, 1995, s. 30; "Başvekilin Konya Nutku", *Sebiürreşat*, c. IX, no: 1956, s. 179.

*ortaokullara da konması uygun olacaktır*³⁸⁵. Şeklindeki açıklamaları tartışmalara neden olmuştur. Daha önce ilkokul programlarına din derslerinin konması ve zorunlu tutulmasını, laikliğe ve anayasaya aykırı bulan ve mahkemeye veren, Anayasa Profesörlerinden Bülent Nuri Esen'e göre; *"...Vergiler ile kurulan ve yaşatılan devlet okulları, belli bir dinin inanışını yaymakta kullanılamaz. Aksi halde laik devlet bu dini diğerlerinin aleyhine kayırmış olur... Bu Anayasanın ruh ve maksadına aykırıdır"*³⁸⁶. Aynı şekilde bağımsız milletvekili Yusuf Hikmet Bayur'da ortaokullara din derslerinin konulmasının gereksiz olduğu ilkokullarda din derslerinin yeteceğini belirtmiştir.³⁸⁷

1951 yılında başlatılan çalışmalar, 1956 yılında sonuçlanmış ve Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, din derslerinin 1956-1957 yılında, ortaokullarda okutulacağını ilan etmiştir. İcra Vekiller Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) 13 Ağustos 1956 tarihinde aldığı kararlar halka şu şekilde duyuruldu³⁸⁸.

"Resmi ortaokullarla muadili sayılan başka okullarda verilecek din derslerinde, Müslümanlığın itikat, ibadet ve ahlakının esasları öğretilecektir.

- 1- *Din dersleri müfredatı bu esas dahilinde olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na hazırlanacaktır.*
- 2- *Milli Eğitim Bakanlığı, bu müfredata göre öğrenciler ve öğretmenler için ders kitapları hazırlatacaktır.*
- 3- *Milli Eğitim Bakanlığı, mevcut öğretmenlerden ortaokullar din dersleri için faydalanmak ve uzman öğretmenler yetiştirmek için gerekli tedbirleri alacaktır.*
- 4- *Çocuklarının bu dersleri almasını istemeyen veliler, ders yılı başında bu arzularını yazılı olarak okul idaresine bildirdikleri takdirde o öğrenciler din derslerinden muaf tutulacaktır.*

Öte yandan, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, 12 Eylül 1956'da yaptığı toplantıda ortaokullarda din derslerinin nasıl okutulacağını şöyle

³⁸⁵ Vatan, 8 Ocak 1956; Milliyet, 10 Ocak 1956.

³⁸⁶ Duman, a.g.t., s. 129; Vatan, 14 Ocak 1956.

³⁸⁷ Cumhuriyet, 18 Ocak 1956.

³⁸⁸ Maârif Vekaleti Tebliğler Dergisi, cilt: 19, sayı: 921, 17.9.1956; Resmi Gazete, 13 Eylül 1956, sayı: 9406.

açıklamıştır: “... Program, iman, ibadet ve ahlaka ait yeni ünitelerle birlikte, Türklerin İslamiyet’in intişarına, İslam sanatına hizmetleri bahislerini de ihtiva etmektedir. Din öğretiminde ortaokulların din dersi okutmaya yetkili öğretmenleri veya İmam-Hatip Okulları öğretmenlerinden ve ilkokullarda fiilen bu dersi okutmakta olan öğretmenlerden de icabında faydalanılacak vekalet tarafından ayrıca öğretmen yetiştirme kursları açılacaktır...”³⁸⁹.

Diğer yandan; din derslerini okutacak öğretmenlerin kıyafeti sorun olmuştur. İzmirli öğrenci velilerini temsilen bir grup Milli Eğitim Müdürünü ziyaret etmişler, din derslerini okutacak hocaların dini kıyafet giymelerini istemişler, ancak, bu istekleri olumlu karşılanmamıştır³⁹⁰. Ortaokul müfredatına din derslerinin konulmasından birkaç ay sonra, Aralık 1957’de Diyanet Bütçesi görüşülürken; komisyonda, Sebati Ataman tarafından liselere din dersi konulması istenmiştir³⁹¹. Ancak bu istek DP iktidarı zamanında değil, 1967 yılında gerçekleşmiş, lise 1. ve 2. Sınıflarda isteğe bağlı olmak koşuluyla haftada bir saat Din Bilgisi Dersi konulmuştur³⁹².

10)-Orta Öğretimde Verim

Ortaokullara yeni kaydolan ve diploma alarak mezun olan öğrenciler dikkate alınarak yapılan verim hesabı, kaba bir hesaplama çıkarılmıştır.

³⁸⁹ “Milli Eğitim Bakanı dün ortaokullarda din derslerinin nasıl okutulacağını anlattı”, *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1956; Zafer, 12 Eylül 1956.

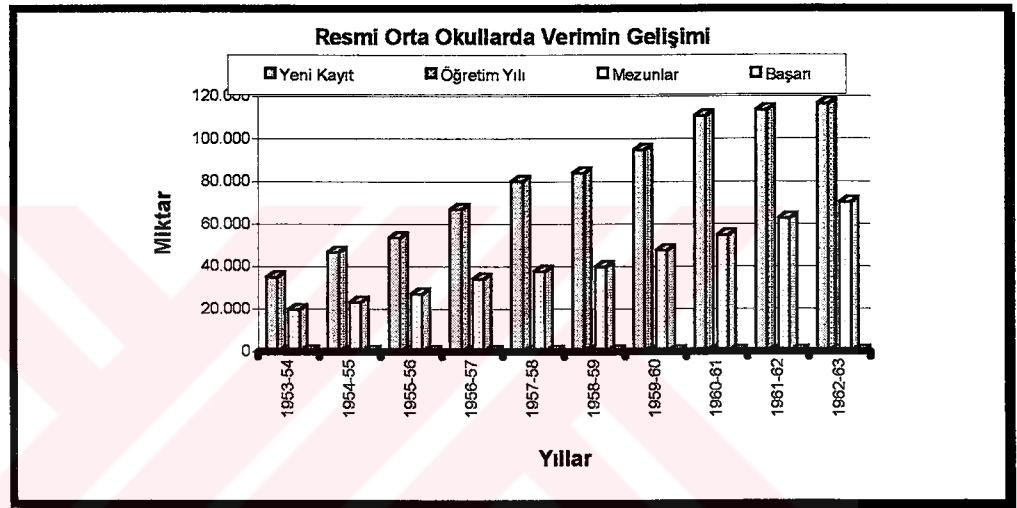
³⁹⁰ “Din Derslerini Okutacak Hocaların Kıyafetleri”, *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1956.

³⁹¹ “Liselere Din Dersleri İstenmesi”, *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1957.

³⁹² Bilgin, a.g.e., s. 70.

Tablo(28) Resmi Orta okullarda Verim

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt	Öğretim Yılı	Mezunlar	Başarı
1953-54	34.852	1955-56	19.581	56.2
1954-55	46.389	1956-57	23.009	49.6
1955-56	53.410	1957-58	27.010	50.6
1956-57	66.675	1958-59	34.006	51.0
1957-58	79.939	1959-60	37.502	46.9
1958-59	83.760	1960-61	39.543	47.2
1959-60	94.614	1961-62	47.459	50.2
1960-61	110.753	1962-63	54.662	49.4
1961-62	113.501	1963-64	62.541	55.1
1962-63	116.501	1964-65	69.952	60.1

Yukarıdaki tablodaki verilere göre; 1953- 1954 öğretim yılında ortaokula kayıt olan öğrenci sayısı, 34.852 iken, bu oran 1959-1969 yılında % 271 artarak 94.614'e yükselmiştir. Diğer yandan, 1953-1954 yılında kayıt olan öğrencilerin verimi, 1955-1956'da mezun olduklarında % 56.2 iken, 1954-1955 yılında, okulda okula yeni yazılan öğrenciler, 1956-1957 öğretim yılında mezun olduklarında verim oranı % 49.6 olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Bir başka deyişle, 1954-1955 öğretim yılında okula yeni kayıt yaptıran öğrencilerden başarısız olanlar yüzde ellinin üzerindedir.

Eğer; Tablo 28 de görülen ortaokul mezunlarının, sınıfta kalarak geciken eski öğrencileri ve dışarıdan ortaokul bitirme sınavlarına girerek diploma alanları da kapsadığı göz önüne alınırsa, verimin daha da düşük

olduğu anlaşılmaktadır. Ortaokullarda verim oranının her yıl biraz daha artması gerekirken, çeşitli nedenlerden dolayı verimde düşüş görülmektedir. Örneğin; 1957-1958 öğretim yılında okula yeni kayıt yaptıran, 79939 öğrenciden, 1959-1960'da mezun olanların verim yüzdesi 46,9 olarak gerçekleştiğini görüyoruz.

Tablodan da anlaşılacağı gibi, incelediğimiz dönemde, ortaokul bina sayısı, öğrenci sayısı, öğretmen sayısı ve okullara harcanan paranın miktarında artışlar olmasına rağmen, verimde herhangi bir ilerleme olmamış aksine gerilemeler görülmüştür.

Ortaokula devam eden çocukların verimi bölgelere ve illere göre ilginç sonuçlar içermektedir. Ortaokullarda okullaşma oranı bölgelere ve illere göre değişiklik arz etmekteydi. Özellikle Doğu Anadolu bölgemizde, okullaşma oranı çok düşüktü. Bu illerimizde, ortaokul çağ nüfusunun büyük bir kısmı okullaşma olanağı bulamamasına rağmen, okula kayıt yaptıran ve mezun olan öğrencilerin verimi göz önüne alındığında en yüksek illerimiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; 1959-1960 yılında ortaokulların ilk sınıfına kayıt yaptırıp, sınıf mevcutlarına oranla, 1961-1962 yılında mezunların yüzdesi şu şekildeydi:

Adıyaman'da % 78, Gümüşhane'de 73,4, Muş'ta % 70,9, Mardin'de % 52,3, Kars'ta % 52,2 olarak gerçekleşirken, bu oran, okullaşma oranı olarak yüksek olan illerimizde tam tersi olmuştur. Ankara'da % 59,9, İstanbul'da % 47,8, Aydın'da % 44,7, Bursa'da % 43, İzmir'de % 13,2 olarak gerçekleşmiştir. Aşağıdaki verilere göre; incelediğimiz dönemin sonlarında, ortaokul öğrencileri arasında verimin en yüksek olduğu ilimiz % 78 ile Adıyaman, en düşük ilimiz ise % 13,2 ile İzmir'dir.

Tablo (29) 1959-1960 Yılında Ortaokulda bulunanların 1961-1962 Öğretim yılında Mezun olanlara Oranı (%)³⁹³

Adıyaman	78, 0	Erzincan	58, 2	Kars	52, 2	Kırklareli	44, 5
Gümüşhane	73, 4	Artvin	56, 5	Çanakkale	51, 7	Bursa	43, 0
Manisa	72, 5	Siirt	56, 4	İçel	51, 4	Yozgat	42, 9
Muş	70, 9	Sivas	56, 4	Niğde	51, 3	Eskişehir	42, 8
Hakkari	70, 0	Kayseri	56, 2	Adana	51, 0	Tokat	42, 7
Ağrı	69, 6	Çankırı	56, 0	Bitlis	50, 5	Rize	41, 5
Konya	65, 4	Muğla	55, 8	Trabzon	50, 5	Ordu	41, 3
Kastamonu	62, 7	Erzurum	55, 0	Gaziantep	48, 6	Balıkesir	41, 1
Bilecik	61, 5	Kütahya	54, 6	Amasya	48, 1	Nevşehir	41, 1
Zonguldak	61, 4	Kırşehir	53, 7	İstanbul	47, 8	Elazığ	40, 9
Tunceli	61, 0	Urfa	53, 6	Afyon	46, 5	Van	36, 6
Samsun	60, 9	Denizli	53, 4	Hatay	45, 0	Kocaeli	35, 8
Edirne	60, 8	Çorum	53, 1	Sakarya	45, 0	Bingöl	35, 7
Malatya	60, 2	Isparta	52, 8	Tekirdağ	44, 9	Bolu	34, 1
Ankara	59, 9	Giresun	52, 3	Sinop	46, 1	Diyarbakır	33, 2
Uşak	59, 2	Maraş	52, 3	Burdur	44, 9	İzmir	13, 2
Antalya	59, 1	Mardin	52, 3	Aydın	44, 7		

1960 Genel Nüfus Sayımına Göre Orta okuldan Mezun olanların ilin Nüfusuna Göre Yüzdeleri :³⁹⁴

İstanbul	8, 4	Manisa	1, 4	Sivas	1, 0	Gümüşhane	.7
Ankara	4, 6	Amasya	1, 4	Bilecik	.9	Bitlis	.6
İzmir	3, 3	Kayseri	1, 4	Trabzon	.9	Maraş	.6
Eskişehir	2, 9	Edirne	1, 4	Antalya	.9	Siirt	.6
Kocaeli	2, 0	Elazığ	1, 4	Niğde	.9	Urfa	.6
Bursa	1, 8	Malatya	1, 3	Uşak	.9	Yozgat	.6
Adana	1, 7	Erzurum	1, 3	Rize	.9	Sinop	.6
Çankırı	1, 7	Tekirdağ	1, 2	Kütahya	.9	Ağrı	.6
Balıkesir	1, 6	Zonguldak	1, 2	Afyon	.9	Muş	.5
Artvin	1, 6	Diyarbakır	1, 2	Kastamonu	.8	Çanakkale	.5
İçel	1, 6	Konya	1, 1	Nevşehir	.8	Giresun	.5
Kırklareli	1, 5	Gaziantep	1, 1	Kırşehir	.8	Çorum	.5
Isparta	1, 5	Bolu	1, 1	Ordu	.8	Mardin	.4
Hatay	1, 5	Muğla	1, 1	Kars	.7	Bingöl	.4
Aydın	1, 5	Samsun	1, 1	Tokat	.7	Hakkari	.4
Sakarya	1, 4	Burdur	1, 0	Tunceli	.7	Adıyaman	.3
Erzincan	1, 4	Denizli	1, 0	Van	.7		

³⁹³ Orta Okul Milli Eğitim İstatistikleri (1953-1960), Ankara: DİE, 1963, S. 6- 236

³⁹⁴ Test Araştırma Bürosu, Türkiye'de Eğitim Seviyesi, Ankara: MEB (Yayını), 1964; J. N. Esmond, a.g.c. s.36

C)-DP Döneminde Liselerdeki Gelişmeler:

Klasik orta öğretimin ikinci devresi olan lise, ortaokulun devamı ve yüksek öğretimin kaynağını oluşturur. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Tanzimat döneminde kurulan sultanilerin devamıdır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte lise adını almıştır. Liseler 1950 yılına kadar yabancı uzman Tompkins'in de belirttiği gibi geleceğin elitini yetiştiren ve çoğunlukla varlıklı ve seçkin ailelerin devam ettikleri okullardı.³⁹⁵ Çok partili yaşamla birlikte, liselerin açılması vaadi seçim kampanyalarına yayılmaya başlamış, 1950'den sonra il merkezlerinde değil, çok sayıda kasabada okul açma* çalışmalarına girişilmiştir. 1949 yılında toplanan IV. Eğitim Şûrasında alınan bir kararla liselerin öğrenim süreleri 4 yıla çıkarılmış, ancak bunun uygulanması DP iktidarı zamanında 1952 yılında olmuştur. Diğer yandan mevcut lise binalarına ek binalar yapılmaya başlanmış, ancak artan öğrenci sayısı karşısında okul binaları yetersiz kalmış, sınıfların büyük bir kısmı kalabalıklaşmış, bunun sonucu olarak okullarda verim düşmüştür. Bu durum karşısında Talim Terbiye Kurulu 23.6.1951 tarihinde aldığı bir kararla sınıflardaki öğrenci mevcudunu şu şekilde belirlemiştir:³⁹⁶

"...1951-1952 ders yılında lise, ortaokul, ticaret lisesi ve ortaokullarıyla öğretmen okullarında sınıf mevcutları için normal olarak 40 öğrenci esas tutulacaktır. Bu sayı liselerin son sınıfları için 35 olarak kabul edilecektir. Ancak sınıf mevcutlarını bu hadlere indirmek mümkün olmadığı takdirde bu miktarlar gelecek yıllarda bu hadlere irca edilmek şartıyla önümüzdeki yıl lise son sınıfları için azami 40, diğer sınıflar için de 50 olarak tespit edilecektir. Herhangi bir sebeple sınıf mevcutları bu miktardan bir öğrenci dahi fazla olmayacak, gerekirse yeni şubeler açılacaktır. Okul binası bir şube daha açmaya müsait değilse keyfiyet Bakanlığa bildirilerek yapılacak tebligata göre hareket olunacaktır. Bununla

³⁹⁵ Tompkins, a.g.e., s. 3.

* DP döneminde açılan orta öğretim kurumlarının listesi bölüm sonundadır.

³⁹⁶ Tebliğler Dergisi, cilt: 14, sayı: 650, 9 Temmuz 1951.

beraber sınıf mevcutlarının öğretmen israfına meydan verecek şekilde çok azaltılmaması da göz önünde tutulmalıdır...”

Liselerin 12. Sınıfı daha sonraları bir olgunluk sınıfı olarak faaliyete geçmiş ve burayı bitiren öğrenciler, üniversitelere gidebilmişlerdi. Liseyi bitirip hayata atılmak isteyenler için öğrenim süresi üç yıl olarak uygulanmıştır.³⁹⁷

Daha sonraları olgunluk sınıfları da kaldırılmıştır. DP döneminde orta öğretim kurumlarında bir dizi yenilikler yapılmıştır. Bunların başında, çalışmak zorunda kalanlar için, Akşam liseleri, ABD'nin etkisiyle uygulanan Bahçeli evler lisesi ve İstanbul Atatürk Kız lisesi deneme faaliyetlerine geçilmiştir. Yapılan bir başka yenilikte, yabancı dilde eğitim veren liselerin kurulmasıdır. Bu okulların kurulma girişimleri 1953'ten sonra başlamış, 1955'te kabul edilen bütçe yasasıyla sonuçlanmıştır. 1955'te İstanbul Kadıköy, İzmir Bornova, Eskişehir, Diyarbakır, Konya ve Samsun'da Maârif koleji adıyla altı okul açılmıştır.³⁹⁸ Bu okulların adı 1975'te “*Anadolu Lisesi*” adını almıştır. Diğer yandan normal liseler varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Liselerin daha önce belirttiğimiz gibi, artan öğrenci sayısı karşısında yetersiz kalması üzerine Talim Terbiye Kurulu aldığı karar ile liselerde çift öğretim sistemine başlamıştır.³⁹⁹ Çift öğretim sistemi uygulamasıyla birlikte, teneffüslerin ve ders saatlerinin sürelerinde kısıtlamalar yapılmış; böylece binalardan olabildiğince yararlanılmaya çalışılmıştır. Ancak bu da çözüm olmamıştır. Okul sıkıntısının yanı sıra öğretmen sıkıntısı da hat safhaya varmıştır. Ders öğretmenlerinin bulunmaması bazı sıkıntılara neden olmuş, bunun üzerine TTK 17 Haziran 1954 tarih ve 143 sayılı aldığı kararla, bu durumda olan öğrencilerin o dersten geçmiş sayılmalarını sağlamıştır.⁴⁰⁰

³⁹⁷ **Zafer**, 26.2.1953.

³⁹⁸ “**Dile Düşen Kavga**”, **Milliyet**, 21 Şubat 1997.

³⁹⁹ **Tebliğler Dergisi**, cilt: 20, sayı: 978, 21 Ekim 1957.

⁴⁰⁰ 17 Haziran 1954 tarih ve 143 sayılı TTKK.

Aynı sorunla daha sonraki yıllarda da karşılaşmış, adı geçen kurul tekrar kararlar almak zorunda kalmıştır.⁴⁰¹ Öğretmen açığı ücretli öğretmenler veya emekli subaylarla karşılanmaya çalışılmıştır.⁴⁰²

1)-Lise Programlarındaki Gelişmeler:

Liselerde 1947'den, Dördüncü Milli Eğitim Şurasının toplandığı 1949 yılına kadar liselerde uygulanan müfredat programı şu şekildeydi;

Tablo(30)1947-1949 Yılları Arasında Uygulanan Lise Programına

Göre Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi⁴⁰³

	Sınıf I	Sınıf I	Sınıf III		TOPLAM		Sınıf I	Sınıf II	Sınıf III	TOPL AM
DERSLER	Fen Edebiyat						Fen Edebiyat			
Edebiyat	3	3	5	2	11	8	3	3	5	11
Filozofi-Sosyoloji	-	-	6	3	6	3	-	-	3	4
Psikoloji	-	2	-	-	2	2	-	2	-	2
Tarih	2	2	3	3	7	7	2	2	3	7
Coğrafya	2	2	2	1	6	5	1	1	1	3
Matematik	5	4	2	7	11	16	5	4	2	11
Tabiat Bilgisi	3	2	1	1	6	6	2	2	1	5
Fizik	3	3	2	3	7	9	2	2	1	5
Kimya	3	3	2	3	7	9	2	2	1	5
Yabancı Dil	6	6	5	4	17	16	5	4	4	13
Jimnastik	1	1	1	1	3	3	1	1	1	3
Askerlik	1	1	1	1	3	3	1	1	1	3
Latince							5	5	5	15
TOPLAM	29	29	29	29	87	87	29	29	29	87

1949 yılında IV. Milli Eğitim Şurası'nda uzun tartışmalar sonucunda liselerin dört yıla çıkarılması kararı alınmış,⁴⁰⁴ ancak bu karar, hemen uygulamaya geçmemiş, DP iktidarı döneminde Tevfik İlerinin Bakanlığı zamanında 1952 yılında uygulama konmuştur. Bu kararla umulmuştur ki, program daha geniş bir zamana yayılmak suretiyle, öğrenciye daha iyi özümsetilebilir, bunun sonucu olarak sınıfta kalmalar azalır, daha iyi ve sağlıklı yetişen çocuklardan da yüksek öğrenim kurumları memnun kalır.

⁴⁰¹ 17 Aralık 19955 tarih ve 263 sayılı TTKK; 10 Kasım 1960 tarih ve 277 sayılı TTKK.

⁴⁰² 17 Ekim 1960 tarih ve 240 sayılı TTKK.

⁴⁰³ Ortaöğretimdeki Yönelimler, MEB (Yayını), s. 123

⁴⁰⁴ IV. Milli Eğitim Şurası ,Ankara: MEB (Yay) ,1949

Liselerin 4 yıla çıkarılması nedeniyle yeni bir müfredat programı hazırlanmıştır⁴⁰⁵. 1952' de yeniden hazırlanan programda edebiyat dersi, Türk dili ve edebiyatı, filozofi sosyoloji dersi, felsefe dersi adını almıştır. Ayrıca programa Sanat tarihi, Yetiştirme kursları ve seminer çalışmaları eklenmiştir.

Dört yıllık liselere göre hazırlanan ve 1952-1956 yıllar arasında uygulanan program şöyledir⁴⁰⁶.

Türk Dili ve Edebiyatı	5	4	4	3	6
Felsefe	-	2	-	-	
Tarih	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	1	-	-
Matematik	5	4	4	6	2
Fizik	-	3	3	3	1
Kimya	3	3	2	-	-
Tabiat Bilgisi(3)	3	2	2	2	-
Yabancı Dil	5	5	5	5	5
Resim, Sanat Tarihi veya müzik	2	2	2	2	2
Beden Eğitimi	1	1	1	1	1
Askerlik	1	1	1	1	
Toplam Yetiştirme Kursları ve Seminer Çalışmaları	29	29	29	29	29
	3	3	3	3	3
Toplam	32	32	32	32	32

Liselerin 4 yıla çıkarılarak, Orta öğretimin 1 yıl uzaması, buna karşılık beklenen verimin alınamaması üzerine, başta veliler olmak üzere eğitimcileri ve velilerin baskısıyla, siyasileri rahatsız etmişti.

⁴⁰⁵ bkz, Tebliğler Dergisi: 26 Eylül 1949, Sayı:557

hazırlanan yeni program için, bkz, Tebliğler Dergisi: 26 Eylül 1949, Sayı:557

⁴⁰⁶ Orta Öğretim Programındaki Yönelmeler (1924-1970) İstanbul: MEB (Yay), 1972, s. 122

Liselerin 4 yıla çıkarılması kararını uygulayan Tevfik İleri konuyla ilgili yaptığı değerlendirmede şöyle söylenmiştir: “...Bunu yaparken bir takım faydalar ummuştuk, Memlekette ve maarif mensupları arasında bu iyi karşılanmamıştır. Bir sene fazla tahsilin verdiği külfet, buna da elde edilen nimetle kabili mukayese yapılmayacak olan gençleri, on birinci sınıftan sonra lise mezunu yapmak, üniversiteye devam edecek gençler için on ikinci sınıfı bir olgunluk sınıfı haline getirmek dersleri mahdud hale indirmek, burada bilhassa lisana ehemmiyet vermek ve bu sınıfın adını da olgunluk sınıfı adını vermek...”⁴⁰⁷.

Tevfik İleri bu düşüncesini 1953 yılında gerçekleştirmiş ve liselerin 4. sınıfları bir olgunluk sınıfı olarak düzenlenmiş ve buna göre bir program yapılarak, kitapçık halinde basılmıştır⁴⁰⁸. Olgunluk sınıfları; Bunlar, Fen ve Edebiyat kolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kollardan fen kolunun haftalık ders programı şöyleydi.⁴⁰⁹

Fen	Saat
Kompozisyon	2
Matematik	6
Fizik	2
Tabiat	2
Yabancı Dil	1
Toplam	22
Kimya	2
Sanat Tarihi	2
Teknik Resim	2
Müzik	2
Toplam	2
Laboratuvar	2
Spor	
Sosyal Faaliyetler	8
Genel Toplam	32

Olgunluk Fen kolu kendi içerisinde de ikiye ayrılıyordu. Bunlar, matematik ve Tabiye kolları idi. *Edebiyat Kolu*

⁴⁰⁷ TBMM. Zabıt Ceridesi, B:53, O:2 (25.2.1953) s.970

⁴⁰⁸ ‘Liselerin 4. sınıflarının bir olgunluk sınıfı olarak programlanması H.’ Ankara: 1953,

“Liselerin Son Sınıfı Olgunluk Sınıfı Haline getiriliyor”, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1953.

⁴⁰⁹ a.g.e program, s.2.

	Saat
Kompozisyon	2
Türk ve Batı Edeb. Örnekleri	4
Felsefe	4
Tarih	2
Yabancı Dil	10
Coğrafya	22
Sanat Tarihi	2
Resim	2
Müzik	2
Kitaplık Çalışmaları ve incelemeler	2
Spor	2
Sosyal Faaliyetler	2
	8
Toplamı	32

Liselerde 1955 yılında, bitirme ve olgunluk sınavları kaldırılarak liselerin süreleri 11 yıla indirilmiştir⁴¹⁰. İmtihanlarında da değişiklik ders yapılarak, “Devlet Lise İmtihanı” adı altında tek bir sınav konmuş, yeni programı hazırlanmış ve 1956 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece, Fen ve Edebiyat bölümlerinin ayırımı tekrar son sınıf olan üçüncü sınıfa alınmıştır. Bu programda seçmeli ikinci bir yabancı dil konmuş, öğrencinin verim, müzik veya yabancı dilden birini seçmesi istenmiştir.⁴¹¹

1956-1957 Ders yılında liselerin haftalık ders programı

			Sınıf III.	
DERSLER	Sınıf I.	Sınıf II.	Fen	Edebiyat
Türk dili ve edebiyatı	5	4	3	6
Psikoloji	-	2	-	-
Felsefe, Mantık ve sosyoloji	-	2	-	-
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	1	2
Matematik	5	5	7	2
Tabiat bilgisi	3	2	1	-
Fizik	3	3	3	2
Kimya	3	3	3	2
Yabancı dil	5	5	5	5
Beden eğitimi	1	1	1	1
Askerlik	1	1	1	1
Resim, müzik, ikinci yabancı dil (seçmeli)	2	2	2	2
Toplam	32	32	32	32

⁴¹⁰ Lise Müfredat Programı, Ankara: Maarif Vekaleti yay. 1956

⁴¹¹ Lise Müfredat Programı, Ankara: Maarif Vekaleti yay. 1956

2)-Deneme Okulları Programları:

Daha öncede belirttiğimiz gibi, çok partili yaşama geçişten kısa bir süre sonra iktidarı 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidarı ele geçiren DP eğitim politikasında yeni arayışlara girmiş ve dönemin bir özelliği olarak, ABD eğitim sistemini, Türkiye'ye getirilmek istemiştir. Bu dönemde tespit edebildiğimiz kadarıyla.156 ABD'li uzman veya öğretmen ülkemize gelmiş ve bunlardan bir kısmı rapor vermiştir. Özellikle ülkemize gelen uzmanlardan Wofford Tompkins'in verdiği rapor doğrultusunda ülkemizde ABD'de ve bir çok ülkede uygulanan "Muhtelif Gayeli" okullar açılmıştır. Ayrıca yine, ABD etkisiyle "Deneme Orta Okul ve Liseleri" açılmıştır. Bunlardan bir tanesi "Bahçeli Evler Lisesi"nde, diğeri ise, "İstanbul Atatürk Kız Lisesi"nde, "Deneme" programı uygulanmıştır. Atatürk Kız Lisesi, deneme programına beş yıllık bir hazırlıktan sonra 1955 yılında başlamıştır. Yeni program kişilik ve karakterin gelişmesine uygun bir ortam yaratmak; orta öğrenimi pratik ve bireysel ihtiyaçlara yanıt verir bir hale getirmek gibi iki amacı gerçekleştirmek için hazırlanmıştır. Beş yıllık bir süre baz alınmıştır. Bunun içinde okul müfredat ve öğretim metotları gözden geçirilmiştir. Örneğin; matematik gibi derslerde öğrencileri kabiliyetleri yönünden gruplandırma ve dersleri gruplara uygun bir şekilde düzenlemeye gidilmiştir.⁴¹²

1954-1955 öğrenim yılında, İstanbul Atatürk Kız Lisesinin otuz beş öğretmeninden kurulan Deneme Okulu Program Komisyonu, Milli Eğitim Bakanlığının 22.10.1954 tarih ve 230, 35. 24996 sayılı emirleri üzerine deneme okulu program taslağını hazırlamıştır.

⁴¹² Atatürk Kız Lisesi Deneme Programının Değerlendirilmesi Ara Raporu, Ankara: MEB. (Yay) ,1961, s. 1-2

İstanbul Atatürk Kız Lisesi Haftalık Müfredat Programı

Genel Dersler	I	II	III
Türkçe	5	5	5
Sosyal Bilgiler	5	5	5
Fen Bilgisi	5	5	5
Matematik (A ve B Kurları)	5	5	5
Beden Eğitimi	3	3	2
Özel Dersler	8	8	8
Din Dersi	1	1	1
Rehberlik	1	1	1
Serbest Çalışma	2	2	3
Haftalık Ders Saati Toplamı	35	35	35

Özel Dersler	4 veya 6 saat
Almanca	4 veya 6 saat
Fransızca	4 veya 6 saat
İngilizce	6 saat
Resim-İş	6 saat
Müzik	2 saat
Biçki-Dikiş	2 saat
Yemek Pişirme	2 saat
Ev İdaresi	2 saat
Çocuk	
İlk Yardım	2 saat
Daktilo	2 saat

1 Genel dersler toplam 23 saatir.

2 Öğrenci her yıl özel dersler bölümünden (8) saat tutarında ders seçer

3 Özel ders programları birer yıllık bütünler halinde tertiplenmiştir.

4 Öğrenci aynı özel dersi iki veya üç yıl devamlı olarak almak zorunda değildir.

5 Özel ders seçiminde öğrenciye gerekli rehberlik yapılır

1955-1956 yılında Atatürk kız Lisesi Deneme Okulu orta kısmı birinci sınıflarındaki (178) öğrenci ile, kontrol okulunun (132) öğrencisine Otis Beta genel kabiliyet testi ile, İlkokul Türkçe, Coğrafya, Matematik ve Tabiat bilgisine ait bilgi testleri uygulanmıştır. Bu testlerde elde edilen puanlar yardımı ile, Deneme ve Kontrol okullarının birinci sınıflarına devam eden öğrenciler arasından, aşağı yukarı aynı kabiliyette olan ve aynı bilgi seviyesinde olan (78) çift ve eş öğrenci seçilmiştir. Aynı testler öğrenim yılı

sonunda uygulanarak alınan test puanları karşılaştırılmıştır. 1949 Ortaokul programına göre hazırlanmış bilgi testlerinin (Matematik, Coğrafya, Türkçe, Tabiat Bilgisi) karşılaştırılmasında, kontrol grubu öğrencilerinin, Matematik, Coğrafya, Tabiat bilgisi derslerinde az farkla bir gelişme gösterdikleri, buna karşılık, Türkçe ve öğrendiklerini uygulama yeteneklerinin geliştiğini gösteren genel kabiliyet (Otis Beta) testlerinde Atatürk Kız Lisesindeki öğrencilerin (3,52) gibi bir ilerleme kaydetmişlerdir. Burada aşağıdaki hususları gözden kaçırmamak lazımdır⁴¹³.

- a. Deneme programında coğrafya ve Tabiat Bilgisi ayrı ders konuları olarak okutulmayıp, bu dersler sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi konuları olarak öğretilmektedir.
- b. Deneme okulunun birinci sınıfındaki Matematik programında bazı konular üst sınıfa aktarılmış bulunmaktadır. Bunlara rağmen elde edilen sonuçlar memnuniyet verici olmuştur. Kabiliyet Testinde Deneme okulundaki öğrenciler (21,9) gibi bir üstünlük göstermişlerdir

D)-Ortaöğretim Ders Kitapları ve İdeoloji

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerek ülkenin iç konumunun zorlaması gerek dış olayların etkisi ve İsmet İnönü'nün ileri görüşlülüğü sayesinde ülkemiz tek parti egemenliğinden çıkmış, çok partili hayata geçmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra, cumhuriyetin ilanından bu yana ülkeyi yöneten CHP iktidardan inmiş yerine DP geçmişti.

Özellikle çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte artık, milletvekilleri halkın ayağına kadar gitmek zorunda kalmışlardı. Siyaset her alana girmişti. Bankadan kredi çekmekten⁴¹⁴, deve güreşlerine, camilere, kahvehanelere kadar siyaset girmiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu bu durum ders kitaplarına da yansımıştır. Harf inkılabından sonra ortaya çıkan kitap sorununu çözmek için, Maârif Vekaleti, okul kitaplarının konularını bilimsel

⁴¹³ Fatma Varış, "Program Geliştirme Çalışmaları", Cumhuriyet Döneminde Eğitim,, İstanbul: 1983 s. 201-213

⁴¹⁴ Ulus, 17 Nisan 1952.

olarak düzenlemek, bu kitapların basımı ve dağıtımı sırasında karşılaşılan güçlükleri gidermek için, 1933 yılında okullarda tek kitap esasını getirmişti.⁴¹⁵ Bu durum 1940'lara kadar devam etmiştir.

1950 yılından itibaren iktidarın değişmesiyle birlikte ders kitapları, basım ve yayım sisteminde değişiklik yapılarak ders kitaplarının basımı serbest bırakılmıştır. 5429 sayılı kanun gereğince serbest basıma bırakılan ders kitaplarının yazılması hakkında her ders için bir şartname çıkarılmış ve basımı buna göre yapılmaya çalışılmıştır.⁴¹⁶ Kitapların serbest basıma bırakılmasıyla beraber, ders kitaplarının siyasete alet edilmesi başlamıştır. Bu işe ilk olarak Felsefe Sosyoloji ve Türk Dili derslerinden başlanmıştır.

Tevfik İleri, 8 Aralık 1952 tarihinde TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında; Türk diline birtakım uydurma kelimelerin sokulduğunu, son dil kurultayında da Milli Eğitim Bakanı olarak ilgililere okullara bu uydurma kelimelerin girdiğini, son dil kurultayında da Milli Eğitim Bakanı olarak ilgililere okullarda bu uydurma kelimeleri okutmayacağını söylediğini belirtmiştir.⁴¹⁷ Tevfik İleri'nin bu görüşleri doğrultusunda Okullarda okutulan ders kitaplarındaki terimlerin Türk diline uygun olup olmadığını araştırmak amacıyla, çoğunluğunu İstanbul Üniversitenin oluşturduğu 7 kişilik bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon felsefe ders kitaplarındaki bazı terimlerde değişiklikler yapmış,⁴¹⁸ ders kitaplarından sözde uydurma kelimeleri çıkarmıştır. Çıkarılan kelimelere göz attığımız zaman, bugün herkesin kullandığı kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ders kitaplarından çıkarılan kelimelerden bazıları şunlardır: "*Yargı*", "*Yargılama*", "*Özerklik*", "*Uygarlık*", "*Bilinç*", "*Karşıt*", "*Tanımlamak*", "*İzlenim*" vb.⁴¹⁹

Dünyanın her yerinde genellikle, matematik, Fizik vb. ders kitaplarının konuları, hemen hemen aynı içerikte yazılır ve öğrencilere anlatılırken, tarih ve felsefe kitapları, yönetimde bulunan iktidarın dünya görüşüne göre

⁴¹⁵ Mettep Kitapları, Resimli Şark, 28 Nisan 1933.

⁴¹⁶ 17 Temmuz 1952, TTKK, Tarih Kitapları Şartnamesi için bkz. 26 Kasım 1952, TTKK; Serbest Basıma Bırakılan Türkçe Ders Kitapları İçin , bkz. 17 Temmuz 1952, TTKK.

⁴¹⁷ Zafer, 9.2.1951.

⁴¹⁸ Okul Kitaplarındaki Terimler, Cumhuriyet, 6 Şubat 1952.

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 14, O: 2, 8.12.1952, s. 161.

değişmektedir. Ülkemizde de bunun uzantılarının ilk belirtileri CHP ile başlamış ve tarih kitapları çok partili yaşama geçene kadar, Türk Tarih Tezi'nin etkisinde kalmış, ancak, dünya medeniyetlerine de önemli ölçüde yer verilmiştir. 1950 yılında ders kitabı olarak kabul edilen tarih kitaplarında da aradan uzun zaman geçmesine rağmen, Türk Tarih Tezinin izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle; Niyazi Akşit ve Emin Oktay'ın yazdıkları, lise I tarih kitaplarında adı geçen tezin etkilerini görmek mümkündür.⁴²⁰

1950'den sonra Türkiye Cumhuriyeti Tarihi derslerinde bir çok yazar kitap yazmıştır. Bunlardan birincisi, Enver Ziya Karal'ın “ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*”, bir diğeri Enver Behnan Şapolyo tarafından yazılmış ve Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak okutulmasına karar verilmiştir.⁴²¹ Sonraki yıllarda da TTK aldığı bir kararla, kitabın okullarda okutulma süresini üç yıl daha uzatmıştır.⁴²² Kitap incelendiğinde, öğrencilere Cumhuriyetin niteliklerini ve Türk Devriminin öğretilmesinden ziyade, başta bulunan iktidar partisinin beğenisini kazanmak amacıyla yazıldığı ortaya çıkmaktadır. “*Şapolyo kitabında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğunun durumunu, savaşın çıkışını, Osmanlıların savaşa girişini ve savaşın sona erişini, toplam yirmi iki satırda, bir çırpıda verirken, ulusal bağımsızlık savaşını bazı komutan ve çete reislerinin kahramanlıklarına indirgemektedir.*”⁴²³ Diğer yandan kitapta gereksiz ayrıntılar yer almaktadır. “*Tarihi Hikayecilik*” anlayışı kitabın tamamına egemen durumdadır. Şapolyo, “ *Partiler ve Muhalefet*” başlığı altında ülkeyi yıllarca yöneten CHP'ye yer vermez iken, “ *1950 İnkılâbı*”, başlığını taşıyan on dokuzuncu bölümde, “ *Cumhuriyet tarihinde 14 Mayıs 1950 inkılâbı demokrasi zaferinin canlı siyasi şuurunu ispat edebilmek imkanını buldu. Halk vicdanından aldığı emirle dilediği milletvekilini doğrudan doğruya seçebilmek için büyük bir siyasi zafer oldu. Türkiye'de Tanzimat'tan beri tatbik edilmek istenen demokrasi 14 Mayısta ilk*

⁴²⁰ Yücel Kabapınar, a.g.t., s. 45.

⁴²¹ 7 Mayıs 1954 tarih ve 109 sayılı TTKK.

⁴²² 30 Mayıs 1957 tarih ve 79 sayılı TTK.

⁴²³ Erdal Arslan, Devrim Tarihi Ders Kitapları, DEÜ, Ata. İlk. İnk. Tar. Yay. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1992, s. 45.

meyvesini verdi. 1950 inkılabı neticesinde, halkın dilediği şahsiyetler meclise girdiği halde bu hareketiyle kansız bir ihtilal yaptı. Türk Milletinin müşterek iradesiyle iktidara gelen Demokrat Parti Hükümetleri yurttaşlık haklarının esası olan millet idealine, Türk kültür ve geleneklerine, din hürriyetine, fertlerin ekonomi alanında şahsi teşebbüslerine saygı gösterdi. Yeni ve taze ruhla hız verdi."⁴²⁴ biçiminde yer alan ifadelerle iktidar partisi olan DP övülmekte, Ulusal cepheler işlenirken, Celal Bayar'ın yaptığı savaşlar ve gösterdiği kahramanlıklara geniş yer verilmektedir. Öte yandan İsmet İnönü'nün yaptığı kahramanlıklar üstün körü geçiştirilmektedir.⁴²⁵

Şapolyo kitabında Celal Bayar ve DP'yi yüceltmekte, buna karşılık, tek parti dönemi kötülenerek, Milli Mücadelede İsmet İnönü'nün başarılarından söz edilmektedir. Nitekim, Celal Bayar gerek milli mücadelede, gerekse daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin siyasal yaşamında önemli bir rol oynamıştır.

Ancak bu tür bir tarih anlatımı ne kadar yarar sağlayacaktır, tartışma konusudur. Nitekim yazar; DP iktidarından sonra yazdığı kitapta, 1950 baskısında bulunan Celal Bayar'ın Akhisar Cephesindeki kahramanlıklarına yer vermezken, "1950 inkılabı" başlığını, "Savaş sonunda Türk Demokrasi Sisteminin Gelişmesi" olarak değiştirmiştir.⁴²⁶

Diğer bir kitap ise, 1954 yılında Kamil Su-Mükerrem Su tarafından yazılan, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi", bir başka kitap ise, Enver Ziya Karal'ın aynı ismi taşıyan kitabıdır.⁴²⁷ Aynı zamanda Talim Terbiye Kurulu üyesi olan K. Su'nun kitabı, TTK'nin 29 Nisan 1954 tarih 82 sayılı kararı ile liselerde okutulmasına karar verilmiştir.⁴²⁸ Enver Ziya Karal'ın 1945 tarihinde basımı gerçekleştirilen kitabı örnek alınarak hazırlanmıştır. Bilimsel yönü Şapolyo'nun yazdığı kitaba göre daha ağır basmaktadır.

⁴²⁴ Arslan, a.g.t., s. 45.

⁴²⁵ Enver Behnan Şapolyo, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1950), İstanbul, 1950, s. 59-90.

⁴²⁶ Arslan, a.g.e., s. 46; Ayrıca bkz, Şapolyo, a.g.e., İstanbul, 1968, s. 172-173.

⁴²⁷ 13 Haziran 1957 tarih ve 119 sayılı TTKK ile okullarda okutulmasına karar verilmiştir.

⁴²⁸ 23 Nisan 1954 tarih ve 82 sayılı TTKK.

1)-Ortaokullarda Tarih Kitapları:

TTK tarafından ortaokulların üçüncü sınıfında okutulmak ve tamamen öğretmenlerin tercihine bırakılmak şartıyla üç tarih kitabı tercih edilmiştir. Bunlardan birincisi; F. Reşit Unat-Kamil Su'nun birlikte yazdıkları kitap, ikincisi; Emin Oktay'ın; üçüncüsü ise Zuhuri Danışman'ın yazdığı kitaplardır.

Bunlar içerisinde ilk iki kitap İnönü'nün biyografisini, Milli Mücadeledeki başarılarını ve Cumhurbaşkanlığı yaptığı on iki yıllık dönemi objektif bir şekilde değerlendirirken, Bolu milletvekili Zuhuri Danışman, siyasi görüşünü yazdığı kitaba da yansıtmış ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yaptığı döneme ve Milli Mücadeledeki başarılarına hiç yer vermemiştir.⁴²⁹

Bu durum büyük tepkilere neden olmuştur. Bunun üzerine Zuhuri Danışman 25 Şubat 1951 tarihinde Mecliste şu konuşmayı yapmak zorunda kalmıştır: *"Muhterem arkadaşlar, Halk Partisi sözcüsü müellifi olduğum bir kitaptan tarizkarane bahsettiler. Şahsıma taarruzda bulunuldu, buna cevap vermek mecburiyetindeyim... Muhterem arkadaşlar, aylardır hakkımda devam eden tezvirat ve iftira yağmuru karşısında Halk Partisi sözcüsü arkadaşım bana bu hususta cevap vermeğe fırsat verdiğinden dolayı kendisine teşekkür ederim. Geçen sene okul kitaplarının yazılmasına karar verilerek resmen ilan edildi. Bendeniz de tarihle meşgul olmuş ve 30 yıllık bir öğretmen olduğum için kitap yazdım. Ve kitabı diğer müfredat programına uygun olarak vekaletle takdim ettim. Vekaletten okundu ve tasvip edildi. Bastırabilirsiniz, mekteplerde okutabilirsiniz diye bana iade edildi. Bende bu Tarih kitabını İstanbul'da bir şirkete sattım. Kitap basılırken İstanbul'da değildim... Kitap basımevi tarafından tab edildi. Fakat günün birinde oradan Ankara'ya döndüğüm zaman Ulus ve Akşam gazetelerinde kitabım hakkında bir çok yazılar yazıldığını ve İnönü'yü tarihten çıkardığım şeklinde bir çok yazılar gördüm. Arkadaşlar; ben İnönü'nün medih ve zem ifade etmemek üzere, objektif bir tercüme-i halini kitabımın 192'nci sayfasında aynen yazmıştım... asıl mesele şu: buraya geldiğim vakit İnönü kitaptan çıkarılmış velvelesi karşısında Maârif Vekaleti'ne*

⁴²⁹ Tahrif Edilen Tarih Kitabı, Ulus, Ekim 1950; Tarih Kitabı Tartışması, Cumhuriyet, 30 Ekim 1950; Dedikodu Mevzuunu Olan Tarih Kitabı, Cumhuriyet, 1 Ekim 1950.

gittim. Kitap henüz piyasaya çıkmadığına göre bunu nasıl elde ettiler hayretle karşıladım. Fakat kitabı aradım vekil beyle görüştüm, baktık hakikaten kitapta bu bahis yok... 192 sahifedeki bir kelimeyi müsahhıh okuyamamış noksan kalmış, nasıl olsa kendisi buraya geliyor sorarım demiş, sahifeleri ayırmış, fakat başka kitaplarla meşgul olduğu için ayırdığı yerde unutulmuş ve kitap bu suretle noksan çıkmıştır...Ben evvela bir üzüntü duydum fakat bu üzüntüm bilahare geçti ve hiç üzülmедim. Sebebi şu arkadaşlar; her şeyden evvel arkadaşlarıma şunu arz edeyim ki yaşayan adamların tarihe geçmemesi tabii bir şeydir ve ilmi bir görüştür, bütün dünyaca kabul edilmiştir. Çünkü yaşayan şahıslar tarihe girdiği taktirde onun lehinde, aleyhinde konuşulacağından onunla alakalı şahıslarda mevzubahis edeceğinden tam ve objektif bir ilmi kanaatin ortaya çıkmasına imkan görülmemektedir.”⁴³⁰

Diğer yandan, okul kitaplarının serbest yazımı dolayısıyla her yıl ortaokul ve liselerin, her sınıfına ait kitap sayısı bir hayli artmış, her öğretmen okuttuğu sınıfın ders kitabını seçmekte serbest olduğundan, her kitap ayrı fiyattan satılmıştır. Bu durum da velilerin hoşuna gitmemiştir.⁴³¹ Ayrıca taşrada okul kitaplarını temin etmekte pek çok öğrenci ve veli zorluk çekmiştir.⁴³²

⁴³⁰ Tarih Kitabı, Ulus, 26 Aralık 1951.

⁴³¹ Okul Kitapları, Cumhuriyet, 5 Ekim 1950.

⁴³² Ulus, 7 Ekim 1951; Ulus, 13.9.1951.

E)-Türkiye’de Ortaöğretime Bağlı Okullar ve Bulundukları İller(1950-1959):

Adana:

P. Adana Erkek Lisesi	
P. Adana Kız Lisesi	
Adana İmam - Hatip Okulu	+
Adana İstiklâl lisesi	+
Adana Tepebağ Lisesi	+
Adana Atatürk Kız Lisesi	+
Adana Ziya Paşa Kız Lisesi	+
Bahçe Orta Okulu	+
Ceyhan Orta Okulu	
Kadirli Orta Okulu	
Karaisalı Orta Okulu	+
Kozan Ortaokulu	
Osmaniye Ortaokulu	
Pozantı Ortaokulu	
Saimbeyli Ortaokulu	

Adıyaman:

Adıyaman Lisesi	+
Besni Ortaokulu	+
Kâhta Ortaokulu	+

Afyon:

Afyon Lisesi	
Bolvadin Lisesi	+
Başmakçı Ortaokulu	+
Çay Ortaokulu	+
Dazkırı Ortaokulu	+
Dinar Ortaokulu	
Emirdağ Ortaokulu	+
Sandıklı Ortaokulu	
Şuhut Ortaokulu	+

Ağrı:

Karaköse Naci Gökçe Lisesi	+
Doğubayazıt Ortaokulu	
Eleşkirt Ortaokulu	+
Patnos Ortaokulu	+
Taşılıçay Ortaokulu	+

Amasya:

Amasya Lisesi	+
Gümüşhacıköy Ortaokulu	+
Merzifon Ortaokulu	
Taşova Ortaokulu	+

ANKARA:

Ankara Atatürk Lisesi	
Bahçelievler Lisesi	+
Gazi Lisesi Lisesi	
Kız Lisesi	
Kurtuluş Lisesi	+
Yenimahalle Lisesi	+
Yenimahalle Erkek Lisesi	+
İmam-Hatip Okulu	+
Aktaş Ortaokulu	+
Anafartalar Kız Ortaokulu	+
Bahçelievler Ortaokulu	+
Cebeci Ortaokulu	+
Etimesgut Mehmetçik Ortaokulu	+
Demirlibahçe Ortaokulu	+
Gölbaşı Ortaokulu Ortaokulu	+
Keçiören H. Güllü Ortaokulu	+
Küçükesat (Kıbrıs Bayraktar) Ortaokulu	+

Mimar Kemal Ortaokulu	+
Namık Kemal Ortaokulu	
Sincan Ortaokulu	+
Ulus Kız Ortaokulu	+
Yıldırımabayazıt Ortaokulu	+
Ayaş Ortaokulu	+
Bâlâ Ortaokulu	+
Beypazarı Ortaokulu	+
Çubuk Ortaokulu	+
Elmadağ Atabarut Ortaokulu	+
Güdül Ortaokulu	+
Haymana Ortaokulu	+
Kalecik Ortaokulu	
Keskin Ortaokulu	
Kızılcahamam Ortaokulu	+
Nallıhan Ortaokulu	+
Polatlı Ortaokulu	
Şereflikoçhisar Ortaokulu	

Antalya:

Antalya Lisesi	
Antalya İmam-Hatip Lisesi	+
Antalya Merkez Ortaokulu	+
Akseki Ortaokulu	
Alanya Ortaokulu	
Elmalı Ortaokulu	
Finike Ortaokulu	+
Gazipaşa Ortaokulu	+
Kaş Ortaokulu	+
Korkuteli Ortaokulu	+
Manavgat Ortaokulu	+
Serik Ortaokulu	+

Artvin:

Artvin Lisesi	+
Ardanuç Ortaokulu	+
Arhavi Ortaokulu	+
Borçka Ortaokulu	+
Hopa Ortaokulu	
Murgul Ortaokulu	+
Şavşat Ortaokulu	+
Yusufeli Ortaokulu	+

Aydın:

Aydın Lisesi	
Nazilli Lisesi	+
Atça Ortaokulu	+
Bozdoğan Ortaokulu	+
Çine Ortaokulu	
Germencik Ortaokulu	+
Karacasu Ortaokulu	+
Koçarlı Ortaokulu	+
Kuşadası Kaya Aldoğan Ortaokulu	+
Kuyucak Ortaokulu	+
Nazilli Ortaokulu	
Söke Ortaokulu	
Yenipazar Ortaokulu	+

Balıkesir:

Balıkesir Lisesi	
Balıkesir Haspi Koray Erkek Lisesi	+
Bandırma M. Gönenç Lisesi	+
Edremit Lisesi	+
Balıkesir İmam-Hatip Okulu	+
Ayvalık Ortaokulu	
Balya Ortaokulu	+

Bigadiç Ortaokulu	+
Burhaniye Ortaokulu	
Dursunbey Ortaokulu	+
Edincik Ortaokulu	+
Erdek Ortaokulu	+
Gönen Ortaokulu	
Havran Ortaokulu	+
İvrindi Ortaokulu	+
Kepsut Ortaokulu	+
Manyas Ortaokulu	+
Savaştepe Ortaokulu	+
Sındırgı Ortaokulu	+
Susurluk Ortaokulu	+

Bilecik

Bilecik Ertuğrul Gazi Lisesi	+
Bozüyük Ortaokulu	
Gölpazarı Ortaokulu	+
İnönü Ortaokulu	
Osmaneli Ortaokulu	+
Pazaryeri Ortaokulu	+
Söğüt Ortaokulu	

Bingöl

Bingöl Lisesi	+
Genç Ortaokulu	+
Kığı Ortaokulu	+

Bitlis

Bitlis Lisesi	+
Adilcevaz Ortaokulu	+
Ahlat Ortaokulu	
Tatvan Ortaokulu	+

Bolu

Bolu Lisesi	+
Düzce Lisesi	+
Akçakoca Ortaokulu	+
Gerede Ortaokulu	+
Göynük Ortaokulu	+
Mudurnu Ortaokulu	

Burdur

Burdur Lisesi	+
Burdur İmam-Hatip Okulu	+
Bucak Ortaokulu	+
Göhlisar Ortaokulu	+
Karamanlı Ortaokulu	+
Tefenni Ortaokulu	+
Yeşilova Ortaokulu	+

Bursa

Bursa Erkek Lisesi	
Bursa Kız Lisesi	+
Bursa Çelebi Mehmet Ortaokulu	+
Bursa Osmangazi Ortaokulu	+
Gemlik Ortaokulu	
İnögöl Ortaokulu	
İznik Ortaokulu	+
Karacabey Ortaokulu	+
Keles Ortaokulu	+
Mudanya A. Rüştü Ortaokulu	+
Mustafakemalpaşa Ortaokulu	+
Orhaneli Ortaokulu	+
Orhangazi Ortaokulu	+
Tirilye Ortaokulu	+
Yenişehir Ortaokulu	+

Çanakkale

Çanakkale Lisesi	+
Ayvacık Ortaokulu	+
Bayramiç Ortaokulu	
Biga Ortaokulu	
Çan Ortaokulu	+
Eceabat Ortaokulu	+
Ezine Ortaokulu	+
Gelibolu Ortaokulu	
Lapseki Ortaokulu	+
Yenice Ortaokulu	+

Çankırı

Çankırı Lisesi	+
Atkaracalar Ortaokulu	+
Çerkeş Ortaokulu	
Eskipazar Ortaokulu	+
Ilgaz Ortaokulu	+
Kurşunlu Ortaokulu	+
Şabanözü Ortaokulu	+

Çorum

Çorum Lisesi	
Çorum İmam-Hatip Okulu	+
Alaca N. Tugaltay	+
İskilip Ortaokulu	
Kargı Ortaokulu	+
Mecitözü Ortaokulu	+
Osmancık Ortaokulu	+
Sungurlu Ortaokulu Ortaokulu	

Denizli

Denizli Lisesi	+
Acıpayam Ortaokulu	+
Buldan Ortaokulu	
Çal Ortaokulu	+
Çivril Ortaokulu	+
Güney Ortaokulu	+
Kızılcabölük Ortaokulu	+
Sarayköy Ortaokulu	+
Tavas Ortaokulu	+

Diyarbakır

Diyarbakır Koleji	+
Ziya Gökalp Lisesi	+
Diyarbakır İmam-Hatip Okulu	+
Diyarbakır Ali Emiri Ortaokulu	+
Bismil Ortaokulu	+
Çermik Ortaokulu	+
Ergani Ortaokulu	+
Lice Ortaokulu	+
Silvan Ortaokulu	

Edirne

Edirne Lisesi	
Havsa Ortaokulu	+
İpsala Ortaokulu	+
Keşan Ortaokulu	+
Meriç Ortaokulu	+
Uzunköprü Ortaokulu	

Elazığ

Elazığ Lisesi	
Elazığ İmam-Hatip Okulu	+
Elazığ Mezre Ortaokulu	+
Ağın Ortaokulu	+
Baskil Ortaokulu	+
Karakoçan Ortaokulu	+
Keban Ortaokulu	+
Maden Ortaokulu	+
Palu Ortaokulu	

Erzincan

Erzincan Lisesi	
Kemaliye Ortaokulu	
Kemah Ortaokulu	+
Refahiye Ortaokulu	+
Tercan Ortaokulu	+

Erzurum

Erzurum Lisesi	
Erzurum İmam-Hatip Okulu	+
Erzurum Kız Ortaokulu	
Aşkale Ortaokulu	+
Hınıs Ortaokulu	+
Horasan Ortaokulu	+
İspir Ortaokulu	
Oltu Ortaokulu	
Pasinler Ortaokulu	
Şenkaya Ortaokulu	+
Tortum Ortaokulu	+

Eskişehir

Eskişehir Koleji	+
Eskişehir Lisesi	
Eskişehir Kız Ortaokulu	+
Eskişehir Mehmetçik Ortaokulu	+
Beylikahır Avdan Ortaokulu	+
Çifteler Ortaokulu	+
Mahmudiye Ortaokulu	+
Mihalıççık Ortaokulu	+
Seyitgazi Ortaokulu	+
Sivrihisar Ortaokulu	

Gaziantep

Gaziantep Lisesi	
Kilis Lisesi	+
Gaziantep Kız Ortaokulu	+
İslahiye Ortaokulu	+
Nizip Ali Alkan Ortaokulu	+

Giresun

Giresun Lisesi	
Alucra Ortaokulu	+
Bulancak Ortaokulu	
Görele Ortaokulu	
Keşap Ortaokulu	+
Şebinkarahisar Ortaokulu	
Tirebolu Ortaokulu	+

Gümüşhane

Gümüşhane Lisesi	+
Bayburt Ortaokulu	
Kelkit Ortaokulu	+
Torul Ortaokulu	+
Şiran Ortaokulu	+

Hakkari

+

Hakkari Lisesi

+

Hatay

Antakya Lisesi

İskenderun Lisesi

Dört Yol Ortaokulu

Erzin Ortaokulu

+

Hassa Ortaokulu

+

Kırıkhan Ortaokulu

+

Samandağ Ortaokulu

Reyhanlı Ortaokulu

+

Yayladağ Ortaokulu

+

İçel

Mersin Lisesi

Silifke Lisesi

+

Tarsus Lisesi

+

Anamur Ortaokulu

+

Erdemli Ortaokulu

+

Gülnar Ortaokulu

+

Mut Ortaokulu

+

Yenice Ortaokulu

+

Isparta

Isparta Lisesi

Isparta İmam-Hatip Okulu

+

Atabey Ortaokulu

+

Eğridir Ortaokulu

+

Gelendost Ortaokulu

+

Gönen Ortaokulu

Keçiborlu Ortaokulu

+

Senirkent Ortaokulu

+

Sütçüler Ortaokulu

+

Şarkikaraağaç Ortaokulu	+
Uluborlu Ortaokulu	
Yalvaç Ortaokulu	

İstanbul

İstanbul Kadıköy Koleji	+
İstanbul Atatürk Erkek Lisesi	+
İstanbul Atatürk Kız Lisesi	+
İstanbul Çamlıca Kız Lisesi	
İstanbul Erenköy Kız Lisesi	
İstanbul Erkek Lisesi	
İstanbul Eyüp Lisesi	
İstanbul Fatih Kız Lisesi	
İstanbul Galatasaray Lisesi	
İstanbul Haydarpaşa Lisesi	
İstanbul Heybeli ada Lisesi	+
İstanbul Kabataş Lisesi	
İstanbul Kadıköy Kız Lisesi	+
İstanbul Kandilli Kız Lisesi	
İstanbul Kız Lisesi	
İstanbul Nişantaşı Lisesi	+
İstanbul Pertevniyal Lisesi	
İstanbul Üsküdar Kız Lisesi	+
İstanbul Vefa Lisesi	
İstanbul İmam-Hatip Okulu	+
İstanbul Altunizade Ortaokulu	+
İstanbul Bakırköy Ortaokulu	
İstanbul Beşiktaş Ortaokulu	
İstanbul Beykoz Ortaokulu	
İstanbul Beylerbeyi Ortaokulu	+
İstanbul Beyoğlu Ortaokulu	
İstanbul Cibali Kız Ortaokulu	

İstanbul Çemberlitaş Kız Ortaokulu	+
İstanbul Davutpaşa Ortaokulu	
İstanbul Ebussuut Ortaokulu	+
İstanbul Emirgan Ortaokulu	+
İstanbul Erenköy Kozyatağı Ortaokulu	+
İstanbul Fındıklı Ortaokulu Ortaokulu	+
İstanbul Gaziosmanpaşa Ortaokulu	
İstanbul Gedikpaşa Ortaokulu	+
İstanbul Gelenbevi Ortaokulu	
İstanbul Kadıköy Ortaokulu	+
İstanbul Kadıköy K. Atatürk Ortaokulu	+
İstanbul Karagömrük Ortaokulu	
İstanbul Kartal Ortaokulu	
İstanbul Kasımpaşa Ortaokulu	+
İstanbul Kasımpaşa Pirireis Ortaokulu	+
İstanbul Nilüfer Hatun Ortaokulu	+
İstanbul Nişanca Ortaokulu	+
İstanbul Mahmutpaşa Ortaokulu	+
İstanbul Pendik Ortaokulu	
İstanbul Plevne Ortaokulu	+
İstanbul Rami Ortaokulu	+
İstanbul Sarıyer Ortaokulu	
İstanbul Şehremini Ortaokulu	
İstanbul Şişli Ortaokulu	
İstanbul Üsküdar Ortaokulu	
İstanbul Yeşilköy Ortaokulu	+
Yalova Ortaokulu	
Çatalca Ortaokulu	
Silivri Ortaokulu	+
Şile Ortaokulu	+

İzmir

İzmir Koleji	+
İzmir Atatürk Lisesi	
İzmir Karşıyaka Lisesi	
İzmir Kız Lisesi	
İzmir Namık Kemal Lisesi	
Ödemiş Lisesi	+
İzmir İmam-Hatip Okulu	+
Bornova Ortaokulu	+
Eşrefpaşa Kız Ortaokulu	+
Karataş Ortaokulu	+
Kestelli Kız Ortaokulu	+
Tepecik Ortaokulu	+
Tilkilik Ortaokulu	+
Bayındır Ülfet Onar Ortaokulu t	+
Bergama Ortaokulu	
Buca Ortaokulu	+
Çeşme Ertan Ortaokulu	
Dikili Ortaokulu	
Foça Ortaokulu	+
Karaburun Ortaokulu	+
Kemalpaşa Ortaokulu	+
Kınık Ortaokulu	+
Kiraz Ortaokulu	+
Menemen Ortaokulu	
Seferihisar Ortaokulu	+
Selçuk Ortaokulu	+
Torbalı Ortaokulu	+
Tire Ortaokulu	
Urla Ortaokulu	+

Kars

Kars Lisesi	
Ardahan Ortaokulu	
Arpaçay Ortaokulu	+
Çıldır Ortaokulu	+
Göle Ortaokulu	+
Iğdır Ortaokulu	
Kağızman Ortaokulu	
Posof Ortaokulu	
Sarıkamış Ortaokulu	

Kastamonu

Kastamonu Lisesi	
Araç Ortaokulu	+
Azdavay Ortaokulu	+
Bozkurt Ortaokulu	+
Cide Ortaokulu	+
Çatalzeytin Ortaokulu	+
Daday Ortaokulu	+
Devrekânı Ortaokulu	+
İnebolu Ortaokulu	+
Küre Ortaokulu	+
Taşköprü Ortaokulu	+
Tosya Ortaokulu	

Kayseri

Kayseri Lisesi	
Develi Lisesi	+
Kayseri İmam-Hatip Okulu	+
Kayseri Kız Ortaokulu	+
Kayseri Sümer Ortaokulu	+
Bünyan Ortaokulu	+
Gesi Ortaokulu	+

İncesu Ortaokulu	+
Pınarbaşı Ortaokulu	+
Talas Ortaokulu	+
Tomarza Ortaokulu	+
Yahyalı Ortaokulu	+
Yeşilhisar Ortaokulu	+

Kırklareli

Kırklareli Lisesi	+
Lüleburgaz Lisesi	+
Alpullu Ortaokulu	+
Babaeski Ortaokulu	+
Pehlivan köy Ortaokulu	+
Pınarhisar Ortaokulu	+
Vize Ortaokulu	

Kırşehir

Kırşehir Lisesi	+
Kaman Ortaokulu	+
Mucur Ortaokulu	+

Kocaeli

İzmit Lisesi	
Gölcük Lisesi	+
Gebze Ortaokulu	+
Hereke Ortaokulu	+
Kandıra Ortaokulu	+
Karamürsel Ortaokulu	+

Konya

Konya Koleji	+
Konya Lisesi	
Ereğli Lisesi	+
Karaman Lisesi	+
Konya İmam-Hatip Okulu	+

Konya Ortaokulu	+
Akşehir Ortaokulu	
Akviran Ortaokulu	+
Ayrancı Ortaokulu	+
Beyşehir Ortaokulu	+
Bozkır Ortaokulu	+
Cihanbeyli Ortaokulu	+
Çumra Cumhuriyet Ortaokulu	+
Çumra Zafer Ortaokulu	+
Doğanbey Ortaokulu	+
Doğanhisar Ortaokulu	+
Ermenek Ortaokulu	+
Hadim Ortaokulu	+
İlgın Ortaokulu	+
Kadınhanı Ortaokulu	+
Karapınar Ortaokulu	+
Kazım Karabekir Ortaokulu	+
Kulu Ortaokulu	+
Seydişehir M. Esat Ortaokulu	+
Sarayönü Ortaokulu	+
Taşkent Ortaokulu	+
Üzümlü Ortaokulu	+
Yunak Ortaokulu	+

Kütahya

Kütahya Lisesi	
Değirmisaz Ortaokulu	
Emet Ortaokulu	+
Gediz Ortaokulu	
Simav Ortaokulu	
Tavşanlı Ortaokulu	

Malatya

Malatya Lisesi	
Akçadağ Ortaokulu	+
Arapkir Ortaokulu	
Darende Ortaokulu	
Doğanşehir Ortaokulu	+
Hekimhan Ortaokulu	+
Pütürge Ortaokulu	+

Manisa

Manisa Lisesi	
Akhisar A. Şefik Lisesi	+
Salihli Lisesi	
Alaşehir Ortaokulu	
Demirci Ortaokulu	+
Gördes Ortaokulu	+
Kırkağaç Ortaokulu	+
Kula Ortaokulu	+
Soma Ortaokulu	+
Turgutlu Ortaokulu	

Maraş

Maraş Lisesi	
Maraş İmam-Hatip Okulu	+
Afşin Ortaokulu	+
Elbistan Ortaokulu	+
Göksun Ortaokulu	
Pazarcık Ortaokulu	+

Mardin

Mardin Lisesi	+
Cizre Ortaokulu	+
Derik Ortaokulu	+
Kızıltepe Ortaokulu	+

Midyat Ortaokulu	+	
Nusaybin Ortaokulu		+
Savur Ortaokulu	+	

Muğla

Muğla Turgutreis Lisesi	+
Bodrum Ortaokulu	+
Fethiye Ortaokulu	+
Köyceğiz N.Hüseyin Ortaokulu	+
Marmaris Ortaokulu	+
Milas Ortaokulu	
Yatağan Ortaokulu	+

Muş

Muş Lisesi	+
Bulanık Ortaokulu	
Malazgirt Alpars Ortaokulu İan	
Varto Ortaokulu	+

Nevşehir

Nevşehir Lisesi	+
Avanos Ortaokulu	
Gülşehir Ortaokulu	+
Hacıbektaş Ortaokulu	+
Ürgüp Ortaokulu	

Niğde

Niğde Lisesi	+
Aksaray Lisesi	+
Altunhisar Ortaokulu	+
Bor Şehit N. Pamir Ortaokulu	+
Ulukışla Ortaokulu	+

Ordu

Ordu Lisesi	+
Fatsa Ortaokulu	

Gölköy Ortaokulu	
Mesudiye Ortaokulu	+
Perşembe Ortaokulu	+
Ünye Ortaokulu	

Rize

Rize Lisesi	+
Ardeşen Ortaokulu	+
Çayeli Ortaokulu	+
Fındıklı Ortaokulu	+
İkizdere Ortaokulu	+
Pazar Ortaokulu	

Sakarya

Adapazarı Lisesi	+
Adapazarı İmam-Hatip Okulu	+
Akyazı Ortaokulu	+
Geyve Ortaokulu	
Hendek Ortaokulu	
Karasu Ortaokulu	
Pamukova Ortaokulu	+
Sapanca Ortaokulu	+

Samsun

Samsun Koleji	+
Samsun On dokuz Mayıs Lisesi	+
Samsun Mithat Paşa Lisesi	+
Samsun Namık Kemal Lisesi	+
Alaçam Ortaokulu	+
Bafra Ortaokulu	
Çarşamba Ortaokulu	
Havza Ortaokulu	+
Kavak Ortaokulu	+
Ladik Ortaokulu	+

Terme Ortaokulu	+
Vezirköprü Ortaokulu	+

Siirt

Siirt Lisesi	+
Batman Ortaokulu	+
Beşiri Ortaokulu	+
Kurtalan Ortaokulu	+
Şirnak Ortaokulu	+

Sinop

Sinop Lisesi	+
Ayancık Ortaokulu	
Boyabat Ortaokulu	+
Gerze Ortaokulu	+

Sivas

Sivas Lisesi	
Sivas Erkek Ortaokulu	+
Sivas Kız Ortaokulu	+
Divriği N. Demirağ Ortaokulu	+
Gemerek Ortaokulu	+
Gürün Ortaokulu	+
Hafik Ortaokulu	+
İmranlı Ortaokulu	+
Kangal Ortaokulu	+
Koyunhisar Ortaokulu	+
Suşehri Ortaokulu	+
Şarkışla Ortaokulu	+
Yıldızeli Ortaokulu	+
Zera Ortaokulu	

Tekirdağ

Tekirdağ Namık Kemal Lisesi	
Çorlu Ortaokulu	

Hayrabolu Ortaokulu

Malkara Ortaokulu +

Muratlı Ortaokulu +

Saray Ortaokulu

Şarköy Ortaokulu +

Tokat

Tokat Gaziosmanpaşa Lisesi

Tokat İmam-Hatip Okulu +

Artova Ortaokulu +

Erbaa Ortaokulu

Niksar Ortaokulu

Reşadiye Ortaokulu +

Turhal Ortaokulu +

Zile Ortaokulu

Trabzon

Trabzon Lisesi

Trabzon İmam-Hatip Okulu +

Trabzon Kız Ortaokulu

Akçaabat Ortaokulu

Araklı Ortaokulu +

Beşikdüzü Ortaokulu +

Çaykara Ortaokulu +

Maçka Ortaokulu

Of Şehit A. Türkkân Ortaokulu +

Sürmene Ortaokulu

Vakfıkebir Ortaokulu +

Yomra Ortaokulu +

Tunceli

Kalan Lisesi +

Çemişkezek Ortaokulu +

Hozat Ortaokulu +

Ovacık Ortaokulu	+
Mazgirt Ortaokulu	+
Nazimiye Ortaokulu	+
Pertek Ortaokulu	+
Pölümür. Ortaokulu	+

Urfa

Urfa Lisesi	
Akçakale Ortaokulu	
Birecik Ortaokulu	
Bozova Ortaokulu	+
Siverek Ortaokulu	
Viranşehir Ortaokulu	+

Uşak

Uşak Lisesi	+
Banaz Ortaokulu	+
Eşme Ortaokulu	
Karahahallı Ortaokulu	+
Sivaslı Ortaokulu	+
Ulubey Ortaokulu	+

Van

Van Atatürk Lisesi	+
Başkale Ortaokulu	+
Erciş Ortaokulu	
Gevaş Ortaokulu	+
Özalp Ortaokulu	+

Yozgat

Yozgat Lisesi	
Yozgat İmam-Hatip Lisesi	+
Akdağmadeni Ortaokulu	
Boğazlıyan Ortaokulu	
Çayıralan Ortaokulu	+

Çekerek Ortaokulu	+
Sorgun Ortaokulu	+
Yerköy Ortaokulu	+

Zonguldak

Zonguldak M. Çelikel Lisesi	
Karabük Lisesi	
Zonguldak Merkez Ortaokulu	
Bartın Ortaokulu	
Çatalağzı Işıkveren Ortaokulu	+
Çaycuma Ortaokulu	+
Devrek Ortaokulu	+
Ereğli Ortaokulu	
Filyos Ortaokulu	+
Kilimli Ortaokulu	+
Kozlu Ortaokulu	+
Safranbolu Ortaokulu	
Mus Ortaokulu	+

(+) DP Döneminde yapılan okulları göstermektedir.

F)-Mesleki ve Teknik Eğitim

1)-Demokrat Parti Programında Mesleki ve Teknik Eğitim

1946 yılında kurulan ve 1950 yılında, iktidara gelen ve ülkeyi on yıl yöneten Demokrat Parti Programında mesleki ve teknik eğitim politikalarının esasları şu şekilde tespit edilmiştir: *“orta tahsil kurumlarını gerek program ve talimatname, gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz. Yüksek Öğretime basamak olan liselerin bu maksadı sağlayacak duruma getirilmesi lazımdır.(Mad.37) Muhtelif derecedeki teknik öğretim kurumlarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları eğitim*

ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife olması bakımından yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz. (Mad. 38) ”⁴³³.

2)-DP Hükümet Programlarında Mesleki Ve Teknik Eğitim ve Gelişmeler:

Adnan Menderes önderliğinde kurulan, (9.3.1951-17.5.1954) II. Menderes Hükümeti programında eğitim politikası içerisinde mesleki ve teknik öğretim politikası şu şekilde belirtilmiştir : ”memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maârif siyasetine göre idare edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu suretle muhtelif derecede ve istikametteki maarif müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır. Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır...Gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir milletle yaşamının teminatı sayılamaz. Gençliğimizin “vatan” ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz...”⁴³⁴.

II. Menderes hükümeti programından da anlaşılacağı gibi, bu dönemin programında teknik öğretim okullarında bölgenin ihtiyaçlarına göre insan yetiştirmek üzere kurslar açılacağı, belirtilerek, I. Menderes hükümetinin de eğitim politikası olan, manevi değerlere önem vermenin gereği üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla daha sonrada göreceğimiz gibi, bu politikanın gerçekleştirilmesi için adımlar atılacaktır. DP iktidarının ilk yıllarında mesleki ve teknik öğretime önem vermiştir. Teknik öğrenim konusunu görüşmek, bu konuda yapılacak işleri planlamak amacıyla, bakanlık tarafından bir komisyon kurulmuş, komisyon ilk önce; tarım, ekonomi, bayındırlık alanlarındaki

⁴³³ DP Parti Programı, s. 59.

⁴³⁴ Yusuf Ekinci, *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim(1920-1994)*, Ankara: 1994, s. 13-14; Mustafa Ernam, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri(1923-1960)* Cilt: 1, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978, s. 111.

ihtiyaçları karşılayacak, sanatkarların yetiştirilmesi amacıyla, sanat enstitülerinde 1951-1952 ğretim yılından itibaren, hususi kurs ve şubelerin açılmasına karar vermiştir. Bunlar;

- a) Tarım alet ve makinelerin tamiri
- b) Bayındırlık makinelerinin tamiri,
- c) Oyuncakılık,
- ) rme mobilyacılık,
- d) Oymacılık,
- e) Frijider tamirciliği,
- f) Bıakılık,
- g) Karosercilik,
- h) Radyo tamirciliği,
- i) Oksijen ve elektrik kaynakılığı,
- j) Duvarılık,
- k) Betonculuk, mozaikilik,
- l) Sıhhi tesisatılık,
- m) Karo fayans dşemeciliği,
- n) Matbaacılık,
- o) Tezyini camılık
- p) Seramik işleri

Diğer yandan,  sınıflı olan Adapazarı, Akhisar, Akşehir ve Merzifon Erkek Orta Sanat Okulları, buraların ihtiyaı göz önünde bulundurularak, beş sınıflı erkek sanat enstitüleri haline getirilmiş ve bu okullar 1950-1951 ğretim yılı başından itibaren enstitü olarak faaliyete başlamışlardır. Yine köy gençlerine sanat öğretmek maksadıyla, mevcut 90 kursa ilaveten, 5 gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu daha açılmış, Van, Bandırma, Kütahya, Ağrı, Muş erkek sanat okulları binaları ile İstanbul Teknik okulu atölyelerinin tamirata yapılarak bitirilmiştir.⁴³⁵

⁴³⁵ **Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu**, Ankara: MEB Yayını, 1951, s. 10.

Marshall yardımından temin olunacak, 10 milyon liralık makine ve vasıtalar, Tarım ve Bayındırlık Bakanlıkları ile yapılan anlaşma ve program gereğince, 17 erkek sanat enstitüsünde motorculuk ve tarım makineleri tamir şubeleri için, gerekli hazırlıklar yapılmış, daha sonraki yıllarda da açılmıştır.⁴³⁶

Niğde, Ordu, Sinop, Çanakkale Akşam kız sanat okulları, kız orta sanat okullarına çevrilmiş, akşam bölümleri de bu okullara bağlanmış, Van kız orta sanat okulu kız enstitüsüne çevrilmiş, kız orta sanat okulu ile akşam kız sanat okulu, enstitüye bağlanmıştır. Öte yandan, erkek sanat ve yapı enstitülerinde çalışan öğretmenlerin bilgi ve kabiliyetlerini artırmak amacıyla şu kurslar açılmıştır:⁴³⁷

- Fizik-Kimya öğretmenlerine iki aylık tesviyecilik ve marangozluk el beceri kursları,
- Mesleğe yeni girmiş sanat ve yapı enstitüsü mezunlarına öğretmenlik kursları,
- Demirci öğretmenlerine oksijen ve elektrik kaynağı kursu,
- İstekli öğretmenlere motorculuk kursu,
- İstekli öğretmenlere boyacılık kursu,
- Elektrikçilere radyo kursu,
- Elektrikçi öğretmenlere galvanoculuk kursu,

DP'nin eğitim politikasına yön veren en önemli kişilerin başında gelen Tevfik İleri, 1951 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında yapmış olduğu konuşmasında, Türkiye'nin mesleki ve teknik eğitimle ilgili karşılaştığı sorunlar üzerinde durmuş, kendi iktidarlarından önceki dönemde iktidarda olan CHP'yi, ülkenin ihtiyaçlarını dikkate almadan, her yerde aynı alanda, eğitim veren sanat okulları açmasından dolayı eleştirerek, bu okulları bitiren gençlerinde işsiz kaldıklarını vurgulamıştır⁴³⁸. İnönü döneminde, izlenen yanlış politika nedeniyle öğrencilerin ilgisinin azaldığını

⁴³⁶ A.g.e., s. 11.

⁴³⁷ A.g.e., s. 11-12

⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 51, O: 4, 25.2.1951, s. 537.

belirten İleri, kendilerinin izlediği politika ve okullar hakkındaki gözlemlerini şöyle açıklar:

“...Arkadaşlar, teknik okullardan bahsedildiği zaman, şunu itiraf edeyim ki, diğer müesseseler içinde en çok faydalı olan ve çok yararlı gördüğümüz müessese bilhassa kız enstitüleri ve gezici köy kurslarıdır. Bunlar üzerinde en fazla duracağız...Ödemiş ve Tire’deki muazzam sanat okullarında yüzer talebe bulabildim. Bunun üzerinde esaslı tetkikler yapıyoruz. Her memleketin mahalli sanatlarının program içine ve kurslar halinde okullara sokulmasına çalışıyoruz...”⁴³⁹

Nitekim, 30.3.1950 tarihinde 5642 sayılı, Mesleki ve Teknik Okulların açılması ve mevcutlarının büyütülmesi hakkında 4304 sayılı kanuna ek kanun çıkarılmış, bununla on yılda harcamak üzere mesleki ve teknik öğretime 75 milyon lira ödenek ayrılmıştır⁴⁴⁰.

Her ne kadar bu dönemde mesleki ve teknik öğretim için ayrılan bu para önemli ise de , İnönü Döneminde 1942’de çıkarılan 4304 sayılı kanunla çıkarılan 80 milyonluk ödenek, aradaki yıllarda II. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkileri sonucu fiyatlarındaki artışlar göz önüne alınırsa bunun yeterli olmayacağı anlaşılır. Öte yandan, Tevfik İleri’nin iddia ettiğinin aksine, 1949-1950 öğretim döneminde 55522 olan öğrenci sayısı, 1950-1951’de 53289’a, 1952-1953’de 50893’e düşmüştür⁴⁴¹. 1954 yılından itibaren sanat okulları mezunlarına yedek subay hakkı tanınmasıyla beraber, meslek okullarına rağbetin arttığı ve bu okullara baş vuran öğrencilerin, ancak belirli bir oranda alındığı görülmektedir.⁴⁴²

1954 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Bakan, Salim Burçak, hükümetlerinin, mesleki ve teknik öğretim politikasına değinmiş ve şu açıklamaları yapmıştır: *“...Teknik tedrisatta vekaletimizin görüşü ve politikası şöyle tespit edilmiştir; bugün mevcut olan müesseseleri geliştirmek ve günün ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek, memleketin son senelerde gösterdiği zirai ve sınai*

⁴³⁹ A.g.e., s. 537..

⁴⁴⁰ Cevat Alkan, Hıfzı Doğan ve S. İlhan Sezgin, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*, Ankara: Gazi Üniversitesi yayını, 1988, s. 118-120.

⁴⁴¹ *Cumhuriyet Döneminde Örgün ve Yaygın Eğitimde Öğretim Yılı Okul ve Kurs Türlerine göre okul, kurs, öğretmen ve öğrenci sayıları*, Ankara: 1987, s. 4

⁴⁴² “ Sanat Okullarına Yapılan Müracaat”, *Zafer*, 5 Ekim 1954.

*kalkınmanın ihtiyaç hissettirdiği personeli süratle ve bol miktarda yetiştirmek için yeni sanat şubeleri ihdah ettik. Yol, makineli ziraat, elektrifikasyon işlerinde çalışacak olan elemanları süratle ve yine bol miktarda yetiştirmek, hükümetimizin teknik öğretimde takibettiği politika ana görüşü budur. Bu görüşten hareket eden vekaletimiz, teknik tedrisatı son senelerde sadece marangozluk, demircilik ve tesviyecilik gibi sahalara tekasüf etmiş iken, son zamanlarda büyük bir tenevvü arz etmeye başlamıştır...*⁴⁴³. Gerçekten de 1949 yılından itibaren ülkemize giren motorlu araç sayısında büyük artışlar olmuş, bunun sonucu teknik elemanlara ihtiyaç doğmuştur. Örneğin; 1945-1954 yılları arasında ülkemizdeki traktör sayısı ve artış oranı şöyle olmuştur:⁴⁴⁴

Yıllar	Traktör Sayısı	Artış Oranı(%)
1945	1156	—
1946	1356	17,3
1947	1556	14,7
1948	1756	12,9
1949	9170	422,2
1950	16585	80,9
1951	24000	44,7
1952	31415	30,9
1953	35600	13,3
1954	37743	6,0

Nitekim, ülkemizde makineleşmeye doğru CHP ile başlayan süreç, DP ile devam etmiş, bunun sonucu olarak ta eleman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1950'den itibaren, karayolu yapımına hız verilmesi, yurt dışından yol makineleri ithal edilmesi sonucu, bu makinelerin bakımını yapacak teknik eleman ihtiyacını ortaya çıkarmış, buna bağlı olarak da 1952 yılında Elazığ Erkek Sanat Enstitüsünde bir yol makineleri operatörlüğü ve tamirciliği şubesi açılmış, burada çalışacak öğretmenler seçilerek, özel bir programa

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, İ : 49, Cilt: 3, 24-2-1954, s. 853

⁴⁴⁴ Serdar Turgut, *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara. 1919, s. 149

tutulmuş ve Karayolları İşletme Bölgelerinde, yol makineleri üzerinde, bakım atölyelerinde bilfiil çalıştırıldıktan sonra, okulda öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir.⁴⁴⁵ Diğer yandan, 1953-1954 öğretim yılında İzmir'de müstakil bir Motor Enstitüsü kurulmuş, burada görevlendirilen yabancı uzmanların görüşleri doğrultusunda Adana'da açılan Motor Sanat Enstitüsü bina ve atölyeleri tamamlanarak faaliyete geçmiştir⁴⁴⁶. Ayrıca, kısa süreli kurslar açılmıştır.

3)-Mesleki ve Teknik Öğretimle İlgili Yabancı Uzman Raporları:

a) M. Costat, Türkiye'de Meslek Okulları Hakkında Rapor:

Uluslararası Çalışma Teşkilatı Ortadoğu Merkezi Uzmanı Costat, 1955 yılında Türkiye'ye gelmiş, Meslek Okullarını incelemiş, görüş ve önerilerini bir rapor halinde, bakanlığa sunmuş, bu rapor VI. Maârif Şûrası'nda tartışılmış ve 1957'de Şûra dökümanları arasında yayımlanmıştır⁴⁴⁷. Costat raporunun amacını şöyle açıklar: *"Bu raporun gayesi, erkek sanat okullarının ıslahı meselesi etüd edilmek istendiği zaman nazırı dikkate alınabilecek noktalar üzerinde sadece bir takım ikazlarda bulunmaktan ibarettir"*⁴⁴⁸.

Costat'ın raporu üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar;

- I. Bölüm: Birinci ve ikinci devre erkek sanat okullarının işleme şeması,
- II. Bölüm: Okulların umumi vasıfları ve işlenmesi
- III. Bölüm: Neticeler ve tavsiyeler,

Costat'ın gözlemlerinin ana hatları şunlardır:

⁴⁴⁵ MEB (yay) **Teknik Öğretim Çalışmaları (1949-1956)**, Ankara. Maârif Vekaleti VI. Şûra Dokümanları, 1956, s. 3-4.

⁴⁴⁶ Adil Adnan Öztürk, Özel Arşivi, Dosya no: 8.

⁴⁴⁷ M. Costat, **Türkiye'de Meslek Okulları Hakkında Rapor**, Ankara: MEB Yayını, Maarif Basımevi, 1956, s. 29.

⁴⁴⁸ A.g.r., s. 21.

- Türk Sanat Okullarının ziyaretinden elde edilen kanı iyidir. Bu okullar, sınai ve mesleki formasyon vermede vasat, diğer birçok ülkelerin okullarıyla karşılaştırıldığı zaman üstün tarafları vardır.
- Teorik eğitim programları ile pratik çalışma programları ve her iki kategori öğretmenleri arasında iş birliği noksanlığı dikkati çekmektedir

Mesleki ve Teknik öğretimin gelişmesindeki yetersizlik şu hususlarda görülmektedir:

- Beşinci sınıftan çıkarak mezun olan öğrencilerin sayısı ile birinci sınıfa kabul edilen öğrenci sayısı arasındaki oran ortalama % 30'un altındadır.
- Öğrencilerin büyük kısmı için(%40-50 arası) tahsilin fiili süresi daha önce tahmin edilen beş seneyi aşmaktadır.
- Bir kaç defa sınava girmeden mezun olan öğrencilerin sayısı çok azdır.
- Öğrenciler, özellikle fen derslerinde olmak üzere, bir çok derslerden sınavlardan dönmektedir.

Okulların kuruluşlarından ileri gelen sebepler:

- *Programların içeriği:* Programlar tespit edilirken, bir taraftan, nazari ders müfredatına ilmi ve teknik bütün bilgiler koymakla kabartılmıştır. Diğer taraftan da, mesleğin bütün el becerilerini kapsamı aranmıştır. Atölye öğretiminde formasyona fazla yer verilmemektedir.

- Öğrenci sayısı her yerde okulların kapasitesinden fazladır.

- Türkiye okullarındaki öğretmenlerin tamamı 1938-1953 yılları arasında öğrencilerin % 6'sı ve % 10'u arasında değişmektedir.

- Zamanının tamamını okullara ayırmış teorik ders öğretmenlerinin sayısı çok defa normalin altındadır.

- Türk Erkek Sanat Okulları bir gelişme buhranı geçirmektedir. Görüşlerini bu şekilde belirten Costat, özetle şu önerileri yapmaktadır:

- Vekalet, erkek sanat okullarının sorunlarını araştırmak için ulusal bir komisyon kurmalıdır.
- Teorik derslerin düzenli bir şekilde dağılabilmesi için, öğrenim süresi 5 yıldan 6 yıla çıkarılmalıdır.
- Her okul için bir kadro belirlenmeli ve ona göre öğrenci alınmalıdır.
- Sanat okullarının birinci devrelerini, gerek bu okulların ve gerekse akademik okulların ikinci devresine girme kolaylığı sağlanmalıdır.

Bu dönemde, Türkiye'deki mesleki ve teknik eğitim konusunda araştırma yapan bir diğer uzman ise Elizabeth S. Gorvine'dir.

b)-Elizabeth, S. Gorvine, Kız Teknik Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Teklifler:

ABD'li ev ekonomisi uzmanı Gorvine, 1955 yılında Türkiye'ye gelmiş, iki yıl süreyle, mesleki ve teknik öğretimin bütün kurumlarında incelemelerde bulunmuş, VI. Maârif Şûrasına gözlemci olarak katılmış, gözlem ve önerilerini bir rapor halinde bakanlığa sunmuştur.⁴⁴⁹

Gorvin'e göre, Türkiye'de kızların eğitim problemi kendini oldukça hissettirmektedir.

- Kız çocuklarının ancak % 75'i okula gider.
- Okula giden kız çocukların % 97'si ilkokulun üçüncü sınıfındadır; bu çocukların % 31'i okulu bitirir.
- 7 yaşında ilkokula giren çocukların % 10'u ortaokula devam eder ve ancak % 2'si ortaokuldan mezun olur.
- Okula giden kızların ancak % 2'si lise veya mesleki veya teknik bir okula devam eder.
- 1953'de nüfusun % 74'ü köylere aittir.
- 1951'de 10 yaşından büyük olanların % 65'i okuma yazma bilmemektedir.
- Okulu terk oranı bir hayli yüksektir.

⁴⁴⁹ Elizabeth S. Gorvine, **Kız Teknik Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Teklifler**, (Çev. Cihat Zorlu) Ankara: Maârif Basımevi, 1957.

- Teorik ders öğretmeninin uygulama dersi öğretmeni olamayacağını söylemek hata olur. Öğrenciler için teknoloji dersini, bir şey yapma ile ilgili değilmiş gibi düşünmek öğrenci anlayışına daha çok set çekmek olur.
- Öğretmen, okullar ve programlar, Türkiye'deki gerçek yaşamla ilgilenmeli, ailelerin ve aile yaşamının çözülmesi sorununa çözüm bulmalıdır.
- Halen bir çok yerlerde öğretmen yokluğundan dolayı kafi derecede kapsamlı bir program uygulanamamakta ve dolayısıyla bu yerler bir eğitim programından mahrum kalmaktadır. Hazırlanacak pratik bir program, Kız Teknik Öğretim programlarının % 74'ünün yaşadığı köylere kadar yayılmasına olanak sağlayacaktır. Şehirlere oranla köylerde okula devam eden kızların oranı çok düşüktür.

Gorvine, raporunun her bölümünün sonunda öneriler sunmaktadır.

Bunlar özetle şu şekildedir:

- Kız Teknik Öğretim, maksadı, kuruluşu ve programın fertlerinin ve memleketin bugünkü ihtiyaçlarına uygunluğu bakımından tetkik edilmelidir.
- Kız Teknik Öğretim sistemindeki programların devamı olarak değerlendirilmesini temin için modern ölçme laboratuvarları kurulmalıdır.
- Değerlendirme, program yapma ve bugünkü sistemin kendi bünyesinden mütehassıslar temini mümkün olmadığı bölgelerde öğretmen yetiştirme işinde, eğer ihtiyaç varsa, mütehassıs yardımı ve tavsiyesi temin edilmelidir.
- Eğitim politikasına ait kararlar alınırken Kız Teknik Öğretim Şube Müdürü ile vekaletin ileri gelen yüksek memurları, Talim ve Terbiye Heyeti, Umum Müdür ve bu dairedaki diğer şube müdürleri arasında işbirliği ve haberleşmeye yer verilmelidir.
- Her hangi bir eğitim programı, hedefleri yerine getirilirken, büyük bir dereceye kadar öğretmenlerle metotlara dayanır. Mevcut

programları tatbik edilirken, öğretmenlerin maaşlarında artış, taktir ve mükafatlandırılmalıdır.

- Yüksek ve daha ileri eğitim için öğretmenlere olanak ve fırsat tanınmalıdır.
- Eğitimi, öğrencilerin yaşamlarıyla ilgili hale getirilmelidir.
- Öğrenciler değişen davranış tarzlarına göre ölçülmelidir.

Gorvine, Kız Teknik Öğretim programları ile ilgili şu önerilerde bulunmuştur:

- Kız Teknik Öğretim hedeflerini başarabilmek için ailelere ait ihtiyaçların, sağlık sıhhat ve vasıtaların, beslenme, çocuk bakımı, hastaların evde bakımı, meslek eğitimi ve ailelerin seviyelerini yükselten ev sanayiine çok önem verilmelidir.
- Mesleki olanaklar ve eğitim, realist bir tarzda gözden geçirilmeli ve kız teknik öğretim programlarında buna göre değişiklikler yapılmalıdır.
- Kız enstitülerinin hem ev kadını, hem de meslek kadını yetiştirme fonksiyonu olmalıdır.
- Realist mesleki eğitim programları geliştirirken, bazı sahalarda, enstitü tahsilinden sonra, ileri seviyede ihtiyaç bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır.
- Köy programları, köylü ailenin yaşayış seviyesinin yükseltilmesi ve daha iyi hale getirilmesiyle ilgili olmalıdır.
- Öğretmen köye uygun programları tahlil etmek ve gelişmesine yardım etmek üzere yetiştirilmelidir.
- Kız Teknik Öğretim programlarında görev alan öğretmenler, ev kadınlığı (Aile bilgisi) eğitiminin ne demek olduğunu bilmelidir.⁴⁵⁰
- Kız Orta Sanat Okulu, ders programlarında daha fazla kültür derslerine yer verilmelidir. Bu sayede, ders saatleri muhtelif gayeli ortaokullara benzeyecektir.

⁴⁵⁰ A.g.r., s. 8-28.

- Müfredat programının bütünü daha az ders saati serbest çalışma saatleri ve sınıf dışı faaliyetler sağlamalıdır.

G)-Altıncı Milli Eğitim Şurası ve Alınan Kararlar.

İncelediğimiz dönemde en önemli gelişmelerden biri de IV. Menderes hükümeti döneminde, 18-23 Mart 1957 tarihleri arasında toplanan VI. Maârif Şûrasıdır. Şûra, Maârif Bakanı Ahmet Özel'in başkanlığında toplanmıştır. Şûra açış konuşmasını yapan bakan Özel, Mesleki ve Teknik Eğitimle ilgili şu bilgileri vermiştir: *"...Erkek Teknik Öğretim Kurumlarımız, Maârif hayatımızda, memleketin küçük sanatlar ve endüstri hayatında pek ehemmiyetli bir mevki haizdir. Türkiye'nin orta dereceli teknik personel ihtiyacını bu müesseselerle karşılıyoruz. Vekaletimizin yetiştirdiği personeli temsil ve istihdam eden teşekküllerden mühim bir kısmı Şûramıza davet edilmiş bulunmaktadır.*

Bu itibarla burada az çok işçiler ve işverenlerle, çalışan elemanları yetiştiren Maârif Vekâleti, müşterek mevzuları üzerinde buluşmuş oluyorlar. Yetiştirdiğimiz personelin tatmin eden ve etmeyen taraflarının ve yeniden hangi kollarla personel yetiştirilmesine ihtiyaç bulunduğunun sarahatle açıklanması, bizim için pek faydalı olacaktır.

1956 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de Teknik Öğretim Okulları Müdürlerinin katıldığı üç seminer yapılmış ve bu seminerlerde Erkek Teknik Öğretim, Kız Teknik Öğretim ve Ticaret Öğretimi mevzuları etüt edilmiştir. Bu etütlerin küçük bir hûlasası sizlere tevdi olunmuştur. Hûlasanın dayandığı raporlar dosyalar halinde Mesleki ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğünde mevcut olup müzakereler sırasında emrinizde bulundurulacaktır.

Vekâlet, müesseselerimizi geliştirme hususunda kendi teşkilatıyla yaptığı çalışmalarla iktifa etmeyip, yabancı mütehassıslardan da faydalanmayı düşünmüştür: Erkek Teknik Öğretim meseleleri üzerinde çalışan İLO ve UNESCO Komisyonu, ahiren, " Türkiye'de Erkek Teknik Öğretimin İnkişafı Planı" adlı ilk raporunu vermiştir. Tetkikini gündemimize aldığımız bu raporda Erkek Teknik Öğretim Okullarının teşkilat ve programlarına ait ihtiyaçlar esaslı bir şekilde tespit

olunmuştur. Planını beş yıllık bir program mahiyetinde hazırlamış olan heyet, türlü bakımlardan tavsiyelerde bulunmaktadır.

Erkek Teknik Öğretim teşkilat ve programlarını yeni ihtiyaçlara intibak ettirmeyi düşünürken, arkadaşlarımdan bu tavsiyeleri de değerlendirmelerini bilhassa rica ederim. Raporda ileri sürülen esaslardan tensip edeceklerinizi önümüzdeki yılların çalışma programlarına alacağız.

Erkek Teknik Okullarımızın memlekette en yaygın olanı, sayıları 70'i bulan Erkek Sanat Enstitüleridir. Enstitülerde bugün tatbik edilen programın, orta ihtisas öğretimi yanında genel kültüre de ehemmiyet veriş i pek yerindedir. Ancak bu genel kültür derslerinin okul ihtiyacına göre ayarlanması icabeder. Bu dersler çocuğun şahsiyetini geliştirecek bir mahiyet almalıdır.

Umumi eğitim bakımından anadilinin ehemmiyeti aş ikârdır. Sanat Enstitülerinden mezun olan öğrenciler yazma ve söyleme bakımından sade ve doğru bir Türkçe'ye sahip olmalıdırlar. Yazılacak ve söylenecek mevzuların, çocuğun tecrübelerinden gelen komular olması, ana dili öğretiminde muvaffakiyet sağlar. Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi derslerinin, çevreden hareket eden sosyal bilgiler halinde toplanması faydalı görülmektedir. Enstitü programlarında kültür dersleri bakımından yapılacak daha başka değişiklikler olup olmadığı tetkikler sonunda meydana çıkacaktır. Herhalde teknik derslerde ve maharet isteyen işlerde bilhassa muvaffak olan öğrencilerin genel kültür derslerinde daha da muvaffak olmalarını sağlayacak yolları aramalıyız.

Meslek ve atölye derslerinin, bu müesseselerin gayelerine daha uygun bir hale getirilmesi zarureti mütehassıslar tarafından ileri sürülmektedir. Program, mesleki maharet iktisabının aleyhine olarak, Teknoloji dersleriyle fazla yüklüdür. Bunun yüksek öğretime hazırlık endişesinden ileri geldiği ve müesseselerde başarısızlık nispetini artırdığı belirtilmekte ve Enstitülerde bu derslerin bilhassa pratik formasyon yararına okutulmaları gerektiği üzerinde ısrar olunmaktadır.

İleri temayül, atölyeyi destekleyen derslerin de atölyede çalışan öğretmenler tarafından verilmesine doğrudur. Bunu derhal tahakkuk ettiremesek bile, bugün kalifiye işçi olarak çalışacaklar için nazari derslerin fazla olup olmadığı ve

Teknoloji dersleriyle atölye faaliyetlerinin birbirine yaklaştırılması meseleleri üzerinde durulmaktadır.

Teknik öğretim teşkilatımız yabancı mütehassıslarla da işbirliği yaparak Enstitülerin bünyesine uygun Matematik, Radyo, Elektronik, Ağaç işleri, Tesviyecilik ve Elektrik dersleri için yeni programlar hazırlamıştır. Komisyonunda bu programlar hakkında gerekli izahat verilecektir.

Programda dikkate alınacak diğer bir noktada şudur: Bilindiği gibi, Erkek Sanat Enstitülerimiz öğrencilerini küçük sanatlara, endüstriye ve yüksek tahsile gitmek üzere hazırlamaktadır. Bu üç sahanın kendine göre hususi bir takım ehliyetler istemesi tabiidir. Halbuki öğrencilerin hepsi branşlarının bütün derslerini aynı nispette almaktadırlar. Enstitülerde seçime tâbi dersler yoluyla öğrencilerin ileride intisap etmeyi düşündükleri çevre için daha iyi hazırlanma imkanlarına sahip olmaları lüzumuna kaniiz. Mütehassıslar, öğrencilerin ileride yapacakları işle alakası olmayan derslerden ve bahislerden sarfınazar edilmesini, küçük sanatlara ve endüstriye gireceklerin pratik ehliyetlerinin kuvvetlendirilmesini lüzumlu görmektedirler.

Üzerinde düşüneceğimiz bir cihet de, bu müesseselerde ve diğer bütün teknik ve klasik öğretim müesseselerinde istidatların tespiti bakımından test ve rehberlik faaliyetlerinin geliştirilmesi olmalıdır. Ders yılı sonunda ve başında yapılan imtihanlar bugünkü kadar uzun zaman almamalıdır. Öğrenci çalışmalarının, teklif edildiği şekilde, sene içinde testlerle değerlendirilmesi daha salim bir yol olacak, öğrencilerde kendi ehliyetleri hakkında daha doğru bilgi edineceklerdir.

Endüstri ile münasebetler tesisi meselesi, bugünkü Teknik Öğretimimizin, kanaatimizce, en mühim meselesi olarak tebarüz etmektedir. Vereceğimiz bir iki misal Teknik Öğretimimizin sanayi ile işbirliği yapması halinde ne mühim gelişmeler kaydedebileceğini gösterecektir. Geçen ders yılı sonlarına doğru Malatya Pamuklu Sanayi Müessesesi bu vilayetteki Sanat Okulumuzda bir Tekstil Şubesinin açılmasını istemiştir. Bu hususta gerek fabrika, gerek Sümer bank Umum Müdürlüğü ile müzakereler cereyan etmiştir; nihayet bu ders yılı başında Malatya Sanat Enstitüsü Tekstil Şubesi açılmış olacaktır.

Öğrenciler tatbikatı fabrika atölyelerinde görececek, bir kısım dersler de fabrikanın yetkili teknisyenleri tarafından verilecektir. Geri kalan umumi ve pratik dersler Enstitü içinde temin olunacaktır. İzmir Vilayetinde de Ticaret odası tarafından bir Tekstil Enstitüsünün kurulması hususunda teşebbüse geçilmiş ve ilk merhalede mahalli yardımlarla 1.000.000 lira toplanmıştır. İmkanlarımızı artıran bu mahalli ilgi ile İzmir'de bir Tekstil Enstitüsü ve lüzumlu atölyeler inşa edilecektir. Görülüyor ki endüstrinin teşkilata yardımı pek büyük olabilecektir. Yer, bina ve bilhassa atölye temini esaslı masrafları icap ettiren hususlardır.

Kırıkkale'de açtığımız İş Okulu, gerek Halk Kursları, gerek ihtiva ettiği Akşam Teknik Öğretim müesseseleri yoluyla bu endüstri merkezimize esaslı faydalar sağlamaktadır. Fabrikalar personeli, akşam okullarına devam etmek suretiyle ehliyetlerini resmi bir diplomaya bağlayabilmektedirler. Bu imkan, öğrenimlerini türlü sebeplerle tamamlayamamış işçileri şahsi bakımdan olduğu kadar, formasyon bakımından da tatmin etmektedir.

Bugün bu müesseseye devam eden öğrenci sayısı 3762dir. Aynı neviden iş okullarının diğer büyük sanayi merkezlerinde de kurulması için talepler ve Vekalet teşebbüsleri vardır.

Yine Vekaletimizin İzmir'de kurmuş olduğu Motor Sanat Enstitüsü mahalli ihtiyaçlara cevap veren yeni müesseselerimiz arasındadır ve ICA kanalıyla Amerika'daki Spring Garden Teknik Okulundan gönderilen yedi mütehassısın da yardımıyla çalışmaktadır. Okulun öğrencileri, Orta Sanat ve Orta okul mezunları arasından, teste tabi tutularak seçilmektedir. Burada motorla ilgili konular üzerinde esas hazırlıklarını yapan öğrenciler tahsillerine motor tekniker kısmında devam edebilmektedirler. Motor Sanat Enstitüsünün bir diğerini önümüzdeki yıl Adana'da açacağız.

Yapı Enstitülerinin de Erkek Sanat Enstitülerininkine müşabih teşkilat meseleleri vardır. Erkek Sanat Enstitülerinin, bilhassa Elektrik, Yapı Enstitülerinin Sıhhi Tesisatçılık Seksiyonlarının kuvvetlendirilmesi gerekmektedir.

Yapı ve Sanat Enstitülerinin üstündeki Tekniker Okullarının bir kısım programlarını da Şûranın tetkikine arz ediyoruz. Bilindiği gibi, bu müesseseler gündüz ve gece faaliyette bulunduklarına göre iki veya üç yıllıktır. Öğrencilerini de,

18 yaşlarında bulunan Sanat, Yapı ve Motor Enstitüleri mezunları arasından imtihanla seçer. Şûranın bu devresinde Gündüz Tekniker Okullarının Yapı, Elektrik ve Akşam Tekniker Okullarının Elektrik, Makine ve Yapı müfredat programları incelenecektir...⁴⁵¹.

Şûra gündemi; iki bölüme ayrılmıştır: Mesleki ve Teknik Eğitim ve Halk Eğitimi. Bunlardan birincisinin konuları; Erkek Teknik Öğretim, Kız Teknik Öğretim, Ticaret Öğretimi; ikincisi ise; bir Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulması, Halk Eğitimi programlarının tespiti, Temel Eğitim Merkezinin kurulması konularını oluşturmuştur.

Şûrada görüşülen, erkek teknik öğretim konularından başlıcaları şunlardır: Sanat ve Yapı Enstitüleri teşkilatı ile programlarının günün şartlarına göre düzenlenmesi, küçük sanatlar ve endüstri işbirliği, tekniker okul programları, teknik öğretimde formasyon ve unvanlar, Zonguldak Maden Teknik okulunun gelişimi için, Teknik üniversite ile işbirliği, formasyon kademesine göre; ülkenin teknik personel ihtiyacının nasıl tespit edileceği, mesleki ve teknik öğretim okullarının çıraklık kurumlarıyla ilişkileri görüşülmüştür⁴⁵².

Kız Teknik öğretimde; öğretim alanında hazırlanan program taslaklarının incelenmesi, Kız Enstitüleri program ve teşkilatı ile bu teşkilatın ihtiyaca uygun bir hale getirilmesi, Enstitülerde sekreterlik, hasta bakıcılık, okul sağlığı asistanlığı gibi bölümlerin kurulması konuları üzerinde durulmuştur. Ticaret Liseleri eğitim ve öğretiminin günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi, meslek okullarıyla genel eğitim okulları programlarında, ticaret-iş bilgilerine yer verilmesi, Türk klavyesi ve Türkçe'de stenografi gibi konular incelenmiştir. Şûrada öğretim komisyonlarının aldığı kararlar ve genel kurulunca benimsenen konular şunlardı:

⁴⁵¹ VI. Maarif Şurası , Ankara: MEB Yayını, 1991

⁴⁵² VI. Maarif Şurası , Ankara: MEB Yayını, 1991, s. 3-6

1-Erkek Teknik Öğretim Komisyonu ve aldığı Kararlar:

Komisyon, yapı ve sanat enstitülerinin I. devrelerinin ilk iki sınıfında atölye çalışmalarının, o yaş çocuğunun özellikleri dikkate alınarak azaltılması, enstitü kısımlarının öğrenim sürelerinin üç yıla çıkarılması, bu okulların programlarını gözden geçirilerek yabancı dil, müzik ve beden eğitimi derslerine de yer verilmesi, araç ve gereçler tamamlanmadıkça yeni okul açılmaması, çırak okulları açılması, teknikerlerin sorumluluk ve görevlerini tespit eden mevzuatın yeniden ele alınması, tekniker okulları için iki, akşam tekniker okulları için üç yıl olması, bu okullarda günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler açılması, kalkınma ihtiyacının gerektirdiği teknik personelin yetiştirilme işinin önceden planlanması ve sanat enstitülerinin bazı bölümlerine kız öğrenci alınması olanaklarının sağlanması konuları ile ilgili tekliflerde bulunmuş, bu teklifler Şûra Genel Kurulunca kabul edilerek çoğunlukla uygulamaya konulmuştur.

2- Kız Teknik Öğretim Komisyonu:

Komisyon, Kız enstitülerinin iki devreli olarak mütalâa edilmesi, birinci devrede genellikle ortaokul kültürü verilmesi, ikinci devrenin daha çok sanat ve meslek bölümleri karakterini taşıması, haftalık ders saatinin 36'ya indirilmesi, kız sanat orta okullarının faydalı olabilmesi için enstitüye dönüştürülmesi, bu mümkün olmadığı takdirde kapatılmaları, sınıf geçme yerine ders geçme usulünün kabulü konularında tekliflerde bulunmuştur.

3-Ticaret Öğretim Komisyonu ve Aldığı Kararlar:

Komisyon ortaokulları ve ticaret liseleri bünyesindeki birinci devrelerin klasik ortaokullara denkliğinin sağlanması, ticaret liselerinde öğrencilere daha fazla uygulamalı meslek bilgisi verilmesi, yabancı dil saatlerinin artırılması ve yabancı dille öğretim yapan kolejlerde ticaret ve kız

enstitülerinde sekreterlik şubeleri açılması konularında tekliflerde bulunmuş ve teklifler, Şûra Genel Kurulunca kabul edilmiştir⁴⁵³.

1957-1958 öğretim yılında Karabük iş okulu, Bulancak, Sarıkamış, Sandıklı, Iskilip, Çarşamba, Şarki Karaağaç, Anamur, Sungurlu, Fatsa, Ayvalık, Boyabat ve Ayancık'ta birer müstakil akşam okulu açılmıştır.⁴⁵⁴

Diğer yandan; 1957-1958 öğretim yılının başlaması nedeniyle, Maârif Vekili Tefvik İleri vatandaşlara yaptığı konuşmasında şu bilgileri vermektedir:

"Muhterem vatandaşlar; Teknik Öğretimden de kısa bahsetmek isterim...Hiç şüphesiz ki maârif teşkilatımızın en hayırlı müesseselerinden birisi de kız ve erkek teknik öğretim müesseseleridir. Bu müesseseleri yurdumuzda açan ve geliştiren insanları şükranla yad etmek benim için bir borçtur. Bu müesseseler bilhassa bugünkü hamleler Türkiye'sinde, kalkınan Türkiye'mizde çok kıymetli elemanlar yetiştirmekte ve bunlar, kalkınmada büyük rol sahibi bulunmaktadırlar. Bu vesile ile küçük bir hatıramdan bahsedeceğim. 1950-1951 yıllarında yurt içinde yaptığım seyahatlerde birçok sanat enstitüsü mezunu gençler bana müracaat ediyor ve benden köylerde öğretmenlikten başlamak suretiyle dairelerde katipliğe kadar vazife istiyorlardı. Bunlar, sanat enstitülerimizden tesviyeci, demirci, marangoz olarak çıkmış gençlerdi.- Siz kâtip olmak için mi bu mekteplere girdiniz, dediğim zaman boyunlarını büküyor ve iş sahası bulamadıklarını yana yakıla anlatıyorlardı. Mevcut sanat enstitülerimizin talebeleri bu yüzden senebesene azalmakta idi. Hatta birbirine yakın sanat enstitülerini tevhid etmek suretiyle bu müesseselerin adedini azaltmak gibi zaruretlerle karşı karşıya bulunuluyordu. Memleketimizin kısa zamanda vasil olduğu sinai seviye, artık bu gibi düşüncelerden bizi tamamıyla uzak bırakmıştır. O gün mevcut olan sanat enstitülerimize yenilerini ilave ettik. Talebe sayısı her sene biraz daha arttı. Ve sanat enstitüsü mezunlarının iş bulamaması hadisesi bir acı hatıra olarak geride kaldı. Buna mukabil yurdumuzda kurulan fabrikalar, enerji santralleri ve umumi olarak vatani mâmure haline getirme hareketleri bizi daha çok sanatkar ve teknik eleman yetiştirmeye mecbur etti. Mevcut müesseselerin sayısı ve talebesi artarken yeni zaruretler bizi Kırıkkale ve Karabük'te işçilerimiz için, normal

⁴⁵³ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul: MEB Yayını, Milli Eğitim Basımevi, 1973 s. 105-106.

⁴⁵⁴ Mesleki ve Teknik Öğretim, Sayı: 65 Temmuz 1958, s. 45.

okullara paralel, iş okulları açmaya ve ayrıca mevcut teknik okulları inkişaf ettirmekle beraber, Ankara, İzmir, Erzurum, Eskişehir'de tekniker okulları açmaya sevk etti. Hiç şüphe yok ki, yurdumuzun büyük kalkınma hareketine muvazi olarak bu hamleleri yapacak ve idame ettirecek elemanları yetiştirme hususunda her sene yeni müesseseler açmaya devam edeceğiz. Erkek teknik okullarının bu faaliyeti yanında kız sanat enstitülerinin, akşam kız sanat faaliyeti de memnuniyet verici şekilde artmış bulunmaktadır. Ankara'da kız sanat enstitüsü tahsili üzerine iki yıllık öğretim veren bir sekreterlik okulu açılmıştır.

Teknik öğretim sahasında memnuniyet verici diğer bir hadise de bu yıl İstanbul'da bir tatbiki güzel sanatlar okulunun açılmış olmasıdır: Kız ve erkek sanat enstitüleri mezunları ile lise mezunlarını alacak olan bu müessese üç yıllık bir tahsil süresi içinde öğrencilerini iç mimari, mobilyacılık, seramik, grafik ve artistik baskı mensucat sahalarında ehliyetli ve yaratıcı sanatkârlar olarak yetiştirecektir...

Öte yandan, daha önce belirttiğimiz gibi, Cumhuriyet rejimini ve Atatürk devrimlerini yaymak, kökleştirmek, halkı toplumsal, kültürel açıdan geliştirmek amacıyla kurulan halkevleri, tek parti döneminde CHP'ye bağlı çalışması nedeniyle, 1951'de çıkarılan 5830 sayılı kanunla, DP tarafından kapatılmıştı. DP tarafından, Halkevlerinin kapanmasıyla doğacak olan boşluğu kapatmak amacıyla çalışmalar yapılmış, Amerikalı Profesör W. Dickerman, Türkiye'deki halk eğitimi örgüt ve çalışmalarını değerlendirmek için, Türkiye'ye çağırılmıştır. Üç aylık incelemeleri sonunda, Aralık 1951'de Ankara'da düzenlenen seminerde kendi görüşlerini açıklamıştır. Dickerman'ın raporu 1956 yılında yayımlanmıştır...⁴⁵⁵.

Dickerman'ın raporu doğrultusundan hareket edilerek; seyyar kurslar düzenlenmiş ve böylece çok sayıda kurs açılmış, bunun sonucu olarak çok sayıda vatandaş bu kurslara katılmışlardır. Örneğin; 1950'de 470 gezici köy sanat kursuna dokuz bin köylü kadın ve erkek devam etmişken, bu tür kursların sayısı 1958'de 898'e yükselmiş ve öğrenci sayısı da 16049'a ulaşmıştır. Okulların bünyesinde faaliyet gösteren, Akşam Meslek kurslarının sayısı, 1950'de 15, öğrenci sayısı 986 iken, bu oran 1958'de 154 kurs

⁴⁵⁵ Mesleki ve Teknik Eğitim, Sayı: 40, Ekim 1956, Ayrıca bkz; Watson Dickerman, Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor, Ankara: 1956.

açılmış, bu kurslardan 3322 kadın ve erkek vatandaş yararlanmıştır. 1958'de mevcutlara ilaveten, 1 kız orta sanat okulu, 10 akşam tekniker okulu, 1 akşam erkek sanat enstitüsü, 1 motor sanat enstitüsü, 1 kız teknik öğretim olgunlaşma enstitüsü, 1 sekreterlik okulu, 9 akşam kız sanat okulu, 74 akşam erkek sanat okulu, 1 akşam yüksek iktisat ve ticaret okulu, 7 erkek sanat enstitüsü (Bu okullardan altısı orta sanat okulu iken enstitü haline getirilmiştir) 8 kız enstitüsü (Bu okullar kız orta sanat okulu iken enstitü haline getirilmiştir) 26 kadın, erkek köy sanat kursu açılmıştır.⁴⁵⁶ Filimle öğretim merkezi kurularak, okullarda eğitici filimler oynatılmaya başlanmıştır.

Dönemin genel özelliklerinden biri olarak, 1958 yılından itibaren ABD'den Mesleki ve Teknik Öğretim konusunda görüş ve önerilerini almak amacıyla çağrılan yabancı uzmanlara ek olarak, yabancı öğretmenler çağırılmış ve bunlarla toplu sözleşmeler yapılmıştır. Bu uzmanlar, Türkiye'de uzun süre kalmış ve her türlü masrafları, Türk hükümeti tarafından karşılanmıştır.⁴⁵⁷ Gelen bu uzmanların çoğu, konularında uzman olmadıkları gibi, Türkiye'deki meslektaşlarına da pek iyi davranmamış, daima onlara tepeden bakmışlardır.⁴⁵⁸ Diğer yandan, ABD'den çok sayıda teknik yardım alınmıştır. Örneğin; İ.C.A teknik yardımıyla, Amerika'dan getirtilen teçhizatlar, Türk-ABD ilişkilerini göstermek amacıyla, 1957 yılında İzmir Fuarında teşhir edilmiştir.⁴⁵⁹

Mesleki öğretimin her bölümünde bir gelişme olmasına rağmen, sağlık ve tarım alanlarında önemli bir gelişmeye rastlanmamıştır. Örneğin; orta dereceli sağlık okulları sayısı, 9'dan 27'ye çıkarılarak bir gelişme sağlanmasına rağmen, öğrenci sayısı 1995'ten 1900'e düşmüş ve böylece sağlık elemanı yetiştirme alanında önemli gelişme sağlanamamıştır. Diğer yandan, tarım okulu sayısı 2, öğrenci sayısı 1308'dir. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin ihtiyacı olan sağlık personeli ve tarım elemanı

⁴⁵⁶ **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Sayı:73, Mart 1959, s. 2.

⁴⁵⁷ Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi, **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Dosya no: 27, sıra no: 4.

⁴⁵⁸ MEB. Arşivi: **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Dosya no: 28, sıra no: 4.

⁴⁵⁹ Adil Adnan Öztürk, Özel Arşivi, dosya no: 7.

yetiştirilmesinde önemli bir gelişme sağlanamamıştır.⁴⁶⁰ Diğer yanda, Mesleki ve Teknik Öğretimdeki sayısal gelişmeler ise şu şekildedir:

Tablo(31) MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMDE GELİŞMELER (1937-1960)

YILLAR	OKUL	ÖĞRETMEN SAYISI			ÖĞRENCİ SAYISI			DİPLOMA ALANLAR		
		T	E	K	T	E	K	T	E	K
1937-1938	78	948	683	265	2664	6899	4235	2335	1391	944
1939-1940	81	982	668	314	12352	7871	4481	2382	1357	1025
1947-1948	278	4534	3197	1337	59905	48708	11197	12735	10476	2259
1949-1950	317	4584	3200	1384	55522	44077	11445	12315	10060	2255
1950-1951	326	4488	2985	1503	53289	41663	11626	12487	9877	2610
1951-1952	340	4401	2886	1515	51897	40246	11651	11895	9497	2398
1952-1953	354	4412	2881	1531	50893	38485	12408	9637	7005	2632
1953-1954	371	4746	3078	1668	58386	45506	12880	12098	9533	2565
1954-1955	387	4999	3216	1783	64939	50739	14200	13721	11080	2641
1955-1956	415	5294	3431	1863	72675	56960	15715	13918	10986	2932
1956-1957	432	5840	3864	1976	80072	62581	17491	16071	12501	3570
1957-1958	454	6214	4120	2094	86470	66750	19720	18789	15084	3705
1958-1959	473	6708	4513	2195	91469	69012	22457	20731	16406	4325
1959-1960	503	7382	4978	2404	98010	70543	27467	23206	18066	5140

H)-Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumları:

1)-Akşam Erkek Tekniker Okulları:

Bu okullar, işyerlerinde mühendis ile kalifiye işçi ve ustalar arasındaki kademeye, sevk ve idare bilgileri bulunan elemanları yetiştirmek amacıyla kurulmuşlardır. Bu okulların esas gelişimi cumhuriyet döneminde olmuştur. 1928-1929 öğretim yılından itibaren, çeşitli fabrika ve atölyelerde çalışan işçilerin, yeteneklerini geliştirmek, mesleklerinde ilerlemeler sağlamak, teknik yenilikleri öğretmek amacıyla açılan, ilkokul üzerine kurulmuş okullardır.

1951 yılında toplanan komisyonunun aldığı karara dayanarak, daha çok sayıda eleman yetiştirmek amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığı ülkenin muhtelif bölgelerinde okullar açmıştır. Öğretim süresi üç yıl olan bu okullar,

⁴⁶⁰ Şevket Gedikoğlu, a.g.e., s. 135-136.

gündüzleri işyerinde çalışarak hayatını kazanmak, hem de mesleğinde ilerlemek isteyenler için, akşamları öğretim yapan kurumlardır.⁴⁶¹

Erkek Sanat Enstitüleri içinde olan, bu okullarda tesviyecilik, elektrikçilik, ağaç işleri, demircilik, motorculuk, radyoculuk, alanlarında kurslar verilmektedir. Bu okullar, MEB Müdürler komisyonunun, 22-11-1958 gün ve 405-1/ 547 sayılı kararıyla her akşam erkek sanat enstitüsü içinde açılması istenmiştir. MEB'nin 18-9-1969 gün ve 428-30499 sayılı emriyle, okullar, Gündüz ve Akşam Endüstri Pratik Sanat Okulu haline dönüştürülmüştür.⁴⁶²

1950-1960 yılları arasında açılan okullar ve bu okulların faaliyette bulundukları iller şunlardır:

1. Adana Akşam Tekniker Okulu		1958-1959
2. Adapazarı	" "	1959-1960
3. Afyon	" "	1959-1960
4. Ankara	" "	1954-1955
5. Aydın	" "	1959-1960
6. Bursa	" "	1958-1959
7. Diyarbakır	" "	1958-1959
8. Erzincan	" "	1958-1959
9. Erzurum	" "	1959-1960
10.Eskişehir	" "	1956-1957
11.İstanbul	" "	1958-1959
12.İzmir	" "	1958-1959
13.İzmit	" "	1958-1959
14.Karabük	" "	1958-1959 (İş okulu içinde)
15.Kayseri	" "	1958-1959
16.Kırıkkale	" "	1954-1955 (iş okulu içinde)
17.Konya	" "	1959-1960
18.Malatya	" "	1959-1960
19.Rize	" "	1958-1959
20.Samsun	" "	1959-1960

⁴⁶¹ Reşat Özalp, a.g.e, s. 68

⁴⁶² Bakınız: Mesleki ve Teknik Öğretim,(1980-1981) Ankara: MEB yayınları, 1981

21.Sivas	"	"	1959-1960
22.Trabzon	"	"	1959-1960

Olmak üzere, toplam 22 okul eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunmaktadır.

2)-Akşam Kız Sanat Okulları:

Öğretim çağını geçirmiş veya bu çağda bulunmakla beraber, durumları normal okullara devam etmeğe elverişli olmayan genç kız ve kadınlara çeşitli kadın sanatları öğretmek amacıyla açılmıştır.

Kurslar halinde öğretim yapan bu okullarda biçki-dikiş, kadın ve erkek çamaşırı, nakış, moda, çiçek, ev idaresi, yemek pişirme, pasta, resim, bebek, yün işleri, sıрма, çocuk bakımı v.b. meslekler üzerinde kurslar tertiplenmiştir.

3)-Erkek Sanat Enstitüleri:

Ülkenin endüstri ihtiyaçlarına uygun, modern endüstrinin ileri tekniğine kolayca uyabilecek yetenekli kalifiye işçi ve teknisyen yetiştirmek amacıyla kurulmuşlardır. İlk defa Niş'te, daha sonra Sofya'da ve (1864) de Rusçuk'da ıslahhane adıyla açılmışlardır⁴⁶³. Mesleki ve Teknik öğretim kurumları içerisinde en yaygın bulunan bu okulların bünyelerinde zaman zaman değişiklikler yapılmış 1942-1943 öğretim yılında "*Erkek Sanat Enstitüsü*" adını almıştır. 24.11.1948 tarihinde, bu okulların birinci devrelerine "Orta Sanat Okulu" ikinci devrelerine de "*Sanat Enstitüsü*" adı verilerek programları yeniden düzenlenmiştir. Daha önce ilkokula dayalı beş yıllık bir öğretim süresi bulunan bu okulların, ilk üç sınıfına (birinci devre) Erkek Sanat Okulu, son iki sınıfına da Enstitü adı verilmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁶³ Orhan Tuna, *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim*, s. 32. 33

⁴⁶⁴ Cicioğlu, a.g.e, s. 268

İncelediğimiz dönem içerisinde, Erkek Sanat Enstitüleri Orta Okul veya Erkek Sanat Okullarına dayalı iki yıllık öğretim süreleri bulunan kurumlardır. Enstitülerden büyük bir kısmının bünyesi içinde, bu okulların birinci devresini teşkil eden üç yıllık Erkek Sanat Okulları bulunuyordu. Sanat Enstitülerin kuruluşu ile ilgili istatistiklerden elde ettiğimiz veriler birbirini tutmamaktadır. Sadece Erkek Orta Sanat Okulu olarak kurulanları ele alacak olursak, 1960 yılında faaliyette bulunan okul sayısı 89'dur. Bunlardan 27 tanesi, 1951-1960 tarihleri arasında açılmıştır. Diğer yandan, Erkek Sanat Enstitülerinin, içerisinde bulunan, Elektrik, Radyo, Motor, Mensucat, Matbaacılık, Kimya, Ağaç ve Metal İşleri ve Yapı Enstitülerinin tamamını ele alacak olursak aşağıdaki tabloyu elde ederiz.

Tablo (32) Sanat Enstitülerinde Gelişmeler(1927-1960)⁴⁶⁵

Yıllar	Okul	Öğretmen	Yeni Kayıt	Öğrenci	Mezun
1927-1928	9	159	-	373	121
1930-1931	9	163	-	314	79
1935-1936	10	174	820	666	262
1940-1941	12	245	1918	1102	348
1945-1946	34	1252	547	3078	841
1950-1951	70	1669	394	6806	3232
1955-1956	79	1914	1965	7312	2323
1960-1961	101	1953	3716	16816	6166

Erkek Sanat enstitülerinden mezun olan sayı her geçen gün artmıştır. Bu okullardan mezun olanların oranı, 1927-1928'de 121 iken, 1938-1939'da 202'ye, 1949-1950'de 2717'ye, 1959-1960'da 6032'ye yükselmiştir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, s. 192

⁴⁶⁶ Özalp, a.g.m, s. 72

Tablo(33)Sanat Enstitülerinde Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı**(Orta Dereceli Erkek Teknik Öğretim Kurumlarında)⁴⁶⁷**

Yıllar	I. Devre Öğrenci Sayısı	II. Devre Öğrenci Sayısı	Toplam	Öğretmen sayısı	Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı (1/2)
1930-1931	1053	314	1367	163	8
1935-1936	1578	666	2244	183	12
1940-1941	3426	1102	4528	248	18
1945-1946	17315	3078	20393	1355	15
1950-1951	12447	6806	19253	1846	10
1955-1956	22116	7312	29428	2054	14
1960-1961	19159	16816	35975	1983	18

AÇIKLAMA:Tabloda; sanat, yapı sanat, motor sanat, kimya sanat, matbaa sanat, mensucat sanat, enstitüleri ile orta terzilik okulu birinci ve ikinci devre öğrenci sayıları ve bu okullarda görev alan öğretmen sayıları topluca gösterilmiştir.

2.Sanat enstitüleri atölye ve meslek dersi öğretmenlerinin ayrıca teknisyen, pratik sanat, akşam sanat okullarında da dersleri vardır.

Nitekim, bu okullara halk tarafından büyük ilgi gösterilmiş, ilk okul mezunlarından 1954 yılında müracaat edenlerin % 76.8'i 1959'da % 58'i ve 1960 yılında %66'sı okullara kabul edilmiştir. Orta Okul mezunlarından da Enstitülere girmek isteyenlerin sayıları artmaya başlamıştır. Örneğin Enstitülere girmek isteyenlerin sayısı, 1952'de 406 iken, 1957'de 2988'e, 1960 yılında 3165'e ulaşmıştır⁴⁶⁸. Rakamların artmasındaki en önemli etkenlerden birisi, Türkiye'nin modernleşmesiyle birlikte Erkek Sanat Enstitülerinin Elektrikçilik, Radyoculuk, Motorculuk, Tesviyecilik, Demircilik, Marangozluk ve Telefon Telgraf bölümlerinden mezun olanların hemen iş bulmaları,⁴⁶⁹ ayrıca Sanat okulunu bitiren öğrencilere yedek subaylık hakkının tanınması da önemli rol oynamaktaydı⁴⁷⁰. Bütün Sanat Enstitülerinde tesviyecilik, demircilik, marangozluk sanatı ile ilgili şubeler bulunuyordu.

⁴⁶⁷ Cumhuriyetin 50.Yılında Rakam ve Grafiklerle..., s. 105

⁴⁶⁸ Özalp, a.g.e, s. 27

⁴⁶⁹ Zafer, 26 Ocak 1950

⁴⁷⁰ Zafer, 21 Ağustos 1954

Erkek Sanat Enstitülerinde haftalık ders süresi 44 saattir. Bu süre içerisinde genel bilgi ve meslek dersleriyle pratik çalışmaya ayrılan zaman şöyledir;

	1.Sınıf %	2. Sınıf %
Genel Bilgi dersleri	25	16
Meslek Dersleri	29	20
Pratik Çalışma	55	55

1960-1961 öğretim yılında Erkek Sanat Enstitülerinde bulunan öğrencilerin takip ettikleri mesleğe göre %'de durumları şu şekildedir.

	%
Tesviyecilik	48
Marangozluk	18
Elektrikçilik	13
Demircilik	13
Diğer Meslekler	8
Toplam	100

4)-Kız Sanat Enstitüleri:

Bu enstitülerin amacı; öğretim çağında bulunan kızlara orta okul derecelerinde genel bilgilerin yanı sıra, belirli alanlarda yaşamlarını kazanabilecek şekilde yetiştirmek, aile yaşantısında becerikli, bilgili birer ev kadını olarak hazırlamaktır İlk kez 1864'de Rusçukta açılmıştır. 1923'te 'Kız Meslek Mektebi' adını alan bu okullar, 1927'de 'Kız Enstitülerine' dönüştürülmüştür.⁴⁷¹

Kız Enstitüsü iki bölümden oluşmaktadır. Biri, ilkokuldan mezun olan öğrenciler için 5 yıllık bölüm, diğeri genel ortaokulu bitirip gelenlere ait olan bölümdür. Beş yıllık bölüm de, genel orta okul bilgileri verilmekle beraber,

⁴⁷¹ Cicioplu, a.g.e, s. 269

öğrenciler; kadın zanaatlerinden birini öğreniyordu. Ayrıca, bir ev kadını için gerekli olan bilgileri öğrenmeye yarayan derslerde gösteriliyordu.⁴⁷²

Kız Enstitüleri, 1943-1944 öğretim yılından itibaren, ilk üç yılı birinci devre '*Kız Sanat Orta Okulu*' son iki yılı ikinci devre '*Kız Sanat Enstitüsü*' olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Kız sanat okulları, 1959-1960 öğretim yılına kadar Kız Sanat Enstitülerinin üç yıllık birinci devresi durumunda meslek öğretimi veren okullar halinde devam etmiştir.

5)-Yol Makineleri Tamirciliği ve Operatörlüğü:

Yol yapımında faydalanılan çeşitli makinaları kullanacak, bakım ve tamirlerini yapabilecek elemanları yetiştirmek amacıyla 1952-1953 öğretim yılında Elazığ Erkek Sanat Enstitüsü içinde faaliyete geçirilen sınıfın öğrenim süresi bir yıldır. Okula Erkek Sanat Enstitüsü mezunları imtihanla kabul edilir⁴⁷³. Birinci yarıyıl öğrencilere teorik bilgiler verilir ve laboratuvar denemeleri yaptırıldı. İkinci yarıyıl tamamen pratik çalışmaya ayrılmıştır. Bu süre içerisinde öğrenciler, tamircilik, motor şoförlüğü, konkasör-kompresör, traktör operatörlüğü ve ekskavatör operatörlüğü, greyder operatörlüğü kollarında çalıştırıldı⁴⁷⁴.

6)-Motor Sanat Enstitüsü:

Erkek sanat enstitülerinin bir kısmında olan motorculuk meslek şubeleri motorlu nakil vasıtaları ile traktörlerin artması, bunların bakım ve tamirlerini tekniğine uygun bir şekilde yapacak elemanları yetiştirmek amacıyla, erkek sanat okullarının motorculuk şubelerinin sayıları artırılmıştır. 1946 yılında

⁴⁷² A. Hasip, Aytuna, *Orta Dereceli Okullarada Öğertmenlik ve Problemleri, (II. Basım)*k

⁴⁷³ Cicioğlu, a.g.e., s.269

⁴⁷⁴ *Teknik Öğretim Çalışmaları*, s. 6

beş okulda motorculuk bölümü bulunurken, sonradan yedi okulda daha açılmış, böylece motorculuk bölümlerinin sayısı on ikiye çıkmıştır.

Bunlardan başka Motorlu taşıt araçlarının en çok bulunduğu, İzmir'de 1953-1954 öğretim yılında, Adana'da 1958-1959'da İstanbul'da 1958-1959 yılında, müstakil bir motor sanat enstitüsü faaliyete geçmiştir⁴⁷⁵.

1953-1954 yılında 'Motor-Makine Okulu' adıyla üç sınırlı olarak İzmir'de kurulan okul, Talim Terbiye kurulunun 12 Kasım 1955 tarih ve 246 sayılı kararı ile, "Motor Sanat Enstitüsü" ismini almış ve Okulun süresi üç yıldan iki yıla indirilmiştir. Okulun atölyelerinin makine ve teçhizatı da Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Teşkilatı aracılığıyla Amerika'dan getirtilmiştir⁴⁷⁶. Yine ABD "Spring Garden Enstitüsü" ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bu okullarda çalışacak yabancı uzman ve öğretmenler için, 34 sayfalık bir antlaşma yapılmıştır⁴⁷⁷. Bu okullarda öğrenciler, dizel ve benzin ile işleyen her türlü motorların bakım ve montaj işlerini öğreniyordu. 1950-1960 yılları arasında Motor Sanat Enstitülerinde sayısal gelişme şu şekilde olmuştur.

Tablo (34) Motor Sanat Enstitülerinde Sayısal Gelişmeler⁴⁷⁸

Yıllar	Okul Sayısı	I. Sınıfa Yeni Yazılanlar	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Öğretmen Sayısı
1953-1954	1	29	59	15	12
1954-1955	1	56	106	31	18
1955-1956	1	39	103	53	28
1956-1957	1	48	91	40	23
1957-1958	1	45	87	50	28
1958-1959	2	48	96	41	40
1959-1960	3	85	140	66	40

⁴⁷⁵ Teknik Öğretim Çalışmaları (1946-1956), s. 6

⁴⁷⁶ 12 Kasım 1955 tarih ve 246 sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı

⁴⁷⁷ Adil Adnan Öztürk Özel arşivi, Dosya No:10.

⁴⁷⁸ Grafiklerle Milli Eğitimimiz, s. 21

7)-Matbaacılık Okulu:

Yayın alanında makine, tipo-ofset, klişecilik ve en tertip işlerinde çalışacak bilgili elemanları yetiştirmek amacıyla, 1946-1947 öğretim yılında da Ankara, Birinci Erkek Sanat Enstitüsünde bir matbaacılık bölümü kurulmuştur⁴⁷⁹. Daha sonraları ihtiyaç dolayısıyla Ankara'da İkinci Erkek Sanat enstitüsüne taşınmış. Bunların da yetersiz olması üzerine, 1952'de İstanbul Sultan Ahmet Erkek Sanat Enstitüsü'ne taşınmıştır. 1952-1953 öğretim yılından itibaren, burada eğitim ve öğretim faaliyetine devam etmiştir. Daha sonra adı matbaacılık okulu olarak değiştirilmiştir.

Matbaacılık Okulu Orta Okula dayalı ve öğrenim süresi üç yıl olan bir kurumdu. Okulda erkek sanat okulu yönetmeliği aynen uygulanmıştır⁴⁸⁰.

8)-Tekstil Meslek Lisesi:

Tekstil alanında, yetenekli elemanları yetiştirmek amacıyla, 1958-1959 öğretim yılında İstanbul'da Mensucat Sanat Enstitüsü adı ile açılmıştır. Öğrenim süresi ortaokul üzerinde iki yıldır. Öğrenciler ilk yıl, iplik dokuma, boya ve apre üzerinde çalışırdı.

9)-Elektrik ve Radyo Sanat Enstitüsü:

Türkiye'nin sanayileşmesiyle birlikte, sınai ve iktisadi alanlarda kalkınmayı sağlamak amacıyla bu alanda yetişmiş elemana ihtiyacın her geçen gün artması dolayısıyla tek parti döneminde bu okullar kurulmaya

⁴⁷⁹ Cicioğlu, a.g.e., s.275

⁴⁸⁰ R.Özalp, a.g.m. s.74.

başlamıştır. 1946 yılında altı elektrik şubesi bulunuyordu. Daha sonra 9 bölüm daha açılarak okulların sayısı 15'e çıkmıştır.

10)-Ticaret Okulları ve Liseleri:

Orta ticaret okulları, ilk öğrenim üstünde genel ve mesleki bilgi veren, öğrencisini Ticaret Lisesine, lise öğrenimi yapmayacakları ticaret hayatına hazırlayan okullardır.

Ticaret liseleri, öğrencilerini yüksek meslek öğrenimine, yüksek öğrenim yapmayacakları da, özel teşebbüslere girişebilecek, ekonomik amaçlı işletme ve kurumlarda iş yapabilecek kabiliyete genel ve mesleki bilgi verecek hayata hazırlayan öğrencilerdi⁴⁸¹.

Orta ticaret okullarının ve liselerinin öğrenim süreleri üçer yıldır.

11)-İmam-Hatip Okulları:

Türkiye'de İmam-Hatip okullarının genellikle 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile açılan İmam-Hatip okulları ile başlatmak gelenek haline gelmiştir. Fakat bu okulların kuruluş tarihi 1924 değil, İmam-Hatip medreselerinin açılış tarihi olan 1913 yılıdır. Çünkü; 1913 yılında açılan İmam-Hatip Medreseleri(Medreset'ül-Eimme ve'l-Hûtaba) ile, İmam-Hatip okullarının fonksiyonu aynı idi.⁴⁸² 3 Mart 1924'te çıkarılan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, medreseler kaldırılmış, onların yerlerini İmam-Hatip Okulları almıştır. İlkokullar üzerine dört sınıflı olan bu okulların o günkü sayısı 29 idi. 1924'te 29 olan bu okulların sayısı, 1924-1925'te Edirne, Ödemiş, Hopa, Şavşat, Niğde İmam-Hatip okullarının kapanması, Artvin ve

⁴⁸¹ Saffet R. İrnek, "Türkiye'de Ticaret Öğretimi", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Ekim 1961

⁴⁸² Nahit Dinçer, **1913'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi**, Ankara: Yağmur yayınları, 1974, s. 10; Doğan Duman, a.g.t., s. 140. Saffet R. İrnek, "Türkiye'de Ticaret Öğretimi", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Ekim 1961

İzmir’de birer İmam-Hatip okulları açılmasıyla birlikte sayıları 26’ya, 1926’da 20’ye, 1928-1930 öğretim yılına kadar, yalnız, Kütahya ve İstanbul İmam-Hatip okulları açık kalmıştır.⁴⁸³ 1929-1930 öğretim yılında tamamen kapatılmışlardır.⁴⁸⁴

Bu okulların sayılarının giderek azalmasının çeşitli nedenleri vardır. 1926’da çıkarılan bir kanunla “*din görevliliği*” devlet memurluğundan çıkarılarak, bu okullara ayrılan tahsilatın kısıtlanması, Cumhuriyet Devri ile birlikte Türkiye’nin eğitimden tarıma, sağlığa ve teknik alanlara doğru büyük bir kalkınmaya girişmesi, yetişmekte olan gençlere daha geniş olanaklar sağladığı yeni iş sahalarının ortaya çıkması, dini hizmetlere olan geleneksel yönelmeyi büyük ölçüde baltalamıştır.

Bu konudaki gerilemeyi istatistik yayınlardan tespit etmek mümkündür. Örneğin; 1924-1925 öğretim yılı başında 29 İmam-Hatip okulunda 2258 öğrenci varken, ders yılı sonunda bu okullardaki öğrenci sayısı 18.022’ye düşmüş, 1924-1925’de bu sayı 1443’e, 1925-1926’da 1009’a, 1926-1927’de 278’e inmiştir.

Bu dönemde, İmam-Hatip okullarının halk arasında ve yeni yetişen gençler arasında eski ilgi ile karşılanmamasının bir başka nedeni de, teknik ve genel öğretim kurumlarının ülke geneline yayılması konusunda yapılan çabaların başarıya ulaşması, bu okullarda öğrenimlerini yapacaklara iş bulmada kolaylıkların sağlanması, İmam-Hatip okullarına olan talebi azaltmıştır.⁴⁸⁵ Ömer Okutan’a göre, 1931 yılında İmam-Hatip okullarının öğrenci bulamamak yüzünden tamamen kapanarak ortaokula çevrilmesinin nedenleri şöyledir:

- Parasız yatılı sistemin geliştirilmemiş olması,
- Öğrencilere yatacak ve yiyecek olanakları sağlayan İmam-Hatip okulu Koruma derneklerinin bulunmaması,

⁴⁸³ Hasan Ali Yücel, a.g.e., s. 53.

⁴⁸⁴ Hasan Küçük, Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri, İstanbul, 1976, s. 26.

⁴⁸⁵ İsmet Parmaksızoğlu, Türkiye’de Din Eğitimi, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 25.

- Bu okullara ortaokul haklarının tanınmış olmasına rağmen, meslekleri ile ilgili daha yüksek öğrenimin sağlanamamış olması,
- Mezunların iş sahasının olmaması,
- Cumhuriyet rejimi ile birlikte, Türkiye'nin fen ve teknik alanda büyük kalkınmaya girmesi, yeni iş alanları yaratılması, dinsel kurumlara olan geleneksel yönelmeyi büyük ölçüde durdurmuştur.⁴⁸⁶

Halifeliğin kaldırılmasıyla beraber laikliğe doğru bir yönelme olmuş, 1926'da medeni kanun kabul edilmiş, 1928'de Anayasadan, "*devletin dini İslam*" ibaresi kaldırılmış, Latin harfleri kabul edilmiş ve 1937'de Anayasa laiklik maddesi konmuştur.

1930-1940 yılları arasında laik milliyetçiliğin eğitim sisteminde yerleşmesi konusunda yoğun çabalar harcamış, ancak çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte, yukarıdan aşağıya doğru yapılan girişimler gevşemiştir.⁴⁸⁷

1930-1940 yılları arasında izlenen politikanın sonucu, din adamlarının günden güne azalması, onları yetiştirecek kurumların bulunmaması, halkın dini gereksinimlerinin karşılanamaması bazı sorunlara yol açmıştı. Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte kısmen oluşan demokratik ortamda politikacılar, dönemin bir özelliği olarak, fazla oy alabilmek amacıyla yıllarca unuttukları halkın ayağına gitmeye başladılar.

Politikacılar bu esnada halkın inancına duyarlılığına bir kez daha tanık olarak, onların dini gereksinimlerini de görmüşlerdi.⁴⁸⁸ Daha öncede belirt- tiğimiz gibi, CHP'de oy kaybetmekten korkmuş, sınırlı da olsa resmi kurumlarda devlet denetiminde din dersleri verilmesini kabul etmiştir.

10 Şubat 1948'de toplanan, CHP Meclis grubunda, ilkokullarda öğrenim gören çocuklara din dersleri verilmesi ve İmam-Hatip gibi din görevlilerinin yetiştirilmesi için, meslek okulları açılması konularının

⁴⁸⁶ Ömer Okutan, *Din Eğitimi Okulları Planlaması ile İlgili Rapor*, Ankara: 1971, s. 6.

⁴⁸⁷ Bahattin Akşit, "Türkiye'de İslami Eğitim: Osmanlı'nın Son Döneminde Medrese Reformu ve Cumhuriyet'te İmam-Hatip okulları", *Çağdaş Türkiye'de İslam: Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet*, Yayına hazırlayan: Richard Topper, (Çev: Özden Arıkan) İstanbul, 1993, s. 119, Duman, a.g.t., s. 142.

⁴⁸⁸ Duman, a.g.e., s. 143.

incelenmesi için bir komisyon kuruldu. Komisyon din öğretimi için önemli raporunda; *"...Müslüman vatandaşların İmamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerini ifa edecek elemanlara da ihtiyaç duyduğu ve bunları yetiştirecek öğretim müesseselerinin kurulması lazım geldiği tespit edilmiş ve bu nevi öğretim kurumlarının rejimimizin ve anayasamızın laiklik esasları ile asla tearuz etmeden devlet yardımı ile kurulabileceği esasında birleşmiştir."*⁴⁸⁹ 1948 yılında 10 ilde, mevcut din adamlarına bilgi vermek, onları günün anlayışına göre yetiştirmek ve orta okul mezunlarını alıp yetiştirmek için, 10 aylık kurslar açılmasına karar verildi.⁴⁹⁰

Milli Eğitim Bakanlığı İmam-Hatip kurslarını ilk olarak İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır, Erzurum ve Seyhan'da, daha sonra; Konya, Kastamonu, Bursa, Trabzon, Afyon ve Urfa'da açılan kurslar takip etmiştir.⁴⁹¹ 14 Mayıs 1950'de iktidara geçen DP Parti Programındaki eğitim anlayışı gereği, dini eğitime önem vermiş ve bu konudaki çalışmalara hız vermiştir.

Diyanet İşleri Bakanlığı, 8.8.1951 tarihinden itibaren İmam-Hatip Okulu çalışmalarına başlamıştır.⁴⁹² 13.10.1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile ilkokula dayalı, birinci devresi dört, ikinci devresi üç yıl olan ve bir bütün oluşturan İmam-Hatip Okulları kuruldu. Müdürler komisyonu kararı ile ilk olarak yedi ilde İmam- Hatip okulu açıldı. Bu iller; Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya, Maraş'ta açıldı. Bu okullardan mezun olanlar, İmam-Hatip ve vaiz olacaklardı.⁴⁹³

Bu okulların ders programları Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanmış, öğrenci kayıt, disiplin işlerinde ortaokul yönetmeliği geçerli olmuştur.⁴⁹⁴ Yedi bölgede açılan İmam-Hatip okulları kısa zamanda genişleme göstermiştir. 1954 yılında açılan yeni okullarla bu sayı 10'a yükselmiştir.

⁴⁸⁹ Dinçer, a.g.e.s. 52

⁴⁹⁰ İsmet Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 42

⁴⁹¹ Duman, a.g.e., s. 144.

⁴⁹² Ulus, 8.8.1951.

⁴⁹³ "İmam-Hatip Okulları ", Zafer, 18.10.1951.

⁴⁹⁴ Zafer, 18.10.1951.

Yedi sınıflı İmam-Hatip okullarının dört sınıftan oluşan, birinci bölümünde ders dağıtma cetveli, Talim Terbiye Kurulunun 20 Kasım 1951 tarih ve 184 sayılı karara göre şu şekildeydi:⁴⁹⁵

Tablo (35) İmam-Hatip Okulları (Birinci Devre) Ders Programı

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf
Kuranı Kerim(Arap harfleriyle) ve Tecvit	2	1	1	-
Kuranı Kerim(Türk harfleriyle) ve Tecvit	1	1	1	-
Arapça	5	5	6	6
Tefsir	-	-	-	1
Akaid	3	3	3	1
Kelam	-	-	-	3
Din dersleri	3	2	2	-
Fıkıh usulü	-	-	-	-
Siyer ve ahlak	1	1	1	1
Hadis ve hadis usulü	-	-	-	1
Türkçe	4	4	4	3
Türkçe hitabet	-	-	-	1
El yazısı	1	1	-	-
Psikoloji	-	-	-	1
Tarih	1	1	1	1
Coğrafya	1	1	1	1
Yurttaşlık ve Kanun Bilgisi	1	1	1	1
Matematik	2	2	2	2
Fizik	-	2	1	1
Kimya	-	-	2	-
Beden Eğitimi	1	1	1	1
Müzik	1	1	1	1
Tabiat Bilgisi	2	2	1	-
Sağlık Bilgisi	-	-	-	2
Türk-İslam Sanatı	-	-	-	1
Yabancı Dil	2	2	2	1
Resim-İş	1	1	1	-

İmam-Hatip okulları kuruldukları tarihten 1958 yılına kadar, özel okullar müdürlüğüne, 1958 yılından 1961 yılına kadar Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak adı geçen müdürlük tarafından idare edilmiştir⁴⁹⁶.

1960 yılına kadar yaptırılan, İmam-Hatip Okullarının büyük bir kısmını devlet yaptırmıştır. Adana, Antalya, İzmir, Elazığ, İmam-Hatip Okulları ise, vatandaşlar tarafından yaptırılmıştır. İmam-Hatip Okullarının hepsinin kentlerde kurulmasına rağmen, öğrencilerin büyük bir kısmı köylerden geliyordu. Bunlardan bazıları okul pansiyonlarında kalıyorlar*, pansiyonları olmayan öğrenciler ise, ev tutarak kalıyorlardı.

⁴⁹⁵ 20 Kasım 1951 tarih ve 184 sayılı TTKK.

⁴⁹⁶ Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 29.

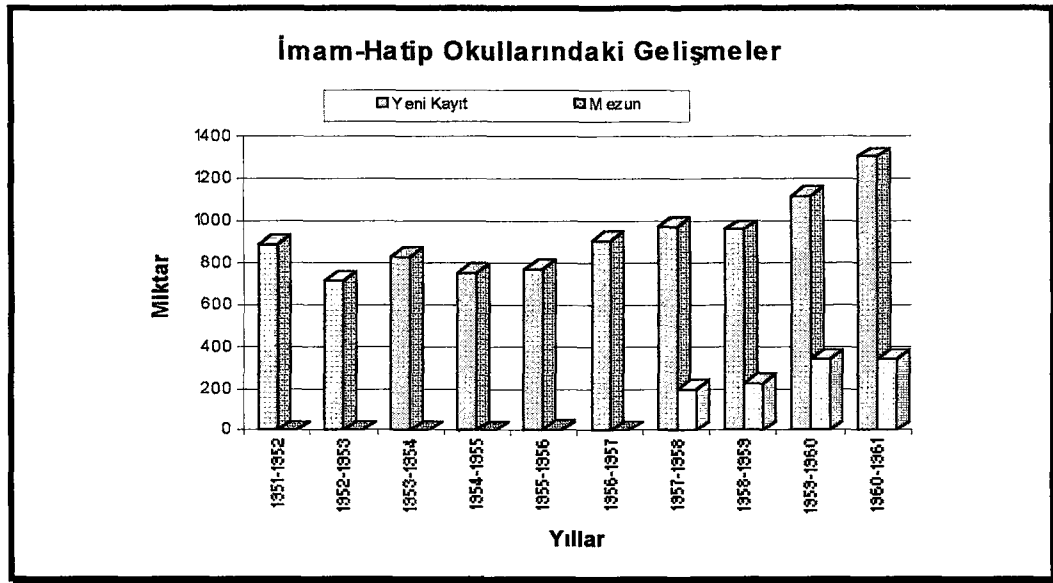
Tablo(36)İmam-Hatip Okulları, Yardım Dernekleri ve Öğrenci Sayılarındaki, Gelişmeler⁴⁹⁷

Yıllar	Toplam İmam-Okul Sayısı	Yardım Dernekleri	Toplam Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1923-1924	29	-	1822	-
1930-1931	2	-		-
1950-1951	-	-	-	-
1951-1952	7	1	876	-
1952-1953	7	11	1191	-
1953-1954	15	22	1642	-
1954-1955	16	23	2048	-
1955-1956	23	24	2435	-
1956-1957	24	26	3020	-
1957-1958	32	30	3476	242
1958-1959	35	33	3625	193
1959-1960	35	33	4066	220

**Tablo(36) İmam-Hatip Okullarının
1. Sınıfa kayıt ve 7. Sınıftan Mezun Olanların sayıları**

Yıllar	Yeni Kayıt	Mezun
1951-1952	889	-
1952-1953	714	-
1953-1954	827	-
1954-1955	754	-
1955-1956	770	5
1956-1957	907	2
1957-1958	975	196
1958-1959	957	227
1959-1960	1115	342
1960-1961	1301	341

⁴⁹⁷ Tablo, Bölükbaşı, a.g.e. s. 87; Eserlerden yararlanarak hazırlanmıştır.

1960 yılına kadar Ortaöğretimin birinci devresinde öğrencilerin yüzde olarak dağılımı şu şekildeydi:⁴⁹⁸

Okul Tipi	1955-1956	1960-1961
Ortaokul	71, 3	81, 3
İlköğretmen Okulu(I. Devre)	3, 7	2, 0
İmam-Hatip Okulu	1, 3	1, 0
Diğer Ortaokullar	23, 7	15, 7
Toplam	100	100

Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, 1951 yılından itibaren kurulmaya başlayan, İmam-Hatip Okullarında öğrenci dağılımı, 1955-1956 öğretim yılında % 1,3 iken, bu oran, 1960-1961 öğretim yılında % 1,0 gerilemiştir. 1960 yılından sonra izlenen politikalarla İmam-Hatip okulları diğer meslek okullarındaki artış oranının çok üzerinde olmuş ve 1997 yılında her lise öğrencisinden 13'ü İmam-Hatip okuluna gitmektedir.⁴⁹⁹

Din eğitimi yapan ve genelde İmam-Hatip okulları olarak adlandırılan ortaokul ve liselerin sayıları 840, bu okullarda toplam 473 bin kişi eğitim

*Konya, Tokat, Yozgat, Diyarbakır, İmam-Hatip Okulları Pansiyonludur.

⁴⁹⁸ Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler, c: I, Kısım II, s. 429.

⁴⁹⁹ Ali Rıza Kardüz, "Her 100 Öğrenciden 13'ü İmam-Hatip Lisesine Gidiyor.", Sabah, 5 Mart 1997.

görmektedir. Bu öğrencilerin 295 bini erkek, 178 bini kız öğrenciler oluşturmaktadır⁵⁰⁰.

İmam-Hatip Okullarının Açıldığı yerler ve açılış Tarihleri

Öğrenim Yılları	Açıldığı İl	Açıldığı Tarih
1951-1952	İstanbul	17-10-1951
1951-1952	Kayseri	17-10-1951
1951-1952	Konya	17-10-1951
1951-1952	K. Maraş	17-10-1951
1953-1954	Antalya	20-6-1953
1953-1954	Antalya	20-6-1953
1953-1954	Erzurum	20-6-1953
1953-1954	İzmir	20-6-1953
1953-1954	Tokat	20-6-1953
1953-1954	Trabzon	8-8-1953
1953-1954	Çorum	18-9-1953
1953-1954	Elazığ	18-9-1953
1953-1954	Yozgat	18-9-1953
1953-1954	Diyarbakır	26-5-1954
1954-1955	Adapazarı	30-11-1956
1958-1959	Balıkesir	17-9-1958
1958-1959	Burdur	17-9-1958

⁵⁰⁰ Kardüz, a.g.m.

IV. BÖLÜM

A)-1950-1960 Yılları Arasında Uygulanan Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlar:

7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulan Demokrat Parti programında, daha öncede belirttiğimiz gibi eğitime geniş yer vermiştir. Programdaki 36 ve 46. Maddeler öğretmen yetiştirme politikaları hakkında bize bilgi vermektedir. Buna göre "İlköğretim Maârif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha sahip ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzum görmekteyiz.(Mad. 36)

Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu taktirde ilkokul öğretmenin öğretim derecelerini tamamlayarak, üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkan sağlanmalıdır.(Mad. 42)⁵⁰¹ 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara geçen Demokrat Partinin II. Hükümet programında öğretmen yetiştirme politikası ile ilgili şu cümleler yer alıyordu: "...İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok iyi vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz."⁵⁰²

⁵⁰¹ Mehmet Kabacal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*", (1908-1960) İstanbul: Tekin yayınları, 1991, s. 167-168.

⁵⁰² Yusuf Ekinci, *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim*, Ankara: 1994, s. 12.

Daha önceleri de belirttiğimiz gibi, Demokrat Parti daha muhalefette iken, CHP'yi özellikle, ilkokul binası yapımı ve ilkokul öğretmeni yetiştirilmesindeki politikası nedeniyle eleştiriyorlardı. 1940 yılında Mecliste, 3803 sayılı "*Köy Enstitüleri Kanunu*" görüşülürken, CHP milletvekilleri olan ve daha sonra DP'yi kuracak olan, Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fuat Köprülü, meclise gelmeyerek, köy enstitülerine karşı olduklarını sessizce göstermişlerdi⁵⁰³.

1946 yılında DP'nin kurulmasıyla beraber oluşturulan parti programıyla beraber, 1940 yılındaki düşüncelerini kağıda dökmüşler, 1950 yılında iktidara gelmelerinden üç yıl sonra 1953 yılında köy enstitülerinin programında değişiklik yapılmış ve 27.1.1954 tarihinde Köy Enstitülerini, İlköğretmen okulu ile birleştiren 6234 sayılı yasa çıkarılarak,⁵⁰⁴ parti ve hükümet programlarında belirtilen tek kaynağa dönmüştür. Orta dereceli yatılı okullarda ve Köy Enstitülerinde karma eğitim uygulanması kaldırılmıştır. Köy Enstitülerinin sürelerinin ilk önce 6 yıla çıkarılması daha sonra kapatılmasıyla beraber ortaya çıkan öğretmen açığını kapatmak için, ABD'li eğitimci Wofford'un önerisiyle, tek öğretmenli çok sınıflı sistemin uygulanmasına geçildi.

ABD ile iyi olan ilişkiler sonucunda, bu ülkeye çok sayıda öğretmen gönderilerek, bunların bilgilerinin artırılmasına çalışılmış, çok sayıda ABD'li yabancı öğretmen ülkemize çağrılarak, bunlarla sözleşme yapılmış veya uzman çağrılarak bunlardan rapor istenmiştir.

⁵⁰³ M. Şahin, a.g.t., s. 19.

⁵⁰⁴ A.g.t., s. 20.

1)-Öğretmen Yetiştirme Konusunda Yabancı Uzman Raporları: Roben J. Maaske, Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor:

1953 yılında Maârif Vekaleti’nin daveti üzerine ABD Oregon Öğretmen Koleji Rektörü Ord. Prof. J. Maaske, ülkemizde, Ocak-Mart aylarında incelemelerde bulunmuş, incelemeleri sırasında, Ankara, Konya, Bolu, Adana, İzmir, Balıkesir, İstanbul ve Eskişehir’de “*Öğretmen Yetiştirme*” ve “*İş Başında Yetiştirme*” konularında 45 konuşma ve seminer sunmuştur. Beşinci Milli Eğitim Şûrasına katılmış, gözlem ve incelemelerini rapor olarak sunmuştur.⁵⁰⁵ Raporundaki inceleme başlıkları şu şekildedir:

- 1) Türkiye Hakkında Genel Bilgiler
- 2) İlkokullarda Öğretmen Yetiştirme
- 3) Ortaokullara Öğretmen Yetiştirme
- 4) Teknik Enstitülere Öğretmen Yetiştirme
- 5) İyi Öğretmen Yetiştirmede Uyulacak İlkeler
- 6) Okul Personelinin İş Başında Yetiştirilmesi ve Mesleki Gelişim
- 7) Genel Öneriler

Maaske raporunda Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sistemini çok iyi incelemiş ve iyi öğretmen yetiştirmede uyulacak ilkeleri şöyle tespit etmiştir:

- İlkokul öğretmenlerinin halen 11 yıl olan yetiştirilme süresi, ilk fırsatta 12 yıla çıkarılmalıdır. Böylece liselerle aynı seviyeye ulaşmış olacaktır. Ancak bu da yeterli değildir; en kısa zamanda bu süre 14 yıla çıkarılmalıdır.
- İlkokul öğretmenlerinin mesleğe hazırlanmaları için ayrılan zamanın ortaokul öğretmenleriyle eşit olmasını ister.

⁵⁰⁵ Maaske, Roben J., *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor*, Ankara, 1955,

- Öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alımında sadece bilginin aranmaması, bir öğretmende bulunması gereken niteliklere önem verilmesini ister.

R. J. Maaske, raporunda iyi öğretmen yetiştirmede uyulacak ilkeleri şöyle tespit etmiştir: Öğretmenliğin gerek öğretmen adayları, gerekse yurttaşlar tarafından iyi gelir getiren bir meslek olduğu kabul edilmelidir. Bir aydın olan öğretmenin mesleki hazırlığı, lise öğreniminin bir kaç yıl üzerinde olmalıdır. Öğretmenler, karşılığında maaş artışı olmak şartı ile, işbaşında yetiştirilmeye karşı bir ilgi duymalıdır. Öğrenci seçme süreci, mezuniyet dönemine kadar devam ederek, yalnızca derslerindeki başarı ile değil, düzgün konuşma yeteneği, ruh ve beden dengesi, iyilik, sabırlılık, güvenilir oluş, öğrencilerin ilerlemeleri ve iyilikleri için demokratik açıdan ilgilenebilme yetenekleri göz önünde tutulması ve ancak bu gibilerin öğretmen olmalarına izin verilmelidir. Öğretmen yetiştirme programları, temel kültürel dersleri, genel meslek dersleri ve özel meslek derslerinden ibaret olmak üzere, dengeli bir program oluşturulmalıdır. Bu alanlarda derslerin bir kısmı seçmeli olmalı ve öğrencilere, ders dışı etkinliklere katılma olanakları sağlanmalıdır. Öğretmenin çalışacağı alanı daha iyi kavramasına yardım etmek için öğretmen yetiştirme programı, yeter derecede iyi düzenlenmiş, sistematik ve birbirini izleyecek şekilde meslek derslerini içermelidir. Hazırlık programının en az son iki yılında öğrenciler-gözlem ve alıştırma amacıyla okullarda temas halinde bulunmalıdır. Tercihen her kurum içinde ya da yakınında bir laboratuvar okulları (uygulama okulları) bulunmalıdır. Sürekli uygulamalar, hazırlık döneminin son yılında 6-10 haftalık bir süreyi içermeli ve bütün bu zaman bu işe ayrılmalıdır. Kurumların yetkili bir öğretmeni tarafından, mezunların işe başladıkları ilk iki yıl içinde; a) İzlenerek yetiştirilmeleri, b) Kurumda çalışan öğretmenlerle, gelecekteki öğretmen hazırlığı programlarını ıslah etmeleri için pratik ihtiyaçlarının belirtilmesi ve yeni fikirlerin kazandırılması amacıyla ziyaretler düzenlenmelidir. Öğretmen adaylarına uygulanacak öğretim yöntemlerini, ilkokulların çeşitli sınıf düzeylerinde, ortaokulların çeşitli şubelerinde çalışacak öğretmenlerin

seçimi ve rehberliği hususlarında en verimli yolları bulmak için bilimsel araştırmalar sürekli olarak yapılmalıdır⁵⁰⁶. Ortaöğretime öğretmen yetiştiren kaynaklara ek olarak, Ticaret öğretmen okulu açılmış, ayrıca “*Öğretmen Meslek Kitapları*” adı altında bir dizi kitap tercüme edilmiştir

B)-İlkokullara Öğretmen Yetiştirme:

1)-İlköğretmen Okulları:

27.1.1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla İlköğretime öğretmen yetiştiren bütün kurumlar, “*İlköğretmen Okulu*” adı altında toplanmış ve böylece ilköğretime öğretmen yetiştirmede tek kaynağa dönülmüştü. İlkokul üzerine, altı yıl ortaokul üzerine üç yıl olan bu okullarda; genel kültür, iş ve tarım ile mesleğe yönelten dersler adı altında yeni programlar hazırlanmıştır. Köy Enstitülerinden dönüştürülen ilköğretmen okullarına alınacak öğrencilerin % 75'inin enstitülerde olduğu gibi köy ilkokullarından mezun olmaları istenmiş, mecburi hizmetlerini de köyde tamamlamaları zorunlu kılınmıştır⁵⁰⁷. 1960 yılında ilkokula dayalı 6 sınıflı 2 kız, 19 erkek; ortaokula dayalı 14 kız, 17 erkek olmak üzere 52 öğretmen okulu bulunuyordu⁵⁰⁸. Artan nüfus ve okullaşma karşısında, ilköğretime yeterli sayıda öğretmen yetiştirilememiştir. Bu durum 1960 yılında hazırlanan, “*Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu*”na şöyle belirtilmiştir: “*Bugün öğretmen okullarında okuyan öğrencilerimizin sayısı memleketin ilköğretmen ihtiyacını karşılayacak durumda değildir. Zira İlköğretmen okullarından her yıl ortalama iki bin öğrenci mezun olur. Bu duruma göre, ilkokullarda büyük bir hızla artmakta olan öğrenci sayısı ve çeşitli sebeplerle meslekten ayrılma hallerinin meydana getirileceği ihtiyacı ancak on yıl sonra*

⁵⁰⁶ Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1955, s. 319-320.

⁵⁰⁷ Ergün, Mustafa, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi, Çağdaş Gelişmeler Işığında Türkiye’de Eğitim Fakültelerinin Yeri ve Rolü Sempozyumu*, Ankara: **Hacettepe Üniversitesi Dergisi**, sayı:2, 1987.

⁵⁰⁸ **Öğretmen Okulları**, Ankara: MEB Yayını, 1951.

*karşılanabilecektir.*⁵⁰⁹ Bu okullar daha sonra öğretmen liselerine dönüşmüştür.

2)-Vekil Öğretmen

İlkokulda boş bulunan derslere lise mezunu vb. okul mezunlarının veya üniversite mezunlarının atanmasıyla olur. Vekil öğretmenlik günümüzde de sürmektedir.

3)-Yedek Subay ve Er Öğretmenlik

İlköğretmen okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması üzerine, 1960 yılında ordudan yararlanılarak, lise ve dengi okul mezunlarının illerde açılan kısa süreli kurslardan sonra askerlik hizmetlerini yapmak üzere iki ders yılı MEB emrinde ilkokul öğretmeni olarak çalışmaları kabul edilmiştir

C)-Orta Öğretime Öğretmen Yetiştirme

1)-Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü:

Okulun açılış çalışmaları; Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in Ağustos 1926'da Konya seyahatinden sonra başlamıştır⁵¹⁰. Ortaokul öğretmeni yetiştirmek amacıyla, 1926-1927 öğretim yılında sadece edebiyat bölümü bulunan iki yıl süreli orta muallim mektebi Konya'da açılmıştır. 1927-1928 öğretimının başında Ankara'ya taşınarak Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü adını almış, Edebiyat, Pedagoji bölümlerinin yanı sıra, Tarih-Coğrafya, Fizik, Kimya ve Matematik bölümleri açılmış, 1932-1933 öğretim yılında okulun süresi dört yıla çıkmıştır⁵¹¹. 1937-1938 ve 1941-1942 öğretim

⁵⁰⁹ **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, İstanbul, MEB. Basımevi, 1961, s. 74.

⁵¹⁰ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara: TTK. Yayını, 1996, s.

201

⁵¹¹ Cicioğlu, a.g.e.,s. 306.

yıllarında müzik, Fransızca, 1944-1945 yılında İngilizce, 1947-1948 öğretim yılında Almanca bölümleri açılmıştır⁵¹².

1946-1947 öğretim yılında, “*Toplu Dersler Bölümü*” kurulmuştur. Toplu Dersler Bölümü, 1949-1950 öğretim yılında Fen Bölümü ve Edebiyat Bölümlerine ayrılmış ve bu yıldan itibaren bütün bölümler üç yıla çıkarılmıştır. Okulun ismi de “*Gazi Eğitim Enstitüsü*” olmuştur⁵¹³. Gazi Eğitim Enstitüsü bu dönemde ortaokullara, teknik öğretim kurumlarına ve köy enstitülerine öğretmen ve ilköğretim müfettişi yetiştiren eğitim ve öğretim konuları üzerinde bilimsel araştırma, inceleme yapan bir yüksek öğretim kurumu özelliği taşımıştır.⁵¹⁴ Gazi Eğitim Enstitüsü’nden başka ikinci bir orta öğretmen okulu Balıkesir’de açılmış, 1944-1945 yılında öğretime başlamıştır

.2)-Eğitim Enstitüleri:

Gazi Orta Öğretim Okulu ile Balıkesir Necati Terbiye Enstitüsü ve orta öğretmen okulunun açılmasına rağmen, öğretmen açığını kapatmak mümkün olmamış, gerekli olan öğretmenleri yetiştirmek amacıyla, yeni bir model olarak Eğitim Enstitülerinde, Edebiyat ve Fen grubuna giren bütün dersleri okutabilecek öğretmenleri yetiştirecek Toplu Dersler Bölümü, 1946-1947 öğretim yılında açılmıştır.⁵¹⁵ Bu bölümden mezun olan öğretmenler, ortaokul programlarındaki Tarih, coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Matematik, Tabiat Bilgisi, Fizik ve Kimya dersleri okutmuşlardır⁵¹⁶.

1946-1947 öğretim yılından itibaren Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü’nün adı, Gazi Eğitim Enstitüsü; Necati Terbiye Enstitüsü ve Orta Öğretmen Okulunun adı, Balıkesir Eğitim Enstitüsü ismini almış, ayrıca bunlara İstanbul Eğitim Enstitüsü ile İzmir’de açılan Kız Eğitim Enstitüsü

⁵¹² Şahin, Mustafa, a.g.e., s. 38.

⁵¹³ Cicioğlu, a.g.e., s. 306.

⁵¹⁴ Duman, Tayyip, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme(Tarihi Gelişimi)*, İstanbul: MEB Yayını, 1991, s. 50.

⁵¹⁵ *Eğitim Enstitüleri Geçici Yönetmeliği*, 3 Mart 1947 tarih ve 423 Sayılı Tebliğler Dergisi.

⁵¹⁶ Şahin, M., a.g.t., s. 39.

eklenmiştir.⁵¹⁷ Açılan bu okullara ilaveten 1958-1959 öğretim yılında Bursa, 1959-1960 öğretim yılında da Buca Eğitim Enstitüleri açılarak, Eğitim Enstitülerinin sayısı 5'e yükselmiştir.⁵¹⁸ Daha önce kurulan 3 eğitim enstitüsünün öğrenci sayısı 1217 iken bu sayı, 1960 yılında 1747'ye çıkmıştır. Eğitim enstitülerine ayrılan tahsilat 1950 yılında 1.200.000 lira iken, 1960'ta 3.016.250 liraya çıkmıştır.⁵¹⁹

Orta öğretime öğretmen yetiştiren diğer kurumlardan bir tanesi de Yüksek Öğretmen Okuludur, ancak, bu okulun kuruluşu II. Meşrutiyet dönemine kadar geri gitmektedir. Bu okul, öğrenciler için, bir yurt ödevi görmekte; asıl dersler ise, fakültelerde izlenmektedir. Yüksek öğretmen okulunun sayısı 1950'lerde 1 iken, 1959-1960 yılında Ankara'da bir tane daha açılarak sayıları ikiye çıkarılmıştır.⁵²⁰

D)-Mesleki Ve Teknik Öğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar

1)-Kız Teknik Öğretmen Okulu

Orta öğretimdeki kız enstitülerine ve akşam kız sanat okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla, 1934-1935 öğretim yılında Ankara'da, kız enstitüleri üstünde, iki yıl süreli kız Teknik Öğretmen Okulu açılmıştır. Açıldığı yıllarda öğretim süresi iki ve üç yıl olan iki ayrı bölümden oluşuyordu. Okul mezunları, eğer alanlarında uzmanlık yaparlarsa, kız teknik öğretim kurumlarına, uzman olmayacaklar ise, orta okullara biçki dikiş öğretmeni olarak atanıyorlardı. 1938-1939 öğretim yılından itibaren, öğretim süreleri üç yıla çıkarılarak uzmanlık alanları çoğaltılmıştır.⁵²¹

Daha önce, "*psikoloji ve Pedagoji*" adıyla öğretmenlik bilgisi derslerinin diğer derslere ağırlığı % 75 iken, yapılan bu değişiklikle, öğretmenlik uygulaması dışındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin ağırlığı % 6

⁵¹⁷ Duman, a.g.e., s. 95.

⁵¹⁸ Duman, a.g.e., s. 95.

⁵¹⁹ Öğretmen Okulları, MEB(yay), s. 215.

⁵²⁰ A.g.e., s. 215

dolaylarında olmuştur⁵²². Okul 1961-1962 öğretim yılında kız teknik yüksek öğretmen okulu adını almıştır.

2)-Erkek Teknik Öğretmen Okulu

Ülkemizdeki mesleki ve teknik eğitimle ilgili araştırma yapan, Prof. Omer Buyse, sanat okullarına öğretmen yetiştirecek bir okulun açılmasını istemiştir⁵²³. Bu okul ancak, Talim Terbiye Kurulunun 6 Aralık 1939 tarih ve 118 sayılı kararı ile Erkek Meslek Öğretmen Okulu açılmıştır.⁵²⁴ 1946-1947 yılında öğretim programı yeniden düzenlenerek, süresi üç yıldan dört yıla çıkarılarak, yüksek okul haline getirilmiştir. 1946 yılından itibaren okulun adı değiştirilmiş, “*Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu*” adını almıştır

.18.3.1947 tarih ve 57 sayılı Talim Terbiye Kurulunun kabul ettiği yönetmeliğe göre; Erkek Teknik Öğretmen Okulu, erkek orta sanat ve yapı okullarıyla, yapı ve sanat enstitülerine öğretmen yetiştiren dört yıllık yüksek dereceli bir meslek okulu haline getirilmiştir.⁵²⁵ 1962’de okula erkek teknik öğretmen okulu adı verilmiştir⁵²⁶.

3)-Ticaret Öğretmen Okulu:

Orta dereceli ticaret okulları 1950’li yılların sonlarına doğru büyük artış gösterdi. Fakat, uzun süre bu okullar için öğretmen kaynağı oluşturulamadı. Bu okulların öğretmen ihtiyacı, Yüksek İktisat ve Ticaret okulları mezunları ile karşılanmış, ancak, bu okulların programlarında öğretmenliğe hazırlayıcı hiç bir ders yer almamıştır⁵²⁷. 1955 yılında Ankara’da Kız Teknik Öğretmen Okulu’na bağlı olarak öğretim süresi üç yıl

⁵²¹ Cicioğlu, a.g.e., s. 308.

⁵²² Duman, a.g.e., s. 53-103.

⁵²³ Tuna, Orhan, *Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim*, Ankara: 1973, s. 45.

⁵²⁴ Şahin, M., a.g.t., s. 50.

⁵²⁵ 12 Mayıs 1947 tarih ve 433 sayılı Tebliğler Dergisi.

⁵²⁶ Duman, a.g.e., s. 103.

⁵²⁷ Duman, a.g.e., s. 103.

olan Ticaret Öğretmen okulu açıldı. Bu okuldan alınan başarılarla göre; 1957 yılında müdürler komisyonunun kararıyla, bağımsız okul haline getirilerek, *“Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu”* ismini almıştır⁵²⁸.

1959-1960 yılında bu okula girmek için, 113 öğrenci başvurmuş, bunlardan 27 kişisi alınmıştır. Okula giderken uygulanan sınav, 1960-1961 öğretim yılında kaldırılmış ise de 1961-1962 öğretim yılında tekrar uygulanmıştır⁵²⁹. Okulun adı 1966 yılında Ticaret ve Turizm Yüksek okulu olarak değiştirilmiştir.

⁵²⁸ Duman, a.g.e., s. 101-102.

⁵²⁹ Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumları İle İlgili Rakamlar, s. 171.

Summary

Although the movement of modernization in education began in the 18th century in the Ottoman Empire, it could neither be seen among the services of the government or was organized until Tanzimat (Reform) period.

The Ministry of Education, in its today's meaning, could be only founded on 29th April 1857. Approximately sixty-five ministers served from the start until the declaration of the new republic. Hence, as it shows, every year nearly one minister was appointed; as a result, a stability or system could not be maintained in education.

After our national struggle ended up in victory, great importance was given to education and some structural changes occurred. In Atatürk's leadership education became "nationalized" with the law of unification of instruction (Tevhid-i Tedrisat) made on 3rd March 1924. On the other hand, with the acceptance of the Latin Alphabet on 1st November 1928, serious steps were taken towards the way to solve the reading-writing problem of the public. The government opening national schools (Millet Mektepleri), publichouses (Halkevleri), many people became literate. Atatürk gave place to the principles of "national", "modern", "secular", "scientific", "mixed", "entirety" in his educational policy. During the era of İnönü, who took over after Atatürk died, this educational policy was applied without any change; and in addition to this, humanism was emphasized. In the educational policy which was applied between 1938-1950 primary education was given top priority and in order to spread primary education all over the country, village institutions (Köy Enstitüleri) were established. Unfortunately, the break out of the World War II was affected our country and education in a negative way.

When multiparty system was introduced, there were significant changes in Turkish educational policy. On 14th May 1950 Democrat Party came into power and they started to find a new model in education. According to the characteristics of that period, American educational system was tried to be taken as a model. Between 1950-1960 experts from the USA flooded into our country and in accordance with their ideas, "trial" schools at primary, secondary and Lycee levels were opened in various cities. Village institutions became Primary School Teacher Training Schools in 1954. According to Democrat Party's understanding of secularism, religion classes in primary schools became compulsory and they were also put in secondary school curriculum. İmam-Hatip schools were opened. However, one change which was brought about during this period was to open private schools in which the medium of instruction was in another language. In terms of vocational and technical education, on the other hand, schools were opened in line with foreign experts ideas.

SONUÇ

1920'de TBMM'nin kurulmasıyla, Türk eğitim kurumları üzerinde üç ayrı otorite söz sahibi olmuştur. Bunlar; TBMM Hükümeti, Osmanlı Hükümeti ve işgal altındaki bölgelerde Yunan Anadolu Eğitim Müdürlüğü, Ulusal bağımsızlık savaşının kazanılmasıyla birlikte tek otorite TBMM olmuştur.

Öte yandan, 2 Mayıs 1920'de, "*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabı*"na dair kanun ile diğer bakanlıklarla birlikte, bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı kurulmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nda uygulanan eğitim politikasının temelini, ilk önce mevcut olan cehaleti yok etmek için, bütün köylülere okuma-yazma öğretmek ve var olan kurumlarla durumu idare etmek oluşturmuştur. Millî Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra, kapatılan okullar tekrar açılmış, kara cahilliğe karşı savaş açılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemimizde baş gösteren ikilik ortadan kaldırılmış, dini eğitimden millî eğitime geçilmiştir. Öte yandan, Millî Eğitime çağdaş bir yön vermek amacıyla, ünlü ABD'li eğitimci Prof. Dr. John Dewey ülkemize çağırılmış ve onun önerileri göz önüne alınarak, 1926 yılında ders programlarında değişiklik yapılmıştır.

Atatürk Döneminde, Köye eğitim götürmek ve bunu gerçekleştirecek, köy öğretmeni yetiştirme başlı başına bir millî eğitim davası olmuştur. Bunun nedeni ise; Türkiye nüfusunun % 80'i köylerde yaşaması ve tarımla uğraşması, buna karşılık bu köylerin % 90'ında okul bulunmaması, buralarda hala eski eğitim sisteminin geçerli olması, çağdaş eğitimin köye kadar yayılmak istenmesidir.

Bu dönemde Millî Eğitime yön veren Mustafa Necati Bey zamanında öğretmenlere büyük değer verilmiş, millî eğitimde önemli atılımlar yapılmıştır.

Onun zamanında öğretmene verilen yüksek moral değerlerin sonucunda, öğretmen okullarını bitiren her genç öğretmen seve seve ülkenin en ücra köşesine kadar koşmuş, yeni kurulan devletin ilke ve ideolojisini halka aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca Atatürk Döneminde, yeni alfabe kabul edilmiş, millet mektepleri, halk odaları kurulmuş, böylece okuma-yazma sorunu hızla çözülmeye başlanmıştır. Yine Türk Tarihini ve Dilini araştırmak amacıyla, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kurulmuştur.

Atatürk'ün ölümünden sonra ülkeyi 1938-1950 yılları arasında yöneten İsmet İnönü, Atatürk Döneminde izlenen, çağdaş, milli, laik, karma, eğitim politikasına ek olarak eğitimde “*Hümanizma*” ya önem vermiştir. 1938-1950 yılları arasında üç milli eğitim bakanı görev yapmıştır. Bunlardan birisi o dönemin eğitime damgasını vurmuş olan Hasan Ali Yücel'dir. Hasan Ali Yücel sekiz yıl Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bu süre içerisinde eğitim konusunda düşündüğü pek çok şeyi yapma fırsatı bulmuştur. Bunlardan en önemlisi, Saffet Arıkan zamanında temelleri atılmış olan Köy Enstitülerinin kurulması, bir diğer önemli olay ise, Batı klasiklerini Türk diline kazandırmasıdır.

Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra, Türkiye Cumhuriyeti'ni on iki yıl süreyle, Cumhurbaşkanı sıfatıyla yöneten İsmet İnönü 1945 yılında Türkiye'nin batı dünyasındaki yerini belirtmek amacıyla çok önemli bir karar almış ve muhalefet partilerinin kurulacağını ilan etmişti. Eski CHP'li Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, Aralık 1945'te Demokrat Partiyi kurdular. Böylece çok partili siyasal yaşama girilmiş oldu.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle, CHP iktidardan inmiş, yerine Demokrat Parti geçmiştir. 1950-1960 yıllarında ülkeyi yöneten DP bu süre zarfında beş defa hükümet kurmuştur. DP iktidarı zamanında yedi Milli Eğitim Bakanı görev yapmıştır.

Bu dönemde görev yapan bakanlar, Demokrat Parti Programındaki ilkeleri gerçekleştirmeye çalışmışlardır. DP'nin eğitim politikasına yön veren kişi Tefik İleri olmuştur.

Demokrat Partinin uyguladığı eğitim politikası, CHP'nin uyguladığı politikalardan farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların başında; ilkokul öğretmenleri yetiştirilmesi ve görevleriyle ilgilidir. 1938-1950 yılları arasında, Türkiye'de okumaz-yazmazlık sorununu gidermek, yapılan devrimleri halka anlatmak amacıyla, köye öğretmen yetiştirme politikası uygulanmış ve çıkarılan bir kanunla köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin yirmi yıl köyde öğretmenlik yapmaları zorunlu hale getirilmiş, sadece Hasan oğlan Yüksek Köy Enstitüsünde yüksek öğrenim görme hakkı tanınmıştı. DP iktidara gelince, parti programında ilkeleri gerçekleştirmeye koyulmuş ve ilk olarak, ilkokul öğretmenlerinin yetenekleri doğrultusunda profesörlüğe kadar yükselmeleri sağlanmıştır.

Öte yandan, köy enstitülerini kapatma düşüncesinde olan DP iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, 1950-1951 öğretim yılında köy enstitülerinde karma eğitime son verilmiş, 1952 öğretim yılında Talim Terbiye Kurulu Köy Enstitülerinin süresini altı yıla çıkarılmış, programlarında değişiklik yapılmış ve öğretmen okulları ile birleştirilerek kapatılmıştır. Böylece Demokrat Parti programında belirtilen; ilkokul öğretmenlerinin yetiştirilmesinde tek kaynağa dönmüştür. Yine tek parti döneminde her köyün kendi okulunu kendisinin yapması zorunluluğunun getirilmesi DP iktidarı döneminde kaldırılmıştır.

DP eğitim politikasında manevi değerlere önem vermiş ve buna paralel olarak, ilkokullarda din dersleri zorunlu hale getirilmiş, ortaokul ders programlarına isteğe bağlı olarak din dersleri konulması sağlanmış, İmam-Hatip ve kuran kurslarının sayıları artırılmıştır.

1950-1960 yılları arasında Nato ve Amerikan standartlarına uygun olarak orduda başlayan değişimler, eğitime de sıçramış, eğitimde yeni model arayışlarına yönelinmiştir. DP iktidarının ABD yönlü arayışları, yabancı uzman tercihinde de bu ülkeyi öne çıkarmış, keza tek ülke konumuna sokmuştur.

ABD'nin etkisiyle, 1953-1954 öğretim yılında hazırlanan, "*Köy Okulları Program Taslağı*", Bolu ve İstanbul'da "*Deneme Okulları*" adıyla uygulanmaya

konulmuştur. Daha sonraki yıllarda sayıları giderek artan bu okulların çoğu, Demokrat Parti iktidarının sonlarına doğru kapanmıştır. 1950-1960 yılları arasında ilkokul binası yapımında başarı sağlanmışsa da, artan nüfus karşısında yapılan yeni okullar yetersiz kalmış, bunun sonucu okullarda, ilk önce ikili öğretime, daha sonra üçlü-dörtlü öğretime geçilmiştir. Ayrıca okul binasına çözüm bulmak amacıyla ABD ile anlaşmaya varılarak, bu ülkeden tanesi 18 Dolardan ilk önce 550, daha sonra 1000 baraka okul getirilerek okul problemi çözülmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde Türkiye, eğitim modeli olarak Amerika'yı esas almış ve bu doğrultuda uygulamalara gidilmiştir. Nitekim, DP devir aldığı orta öğretim kurumlarını yetersiz bulmuştur. DP Hükümetlerinin orta öğretim politikasının esası; her kazada bir ortaokul, her vilayette bir lise açmak olmuştur. Diğer yandan orta öğretim müfredatında değişiklik yapılması düşünülmüş ve bu konuda görüş ve önerileri alınmak üzere ABD'li uzman John J. Rufi ve Ellsworth Tompkins ülkemize davet edilmişlerdir. Özellikle ülkemizi 1953 yılında ziyaret eden Tompkins'in tavsiyeleri, başta dönemin Milli Eğitim Bakanı olmak üzere, eğitimcilerin bir kısmı da etkilemiştir.

Talim Terbiye Kurulunun 22.10.1953 tarih ve 260 nolu kararı ile Amerika'daki "*High school*"lar örnek alınarak, "*Muhtelif Gayeli Ortaokul*"lar açılmıştır. Açılan bu ortaokulların büyük bir kısmı dönemin sonlarına doğru kapanmıştır.

Yine bu dönemde ABD'nin eğitim sisteminin etkisiyle, Ankara Bahçelievler Lisesi ve İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde "*Deneme Programları*" uygulanmıştır. Altı ilde yabancı dil eğitimi yapan okullar açılmıştır. Mesleki ve teknik eğitimde bölgelerin ihtiyaçlarına göre okullar açılmıştır.

Amerikan eğitim sisteminin yansımalarının en çok görüldüğü kurumlar, mesleki ve teknik öğretim kurumları olmuştur. Teknik eğitimi Türkiye geneline yaymak için, ABD'den çok sayıda uzman ve eğitimci getirilmiş, bunlarla toplu sözleşmeler yapılmıştır. Yapılan bu sözleşmeyle Amerikan "*Spring Garden Enstitüsü*" ne bağlı öğretmenler ve uzmanlar (!), Türk eğitimine yön vermişlerdir.

Ne yazık ki, büyük özverilerle ÷lkemize davet edilen uzmanlardan bir kaç tanesi hariç, çoğunun kendi memleketlerinde adı sanı duyulmamıştır. Şu veya bu nedenle bir ABD kurumunca seçilmişlerdir; bunların bir kısmının giderleri Türk Hükümetince bir kısmının ise giderleri; değişik adlar altında ABD kurumları tarafından ödenmiştir. Türkiye'yi tanımayan, eğitim sorunlarımıza yabancı reçetelerle çare arayan bu uzman raporlarının bir kısmı tozlu dosyalarda unutulmuş, bir kısmı da Türkiye'nin eğitim sorunlarının çözümüne değilse de, eğitim keşmekeşine ciddi katkılarda bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

A) Arşiv Kaynakları:**1) Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Arşivi:**

10 Kasım 1960 Tarih Ve 277 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 11 Nisan 1952 Tarih Ve 47 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 12 Kasım 1955 Tarih Ve 246 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 12 Mayıs 1960 Tarih Ve 124-125 Sayılı Talim Ve Terbiye Kurulu Kararı
 15 Nisan 1952 Tarih 1068 Talim Terbiye Kurulu Kararı
 17 Aralık 1995 Tarih Ve 263 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 17 Ekim 1960 Tarih Ve 240 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 17 Haziran 1954 Tarih Ve 143 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 20 Kasım 1951 Tarih Ve 184 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 25 Ekim 1951 Tarih Ve 173 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 7 Ekim 1952 Tarih Ve 210 Sayılı Talim Terbiye Kurulu Kararı
 Muhtelif Gayeli Ortaokul Açılması ve Bunların Müfredat Programı,
 22/10/1953 tarih ve 260 sayılı Talim Terbiye Kurul Kararı

2) Milli Eğitim Arşivi:

5 Mart 1952 Tarih ve 6100/1 sayılı İlköğretim Genel Müdürlüğü Kararı, Raf Sıra no: 6, Dosya No:28, (1956)
 İlköğretim Raf Sıra No: 6, Dosya No 28, (1956)
 İlköğretim Raf Sıra No: 7, Dosya No 28, (1956)
 İlköğretim, Raf Sıra No: 5, Dosya No 28, (1956)
 Mesleki ve Teknik Öğretim, Raf Sıra no:4. Dosya no: 27,
 Mesleki ve Teknik Öğretim, sıra no: 4 Dosya no: 28,

3) Adil Adnan Öztürk Özel Arşivi:

Adil Adnan Öztürk Özel Arşivi, Dosya No: 10
 Adil Adnan Öztürk, Özel Arşivi, Dosya No: 7
 Adil Adnan Öztürk, Özel Arşivi, Dosya No: 8

4) TBMM Arşivi:

TBMM Arşivi, TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, No: 20, Sayı: 1901-2000
 TBMM Arşivi: TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, No: 22 /201-2209.
 TBMM Arşivi: TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, Dosya No: 15, Sicil No: 1501-1600.

TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, Dosya No: 18, Sicil No: 1701-1800

TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, Dosya No: 19, Sicil No:1801-1900.

TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, Dosya No: 17, Sicil No: 1601-1700.

B) Resmi Kaynaklar ve İstatistikler:

1923-1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları, Ankara, MEB. Talim ve Terbiye Başkanlığı, 1982,

Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye (1923-1981), Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, 1981.

Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler
Cumhuriyet Döneminde Örgün Ve Yaygın Eğitimde Öğretim Yılı Okul Ve Kurs Türlerine Göre Okul, Kurs, Öğretmen Ve Öğrenci Sayıları, Ankara, MEGSB Yayını, 1987

Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul: 1973

DİE. İstatistik Göstergeler (1923-1990), Ankara: 1991

DİE. Milli Eğitim İstatistikleri (İlköğretim 1953-1960), Ankara: 1963,

Düster (Üçüncü Tertip), Cilt: 34,

İstatistik Göstergeler (1923-1990), Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE. Matbaası, Ağustos 1991

Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968), Ankara: TC. Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, MEB. Basımevi, 1969

Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), Ankara. DİE, Yayını, Yayın no: 517, 1969;

MEB Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumlarıyla İlgili Rakamlar, Ankara: Cilt II, MEB. Yayını, 1963

Orta Okul Milli Eğitim İstatistikleri (1953-1960), Ankara: DİE, 1963

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi İ:47, C:1, 26.2.1957,

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 10, c. 1,

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, c. 6,

TBMM Zabıt Ceridesi, B. 22, O: 1, 26, 12.1952,

TBMM Zabıt Ceridesi, B: 5, O: 1, 13. 11. 1950,

TBMM Zabıt Ceridesi, B: 51, O: 4, 25.2.1951,

TBMM Zabıt Ceridesi, B: 53, O: 2, 25. 2. 1953,

TBMM Zabıt Ceridesi, İ. 49, c:3, 24.2.1954,

TC Devlet Salnamesi, 1925- 1926,

C) Süreli Yayınlar:

1) Gazeteler:

Cumhuriyet
Demokrat İzmir
Milliyet
Sabah
Tasvir

Ulus
Vatan
Yeni Sabah
Yeni Yüzyıl
Zafer
Zaman

2) Dergiler:

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Belleten
Çağdaş Eğitim
Eğitim Hareketleri
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Halk
İlköğretim
Maarif Vekilliği Dergisi
Mesleki ve Teknik Öğretim
Milli Eğitim
Öğretmen
Öğretmen Dünyası
Pedagoji Cemiyeti Dergisi
Sebilürreşat
Selamet Mecmuası
Tarih ve Toplum
Tebliğler Dergisi
Türk Kültürü
Vakıflar Dergisi
Yeni Okul
Yeni Öğretmen
Vazife
Kebikeç
Yeni Toplum
Hacettepe Üniversitesi Dergisi

3) Ansiklopedi ve Sözlükler:

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lügat
Osmanlıca Türkçe Sözlük
Türk Ansiklopedisi

D) Kitap ve Makaleler:

Köy Enstitüleri, C. II, Ankara, Maarif Matbaası, 1964

Atatürk Kız Lisesi Değerlendirmesi Ara Raporu, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı

Talim ve Terbiye Dairesi Test ve Araştırma Bürosu, 1961

Maârifle İlgili Kanunlar 2, İstanbul, 1940, Maârif Vekâleti Yayını.

- KÜÇÜK, Abdurrahman, "İlkokullarda Din Eğitimi ve Öğretimi", **Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye'de 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)**, Ankara, İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981
- KARDÜZ, Ali Rıza, "Her 100 Öğrenciden 13'ü İmam-Hatip Lisesine Gidiyor." **Sabah**, 5 Mart 1997.
- ÖZGEN, Bekir, **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri**, İzmir: Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, 1993
- KAPLAN, Mevlüt- **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri**, İzmir: Dikili Belediyesi ORAN, Halil- Kültür Yayınları, 1993
- AKGÖL, YÜCEL, Hasan Ali, "İlk öğretim Meselemiz", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1958,
- OKAN, Kenan, **Türkiye'de Alfabetizlikle Savaş Konusunda Bir İnceleme**, Ankara 1984
- "Profesör Rûfi Geldi", **Yeni Okul**, Cilt A, Sayı 9, Aralık 1951
- "Refik Şevket İnce Günlüğü", **Milliyet**, 3.11.1982
- AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Partinin doğuş ve yükseliş sebepleri**, İstanbul,.1972
- AĞAOĞLU, Samet, **Siyasi Günlük DP'nin Kuruluşu**, Hazırlayan: Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul: 1994
- AKGÜN, Seçil, "Tevhid-i Tedrisat ", **Cumhuriyet Dönemi Eğitim**,
- AKKERMAN, Naki **Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Cevat**, Notlar, Ankara, Ulus Basımevi, 1950,
- AKŞİT, Bahattin, "Türkiye'de İslami Eğitim: Osmanlı'nın Son Döneminde Medrese Reformu ve Cumhuriyet'te İmam-Hatip Okulları", **Çağdaş Türkiye'de İslam: Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet**, Yayına hazırlayan: Richard Topper, (Çev: Özden Arkan) İstanbul, 1993,
- AKYOL, Osman K. "Öğretim Yılı Sonunda Düşünceler", **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1959.
- ALKAN, Cevat, **Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları**, Ankara, Gazi DOĞAN, Hıfzı, Üniversitesi yayını, 1988,
- SEZGİN, S. İhan,

- Altıncı Maarif Şurası(18-23 Mart 1957)**, Tıpkı basım (M.F.V.) İstanbul, 1991,
- ALTUN, A,** **Mardin’de Türk Devri Mimarisi**, İstanbul 1971
- ANDAY,** Melih **“Türk Abecesi”**, Cumhuriyet, 18 Ağustos 1978
- Cevdet,
- ARAR İsmail,** **Hükümet Programları (1920-1965)**, İstanbul, 1968,
- ARIBURNU, Kemal,** **Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri**, Ankara: 1951,
- ATATÜRK,** M. **Nutuk**, Ankara: Cilt I, 1986
- Kemal,
- Atatürk’ün Milli Eğitim Politikası**, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1980
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, 2. Baskı, Ankara, Cilt 1, 1961
- ATES, Toktamış,** **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları, 1993,
- AVCIOĞLU, Doğan,** **Milli Kurtuluş Tarihi**, İstanbul: 1977, Cilt 1
- AYAS, Nevzat,** **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1948
- AYAS, Nevzat,** “İlk öğretim müfettişlerinin geçmişi, şimdiki durumu ve geleceği”, **Öğretmen**, Cilt 3. Sayı: 30, Nisan 1950,
- AYAS, Nevzat,** **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948,
- AYBARS, Ergün,** “Atatürk Eğitim İlkeleri”, **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İzmir: 1994.
- AYBARS, Ergün,** “Millileşme Çağdaşlaşma Lideri Atatürk”, Ankara: AAMD, C. I, Sayı: 3, Temmuz 1985
- AYBARS, Ergün,** **Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İzmir: 1994,
- AYBARS, Ergün,** **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir: Cilt I, 1984
- AYDEMİR, Şevket** **Bir Üstün Adam**, Süreyya,
- AYDEMİR, Şevket** **İkinci Adam**, İstanbul: Remzi Kitapevi, Cilt II, 1985
- Süreyya,
- AYDEMİR, Şevket** **Menderes’in Dramı**, İstanbul: 1969
- Süreyya,
- AYDEMİR, Şevket** **Tek Adam**, Cilt 3, İstanbul 1985
- Süreyya,

- AYDIN, Mustafa, **Çağdaş Eğitim Denetimi**, Ankara: Personel Eğitim Merkezi Yayınları, Yayın No: 4 (3. Baskı) , 1993,
- AYDOĞAN, Mustafa, "Köy okulu", **Yeni okul**, Cilt 3, Sayı:31, Ocak 1954,
- AYTAÇ, Kemal, **Gazi M. Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**. Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay. 1984
- AYTUNA, A. Hasip, **Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri**, (II.Basım), Ankara M.E.Basımevi, 1863
- BAŞAR, Erdoğan, "Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatları Değerlendirmesi (1920- 1960)" Ankara: **AÜ Eğitim Programları Doktora Tezi**, 1988,
- BAŞGÖZ, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ankara: 1995
- BAŞMAN, Avni, "Büyük Kaybımız Rüştü Uzel", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, sayı: 145. Mart 1965
- BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der:İsmet Bozdağ), İstanbul, Tarihsiz
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Belleten**, C. XXXIII,
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Atatürk Devrimlerinde Tarihin Rolü" **Atatürk önderliğinde Kültür Devrim (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD Semineri) Tebliğler (8-11 Kasım 1967)** Ankara, 1972,
- BAYKURT, Fakir, "İlk Öğretim Davamızın Bugünkü Görünüşü Ve Gidişi", **Cumhuriyet** 28 Kasım 1958.
- BENNABİ, Dönmez Türk, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Gelişimi", Ankara: 1985 **Gazi Eğ. Fak. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**
- BERKES, Niyazi **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: 1978
- Beşinci Milli Eğitim Şûrası (5-14 Şubat 1953)**, Tıpkı basım (M.F.V.) İstanbul, 1991,
- BİLGİN, Beyza, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, Ankara 1980,
- BİLSEL, Cemil, **Lozan**, İstanbul: 1933.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1955,

- BOZDAĞ, İsmet,** **DP ve Ötekiler,** İstanbul, 1975
- BÖLÜKBAŞI,** **Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı, (1950-1960),** Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, no:121, 1995
- Şaban,**
- BURÇAK,** **Rıfkı Türkiye’ de Demokrasiye Geçiş (1945-1950),** İstanbul: 1979
- Salim,**
- CAPORAL, Bernard,** **Kemalizm’de ve Kemalizm sonrasında Türk Kadını,** Ankara: İş bankası Yayını, 1982
- CERRAHOĞLU,** **Demokrat Parti Masalı,** İstanbul, Milliyet Yayınları, 1996,
- Piraye Bigat,**
- CEVAT, Mahmut,** **Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı,** İstanbul: 1338,
- CHP Hükümetlerinin Bayındırlık Ve Ulaştırma Alanındaki Başarıları Hakkındaki Not,** Ankara: 1950.
- CHP Hükümetlerinin Bayındırlık Ve Ulaştırma Alanındaki Başarıları Hakkındaki Not,** Ankara, 1950.
- CİCİOĞLU, Hasan,** **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi),** Ankara, 1982.
- CILA, H. Hüsnü,** **“Köy Enstitüleri”, Ulus, 18.4.1952.**
- CIRITLI, H. Hüsnü,** **“Orta Öğretim Muamması”, Yeni Okul, Cilt: III, Sayı: 84, Nisan 1954.**
- COSTAT, M.** **Türkiye’de Meslek Okulları Hakkında Rapor,** Ankara, Maarif Basımevi, 1956,
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** Ankara: Cilt I, 1946,
- Cumhuriyet Devrinde Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu,** İstanbul, MEB Yayını, 1977
- Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz.** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973
- ÇAVDAR, Tevfik,** **“Halkevleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4,**
- ÇAVDAR, Tevfik,** **“Demokrat Parti”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt. 8,**
- ÇELEBİ, Mevlüt,** **“İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i**

Nasihası)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 18,

Çıraklık Ve Mesleki-Teknik Eğitim, MEB.Yayını, Çıraklık Ve Mesleki Teknik Eğitim Konseyi, 3-5 Mayıs 1990

ÇORUH, Selahattin, "Yarım Gün ve Çift Öğretim Şekilleri Hakkında", **Yeni Okul**, Cilt: III, Sayı: 84, Nisan 1954.

DAĞLI, Nuran- **Hükümetler ve Programları (1920- 1660)**, Ankara, Cilt 1,

AKTÜRK, Belma, TBMM Yayını, 1988,

DEWEY, John, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, 1939,

DICKERMAN, **Türkiye'de Halk Eğitimi Hakkında Rapor**, Ankara: 1956.

Watson,

DİNÇER, Nahit, **1913'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi**, Ankara: Yağmur Yayınları, 1974,

DOĞAN, Hıfzı, "Mesleki ve Teknik Eğitim", **Cumhuriyet Dönemi Eğitim**

DOĞU TÜRK, Reşat, "İlköğretim Müfettişleri ve Teftiş Problemi", **Öğretmen**, Cilt:3, Sayı: 35, Eylül 1950,

Dördüncü Milli Eğitimi Şûrası, Ankara: MEB Yayını, 1949.

DP Programı ve Tüzüğü, Ankara, 1949,

DUMAN, Doğan, "Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık", **DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, İzmir, 1997

DUMAN, Tayyip, **Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi)**, İstanbul MEB Yayını, 1991

EASMOND, N. **Türkiye ve Birleşik Amerika Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması**, 1964 (MEB. Test Araştırma Bürosu), Ankara, 1964,

EASMOND, N. **Türkiye'de Eğitim İmkanları, 1964 Analizleri ile Birlikte Eğitim Verileri**, (MEB. Test Araştırma Bürosu), Ankara, 1964,

Eğitim Enstitüleri Geçici Yönetmeliği, 3 Mart 1947 Tarih Ve 423 Sayılı Tebliğler Dergisi.

EKİNCİ, Yusuf, **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim (1920- 1994)**, Ankara, 1994,

- ERÇELEBİ, Hasan,** "50. Yılında Köy Enstitüleri ve Türk Eğitim Sistemine Katkıları", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlanması Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),** Ankara, 1991
- ERDEM, Tarhan,** "Halk Evleri", **Vazife Dergisi,** Şubat 1956
- ERGİN, Muzaffer,** "İlköğretimde Teftiş", **Yeni Öğretmen,** Sayı: 40, Mart 1957
- ERGİN, Osman,** **Türkiye Maarif Tarihi,** İstanbul, 1977, Cilt 1-2,
- ERGÜN, Mustafa,** "Medreseler (Başlangıçtan Fatih Zamanına Kadar) , **A.Ü.D.T.F. , Pedagoji Kürsüsü,** Ankara, 1975 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ERGÜN, Mustafa,** "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi", **Çağdaş Gelişmeler Işığında Türkiye'de Eğitim Fakültelerinin Yeri ve Rolü Sempozyumu,** Ankara, Hacettepe Üniversitesi Dergisi, Sayı: 2, 1987.
- ERGÜN, Mustafa,** **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ankara: AÜDTCF. Yayını, 1982,
- ERGÜN, Mustafa,** **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908- 1914),** Ankara: 1996,
- ERİM, Nihat,** "İlk öğretim Meselesi", **Ulus,** 4.2.1953.
- ERİM, Nihat,** "İlkokullarda Devam", **Yeni Okul,** 12 Temmuz, 1956
- ERNAM, Mustafa,** **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri(1923-1960),** Cilt 1, Yayın No: 11, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978,
- EROĞLU, Cem,** **DP Tarihi ve İdeolojisi,** Ankara: 1990
- ESMER, Ahmet** **Olaylarla Türk Dış Politikası (1939-1945 Dönemi),** (Altıncı Şükrü- **SANDER,** Baskı), Ankara, 1987
- Oral,**
- FENİK, Mümtaz Faik,** "Eski Devrin Deve Kuşu Politikası", **Zafer,** 28 Eylül 1952.
- FENİK, Mümtaz Faik,** "İlk öğretim seferberliği", **Zafer,** 26 Nisan 1953
- FENİK, Mümtaz Faik,** "İlk Öğretim Meseleleri: Diktatörlük Rejimi Rakamları", **Zafer,** 28 Eylül 1952
- FEYZİOĞLU,** "Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol", İstanbul: **Atatürk Yolu,** 1981,
- Turhan,**
- GEDİKOĞLU,** **Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamaları,** İstanbul: 1978

- Şevket,
GEDİKOĞLU, Halk eğitimi, İdeal Basımevi, İstanbul: 1953
- Şevket,
GEDİKOĞLU, Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar Çağdaş yay. İst.1978.
- Şevket,
GERAY, Cevat Halk Eğitimi, Ankara: 1978
- GİRİTLİOĞLU, Fahir,** Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Ankara, Cilt I, 1965
- GOLOĞLU, Mahmut,** Demokrasiye Geçiş (1946-1950) İstanbul: 1982
- GOLOĞLU, Mahmut,** Milli Şef Dönemi (1939-1945), Ankara: 1974
- GORVİNE, Elizabeth** Kız Teknik Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve S. Teklifler, (Çev. Cihat Zorlu) Ankara, Maârif Basımevi, 1957.
- GÖKALP, Ziya,** Terbiyenin Sosyal Ve Kültürel Temelleri, (Hazırlayan: Rıza Kardaş) İstanbul, Tercüman 1000 Temel Eser yay. 1973,
- GÖKBİLGİN, Tayyib,** Milli Mücadele Başlarken, Ankara: Cilt I, 1959,
- GÖKTAN, Himmet,** "Müfettişe Dair", Yeni Okul, Cilt: 3, Sayı: 26, Mayıs 1954,
- GÜÇLÜOL, Kemal,** "Milli Eğitimde Teşkilatlanma" Cumhuriyet Döneminde Eğitim,
- GÜLDAŞ, İsmail,** Milli Kurtuluş Savaşında Öğretmenler, İstanbul: Cilt I, 1981,
- GÜLER, Ali,** "İlkeler Işığında Türk Eğitim Sistemi", Tübitak Bilimsel Toplantı (18-20 Kasım 1981), Ankara 1982
- GÜLERYÜZ, Ali,** "Milli Eğitim Şurâlarından, İlköğretim alanında Kabul Edilen İlkeler ve Modellerin Mukayesesi ve Uygulamaya Aktarılış Biçimi", Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi, Tübitak Bilimsel Toplantısı, 18- 20 Kasım 1981, Ankara, 1982
- GÜLERYÜZ, Hasan,** "Cumhuriyet Okulları Mutlakıyet Okullarından Farklı Olmalıdır", Öğretmen Dünyası, Sayı.56 (1984)
- GÜNDÜZALP, Fuat,** "John Dewey'in Türkçeye Çevrilmiş Eserleri Ve Bunların Türkiye' de Öğretim Üzerine Etkileri", İlköğretim, Cilt 15, Sayı. 283, 1 Kasım 1955,
- GÜNDÜZALP, Fuat,** "10 Yılda Köy Enstitüleri Hakkında Yazılan Kitaplar",

- İlköğretim**, Cilt 15, Sayı: 295-296, 15 Mayıs 1950
- GÜNDÜZALP**, Fuat, "Okullarımızda Verimsizliğimizin Sebepleri", **Eğitim Hareketleri**, Sayı: 59, Kasım 1959,
- GÜNGÖR**, Fikri, "1960 Yılı'nın Maarif Ordusunda Müfettiş Tipleri", **Eğitim Hareketleri**, Sayı: 62, Şubat 1960.
- HATİPOĞLU**, ecihi, **Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara: 1981,
- HAYTOĞLU**, Ercan, "Millî Kalkınma Partisi ve Siyasi Hayatı", **DEÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: 1990
- Hükümet Programlarında Eğitim**, T.C. Milli Eğitim Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1993,
- Hükümet Programlarında Eğitim**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı XIII. Eğitim Şurası, Ankara, 13- 17 Kasım 1989,
- İHSANOĞLU**, "Tanzimat Öncesi Ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Ve Ekmelettin, **Eğitim Anlayışı**", **150. Yılında Tanzimat**, Ankara: 1992
- İlk Mektep Müfredat Programı**, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1926
- İLTER**, F, "Erken Devir Mimarisinde XII. ve XIII. Yüzyıl Artukoğulları Medreselerinin Yeri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt: VIII,
- İNAN**, M. Rauf, **Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler**,
- İNAN**, M. Rauf, "1920'lerde Türk Milli Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: 1983
- İNAN**, M. Rauf, "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Kurumları (Eğitim Düzeni)", **Atatürk Konferansları (1971- 1972)**, Ankara: 1975,
- İNAN**, M. Rauf, "Cumhuriyet'in İlk on Yılında Eğitimimizin Durumu ve Belirgin Özellikleri" **Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı 4-5-6**, Ankara 1982,
- İNAN**, M. Rauf, **Türkiye'de İşlevsel Okur-Yazarlığın Yaygınlaştırılması**, Ankara, 1981,
- İNÖNÜ**, Erdal, **Anılar ve Düşünceler**, (On birinci Baskı), İstanbul: İDEA Yayınları, Ocak, 1996,
- İNÖNÜ**, İsmet, "Tarih Boyunca İlköğretim Davası ve 17 Nisan", **İlköğretim**, Cilt. 15, Sayı: 297- 298, 15 Haziran 1950,

- İNÖNÜ, İsmet, "Rüştü Uzel' e", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, sayı: 145. Mart 1965
- İRNEK, Saffet R. "Türkiye'de Ticaret Öğretimi", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Ekim 1961
- JASCHKE, Gotthard, **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1972,
- KABACAL, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi, (1908-1960)**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1991,
- KALAYCI, Nurdan, "Cumhuriyet Döneminde ilköğretim Politikaları (1923-1980)" **A.Ü. S.B:E. Ankara, 1986 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**
- KANAR, Haşim, **Köy Enstitüleri (Eğitimde Atılım)**, Ankara: Selvi Yayınları, 1990
- KANDEMİR, Cemil, "Öğretimin Teftişi Meselesi", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Sayı: 20, Ekim 1954,
- KANSU, Nafi Atuf, **Türkiye Mâârif Tarihi**, İstanbul: Cilt I, 1931
- KARACAN, Ali Naci, **Lozan**, İstanbul, 1971
- KARAGÖZ, S. **Köy Öğretmenlerine Rehber**, Kültür Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1951,
- KARAGÖZ, Süleyman, **İlk Okul Programı Taslağı Işığında Köy İlk Okullarında Eğitim ve Öğretim**, Ankara, MEB yay. 1966,
- KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB. Yayını, İstanbul. 1986.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Cilt V, 1985
- KARDAŞ, Rıza, "Program", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt. XXVIII. Fasikül 210, MEB. yayını, Ankara 1977,
- KARPAT, Kemal, **Demokrasi Tarihi**, İstanbul: 1967,
- KAYA, Kemal Yahya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Ankara, 1984,
- KAYA, Kemal Yahya, **İnsan Yetiştirme Düzenimize Yeni Bir Bakış (Eğitimde Model Arayışı)**, 2. Baskı, Ankara: 1993.
- KAYA, Yahya Kemal, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Ankara: 1987,
- KEMAL, Yaşar, "Diyarbakır'da Eski Harflerle Tedrisat Yapan Mektepler", **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1953,
- KİLİ, Suna- **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara: 1985

GÖZÜBÜYÜK,

Şeref,

KIRBY, Far,

Türkiye’de Köy Enstitüleri, Ankara, İmece yayınları, 1962,

KOÇAK, Cemil,

“Siyasal Tarihi (1923-1950)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Cilt:: 4

KOÇER, Hasan Ali,

Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi, (1948-1967), Ankara, 1967

KOÇER, Hasan Ali,

Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul: 1992

KOLOĞLU, Orhan,.

Türk Çağdaşlaşması (İslama etki İslamdan Tepki 1919-1938), (1. Basım), İstanbul: Boyut yayınları, Eylül 1995,

KONGAR, Emre,

İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, (3. Basım) Ankara, 1979,

KONYAR, Hürriyet,

“CHP’nin Lâiklik Politikasındaki Değişim”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 125, Mayıs 1994,

Köy Enstitüleri, Ankara: Maarif vekaleti Yayını, Cilt II, 1944,

Köy Okulu Binası, İstanbul: 1937, Tarım ve Kültür Bakanlıkları, Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Yayını ; Sayı: 25,

KUĞUOĞLU,

İbrahim Hayri,

“Türkiye’ de Okumaz-Yazmazlık Sorunu ve 100. Yıl Okuma-Yazma Seferberliğinde Görev Alan Kurs Öğretmenlerinin Karşılaştığı Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Yolları”, Ankara, Haziran, 1984, **A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Planlama ve Ana Bilimdalı: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez no: 229**

KURAN, Abdullah,

Anadolu Medreseleri, Ankara: 1969

KURAT,

Yuluğ **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, Ankara; 1986,

Tekin,

Kuruluşunun 36. Yılında Köy Enstitüleri, Özel sayısı, **Yeni Toplum**, Ankara: Nisan 1976, Yıl 1, Sayı 5

KÜÇÜK, Hasan,

Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri, İstanbul, 1976

LANDAU, Jacob

Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar, (çev: Erdinç Baykal), Ankara: 1979

Lise Müfredat Programı, Ankara: Maarif Vekaleti Yayını. 1956

Maarif Çalışmaları (1950-1959), (İlk Mezununu vermiş olan İzmir Ege Üniversitesinin diploma töreninde Nafia vekili ve Maarif Vekâleti Vekili Sayın Tevfik İleri'nin 28.9.1959'da söyledikleri nutuk), Ankara, Maarif Vekaleti Yayını, 1959

Maârif çalışmaları (1950-1959), Ankara: Maârif Vekâleti Yayını, 1959,

Maârif Vekilliği, Ortaöğretimin Gelişmesi Hakkında Ön Tasarı, Ankara, 1944.

MAASKE, Roben J., **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor**, Ankara, 1955

MAHMUT, Adem, "Atatürk Devriminin Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve Yeri" **Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı. 4-6 Kasım 1981**

MARDİN, Şerif, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayını, 1992

Milli Eğitim Bakanlığı Faaliyet Raporu, Ankara, MEB Yayını, 1951

OKAN, Kenan, "Türkiye'de Alfabetizlikle Savaş Konusunda Bir İnceleme", Ankara: 1971,

Okuma-yazma Seferberliği Çalışmaları, Ankara: MEB. Yayını, 1983,

OKUTAN, Ömer, **Din Eğitimi Okulları Planlaması ile İlgili Rapor**, Ankara, 1971,

OKUTAN, Ömer "Din Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: 1983
Orta Öğretim Programındaki Yönelmeler (1924-1970), MEB Yayını, İstanbul: 1972,
Öğretmen Okulları, Ankara: MEB. Yayını, 1951

ÖYMEN, Altan, "Köy Enstitüleri," **Milliyet**, 17 Nisan 1990.

ÖYMEN, **Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri, Devrimler ve Reformlar**
Hıfzırrahman Raşit, Açısından, Ankara: Cilt I. 1969.

ÖYMEN, "Sultanilerden Liseye Geçişin Anlamı", **Pedagoji Cemiyeti**
Hıfzırrahman Raşit, Dergisi, Cilt. III, Maarif Vekaleti Yayını, Ankara, 1967,

ÖYMEN, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Rolü", Ankara:
Hıfzırrahman Raşit, Belleten, (Atatürk Özel Sayısı), Cilt 11, Sayı: 204, 1988

ÖZALP, Reşat "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", **Mesleki ve**
Teknik Öğretim Dergisi, Sayı:104 yıl.9. Ekim 1961

ÖZALP, Reşat- **"Milli Eğitimde Kongreler ve Şûralar"**, **Cumhuriyet Döneminde**
ATAÜNAL, Aydoğan, **Eğitim**, İstanbul: 1983

- ÖZALP, Reşat, "Türkiye'de Yüzyıllık Mesleki ve Teknik Öğretim", **Mesleki ve Teknik Öğretim**, Sayı: 104, Ekim 1961
- ÖZALP, Reşat, "Mesleki ve Teknik Eğitim İçin Diyor ki", **Mesleki ve Teknik Öğretim dergisi**, sayı.329, Temmuz 1980;
- ÖZBUDUN, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, A.Ü. Hukuk Fak. Yayını, Ankara: 1968
- ÖZGEN Bekir, **Düşünce Özgürlüğü Ve Laiklik**, İstanbul: Çınar Yayınları, 1994
- ÖZGEN, Bekir, **Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri**, İzmir, Dikili Belediyesi Yayınları, 1993
- ÖZKAN Selçuk, "Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Milli Eğitimin Yapısı", Ankara: **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri, (Yayımlanmamış Lisans Tezi)**, 1986,
- ÖZSOY, Ahmet "Türk Milli Eğitim Şûralarında Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Orta Öğretimdeki Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarındaki Gelişmeler", **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Yayımlanmamış Lisans tezi**, Ankara, 1985
- ÖZTÜRK, Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara: TTK. Yayını, 1996,
- ÖZTÜRK, Kazım, **Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Açış Nutukları**, Ankara, Ak Yayınları, 1969
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1966,
- REHBER, Remzi, "Ucuz Müfettiş", **Öğretmen**, Cilt XI. Sayı: 123, Ocak 1958,
- RUFİ, John, **Türkiye'de Orta Öğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler**, Ankara: Maârif Vekaleti Yayını, 1956.
- SAFA, Peyami, "Okullar açılırken", **Ulus**, 2 Eylül 1951
- Sakaoğlu, **"Eğitim Tartışmaları", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 2 , İstanbul, 1985,
- SAKAOĞLU, Nejdet, **Osmanlı Eğitim Tarih**, İstanbul: 1991
- SAROL, Mükerrrem, **Bilinmeyen Menderes**, İstanbul: 1983
- SELÇUK, Özkan, "Tanzimattan Günümüze Kadar Türk Milli Eğitimin Yapısı", Ankara: **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri**,

(Yayımlanmamış Lisans Tezi), 1986.

- SENCER, Muzaffer,** Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul, 1971
- SERTEL, Sabiha,** Bir Roman Gibi, İstanbul, 1969
- SHAW, Stanford J.-** Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt II, İstanbul: 1982
- SHAW, Ezel Kural,** 1982
- SOYSAL, İsmail,** Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, (1920- 1945), Ankara: Cilt I , TTK Yayını, 1983,
- STEİNHausİ Kurt,** Atatürk Devrimi Sosyolojisi, İstanbul: Sarmal yayınevi, II. Baskı, 1995
- SU, Kamil,** “Rüştü Uzel ve Teknik Öğretim”, Mesleki ve Teknik Öğretim, sayı: 145. Mart 1965
- SU, Kamil,** “Milli Eğitimde Teftiş”, Cumhuriyet Dönemi Eğitim
- SUNGU, İhsan,** “Tevhid-i Tedrisat İnkılabı”, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayını, No: 469. Ankara: 1981.
- SUNGU, İhsan,** “Tevhid-i Tedrisat”, Belleten, II, T.T.K. Ankara: 1938,
- ŞAHİN, Mustafa,** “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1920- 1960)”, İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1996
- ŞAPOLYO, Enver** “Atatürk ve Maarif Misakı” Türk Kültürü Sayı: 40. Behnan,
- ŞİMŞİR, Bilal,** “Türk Yazı Devrimi”, Ankara: TTK. Yayınları, 1992,
- TANRIKURT, Mete,** “Atatürk ve Laik Eğitim”, Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yay. Ankara: 1981
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy,** “Medreselerin Doğuşu Kaynakları Ve İlk Zamanları” Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Kayseri, 1988
- TAYMAZ, Haydar,** “Eğitimde Teftişin Tanımı ve Kapsamı”, Çağdaş Eğitim, Sayı: 8, Kasım 1976,
- TAZEBAY, Atilla,** “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, Milli Eğitim, Sayı: 117 Eylül 1992,
- Teftişler Esnasında Göz Önünde Bulundurulacak Esaslar Hakkında Bakanlık**

- Müfettişlerine Gönderilen Genelgeler**, Ankara, MEB Yayını, Milli Eğitim Basımı, 1952,
- TEKELİ**, İlhan- **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim**
İLKİN, Selim, **Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: 1993
- Teknik Öğretim Çalışmaları (1946-1956)**, Ankara: MEB. Yayını 1957,
- Teknik Öğretim Çalışmaları (1949-1956)**, MEB Yayını, Ankara, Maârif Vekaleti VI. Şûra Dökümanları, 1956,
- TEZİÇ**, Erdoğan, **Siyasi Partiler**, İstanbul 1976
- TOMPKİNS**, "İki Maârif Arkadaşı; Türkiye ve Amerika", **İlköğretim**, (Çeviren: Ellsworth, M. Kemal Yılmaz), Cilt: 20, Sayı: 386, 15 Şubat 1955,
- TOMPKİNS**, **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda**
 Ellsworth, **Organizasyon, İdare ve Teftiş**, Ankara, Maârif Vekâleti, 1956
- TONGUÇ**, İsmail **İlköğretim Kavramı**, 1946
 Hakkı,
- TONGUÇ**, İsmail "Köy Enstitüleri", **Ulus**, 16 Ağustos 1940;
 Hakkı,
- TONGUÇ**, İsmail **İlköğretim Kavramı**, İstanbul: 1946
 Hakkı,
- TOZLU**, Necmeddin, **İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi**, İstanbul: 1989.
- TUNAYA**, Tarık **Türkiye' de Siyasi Partiler, (1859-1952)**, İstanbul 1952
 Zafer,
- TURAN**, Kemal, "Mesleki Ve Teknik Eğitimin Gelişmesi Ve Mehmet Rüştü Uzel", MEB. Yayını, İstanbul: 1992
- TURAN**, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara: c.III, 1995.
- TURAN**, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi (1923-1938)**, Ankara: C.III. 1995
- TURAN**, Şerafettin, **Atatürk ve Ulusal Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, 1981,
- TURAN**, Şerafettin, "Atatürk Milliyetçiliği", **Atatürk Konferansları (1969)**, Ankara: TTK Basımı, 1970,
- TURAN**, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: cilt: 1, Kasım 1991
- TURGUT**,Serdar, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Ankara. 1991

- Türk Milli Eğitimindeki Gelişmeler**, Ankara: MEB. Yayını, Cilt I. Kısım I, 1970,
- TÜRK**, Murat Koral, "Sivas Kongresi'nden 12 Eylül 1980'e CHP Kronolojisi", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 24, Sayı: 141,
- TÜRKGELDİ**, Ali **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara 1948
- Fuat,.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi 1943- 44 / 1948- 49**, Ankara MEB Yayını, 1949
- Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**, İstanbul, MEB Yayını, 1961
- UNAT**, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: 1964,
- UNAT**, Faik Reşit, **Maarif Düsturu**, İstanbul, 1927,
- URAN**, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara: 1959
- US**, Asım, **Hatıra Notları (1930-1950)**, İstanbul, 1996
- UYSAL**, Şefik, "Herkese açık genel eğitim kurumları", **Devrimci Eğitim Şurası (4-8 Eylül 1968 Ankara)**, Ankara: TÖS yayınları, 1969.
- ÜLKÜMAN**, Osman, "Profesör doktor Wofford' ın eserleri ve köy okullarında öğretim", **Yeni Okul**, Cilt: B, sayı: 13, Nisan 1952
- VARIŞ**, Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: Eğitim Fakültesi Yayını, 1978.
- VARIŞ**, Fatma, "Program Geliştirme Çabaları" **Cumhuriyet Dönemi Eğitim**, İstanbul: MEB Yayını 1983.
- VARIŞ**, Fatma, **Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler**, Ankara: A.Ü. Teknikerler, Eğitim Fakültesi
- VECDİ**, Feridun, "Tedrisat Meseleleri", **Halk**, 11-16 Haziran 1912.
- WAİDER**, Davit, **Çanakkale Olayı**, İstanbul: 1970,
- WOFFORD**, Kate **Köy Okulları Hakkında Rapor**, (çev: Fatma Varış), Ankara, Vixon, MEB Yayını, 1952.
- YAHYA**, Akyüz, "Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul: 1983
- YAHYA**, Akyüz, **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri.(1848-1940)**, Ankara 1978
- YAHYA**, Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)** 4. Baskı, İstanbul: 1970
- YAZICI**, Mustafa, **Tanzimat'tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları, Başbakanlar**

- ve Atatürk, Ankara, 1973,
- YİĞİT, Ali Ata,** İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950), İstanbul, Boğaziçi yayınları, 1992
- YILDIRIM, Ali,** "Ülkemizde İlköğretim Programları Ve Birleştirilmiş Sınıf Uygulamaları", Ankara, 1982, Gazi Yüksek Öğretmen Okulu (Yayımlanmamış Lisans Tezi)
- YILMAZ, Emine,** "Millet Mektepleri", Atatürk Haftası Armağanı, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1994,
- YÖRÜKHAN, Yusuf** Din Eğitimi ve Din Öğretimi, Tasvir, 20 Mart 1948
- Ziya,

Ek:1 DP Döneminde Milli Eğitim Teşkilatı

1941 yılında yürürlüğe giren 4113 sayılı kanunla 2287 sayılı kanunda yapılan değişikliğe göre Bakanlık Merkez Teşkilatı aşağıda yazılı dairelerden oluşmuştur.

1. Müsteşarlık
2. Talim ve Terbiye Dairesi
3. Teftiş Kurulu
4. Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü
5. Orta Öğretim Genel Müdürlüğü
6. İlk Öğretim Genel Müdürlüğü
7. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü
8. Hukuk Müşavirliği
9. Özel Okullar Müdürlüğü
10. Beden Terbiyesi ve İzcilik Müdürlüğü
11. Yayın Müdürlüğü
12. Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü
13. Okul Müzesi Müdürlüğü
14. Özlük İşleri Müdürlüğü
15. Özel Kalem Müdürlüğü
16. Seferberlik Müdürlüğü
17. Levazım Müdürlüğü

Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına Bağlı Daireler:

1. Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı
2. Mesleki ve Teknik Öğretim Teftiş Heyeti
3. Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü
4. Ticaret Öğretim Müdürlüğü
5. Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü
6. Mesleki ve Teknik Öğretim Yapı İşleri Müdürlüğü
7. Mesleki ve Teknik Öğretim Teknik Büro Müdürlüğü

8. Mesleki ve Teknik Öğretim Muamelât Müdürlüğü

Mesleki ve teknik eğitim merkez teşkilatı kurulurken Talim ve Terbiye Dairesi dışında Bakanlık örgütüne ek olarak yeni bir teşkilat gibi, her şeyi ile ayrı bir yapı olarak geliştirilmiştir. Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığına bağlı dairelerin görevleri incelendiğinde bu durum açık olarak görülmektedir. Teftiş işlerinden muamelat işlerine kadar her şeyi ile ayrı bir teşkilat olarak kurulmuştur.

Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı çalışma planı şu okulların açılmasını veya geliştirilmesini kapsamaktadır.

1. Yüksek seviyeli teknik okullar,(mühendis okulları)
2. Tekniker okulları,
3. Sanat enstitüleri programları ve teşkilatlarının geliştirilmesi, yeni meslek şubelerinin programlara eklenmesi,
4. Sanat enstitüsü mezunlarının staj ihtiyacını karşılamak üzere fabrikalar kurulması,
5. Akşam sanat okulları,
6. Yapı enstitüleri,
7. Kız enstitüleri,
8. Gezici köy kursları,
9. Yeni ticaret okulları ve akşam ticaret okulları.

1940'lı yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı içinde Mesleki ve Teknik Eğitim kısa bir dönemde bir hiç olmaktan müsteşarlık düzeyine ulaşmışsa da, eğitim ve öğretimle ilgili hususlarda karar alabilme yetkisine sahip olamamıştır. Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı hızla değişen iş hayatının ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde kanuni yetkilerle donatılmamıştır.

1950 yılından sonra, değişen ihtiyaçlara ve hükümetlerin izledikleri politikalara bağlı olarak, bazen mesleki ve teknik öğretim müsteşarlığı belirli bir süre kaldırılmış daha sonraki yıllarda yeniden kurulmuştur. Aynı şekilde mesleki ve teknik öğretim müsteşarlığına bağlı olan genel müdürlük ve dairelerin sayıları ve amaçları da zaman zaman değişmiştir.⁵³⁰

⁵³⁰ Hıfzı Doğan-Cevat Alkan; *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*, Ankara: 1988, s. 101-104.

24.12.1952 tarih ve 5997 sayılı "491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tekrar Mer'iyete Konulması Hakkında Kanun" ile eski şekline dönüştürülmüştür. Böylece Bakanlığın adı kimi zaman Maârif Vekaleti, Kimi zaman da Milli Eğitim Vekaleti olarak kullanılmıştır.⁵³¹

⁵³¹ Erdem, Tarhan; *Anayasalar ve Seçim Kanunları*(1876-1982), İstanbul:1982, s. 55.

Ek:2 Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Bakanları:

Avni Başman

DP Hükümetlerinin ilk Milli Eğitim Bakanı olan Avni Başman, 24 Temmuz 1887'de İstanbul'da dünyaya gelmiş, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da yapmıştır. 1905 yılında girdiği Hukuk Fakültesinden 1908 mezun olmuştur. Avni Başman, DP'den İzmir milletvekili olana kadar şu görevlerde bulunmuştur:

- 1911-1912 yılında Posta Telgraf Nezareti telgraf kontrol kalemi memurluğu
- 1913-1916 yılları arasında Darüşşafaka ve Bursa Öğretmen Okulu coğrafya öğretmenliği
- 1916-1917 yılları arasında Maraş öğretmen okulu müdür yardımcılığı ve müdür vekilliği

Başman, 1917-1920 yılları arasında Antalya öğretmen okulunda Eğitim Psikolojisi öğretmenliği ve müdür yardımcılığı yaptığı sırada, ilmi bir tartışmayı fena anlatan din adamlarının tahriki sonucunda öğretmen okulunun tüm öğretmenleri ile birlikte görevinden uzaklaştırılmıştır. 1920-1922 yılları arasında Kayseri, Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü yapmıştır. 1923'de Maârif Vekaleti Müfettişliği ve müdürlüğü yapan Başman, 1925-1933 tarihleri arasında, Maârif Vekaleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü ve Talim Terbiye Heyeti üyeliği yapmıştır.

1933 yılında üniversite reformunu gerçekleştiren komisyonda, Prof. Malçhe, Rüştü Uzel ve Prof. Dr. Kerim Erim'le birlikte çalışmıştır. 1935-1940 yılları arasında Berlin, Paris'te öğrenci müfettişliği yapmıştır. 1940 yılından, milletvekili seçildiği 1950 yılına kadar İstanbul Milli Eğitim Başmüfettişliği yapmıştır. Ünlü eğitimci John Dewey'in "Demokrasi ve Terbiye", "*Mektep ve*

Cemiyet”, Aldous Huxley’den “ Nice Yazlardan Sonra”, Jules Romain’s’den “ Donagoo” isimli eserleri Türkçe’ye çevirmiştir.⁵³²

Meslekten gelen eğitimci olan Başman, Milli Eğitim Bakanlığında çok kısa bir süre kalmış, 2.8.1952 tarihinde rahatsız olduğunu bahane ederek görevinden ayrılmıştır. Gerçekte görevden ayrılmasında rahatsız olmasının yanı sıra, 1933 yılında üniversite reformunun hazırlıklarında görev aldığı, Rüştü Uzel gibi arkadaşlarının görevden çekilmek zorunda bırakılması da önemli rol oynamıştır.

Başman, Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar kurulan hükümetlerde görev alan, Milli Eğitim Bakanları içerisinde, eğitimin çeşitli kademelerinde görev almış altıncı Milli Eğitim Bakanıdır.⁵³³ Bakan olarak en kısa zaman görevde kalan DP Milli Eğitim Bakanıdır.

Başman DP’nin eğitim konusunda yapmayı düşündüğü reformları planlamakla meşgul olmuş ancak, hiç bir şey gerçekleştirememiştir.

Nuri Özsan

Avni Başman’ın Milli Eğitim Bakanlığından rahatsızlığını ileri sürerek ayrılmasından sonra, 2.8.1950 tarihinde vekaleten bir hafta görev yapan Nuri Özsan, 1906 Muğla doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Muğla’da, lise öğrenimini İzmir’de yapan Özsan, 1930 yılında Hukuk Fakültesini de İstanbul’da bitirmiştir.

1934 yılında Pazarcık Kazası hakimliği yapan Özsan 1937 yılında istifa ederek avukatlığa başlamıştır. 1946 yılında DP il teşkilatını kurarak, il başkanlığı yapmıştır. 1950 seçimlerinde Muğla’dan milletvekili olmuştur. I. Adnan Menderes Hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev almıştır. II. DP Hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev alan Özsan, daha

⁵³² TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercüme-i hal kağıdı örneği, Dosya no: 18, sicil no: 1701-1800

⁵³³ Erdoğan Başar, a.g.e., s. 502.

sonra bu görevinden istifa etmiştir. Özsan, kısa süreli Milli Eğitim Bakanlığı Vekilliği sırasında eğitimde hiç bir şey yapmamıştır.

Tevfik İleri

DP'nin üçüncü Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri, 10 yıllık Demokrat Partinin iktidarında, ikisi asil ve biri vekil olmak üzere üç kez Milli Eğitim Bakanlığına getirilmiştir. İlk görevi, 11.8.1950 tarihinden, 6.4.1953 tarihine kadar toplam 2 yıl, 7 ay, 27 gün sürmüştür, ikinci görevi ise 13.4.1957 tarihinden, 27.11.1957 tarihine kadar devam etmiş, 22.5.1959 yılında Celal Yardımcının istifa etmesi nedeniyle üçüncü defa Milli Eğitim Bakanlığına vekaleten getirilmiştir. Bu görevini, Atıf Benderlioğlu'nun asaleten atanmasına kadar sürdürmüştür.⁵³⁴

Tevfik İleri 10 yıllık DP iktidarı döneminde 3 yıl, 9 ay, 26 gün Milli Eğitim Bakanlığı yapan Tevfik İleri, 1911 Rize doğumludur. İlk, orta öğreniminin yanı sıra yüksek öğrenimini de, İstanbul'da yapan İleri, İstanbul Yüksek Okulu İnşaat Mühendisliği Bölümü mezunudur. İlk görevini Erzurum'da Nafia Mühendisliğidir. 1938-1942 yıllarında Çanakkale, 1942-1946 Şam Bayındırlık müdürlüğü yapmıştır. 1946-1950 yılları arasında 7 ili kapsayan ve merkezi Samsun'da olan Yollar 7. Bölge Müdürlüğünü kurmuştur. 1950 yılında Samsun Milletvekili seçilmiştir.⁵³⁵

Tevfik İleri düşünce, icraatları ve girişimleri ile DP dönemi Milli Eğitim politikasına yön veren kişi olmuştur. Bakanlığa gelmeden önce ve bakanlığı sırasında, CHP'nin köy ilkokulu yapımında köylüye yüklemiş olduğu mükellefiyetleri eleştirmiş, Milli Eğitim Bakanı olunca, okul yapımında köylüye yüklenen bu mükellefiyetlerin kaldırılmasında önemli rol oynamıştır.

ABD'li eğitimci Prof. Dr. Kate Vixon Wofford, Türkiye'deki ilkokullar ve eğitim sistemini incelemek için, ülkemize davet edilmiş, çalışmaları sonucu

⁵³⁴ E. Başar, a.g.t., s. 4.

⁵³⁵ TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercüme-i hal kağıdı örneği, Dosya no: 19, sicil no:1801-1900.

verdiği rapor göz önüne alınarak, önemli değişiklikler yapılmıştır. Tevfik İleri bakanlığı döneminde ilköğretimle ilgili iki önemli karar alınmıştır. Bunlardan birincisi, 4227 sayılı Köy Enstitüsü Teşkilat kanununda yapılan değişiklik, ikincisi ise, köy ilkokullarına devam yaşının üst sınırı 16'dan, 14'e indirilerek ilkokul yaşının iki yıl kısaltılmasıdır. V. Milli Eğitim Şûrasının toplanmasında önemli rol oynamıştır. Diğer yandan, Tahsin Banguoğlu zamanında, ilkokullara ihtiyari olarak konan din dersleri Tevfik İleri zamanında zorunlu hale getirilmiştir. DP döneminde en önemli gelişmelerden biri Türkiye'de ilk kez özel eğitim sorunları ile ilgilenilmiş olmasıdır. Daha önce İzmir'de açılmış olan sağır, dilsiz ve körleri eğiten okul Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 5387 sayılı "*Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun*" ile Milli Eğitim Bakanlığı bazı sorumluluklar yüklenmiş ve 17 tane yetiştirme yurdu açmıştır⁵³⁶.

Orta öğrenim kurumlarını yaygınlaştırmak isteyen İleri, bunda başarılı olmuş ancak, okullar açarken, bir plan bir sistem izlememiş, "bir mühür, bir müdür" ilkesi çerçevesinde orta öğrenim kurumları açmıştır. Tevfik İleri'nin bakanlığı zamanında, liselerin öğretim süresi 4 yıla çıkarılmış, bu sistem 1955-1956 öğretim yılına kadar sürmüştür. İleri zamanında, orta öğretim sisteminde arayışlar devam etmiş, daha önce raporlarından söz ettiğimiz, Prof. Dr. J. Rufi, E. Tompkins, Prof. Dr. L. Beals gibi konularında uzman olan eğitimciler Türkiye'ye davet edilerek, onların görüş ve bilgilerinden yararlanılmış, bunun sonucu olarak, orta öğretim programında da değişiklik yapılmış, "Muhtelif Gayeli" ortaokullarla liseler açılmıştır. Yine İleri döneminde, mesleki ve teknik eğitim için, ABD'den öğretmenler getirilmiş, bunlarla toplu sözleşmeler yapılmış, bunların görüşleri sonucu, Adana Motor Enstitüsü açılmıştır. İleri zamanında ortaöğretim kurumlarında yapılan yeniliklerden biri de İmam-Hatip Okullarının açılması olmuştur.

Tevfik İleri döneminde, "*Komünizmle Mücadele Komisyonu*" kurulmuş, aşırı milliyetçi dernekler finanse edilmiş, Milli Eğitimde görev yapan öğretmenlerden bir kısmı, komünistlikle suçlanarak ya görevinden alınmış ya

⁵³⁶ Başar, a.g.t., s. 536.

da pasif görevlere getirilmiştir.⁵³⁷ Milli Eğitim Teşkilatında “*Danışma Kurulları*” kurarak, merkeziyetçi bir politika izlemiştir.⁵³⁸ Köy Enstitülerinin, “İlköğretmen” okuluyla birleştirilmesinde, dolaylı da olsa kapatılmasında önemli rol oynayan İleri, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile görevinden alınmıştır.

Rıfki Salim Burçak

Tevfik İleri'nin 6 Nisan 1953'de Milli Eğitim Vekilliğinden istifa etmesi üzerine, 8 Nisan 1953 tarihinde, siyasi tarih uzmanı, Erzurum milletvekili Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak, Milli Eğitim Vekilliği görevine getirilmiştir. Görevinde 2 Mayıs 1954 genel milletvekili seçimlerine kadar görev yapan Burçak, 1913 Erzurum doğumludur. İlk, orta öğrenimini Erzurum'da, yüksek öğrenimini de İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi(Mülkiye Mektebi)ne yatılı olarak yapmış, askerlik vazifesini yaptıktan sonra, İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesine asistan olmuştur.

1939 yılında “doktora” yapmak için, Paris’e giden Burçak, II. Dünya Savaşının çıkması üzerine üç buçuk ay sonra geri dönmek zorunda kalmıştır. 1941’de doçent, 1947’de profesör olmuş, 1941-1950 yılları arasında Harp Akademisi ve polis enstitüsünde siyasi tarih dersleri vermiştir.⁵³⁹

“Türk İngiliz Münasebetleri (1791-1941)”, “Yassı ada ve Öncesi”, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)”, “Moskova Görüşmeleri”, “Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri” adlı eserleri olan Burçak, 1984-1987 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurulu üyeliği de yapmıştır.⁵⁴⁰

Burçak, diğer DP’li Milli Eğitim Bakanlarının olduğu gibi, parti ve hükümet programlarında belirtilen ilkeler doğrultusunda eğitim politikası izlemiştir. Milli Eğitim sistemimizdeki sorunları iyi teşhis etmiştir. Türkiye’nin ilköğretim konusundaki sorunları olduğunu, bunun kısa vadeli çözümlerle giderilemeyeceğini belirten Burçak, uzun vadeli bir plan gerektiğini

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1959.

⁵³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, B: 53, O: 2, 25.2, 1953, s. 966.

⁵³⁹ TBMM Arşivi; TBMM Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği, Dosya no: 17, sicil no: 1601-1700.

⁵⁴⁰ Başar, a.g.e., s. 569.

belirtmesine rağmen, bakanlığı zamanında ilköğretimde önemli bir gelişme sağlanamamıştır⁵⁴¹.

Bakanlığı döneminde, Türkiye'nin ortaokul gereksinimi bulunmasına rağmen, kendisinden önceki Milli Eğitim Bakanlarının izlemiş olduğu, “*bir mühür, bir müdür*” politikasını izlememiş, okul yapımında ihtiyatlı davranarak, her türlü gereksinimleri karşılandığı taktirde okul yapımına izin vermiştir. Burçak, orta öğretimde öğretmen açığını kapatmak için, üniversitelerin, orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmaya uygun olan, Fen ve Edebiyat Fakültesi mezunlarına istedikleri taktirde öğretmenlik yapabilmeleri olanağı sağlamıştır⁵⁴². Diğer yandan, mesleki ve teknik öğretimi bitiren öğrencilere, “*Askerliklerini yedek subay*” olarak yapma hakkı Burçak'ın bakanlığı zamanında verilmiştir. Bu hakkın verilmesiyle birlikte mesleki ve teknik öğretime talep artmıştır.⁵⁴³

Burçak'ın zamanında çıkarılan 21.7.1953 tarihinde 6185 sayılı kanun çıkarılmış, 4936 sayılı üniversiteler kanununun 46. Maddesinde değişiklik yapılarak, üniversite öğretim üyelerinin siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasak edilmiştir⁵⁴⁴. Diğer yandan, köy enstitüleri, 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı kanunla “*İlköğretmen Okulları*” ile birleştirilmiş, böylece DP parti programında ilkelerden birisi gerçekleştirilerek, öğretmen yetiştirmede tek kaynağa dönmüştür.

⁵⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, İ. 49, c:3, 24.2.1954, s. 851.

⁵⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, İ. 49, C: 3, 24.2.1954, s. 852.

⁵⁴³ Düstur (Üçüncü Tertip), cilt: 34, s. 1693.

⁵⁴⁴ Ulus, 22. 7.1951

Celal Yardımcı

Celal Yardımcı, on yıllık DP iktidarı döneminde, II defa Maârif Vekilliği yapmıştır. İlk görevine, III. Adnan Menderes hükümetinde 17.5.1954'de başlamış, 9.12.1955 tarihinde ayrılmıştır. II. defa Maârif Vekilliğine, 26.11.1957'de başlamış, 22.5.1959 tarihlerine kadar bu görevde kalmıştır...⁵⁴⁵

1911 Ağrı doğumlu olan Yardımcı, lise öğrenimini 1927-1928 öğretim yılında, İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamlayarak mezun olmuş, 1932 yılında, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirerek, İstanbul'da avukatlık yapmıştır. 1950 seçimlerinde DP'den Ağrı milletvekili seçilmiştir⁵⁴⁶.

Yardımcı, ilköğretim kanunu ile, öğretmenlerin terfi işleriyle ilgili kanunlar çıkarılarak önemli değişiklikler yapacaklarını, bu konuda çalışmalar yaptıklarını, çeşitli konuşmalarda belirtmesine rağmen, ne yazık ki bunların hiç birisi gerçekleşememiş sadece sözde kalmıştır. Meslekten olmamasına rağmen eğitimin sorunlarını iyi teşhis eden Yardımcı, düşüncelerini uygulamaya geçirememiştir. Bakanlığı zamanında ilköğretimde okul sayısında gelişmeler olmasına rağmen, yeterli olmamış ve bunun sonucu olarak, okullarda, ikili, üçlü, dörtlü eğitim ve öğretime geçirmiştir.⁵⁴⁷

ABD Nebraska Üniversitesi ile Atatürk Üniversitesinin kuruluşunda teknik yardımlarını görüşmek için, ABD'ye gitmiş ve orada yüksek öğrenimin dışındaki çalışmaları ilköğretime ayırmış ve ABDli yetkililerle tanesi 18 dolardan 550 tane baraka okul için bir antlaşma yapmış, ancak bu da yeterli olmamıştır⁵⁴⁸. Ayrıca, Atatürk Üniversitesi'nin masraflarının bir kısmının FAO tarafından karşılanması konusunda da bir antlaşma yapmıştır. Yardımcının en önemli icraatları yüksek öğretimde olmuştur. Yardımcının bakanlığı döneminde ortaokul sayısında önemli gelişmeler olmuştur. Yardımcının

⁵⁴⁵ Başar, a.g.t., s. 580

⁵⁴⁶ TBMM Arşivi: TBMM Azasının Tercümeihal Kağıdı Örneği, Dosya no: 15, sicil no: 1501-1600.

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 11 Ocak 1958.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 29 Eylül 1959.

çalışmaları sonucunda 1953-1954 öğretim yılında yol alan orta okul sayısı 520'ye, 68 olan lise sayısı 90'a çıkarılmıştır⁵⁴⁹.

Daha önce öğrenim süresi, üç yıldan dört yıla çıkan liselerin öğrenim süresini yeniden üç yıla indirilmesi kararı alınarak, 1954-1955 öğretim yılında yürürlüğe konmuştur.⁵⁵⁰ Liselerin öğretim süresinin üç yıla indirilmesine paralel olarak, lise bitirme sınavlarında da yenilikler yapılmış, liselerin bitirme ve olgunluk sınavları 1954-1955 öğretim yılında kaldırılmış, yerine devlet lise sınavı konmuştur.⁵⁵¹ Yardımcının ortaöğretime getirdiği yeniliklerden biride, yabancı dilde öğretim yapan kolejlerin açılması olmuştur.

Tevfik İleri zamanında yaptırılan İmam-Hatip Liseleri Yardımcı zamanında öğretime başlamıştır. Yardımcının bakanlığı döneminde, orta öğretim programlarında değişiklik yapılarak, ortaokul programlarına din dersleri konmuştur⁵⁵². 1955-1956 öğretim yılından itibaren, ABD eğitim sisteminden etkilenilerek, İstanbul Kız Lisesi ve Ankara Bahçelievler Liselerinde Deneme Okulları oluşturularak denemelere girişilmiştir.⁵⁵³

Altıncı Maârif Şûrasının toplanmasında önemli rol oynamış ve Şûrada, mesleki ve teknik öğretimle ilgili önemli kararlar alınmıştır.

⁵⁴⁹ Başar, a.g.t. s. 587.

⁵⁵⁰ Zafer, 27.9.1954.

⁵⁵¹ "Liselerde bitirme ve olgunluk imtihanı kaldırıldı", *Zafer*, 20 Mart 1955, ayrıca bkz. *Zafer*, 25-26 Haziran 1955.

⁵⁵² *Tebliğler Dergisi*, cilt:19, sayı: 921, 17.9.1956.

⁵⁵³ *Atatürk Kız Lisesi Değerlendirmesi Ara Raporu*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Test ve Araştırma Bürosu, 1961.

Prof. Dr. Ahmet Özel(1910-1980)

Demokrat Partinin VI. Maârif Vekili olan, Ahmet Özel, bu göreve IV. defa kurulan Menderes Hükümeti (9.12.1955) zamanında getirilmiş, bu görevini 12.4.1957 tarihine kadar sürdürmüştür.

Ahmet Özel, 1910 yılında Sivas'ta doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta, yüksek öğrenimini, İstanbul Teknik Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği bölümünde yapmıştır.⁵⁵⁴ Mezun olduktan sonra, ihtisasını yapmak için, Fransa'ya gönderilmiş, burada ihtisasını tamamlayarak, 1939 yılında Türkiye'ye dönmüştür. İstanbul Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başlayan Özel, aynı üniversitede profesör olmuş, daha sonrada üniversitenin idari kadrosunda görev yaparak, rektörlüğe kadar yükselmiştir.

1954 yılında DP'den Sivas milletvekili olarak parlamentoya girmiştir.⁵⁵⁵

Milletvekilliği görevi sona erdikten sonra, Kasım 1957'de Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne atanmıştır. 1966 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne getirilmiştir. Bir çok eseri bulunan Özel'in uzmanlık alanları ile ilgili eserleri arasında, "*Radyo Elektrik Dersleri*", "*Elektromanyetik Dalgaların Propagasyon'un da Atmosferin Rolü*", "*Elektromanyetik Teori ve Radyasyon*", "*Tatbiki Genel Matematik Dersleri*" yer almaktadır.⁵⁵⁶

Ahmet Özel eğitim anlayışında pragmatist bir görüşe sahiptir. Özel'in Maârif vekilliği zamanında 10 yıllık bir ilköğretim kanun tasarısı hazırlanmış ancak, uygulamaya konamamıştır. Ahmet Özel zamanında ortaokul ders programına din dersleri konmuştur.

1957 yılında toplanan VI. Maârif Şurasının açış konuşmasını yaparak şûrasına başkanlık yapmıştır. Şûrada Mesleki ve Teknik eğitim sorunları

⁵⁵⁴ TBMM Arşivi: TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, No: 22 /201-2209.

⁵⁵⁵ Mustafa Yazıcı, *Tanzimat'tan Bu Yana Millî Eğitim Bakanları, Başbakanlar ve Atatürk*, Ankara: 1973, s. 136.

⁵⁵⁶ A.g.e.,s. 136.

görüölerek kararlar alınmıştır. Özel Maârif vekilliği zamanında DP'nin parti programlarında belirtilen ilkeleri gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Atıf Benderlioğlu

Demokrat Parti iktidarının son Maârif vekili olan Atıf Benderlioğlu, 19 Aralık 1959 tarihinde görevine başlamış, 27 Mayıs 1960 ihtilâline kadar sürmüştür. Benderlioğlu, 1910 yılında Akdağmadeni'nde doğmuştur.

İlköğrenimini doğum yerinde ve Hekimhan ilçelerinde tamamlamıştır. Ortaöğrenimini Malatya ve Sivas'ta tamamlamıştır. Yüksek öğrenimini, Ankara Hukuk Faköltesinde tamamlamıştır. Hukuk Faköltesini bitirdikten sonra, Maliye Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, Sümerbank Müşavir Avukatlığı, Ankara Ticaret Odası ve Umumi Mağazalar T.A.ř. Avukatlığı, serbest avukatlık, DP il başkanlığı yapan Benderlioğlu, 14 Mayıs 1954 seçimlerinde Ankara'dan milletvekili seçilerek parlamentoya girmiştir.⁵⁵⁷

Benderlioğlu, Maârif vekili olduğu dönemlerde, öğretmen yetiştirme problemi üzerinde durmuş; öğretmenlerin okullarını bitirdikten sonra yalnız bırakılması gerektiğini vurgulamış, öğretmenlik mesleğinin saygınlık kazandırılması gerektiğini belirtmiş, ancak bu dönemde düşüncelerini uygulayamamıştır.⁵⁵⁸

Benderlioğlu zamanında, Teknik Öğretime önem verilmiş,Akşam Kız Sanat Okullarına ve Sanat Enstitülerinin atölye öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla, 1960 yılında *“Erkek Sanat Öğretmen Okulu”* açılmıştır. Benderlioğlu zamanında Milli Eğitim Teşkilatında önemli bir gelişme olmamıştır.

⁵⁵⁷ TBMM Arşivi, TBMM Azasının Tercüme-İ Hal Kağıdı Örneği, No: 20, sayı: 1901-2000

⁵⁵⁸ Talim ve Terbiye Kurulu Kararı No: 124-125 (12.5.1960)

T.C.
Millî Eğitim Bakanlığı
İlk Öğretim Genel Müdürlüğü

Sayı: 6100/1 8444

Ankara / / 1952

5 Mart 1952

Bakanlık Yüksek Makamına

Acile: Hayat

5-3-1952

Köy Enstitülerinin Öğretmen okullarıyla birleştirilerek öğrenim sürelerinin 6 yıla çıkarılması esas itibarıyla kararlaştırılmış olduğu cihetle bu müesseseler 1953 yılında mezun vermiyeceklerdir. Bu sebeple bu yılın programına göre okul inşa edilecek köylere öğretmen verilemeyeceği gibi öğrenci kesafeti dolayısıyla öğretmen kadrosunun takviyesi gereken ve eğitmeni tasfiye edilecek okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak da mümkün olmayacaktır.

Filhakika Talim ve Terbiye Dairesinin 27.11.1946 tarih ve 505 sayılı kararı ve Orta Öğretim Genel Müdürlüğü ifadeli 28.2.1950 tarih ve 2772 sayılı Bakanlık emri gereğince bir ders yılı başarı ile öğretmen vekilliği yapan lise mezunlarından veya bunlardan öğretmen okullarının son sınıflarına devam edenlerden öğretmen okulu mezuniyet imtihanına girip muvaffak olanlar ilk okul öğretmenliğine tayin edilebilmekte iseler de bir ders yılının beklenmesi zaman kaybettirmekte ve öğretmen vekilliği bulamayanlar ilk okul öğretmeni olmak imkanını elde edememektedirler. Yukarıda arz edilen sebepler dolayısıyla lise mezunlarının daha kısa bir zamanda yetiştirilerek vücutlarından istifade edilebilmesi için yaz aylarında açılacak meslek kurslarına tabi tutulduktan sonra yine öğretmen okullarında mezuniyet imtihanına sevk edilmek suretiyle başarı gösterenlerin tayinlerinin uygun olacağını düşünmekteyiz.

Bir yaz tatili boyunca görecekları kurs kâfi görülmediği takdirde bu suretle mesleğe gireceklerin bir yıl sonra stajiyerliklerinin kaldırılmasından önce ikinci bir kursa da tabi tutulmaları düşünülebilir.

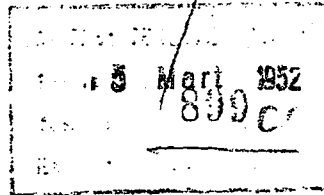
Tensip buyrulduğu takdirde, bir karara bağlanmak üzere teklifimizin Talim ve Terbiye Dairesine havalesine müsaadelerinizi saygılarımla arz ederim.

İlk Öğretim Genel
Müdürü

[Signature]

Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı
4 / 3 / 1952

M. Eğitim Bakanı Y.

Ek 3: köy Enstitülerinin Öğretmen Okullarıyla Birleştirilmesi Kararı

44	Özet: İmam ve Hatip Kurslarının okul
10 nisan 1950	olarak teşkilâtlandırılmaları h.
Kararın sayısı 247	
30 aralık 1948	

1948 yılında kurulmuş olan İmam ve Hatip Kurslarının, maksada daha
deha verimli bir hale getirilmeleri için, orta okula dayalı iki
meslek okulları olarak teşkilâtlandırılmaları ^(x) hakkında Özel Okullar
Kütünü 1 nisan 1950 tarih ve 380 sayılı yazı ile yaptığı teklif Kuru-
da uygun görülmekle keyfiyetin Bakanlık Yüksek Makamının tasvibine
marlaştı.

1. kursu başarı ile bitirmiş olan öğrencilerin
ders yılında okulun ikinci sınıfını teşkil etmeleri

Uye Uye Uye Uye Uye Uye Uye
H.Z.Kalkancı H.Ardıç H.Z.Koşay B.E.Koryak M.Akdik M.Doğanay B.Korpe

H.Z.Kalkancı
H.Ardıç

H.Z.Koşay

M.Akdik

M.Doğanay

Bakanlık Yüksek Makamına

İmam ve Hatip Kurslarının okul olarak teşkilâtlandırılmaları

hakkında heyetimizce verilen kararı onamlarına

Talim ve Terbiye Dairesi
Başkanı

Uygundur
10 / IV / 1950

M. Eş. Bakanı

Ta.

T. Bayındır

M. 6/IV/950
Tarih: 11/IV/1950

Aşının aynısıdır.
/ / 19

bu sahife

Ek 4: İmam-Hatip Kurslarının Okul Haline Getirilmesi

46	Özet: Hamdi Akseki tarafından hazırlanan "Din Dersleri" adlı eserin Eğitimci İlk Okulların son sınıflarında ihtiyari olarak okutulması h.
15 Nisan 1950	
Eserin sayısı	

İzmir İhtiyat İşleri Reisi Hamdi Akseki tarafından yazılmış ve Özel İhtiyat İncelemiş olan "Eğitmenli İlk Okulların son sınıflarına Din Dersleri" adlı eserin gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra bu okullarda öğretim programları dışında ihtiyari olarak okutulmasının Bakanlık Yüksek Katına arzı kararlaştırıldı.

Üye Üye Üye Üye Üye Üye Üye

B.Z. Kalkanıcı H. Ardiç H.Z. Koşay B.E. Koryak M. Akdik M. Doğanay B. Toprak

Bakanlık Yüksek Makamına

Akseki tarafından hazırlanan "Din Dersleri" adlı eserin Eğitimci İlk Okulların son sınıflarında ihtiyari olarak okutulması hakkında heyetimizce verilen kararı onamlarına

Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı

Uygundur 5 / IV / 19 50 M. Eğ. Bakanı

T.B.

T. Bayrak

A. A. 3/4/950

Aslının aynıdır. / / 19

Sayı 156	Özet: İmam-Hatip Okullarının 2.
Tarih 2 Haziran 1960	devresinden mezun olanların
Önceki kararın sayısı	okul dışından girme istedikleri
« « tarihi	Öğretmen Okulu sınavıdır.

İmam-Hatip Okullarının ikinci devresinden mezun olanlardan okul dışından Öğretmen Okulu sınavlarına girmek isteyenlerin, bu sınavlarda, Psikolojiye Giriş(IV), Eğitim Psikolojisi, Öğretim Metodu, Eğitim Sosyolojisi (V., VI), Teşkilât ve İdare (VI), Çocuk Edebiyatı (VI) derslerinden sorumlu tutularak başarı sağlayanlara Öğretmen Okulu diploması verilmesi hususunun Vekâlet Yüksek Makamının tasviplerine arzı kararlaştırıldı.

Başkan	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye
P. Artaç	P. Saner	S. Develi	R. Üçümlü	H. İlaydın	G. Alpman	F. Bayraktar	
Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye
S. Tanrı	N. Kodamanoglu	R. Ersoy	T. Uygur	T. Gülşeniz	G. Okur		
Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye	Üye
H. Acar	I. Çınar	K. E. Karagözü	P. Baldaş	S. Ataman	T. Akal		

Uygundur.

1 / VI / 1960

Mazrif Vekili

C.S.M. 12 Mayıs 1960

Dosya sayısı

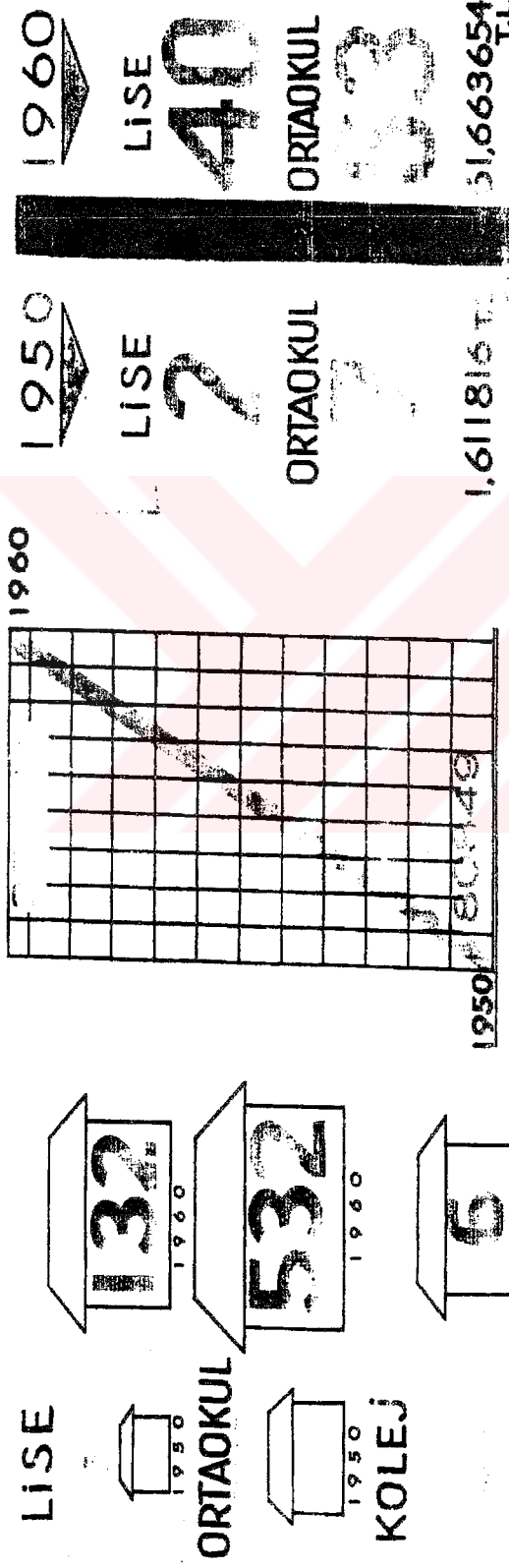
Tek veya son sahife

Aşının aynısıdır.

/ / 196

Ek 6: İmam-Hatip Öğrencilerinin Başka Branşlara Girmeleri

OKUL SAYISI ÖĞRENCİ BİNA DURUMU

1950 1960 1950 1960 1950 1960
 BÜTÜN VİLAYETLERİMİZ BÜYÜK KAZALARIMIZDA NAHİYELERİMİZDE ORTA
 LİSEYE KAVANMIŞTIR LİSE AÇILMIŞTIR OKULLAR AÇILMIŞTIR

Ek 8: Orta Öğretimdeki Sayısal Gelişmeler (1950-1960))

M. E.
2. 402. 1956

700/517

Maarif Vekâletine
Ankara

İlkoğretim Umum Müdürlüğü.

23/3/1956 tarih ve 701-1/11795 sayılı emirlerinize.

Kevzubahis emirde istenilen Köy Okulları inşaat durumunu gösterir rapor 20/6/1956 tarihinde istenmişse de .Bu tarihte okullar henüz satılamadığından gön-derilememiştir.

Bu güne kadar da bir tanesi satılmıştır ve durumu gösterir rapor ilişikte-sunulmuştur.

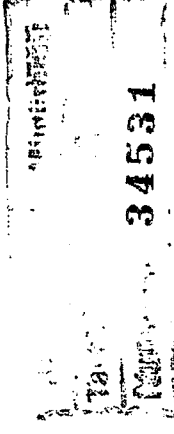
Bilgilerinizi saygılarımla arz ederim.

701-31/1

2. VIII. 1956

2. 402. 1956

Vali
Ş. Paçacıoğlu Atak

Ek 9: DP. Döneminde Ankara'da Yapılan İlkokullar İnşaatı ile İlgili Alınan Karar

51971

7 Kasım 1956

III. İnşaat raporu,
geciken işler ve
noksanlıklar hk.

701.21/1
Ş.4

51809

Diyarbakır Valiliğine

25/X/956 tarih ve 715.0/6727 sayılı yazınıza bağlı III. İnşaat raporunuz incelendi:

1- ihale tarihlerine nazaran okulların inşaat işlerinin geride kaldığı tesbit edilmiştir. Binaların yıllı içinde ikmalleri bakımından lüzumlu görülecek bütün tedbirlerin zaman zaman gözetilmesini, alınmasını, inşaat 2- 1956 yılı programına dahil (esaslı onarım veya ikmali inşaat) durumunun da köy adları tasrih edilmek ve kaydına işlenmek üzere bildirilmesini, 3- Bu gibi cetvellerin noksanlar tanzim edilmesi hususunun ilgililere tebliğini saygılarımla rica ederim.

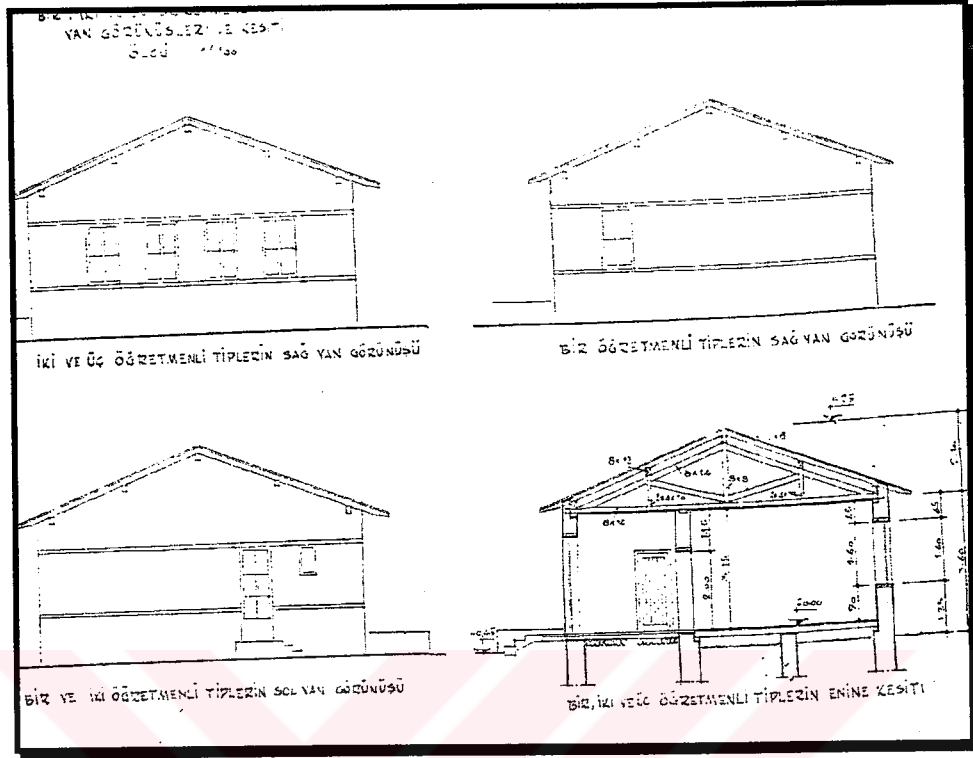
Maarif Vekili

TT: 35 pün 7 956
13.

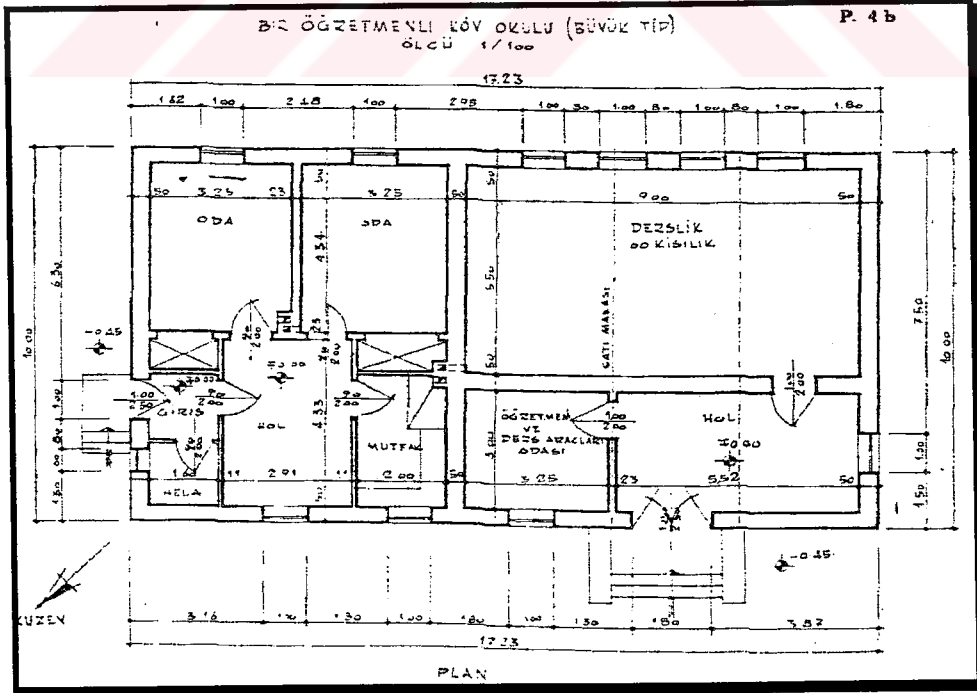
İ. H. Uludağ

AB.HA.2/XI/956

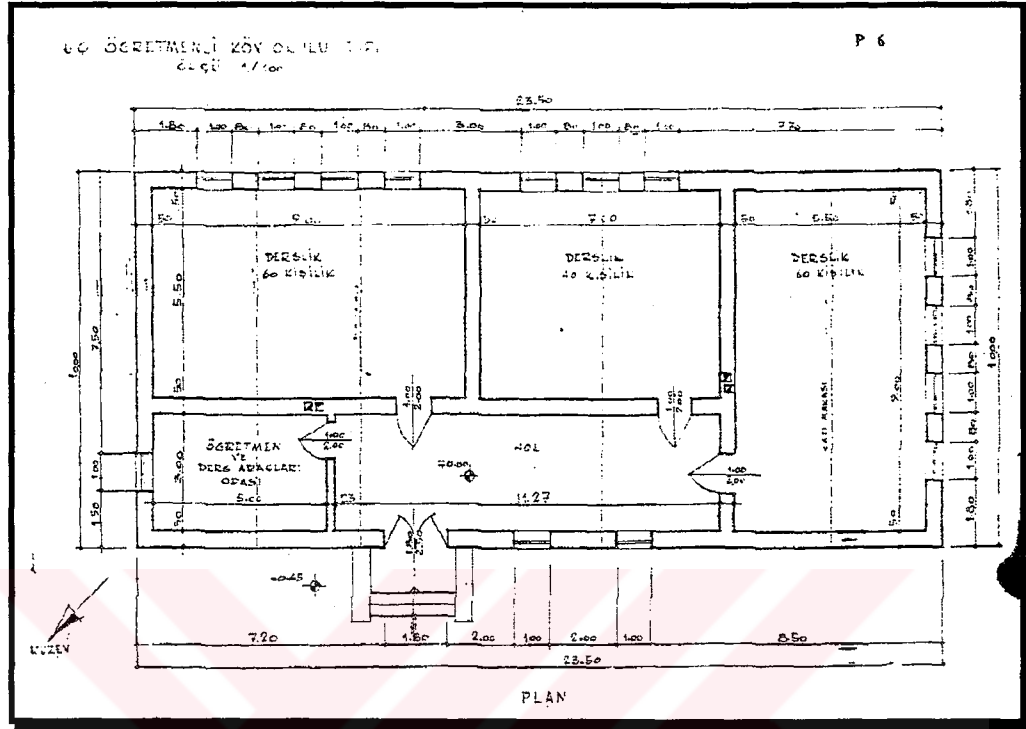
Ek 10: Diyarbakır'da Okul İnşaatı ile İlgili Rapor

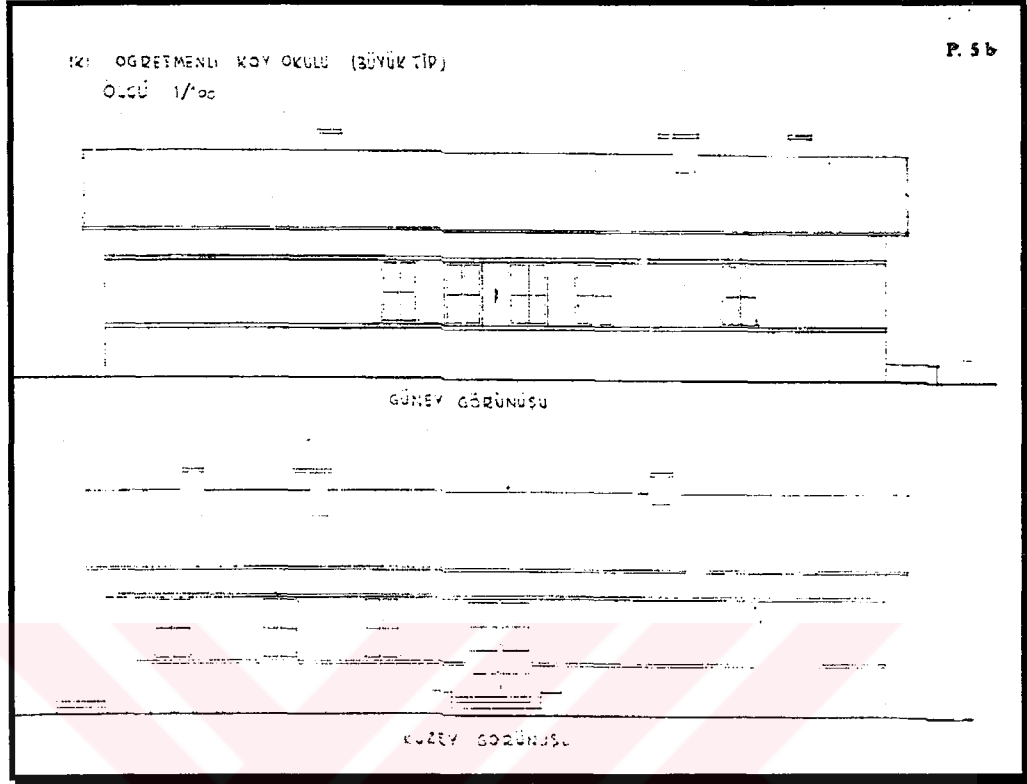
Ek 11: 1949 Yılında Yapılan Bir-İki-Üç Öğretmenli Okullar

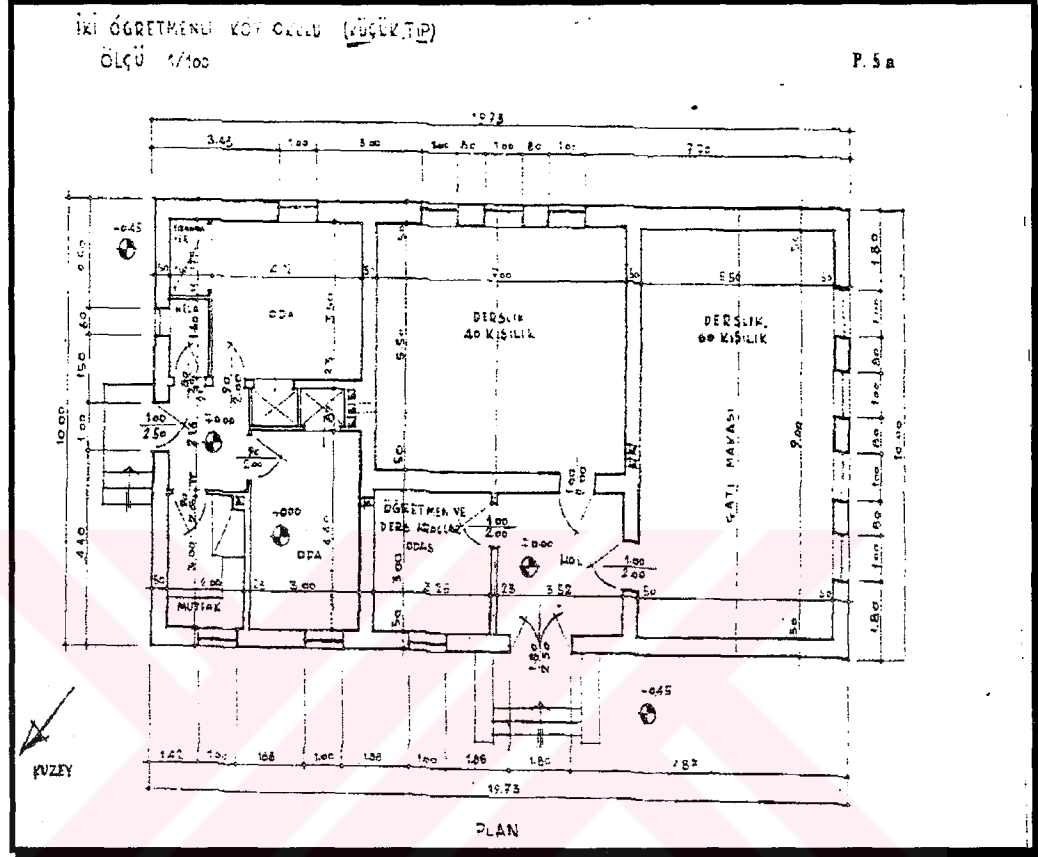
Ek 12: Bir Öğretmenli Köy Okulu (1949)

Ek:13 Üç Öğretmenli Köy Okulu Tipi(1951)

Ek: 14 Üç Öğretmenli Köy Okulu Tipi (1951)

Ek:15 İki Öğretmenli Köy Okulu planı (1951)

Mesleki ve Teknik
Öğretim Bütçesinin
Millî Eğitim Bakanlığı
Bütçesine Girilmesi

Mesleki ve Teknik Öğretime ayrılan

lar:	Devlet Bütçesi	Millî Eğitim Bakanlığına ayrılan:	Devlet Bütçesine Oran %	Masraf:	Yatırım:	Toplam:	
948	1243551197	106497248	8	-	-	28668483	16.2
949	1371875627	165732843	12	-	-	26810568	16.2
950	1487208563	176444347	12	24004294	-	24004294	13.6
951	1579758737	188481990	13	24194423	2 000 000	26194423	13.9
952	1750925400	199419170	13	25881993	2 500 000	28381993	14.2
953	2127506736	234189389	13	32391335	5 000 000	37391835	16.0
954	2288475000	263346723	14	32715201	7 500 000	40215201	15.3
955	2940727278	361126293	16	40591982	7 460 000	48051982	13.3
956	3324974152	425833530	17	41955762	7 460 000	49415762	11.6
957	4006672859	507531484	16	40144427	10 460 000	50604427	10.0
958	4475552400	539899644	15	63469492	17 460 000	80929492	15.0
959	5980630000	613006022	13	73817799	19 460 000	93277799	15.2
60	7281695000	943200000	17	132176593	9 460 000	141636593	15.0
61	8678703067	1298394651	18	162885990	8 840 000	171725990	13.2
62	10114861201	1448108063	14	149953789	10 540 000	160493789	11.1
63	12101638158	1883978233	15	46199337	84 575 000	153805187	8.2 (+)

64

65

66

) Mesleki ve Teknik Öğretime ait Öğretmen ve memur kadroları Bakanlık Özlük İşleri Genel

Mudurluğuna devredilmiştir.

211